

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI**

**SİKKELER IŞIĞINDA PONTOS KRALI MİTHRDATES VI
EUPATOR DÖNEMİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Turhanalp Gültekin YANBEYİ**

**Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Ayşe Fatma EROL**

ANKARA - 2013

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI**

**SİKKELER IŞIĞINDA PONTOS KRALI MİTHRADATES VI
EUPATOR DÖNEMİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Turhanalp Gültekin YANBEYİ**

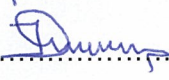
**Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Ayşe Fatma EROL**

ANKARA - 2013

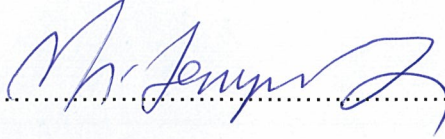
ONAY

Turhanalp Gültekin YANBEYİ'nin "Sikkeler Işığında Pontos Kralı Mithradates VI Eupator Dönemi" başlıklı bu çalışma, 09 /12 / 2013, tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Arkeoloji Ana Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. İlhami DURMUŞ (Başkan)

Prof. Dr. Yücel ŞENYURT (Üye)

Yrd. Doç. Dr. Ayşe Fatma EROL (Üye)

ÖZET

Yanbeyi, T. Gültekin, Sikkeler Işığında Pontos Kralı Mithradates VI Eupator Dönemi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2013.

Anadolu'nun zengin kültürel alt yapısının temellerini oluşturan Hellenistik krallıklardan olan Pontos Krallığı'nın en parlak dönemi Mithradates VI Eupator dönemidir. Mithradates VI Eupator'un, M.Ö. 120 ve M.Ö. 63 yılları arasında bastırmış olduğu sikkelerin incelenmesi, dönemin ticari, iktisadi, politik, siyasi, dinsel boyutlarının sikkeler üzerindeki ikonografi üzerinden yorumlanması tezin konusunu oluşturmaktadır. Bunun yanında dönem içinde Pontos devletine tabi olan ve etki alanı içindeki bölgelerin sikke basımı ile kullanımına yönelik bulgularda incelenmiştir. Mithradates VI Eupator dönemine sikkeler üzerindeki ikonografi üzerinden yaklaşılarak, yeni yorumlar katmak amaçlanmaktadır.

Tez konusu Mithradates VI Eupator dönemi Pontos sikkeleridir. Bu bağlamda tez çalışması bölge ve hükümlerlik alanı olarak Pontos devleti, dönem olarak M.Ö.120-63 yılları arasında Mithradates VI Eupator dönemini kapsamaktadır.

Mithradates VI Eupator dönemi Pontos sikkeleri uzmanlık tezinin hazırlanmasında uygulanacak yöntem, sikkelerin basıldıkları dönem içerisinde tarihsel olaylar ile olan etkileşimlerinin incelenerek, elde edilecek sonuçların bilimsel veri ve öneri olarak ele alınmasını sağlamaktır.

Sonuç olarak sikkelerin çeşit ve miktar bakımından çoğunluğunun Amisos'da darp edildiği, ayrıca Pontos Krallığının bünyesindeki sikke darp görevlilerinin Amisos darphanesi ile bağları bulunduğu görülmüştür. Amisos'da görülen monogramlar Bosporos dahil krallığın bir çok darphanesinde karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca altın ve gümüş sikkelerin darp görevlilerinin farklı bir statüde olabileceği görülmüştür. Pontos krallığında az basılan drahmelerin Pergamon'da basılmış olması, Mithradates'in ele

geçirdiği bölgelerin ticari ölçülerine ekonominin sekteye uğramaması için saygı göstermek zorunda kaldığına işaret eder. Dardanos antlaşmasından sonra stater darbına son verilmesinde Roma'nın imparatorluk politikasının etken olduğu görölmektedir. Basımına izin verilen kent sikkelerinin standartlaştırılmış aynı tip sikkeler olması bize merkezi otoritenin gücünü kanıtlamaktadır. Pontos'da mevcut dört darphaneye sekiz tanesinin eklenmiş olması Mithradates VI Eupator'un savaş stratejisi ile bağlantılı olduğu görölmektedir. Sikkeler üzerinde görölen yoğun Mithras kültü propagandasının Anadolu halklarını birleştirecek yeni bir dinin propagandası olduğunu söylememiz mümkündür. Son olarak mevcut sorunların netleşebilmesi için konuya yönelik olarak Karadeniz bölgesindeki bilimsel çalışmaların artırılmasının, dönemin karanlıkta kalan kısmını aydınlatacağı kanaatindeyim.

Anahtar Sözcükler:

1. Mithradates
2. Pontos
3. Sikke
4. Karadeniz
5. Hellenistik

ABSTRACT

Yanbeyi, T. Gültekin, “The Period of Mithradates VI Eupator in the light of the Coins”, Master Thesis, Ankara, 2013.

The brightest period of Pontic Kingdom which one the kingdoms made the basis of rich culture of Anatolia was the period of Mithradates VI Eupator. The subject of the thesis is investigating and commenting on the trade, economic, politics and religion of the period via the iconography on the coins. Additionally, the coinage of the neighbouring and incorporated areas of the Pontic Kingdom was also investigated. The aim is to reevaluate the period of Mithradates VI Eupator by commenting the iconography on the coins.

The subject is the Pontic coins of Mithradates VI Eupator period, so the area investigated is the Pontic Kingdom and the period is 120-63 BC.

The method of the thesis is to investigate the interactions of the coins and historical events in their periods. The results of this are taken as scientific outcomes and comments.

As a conclusion of the thesis, it can be said that the most of the coins were minted in Amysos and the stuff responsible of minting coins in the Pontic kingdom were connected with the Amysos Mint. The monograms seen on Amysos mints are seen on many mints of different kingdoms including Bosphoros. The minting stuff of gold and silver coins also most probably had different status. The drahmas which were uncommon in Pontic Kingdom were minted at Pergamon and this shows the respect of Mithradates for not disturbing the economies of incorporated areas. The end of minting stater after Dardaneaia Peace was the result of Roman imperial policy. The types of permitted city coins have bear the same typical and this show the power of central authority. The addition of 8 more mints to the 4 existing mints was related to the war strategy of Mithradates VI Eupator. It might also be aside that the common Mithras depictions were the propaganda for combining the

Anatolian folks on a new religion. The future increases of the researches in the Black Sea region will help to understand the unknown parts of the Pontic kingdom and especially the period of Mithradates VI Eupator.

Key Words:

- 1- Mithradates
- 2- Pontos
- 3- Sikke
- 4- Karadeniz
- 5- Hellenistik

ÖNSÖZ

Antik çağlarda Grek denizcilerin Karadeniz için verdikleri “Pontos Aexeinos” misafirperver olmayan deniz ismi rastlantı sonucu değildir. Denizden yola çıkarak bölgeye gelen bu insanlar Ege Havzasından farklı, zorlu bir coğrafyayla karşılaşmışlardır. Birden patlak veren fırtınaların, kesif sislerin ve demir atacak az sayıda limanın bulunduğu Karadeniz’e daha uygun bir isim bulunamazdı. Gemi yapım teknolojisinin ilerlemesi, Karadeniz’in sunduğu nimetlerin ticaretle elde edilmeye başlanması, isminin Pontos Eukseinos “dost deniz” olarak değişmesine neden olmuştur.

Karadeniz’in iklimi ve denizi kadar tarihide fırtınalı ve çalkantılıdır. Yakın zamana kadar arkeolojik kazı çalışmaları bakımından gereken ilgiden yoksun olan bölge, son dönem çalışmalarıyla dikkatleri üzerine çekmeye başlamıştır.

Anadolu coğrafyasında hüküm sürmüş, köklü devletlerden olan Pontos Krallığı’nın hükümlerleri olan Mithradates sülalesinin 217 yıllık egemenlik yıllarının en parlak ve en karmaşık dönemi Mithradates VI Eupator dönemidir. Mithradates VI Eupator’un, M.Ö. 120 ve M.Ö. 63 yılları arasındaki 57 yıllık iktidarı sırasında bastırmış olduğu sikkelerin ikonografik açıdan incelenmesi, dönemin ticari, politik, siyasi, dinsel profilinin sikkeler üzerindeki tasvirler aracılığıyla yorumlanması tezin konusunu oluşturmaktadır.

Pontos krallarından Mithradates VI Eupator dönemi sikkeleriyle ilgili daha öncesinde katalog ve birimlerine göre tasnif çalışmaları yapılmış olmakla birlikte, sikkeler üzerindeki ikonografinin yorum ve değerlendirme kısmına girilmemiştir. Bu çalışmada Pontos Kralı VI. Mithradates Eupator Dönemi’nde darp edilen sikkeler üzerindeki ikonografiden yola çıkılarak, söz konusu dönemin, siyasi, dinsel, politik ve ticari profiline ışık tutulmaya çalışılacaktır.

Mithridates VI Eupator dönemine tarihlenen sikkeler üzerinden, sözü edilen dönemin irdelenmesi, Karadeniz ve hinterlandının tarih ve arkeolojisine katkı sağlayacak yeni yorumların katılması, tezin hazırlanmasındaki amacı oluşturmaktadır.

Kartacalı Hannibal'den sonra Romanın gelmiş geçmiş en büyük düşmanı olan, Batı emperyalizmine karşı Anadolu topraklarında büyük mücadele veren Mithradates Eupator dönemi, sikkeler ışığında yeniden ele alınarak, yapılacak değerlendirmelerle birlikte sunulacaktır.

Tezi hazırlama aşamasında yardımlarından dolayı tez danışmanım Sayın Yrd. Doç. Dr. Ayşe F. Erol başta olmak üzere, desteklerinden dolayı tüm hocalarıma, arkadaşlarıma ve aileme teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR.....	ix
LEVHALAR LİSTESİ	x
HARİTALAR LİSTESİ	xi
TABLolar LİSTESİ	xii
GİRİŞ	1

BİRCİNCİ BÖLÜM

MİTHRİDATES VI EUPATOR DÖNEMİ PONTOS KRALLIĞI TARİHSEL GELİŞİMİ

1.1. MİTHRİDATES VI EUPATOR DÖNEMİ PONTOS KRALLIĞI'NIN GELİŞİMİ	16
1.2. BİRİNCİ MİTHRİDATES – ROMA SAVAŞI (M.Ö. 89-85)	23
1.3. İKİNCİ MİTHRİDATES – ROMA SAVAŞI (M.Ö. 83-81)	36
1.4. ÜÇÜNCÜ MİTHRİDATES – ROMA SAVAŞI (M.Ö. 74-63)	40
1.5. MİTHRİDATES VI EUPATOR'UN KİŞİLİĞİ	59

İKİNCİ BÖLÜM

MİTHRİDATES VI EUPATOR DÖNEMİ PONTOS KRALLIĞI COĞRAFI ÇERÇEVESİ, SİYASAL VE SOSYAL YAPILANMASI

2.1. PONTOS KRALLIĞI COĞRAFYASI	68
2.2. PONTOS KRALLIĞI İDARİ YAPISI	82
2.3. PONTOS KRALLIĞI SOSYAL YAPISI	90
2.4. PONTOS KRALLIĞI TİCARET VE İKTİSADİ YAPISI	94
2.5. PONTOS KRALLIĞI SİYASAL VE POLİTİK YAPISI	100
2.6. PONTOS KRALLIĞI DİNİ YAPISI	110

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANTİK ÇAĞDA SİKKE BASIMI VE KULLANIMI

3.1. SİKKENİN TANIMI	118
3.2. SİKKE BASIM TEKNİKLERİ	119
3.3. SİKKENİN KULLANIMI	122
3.4. SİKKE ÖLÇÜ BİRİMLERİ.....	124

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MİTHRATES VI EUPATOR ÖNCESİ PONTOS SİKKELERİ

4.1. SİKKELER ÜZERİNDE GÖRÜLEN TANRILAR, TANRIÇALAR, KAHRAMANLAR.....	125
4.2. SİKKELER ÜZERİNDE GÖRÜLEN KRALLAR, KRALİÇELER	126
4.3. SİKKELER ÜZERİNDE GÖRÜLEN LEJANTLAR	128

BEŞİNCİ BÖLÜM

MİTHRATES VI EUPATOR DÖNEMİ PONTOS SİKKELERİ

5.1. SİKKELER ÜZERİNDE GÖRÜLEN TANRILAR, TANRIÇALAR, KAHRAMANLAR.....	129
5.2. SİKKELER ÜZERİNDE GÖRÜLEN MİTHRATES VI PORTRESİ .	131
5.3. SİKKELER ÜZERİNDE GÖRÜLEN LEJANTLAR	132
5.4. SİKKELER ÜZERİNDE GÖRÜLEN KISALTMALAR	133
5.5. MİTHRATES EUPATOR DÖNEMİNDE SİKKE BASAN KENTLER VE DARPANELER	134
5.6. PONTOS İDARİ SİSTEMİ İÇİNDE SİKKELERİN ÖNEMİ VE İDARİ BAĞLANTISI	144
5.7. SİKKELER ÜZERİNDE GÖRÜLEN BETİMLEME VE PERSONİFİKASYONLAR	153
5.8 SİKKELER ÜZERİNDE GÖRÜLEN MONOGRAMLAR	161

SONUÇ	166
KATALOG	189
1. MİTHRATES VI EUPATOR ÖNCESİ PONTOS SİKKELERİ	189
2. MİTHRATES VI EUPATOR DÖNEMİ PONTOS SİKKELERİ	193
KAYNAKÇA	280

KISALTMALAR

AJA	: American Journal of Arhaeology, New York
ANSMN	: American Numismatic Society, Museum Notes.
ANRW	: Aufstieg und Niedergang der römischen Welt: Geschichte und Kultur Roms im Spiegel der neueren Forschung. Hrsg. Von H. Temporini I vd. Berlin-New York 1972 vd.
BAR	: British Archaeological Reports
BSS	: Black Sea Studies, Universsity of Aarhus.
FGrHist	: Die Fragmente der Griechischen Historiker. F. Jacoby. I-XV. Berlin-Leiden 1923-1958.
JDAI	: Jahrbuch des Archaologischen Instituts. Berlin.
JRS	: Journal of Roman Studies, London.
NC	: Numismatic Chronicle and Journal of the Numismatic Society, London.
PHIL	: Philippicae
RhM	: Rheinisches Museum für Philologie. Frankfurt am Main.
StBot	: Studien zu den Bogazkoy-Texten
AV	: Aureus, Altın.
AR	: Argentum, Gümüş.
AE	: Asses, Bronz, Pirinç
KAT.NO.1	: Katalog, 7.1. Mithridates VI Eupator Öncesi Pontos Sikkeleri
KAT.NO.2	: Katalog, 7.2. Mithridates VI Eupator Dönemi Pontos Sikkeleri
MÖ	: Milattan Önce
DTCFD	: Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi. Ankara
Mon.	: Monogram

LEVHALAR LİSTESİ

Levha I: Mithradates VI Eupator Öncesi Pontos Sikkeleri	242
Levha II: Mithradates VI Eupator Öncesi Pontos Sikkeleri	243
Levha III: Amaseia Sikkeleri	244
Levha IV: Amaseia, Amastris Sikkeler	245
Levha V: Amastris, Amisos Sikkeleri	246
Levha VI: Amisos Sikkeleri	247
Levha VII: Amisos Sikkeleri	248
Levha VIII: Amisos Sikkeleri	249
Levha IX: Amisos Sikkeleri	250
Levha X: Amisos Sikkeleri	251
Levha XI: Amisos Sikkeleri	252
Levha XII: Amisos Sikkeleri	253
Levha XIII: Amisos Sikkeleri	254
Levha XIV: Amisos Sikkeleri	255
Levha XV: Amisos Sikkeleri	256
Levha XVI: Amisos Sikkeleri	257
Levha XVII: Amisos Sikkeleri	258
Levha XVIII: Amisos, Chabakta Sikkeleri	259
Levha XIX: Chabakta, Dioskurias, Gaziura Sikkeleri	260
Levha XX: Gaziura, Kabeira Sikkeleri	261
Levha XXI: Komana, Laodikeia Sikkeleri	262
Levha XXII: Pharnakia, Sinope Sikkeleri	263
Levha XXIII: Sinope Sikkeleri	264
Levha XXIV: Sinope, Taulara Sikkeleri	265
Levha XXV: Taulara, Dias Sikkeleri	266
Levha XXVI: Bosporos, Phanagoria, Pantikapion Sikkeleri	267
Levha XXVII: Pantikapion, Pergamon, Smyrna, Athena Sikkeleri	268
Levha XXVIII: Ephesos, Pergamon Sikkeleri	269
Levha XXIX: Pergamon Sikkeleri	270
Levha XXX: Pergamon Sikkeleri	271
Levha XXXI: Pergamon, Pontos-Sinope Sikkeleri	272
Levha XXXII: Pontos-Sinope Sikkeleri	273

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1: Pontos Bölgesi Coğrafyası	274
Harita 2: Pontos Bölgesindeki Etnik Gruplar	275
Harita 3: Karadeniz Bölgesi Kolonizasyon Hareketi	276
Harita 4: Pontos Krallığı Coğrafyası Ve M.Ö. 85 Deki En Geniş Sınırları..	277

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Mithradates'lerin Soy Ağacı Tablosu	278
Tablo 2: Pontos Kralları Tablosu	279

GİRİŞ

Protohistorik Dönem’lerde söz konusu bölgede yaşayan toplumların yaşamlarını tarımdan çok avcılık, hayvancılık ve balıkçılıkla sürdürdükleri, kazılardan ele geçen çeşitli hayvan kemikleri ve kılçıklar açığa çıkartmaktadır. Yapılan kazılar sonucunda ele geçen ahşap izi taşıyan siva parçaları, kil ile sıvadıkları ahşap konutlarda yaşamış olduklarına işaret etmektedir.¹

Ele geçen insan figürinleri ve bazı buluntulardan Orta Karadeniz Bölgesinde yerleşik bir toplumun varlığı ve buna bağlı dini düşüncelerin ortaya çıktığı söylenebilir. Kilden yapılmış boğa ve çeşitli hayvan figürinleri, ana tanrıça kültünün varlığına işaret etmektedir². Tapınımla ilgili net bilgilere sahip olunmama ile birlikte, İkiztepe’de Geç Kalkolitik Dönem’den itibaren daire ya da yarım daire planlı sunakların varlığı bilinmektedir³. Erken Tunç Dönemi III başlarına tarihlendirilen, başları üzerinde disk betimlemesi bulunan kadın ve erkek figürlerinin yer aldığı mızrak ucu ve disk biçimli pendentifler, güneş kültünün olabileceği yönünde veriler sunmaktadır⁴.

Orta Karadeniz, Geç Tunç Dönemi halkının kimler olduğunu söylememiz güçtür. Ancak M.Ö. 2100 yılları öncesine tarihlendirilen metal buluntuların yüzde doksanının Orta Karadeniz Bölgesi dışında benzerinin bulunmaması, yöre halkının dışarıdan gelmediğine ya da en azından uzun süredir söz konusu bölgede yerleştiklerine işaret etmektedir⁵. Orta Anadolu’da Hitit siyasi birliğinin kurulmasıyla birlikte, İkiztepe ve Düdartepe’deki yerleşimler son bulmuş olup, Demir Çağı’nın son evresine kadar göçebe ve savaşçı Kaşkalar yüzünden bir daha iskan edilmemiştir⁶.

¹ Alkım 1983b: 13-27, Lev.2-5

² Bilgi 2001: 12.

³ Bilgi 2001: 12.

⁴ Bilgi 2001: 12.

⁵ Bilgi 2001: 15

⁶ Bilgi 2001: 21.

Hitit kaynaklarına göre Kaşkalar, Karadeniz bölgesinde Merzifon-Amasya çizgisinin kuzeyinde ⁷, Kastamonu, Sinop, Samsun ve Ordu kıyılarında kabileler halinde yaşayan halkın adıdır. Kaşka halkının Anadolu'nun yerli halklarından olup olmadığı, bu halkın kendisini nasıl tanımladığı bilinmemektedir. Bu sorulara cevap verecek Kaşkalarla mal edilen arkeolojik bir veri de henüz bilim alemine sunulmuş değildir⁸. Ancak Prof. Dr. Yücel Şenyurt'un da belirttiği gibi bölgede yapılan kazılarda ortaya çıkan bu döneme ait bazı arkeolojik buluntuların Kaşkalarla ilgili olabileceği düşünülmelidir⁹. Yazılı kaynaklarda söz konusu halkın varlığına işaret eden verilerin bulunması bu durumu desteklemektedir.

Tuthaliya II ile eşi Nikalmati'nin hüküm sürdüğü döneme ait bir yazıtta kralın Kaşkalar'a karşı üçüncü seferini gerçekleştirdiği belirtilmiştir¹⁰. Halefi Arnuvvanda I ve karısı Asmunikal'a ait bir dua metninde ise ülkenin kuzey kentlerinin Kaşkalar tarafından ele geçirildiği belirtilmektedir¹¹. Kaşkalar yapılan anlaşmaları sıkça ihlal etmiş, hatta Tuthaliya IIIdöneminde Orta Anadolu'ya girerek Hattuşa'ya saldırmışlardır¹².

Tuthaliya III ve Şuppiluliuma I döneminde de Kaşkalar, Hitit ülkesine saldırmaya devam etmiştir. Hititlerin Kuzey Suriye ile savaştığı bir dönemde Kaşkalar kuzeydeki kentlere saldırmış, Hitit kralı Darittara civarında Kaşka lideri Pitaggatalli'yi yenerek, Kaşka kenti Timmuhala'yı ele geçirmiştir¹³. Bu dönemde Hatti ülkesinin kuzeydoğusunda yer alan ve Kaşka saldırılarına maruz kalan Kuruştama kentinin halkı Mısır'a göç ettirilmiştir¹⁴.

Murşili II döneminde Kaşka kabileleri, ilk Kaşka kralı olan Tipiyalı Pihhuniya idaresinde toplanmışlardır. Pihhuniya iktidarının yedinci yılında giriştiği savaşta, Hayaşa ile ittifak kurup, Zazzişa ve İştina kentlerini işgal

⁷ Dinçol ve Yakar 1974: 564

⁸ Öztürk 2011: 317.

⁹ Prof. Dr. S. Yücel ŞENYURT ile yapılan görüşmeler.

¹⁰ Matthews 2004: 202, 206

¹¹ Schuler 1965: 30, 152

¹² Öztürk 2011: 318.

¹³ Güterbock 1956: 108-110

¹⁴ Güterbock 1956: 98

etmişse de ülkesi Murşili tarafından yağmalanmış, Pihhuniya da esir edilip Hattuşa'ya götürülmüştür¹⁵.

Hattuşili III döneminde ise Kadeş Savaşı için Mısır'a giden Hitit askerleri arasında Kaşkaları da görmekteyiz.¹⁶ Kadeş Savaşı sırasında Kaşka kabileleri Hakmiş'i ele geçirmişse de Hattuşili geri döndüğünde Hakmiş'i geri almakla kalmamış, Kaşkalar'ın elindeki Nerik kentini de ele geçirmiştir¹⁷.

Tuthaliya IV ve oğlu Arnuwanda III dönemlerinde Hitit-Kaşka mücadelesi devam etmiş, ancak kral Şuppiluliuma II döneminde krallık yıkılmıştır. Arkeolojik kazılarda Hattuşa'nın yakıldığı anlaşılmaktadır. Fakat bunu Kaşkaların mı yoksa bu dönemde ortaya çıkan deniz kavimlerinin mi yaptığı kesin değildir. Bu olaydan kısa bir süre sonra Asur kaynaklarında Kaşkalar'ın, Muşkiler ile ittifak yaparak güneye indikleri ve Tiglat Pileser I'nin hüküm sürdüğü Asur ülkesine saldırdığı kayıtlı olup, Kaşka adına bu tarihten sonra herhangi bir belgede rastlanmamıştır. Kaşkalar nedeniyle başka bir kültürün varlık bulamadığı bölgede, M.Ö. 650 yılından itibaren Friglerle ilgili bir Hind-Avrupa halkının yaşamış olduğu anlaşılmaktadır¹⁸.

Mikenlerin ise bölgeye gelip yerleştikleri konusunda elimizde kesin kanıt bulunmamaktadır. Miken seramiğine Karadeniz kıyılarında rastlanmamıştır. Ancak Kuzey Ege'de, Marmara'da, batı Karadeniz ve Transkafkasya'daki bazı buluntulara dayanarak Miken Dönemi'nde (M.Ö. 1600-1200) Akdeniz'den Karadeniz'e giden bir ana denizyolu olduğu ve kıyı gemiciliği yapıldığını söylemek mümkündür¹⁹. Bununla birlikte Pontos bölgesi içinde de kalan ve Hitit ülkesinin merkezi olan Orta Anadolu'daki Tokat ili sınırları içindeki Maşat höyük'te GH IIIA2-B dönemine tarihlenen Miken

¹⁵ Dinçol 1982: 41.

¹⁶ Otten 1981: 10

¹⁷ Otten 1981: 16-21

¹⁸ Bilgi 2001: 22.

¹⁹ Atasoy 1997: 2.

seramik parçaları ele geçmiştir²⁰.

Greklerin ise Karadeniz'e ilk defa ne zaman geldikleri tartışmalıdır. Bu konuyla ilgili olarak iki tez ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki, Korintli Ameinokles'in M.Ö.680'de Triakonter'in (30 kürekli gemi) tekne boyunu uzatıp, kürekçi sayısını arttırarak Pentekonter'i (50 kürekli gemi) inşa etmesi ve böylece boğazın kuvvetli akıntılarının aşılaraq Karadeniz'e çıkmış olması savıdır²¹. İkinci görüş ise bu savı kabul etmez ve Greklerin Pentekonter yapımından önce Karadeniz'e açıldıklarını savunur²². Bazı veriler, Greklerin kolonizasyon öncesi Karadeniz'e açıldıklarını ve yerli halkla ilişki kurduklarına işaret etmektedir. Antik çağ yazarlarının bize ulaşan eserlerinden (Homeros Destanları, Argonautlar Efsanesi vb.), Karadeniz kıyıları hakkında en az M.Ö. 8. yüzyıl sonunda bilgi sahibi oldukları anlaşılmaktadır²³.

M.Ö. 7. yüzyılda Kıta Yunanistan'da nüfus artışıyla birlikte, mevcut topraklar yeterli gelmemeye başlamış, ucuz besin maddeleri, hammadde ve üretimde kullanılacak köle gereksinimi, üretim fazlası malları satmak için yeni pazarlar arayışı, koloni kurma ihtiyacını doğurmuştur²⁴. Grekler Karadeniz'e çıkmadan önce, M.Ö.7. yüzyıl ortalarında Çanakale Boğazı (Hellespontos) ile Marmara Denizi (Propontis) kıyılarına yerleşerek tarıma dayalı küçük koloniler kurmuşlardır²⁵.

İonia'da kolonizasyon hareketlerinin hızlanmasının nedeni ise daha farklıdır. Nüfusu besleyecek kadar yeterli ve verimli topraklara sahiplerdir. Ancak, Lidya Devleti, İonia kentlerine baskı yapıyor ve onların Yakındoğu ile olan kara ticaret yollarını engellemektedir²⁶. Ayrıca Kimmer istilasının da İon kolonizasyon hareketlerini hızlandırdığı iddia edilmektedir²⁷. Miletoslular; Parion (Biga-Kemer Köyü), Kyzikos (Erdek), Abydos(Aydos), Phokaialılar;

²⁰ Gür 2012: 65.

²¹ Carpenter 1948: 1-10

²² Labaree 1957: 29-33.

²³ Atasoy 1997: 3.

²⁴ Roebuck 1959: 9.

²⁵ Boardman 1988: 241-242.

²⁶ Atasoy 1997: 3.

²⁷ Tarhan 1983: 115.

Myrleia(Mudanya), Lampsakos (Lapseki), Samoslular; Perinthos (M.Ereğlisi), Bisanthe (Tekirdağ-Barbaros), Megaralılar ise; Astakos (İzmir-Bahçecik Köyü), Khalkedon (Kadıköy), Elymhria (Silivri) ve Byzantion (İstanbul) koloni kentlerini kurmuşlardır.

Kolonizasyon hareketleri Marmara'dan sonra Karadeniz'e yayılmaya başlamıştır. Karadeniz bölgesi balıkçılık, ormancılık, madencilik ve hayvancılık açısından oldukça zengin bir potansiyele sahiptir. Kuzeyden Mezopotamya'ya giden ticaret yollarının başlangıcı burasıdır. Ayrıca Kerç (Kimmer) Boğazı ve İskit bölgelerinde bolca buğday yetiştirilmektedir. Yörenin aristokrat sınıfının zengin olması, lüks mallar için iyi bir pazar oluşturmaktadır. Ayrıca yerli halk da ticarete önem vermektedir. İskitler, uzun süren ticari ilişkileri sonucu Grekler ile dost olmuşlar, İon sanatından kısmen de olsa etkilenmişlerdir²⁸.

Yapılan araştırmalar Karadeniz'de asıl kolonizasyon hareketinin Miletoslular tarafından yapıldığını, Megaralı, Phokaialı ve Khioslu Greklerin de onlara yardımcı olduklarını ortaya koymaktadır²⁹. Karadeniz'deki Grek kentlerinde, Rodos, Khios, Fikellura gibi Doğu Yunan kentlerine mal edilen çanak çömlek bulunmuştur. Söz konusu malzeme için, Miletoslu tüccarlar tarafından İon kentlerinden toplanarak getirilmiş olabileceği gibi, yerel atölyelerde taklitlerinin yapılmış olabileceği gibi yorumlar da yapılmıştır³⁰.

Son değerlendirmeler Karadeniz'deki kolonizasyon hareketlerinin aşamalar halinde gerçekleştiğini göstermektedir. Kolonizasyonun başlangıcı olarak M.Ö. 7. yüzyıl sonu verilmektedir. Bu aşamada; Sinope (Sinop), Trapezus (Trabzon), Istros (Hiria), Borysthenes (Olbia), Apollonia Pontika (Sozopol) gibi kentler, Emporion (ticaret merkezi) olarak kurulmuştur³¹. Başlangıçta balıkçılık ve ticaret amacıyla kurulan bu yerleşmeler, zamanla gelişerek Ege dünyası için önemli rol oynamışlardır. M.Ö. 6. yüzyılın ilk

²⁸ Bouzek 1990: 182.

²⁹ Boardman 1988: 243.

³⁰ Roebuck 1959: 125.

³¹ Herodotos: IV, 17, 1.

yarısındaki kolonizasyon hareketinin ikinci aşamasına üs teşkil etmişlerdir. Bu aşamada kolonizasyon Kerç (Kimmer) Boğazı'na yönelmiştir. Pantikapion, Hermonassa (Taman), Tanais (Nedvigovka), Phanagoria, Gorgippa (Anapa), Myrmekion, Tyritake kentleri bu dönemde kurulmuştur. Sözü edilen dönemde Batı Karadeniz kıyılarında Tomis (Kostanza), Odessos (Varna) ile güney kıyılarında Amisos (Samsun) ve Herakleia Pontika'nın (K.Ereğlisi) kurulduğunu görmekteyiz. Son olarak M.Ö. 6. yüzyıl'ın ikinci yarısında ise Kallatis (Mangalia), Mesembria (Nesebar), Khersonesos (Sivastopol), Phasis (Poti), Dioskurias (Sukhumi) kurulmuştur. Miletoslular Karadeniz kıyılarında doksan kadar kent kurmuşlarsa da bunların çoğu emporion düzeyinde küçük kıyı ticaret merkezleridir. Bunların arasında Sinope, Amisos, Kerasus ve Trapezus, sonradan büyük önem kazanmış liman kentleridir. İki yüz yıl kadar süren Karadeniz kolonizasyon hareketi sonunda Propontis ve Pontos Euxeinos'un etrafı kolonilerle çevrilmiştir. Karadeniz'de Grek kentlerinin kurulmasıyla, Ege dünyası ve Karadeniz arasında sıkı bir ticaret ilişkisi doğmuştur. Karadeniz'in kuzey ve güney kıyıları arasında kısa deniz rotasının bulunmasıyla deniz ticareti daha da gelişmiştir. Gelişen ticaret sayesinde hem koloniler hem de ana kentler büyük zenginliklere sahip olmuşlardır.

Mithradates'lerin Kuzey Anadolu'da boy göstermeleri M.Ö. 4. yüzyıl ortalarına denk gelmektedir. Pontos hanedanlığının kurucularından Ariobarzanes'in (M.Ö. 363/362-337) oğlu Mithradates II (M.Ö. 337-302) hakimiyeti altındaki toprakların, atalarına Dareios I tarafından verildiğini iddia etmiştir³². Buna neden olarak atalarının Pers İmparatorluğu'nun kurucu yedi soyundan biri olmasına dayandırmaktadır. Salamis savaşında (M.Ö. 480) öldürülen Artabazos (Arhaeanax) Mithradates soyunun bilinen ilk öncülü olarak kabul görmektedir³³. Onun ardılı Rhodobat'ın (Orontobat) oğlu Mithradates ile bu soyun taşıdığı isim tarih sahnesine girmiştir³⁴. Pers kralı Artahşatra II zamanında yaşayan Mithradates, M.Ö. 387 tarihinde imzalanan

³² Arslan 2007: 49.

³³ Öztuna 1990: 362.

³⁴ Iustinus: XXXVIII, 7.

Antalkidas anlaşmasından sonra imparatorlukta beliren kargaşalıklar sırasında her tarafta yerel beylikler kurulurken, isyan ederek Marmara kıyısındaki Khios kentinin hakimiyetini elde etmiştir³⁵. Fakat sonra Pers İmparatorluğunun gönderdiği kuvvetler karşısında mağlup olmuş ve ancak satrap Tisafernes'in araya girmesi ile affedilerek Khios beyliğinde bırakılmıştır. Mithradates bir dönem, Herakleia (Karadeniz Ereğlisi) şehriden kovulan dostu Platoncu Cleark'in teşvikiyle bu zengin yerleşimi ele geçirmişse de, şehre girer girmez esir edilmiş, ancak fidye vermek suretiyle kurtulabilmiştir³⁶.

Mithradates'in oğlu Ariobarzan'ın (M.Ö. 364-337) siyasi hayatı, maceralarla doludur. Pers imparatorunun hizmetine girmiş, Farnabaz'ın yerine Hellespontus Phrygiyası satraplığına tayin edilmiştir. Fakat Pers kralı Artahşatra II döneminin sonlarına doğru, imparatorluğun parçalanmağa başladığı sırada, o da deniz eyaletleri satraplarının uzun yıllar süren büyük isyanlarına katılmıştır. İsyanı destekleyen Atinalılar büyük kral ile açıkça mücadeleden çekindiklerinden, Ariobarzan'a esaslı yardımda bulunmamışlardır. Bu nedenle o da diğer müttefikleri gibi, sonunda mağlup olmuştur. Oğlu Mithridates II para karşılığında babası Ariobarzan'ı Pers kralına teslim etmiş ve yaşlı satrap çarmıha gerilerek idam edilmiştir³⁷.

Mithradates II, babasının satraplığı döneminde siyasi ve askeri alanda kendisini kanıtlamış biridir. Gençliğinde, en kudretli komutanlardan olan Kappadokia satrapı Datames'i öldürmekle ünlenmiştir³⁸. Büyük İskender Anadolu'ya girdiği zaman, Mithradates II'yi satraplıktan atmış Khios'a özgürlük vermiştir. Mithradates II, İskender istilasından sonra da babasının mirası için Antigonos I Monophthalmos'un yanında mücadele etmiştir. Ancak, M.Ö. 302 yılında Mithradates II'nin Makedonia'nın hakimi Kassandros ile yakın ilişki içine girmiş olmasından şüphelenen Antigonos, onu kendisine

³⁵ Herodotos: V, 122.

³⁶ Günaltay 1987: 280.

³⁷ Günaltay 1987: 281.

³⁸ Günaltay 1987: 281.

ihamet ettiğini düşünerek Khios yakınlarında öldürtmüştür³⁹. Oğlu Mithradates III ise babası ile beraber katledilmekten, Antigonos'un oğlu olan yakın arkadaşı Demetrios Poliorketes'in yardımı sayesinde kurtarabilmiş ve Paphlagonia'ya kaçmıştır⁴⁰.

Mithridates II'nin ölümünden sonra yerine oğlu, Pontos Devletinin kurucusu olarak bilinen Mithradates III ya da Mithradates I Ktistes geçmiştir⁴¹. Antigonos Monophthalmos'un Thrakia'nın hakimi Lysimakhos ile Suriye ve Doğu'nun hakimi Seleukos I Nikator'un birleşmiş kuvvetlerine karşı, M.Ö. 301 yılında Afyon dolaylarındaki Ipsos Ovası'nda giriştiği savaşta yenilip öldürülmesinden sonra, Mithradates'in Paphlagonia'daki konumu daha da sağlamlaşmıştır. Böylece, M.Ö. 301 yılında *Ktistes* (kurucu) lakabı alan Mithradates, Olgassys (Ilgaz) Dağları'nın eteklerindeki müstahkem Kimiata Kalesi'nin de içinde bulunduğu Kimiatene yöresinde kendi hakimiyet alanını kurarak, Paphlagonia Bölgesi'nde krallığının temellerini atmıştır⁴². Ardından krallığının sınırlarını Paphlagonia'nın iç bölgeleri ile Kappadokia'ya doğru genişletmek üzere faaliyete geçmiştir⁴³. M.Ö. 301 yılından M.Ö. 281 yılına kadar geçen süre zarfında gittikçe güçlenen Mithradates I Ktistes kendini Pontos hakimi olarak kabul ettirdikten sonra, İris (Yeşilırmak) kenarındaki Amaseia'yı da ele geçirerek burayı kendisine başkent yapmıştır. Mithradates I'in Paphlagonia Bölgesi'ndeki hakimiyet alanı ise, kesin olarak bilinmemekle birlikte, Karambis'e (Kerempe Burnu) kadar ulaştığı sanılmaktadır⁴⁴.

M.Ö. 281 yılında Lysimakhos'u Kurupedion savaşında yenen Seleukos'ların saldırısı üzerine Herakleia'lılar, Byzantion, Khalkedon ve Mithradates I Ktistes'ten yardım talebinde bulunmuşlardır⁴⁵. Söz konusu yardım talebine ne şekilde yanıt verildiği bilinmemekle birlikte, Seleukos'un Kappadokia'ya gönderdiği generali Diodoros'un bölgede bozguna uğratıldığı

³⁹ Diodorus: XVI, 90, 2.

⁴⁰ Günaltay 1987: 283.

⁴⁰ Diodorus: XX, 111, 4.

⁴¹ Strabon: XII, 3, 41.

⁴³ Appianus: Mithridateios, 9.

⁴⁴ Arslan 2007: 52.

⁴⁵ Arslan 2007: 54.

ve söz konusu galibin Mithradates I Ktistes olduğu üzerinde genel bir kanıya varılmaktadır⁴⁶. Bundan dolayı Mithradates I Ktistes'in bu meçhul galibiyetinden sonra ya da Lysimakhos'un ölümü veya Seleukos'un suikaste kurban gitmesi ile oluşan siyasi durumu fırsat bilmesiyle, M.Ö.280 yılında kendisini Pontos kralı ilan ettiği düşünülmektedir⁴⁷. Bunlara paralel olarak, Mithradates I Ktistes bağımsızlığının ve krallığının simgesi olan altın sikkeler bastırmıştır. İskender sikkelerinden esinlenen bahsi geçen sikkelerin ön yüzünde tanrıça Athena'nın başı, arka yüzünde ise, ayakta duran bir Nike figürü ile "*Kral Mithradates*" lejanti yer almaktadır. Bu arada Herakleia'lılar, Lysimakhos'un Amastris'e yönetici olarak atadığı Eumenes'e karşı, kenti tekrar kendi egemenlikleri altına almak üzere harekete geçmişlerdir. Ancak bu olaylar sonunda Eumenes, sebebi belli olmamakla birlikte, Amastris'in hakimiyetini Pontos Kralı Mithridates I'in oğlu Ariobarzanes'e bırakmıştır⁴⁸. Böylece Pontos Krallığı Karadeniz'in en önemli limanlarından birine sahip olmuştur.

M.Ö.278/277 yılında Anadolu'ya geçen Galatlar, daha sonra Pontos Kralı Mithradates I Ktistes'in ordusunda paralı asker olarak, Paphlagonia yöresinde Mısır Kralı Ptolemaios II Philadelphos'a karşı zafer kazanarak büyük yararlılıklar göstermişlerdir. Bunun üzerine Nikomedes I ve Mithradates I, Galatlara Halys ile Sangarios ırmakları arasındaki toprakları, Phrygia'yı bağışlamışlardır. Böylelikle, rakipleri olan Seleukos Kralı Antiokhos I ile kendileri arasında Galatlardan bir tampon bölge oluşmuştur⁴⁹.

Mithradates I Ktistes'in ölümünden sonra, yerine oğlu Ariobarzanes (M.Ö. 266/265-250) geçmiştir. Ariobarzanes'in hükümdarlığı sırasındaki icraatları hakkında yeterli bilgi mevcut değildir. Karadeniz'in önemli limanlarından Amisos'u (Samsun) ele geçirerek sınırlarını genişletmiştir. Ancak, bilinmeyen bir nedenden dolayı Galatlar ile arası açılmıştır. Kralın M.Ö. 250 yılındaki ölümünden sonra ise, çocuk denecek yaşta tahta çıkan

⁴⁶ Pompeius Trogus: 17.

⁴⁷ McGing 1986: 19, 39.

⁴⁸ Arslan 2007: 56.

⁴⁹ Arslan 2007: 58.

oğlu Mithradates II'nin (M.Ö. 250-220) deneyimsizliğinden kaynaklanan otorite boşluğunu fırsat bilen Galatlar Pontos topraklarına saldırmışlardır. Amisos kentine kadar gelen Galatlar, Pontos'un batısındaki bu önemli liman kentine sığınan Mithradates'i kuşatmışlardır⁵⁰. Mithradates II bu durumdan Herakleia Pontika kentinin yardımı sayesinde kurtulabilmiştir.

Seleukos Kralı Antiokhos II Theos'un kızı Laodike'yle evlenmesiyle Mithradates II, Anadolu' da konumunu güçlendirmiştir. Seleukos II'nin Anadolu'ya geçerek kardeşi Antiokhos II Hieraks ve Pontos Kralı Mithradates II üzerine bir sefer düzenlemişse de, Antiokhos Hieraks ve müttefiki Mithradates II'nin ordusuna karşı M.Ö. 240/239 yılında Ankyra (Ankara) yakınlarında yaptığı savaşta yenilmiş ve kendi topraklarına çekilmek zorunda kalmıştır. Bu zaferden sonra Mithradates II, her iki Seleukos kralıyla da arasını iyi tutmaya özen göstermiştir. Böylece, Mithradates II'nin izlediği başarılı politikalar sayesinde Pontos Krallığı, Anadolu'daki Hellenistik krallıklar arasında önemli bir konuma gelmiştir.

Mithradates II'nin hükümdarlığının son yıllarında (M.Ö. 220) Sinope'ye karşı bir sefer düzenlemek üzere hazırlandığı zannedilmektedir⁵¹. Mithradates II'nin bastırdığı sikkelerin ön yüzünde miğfer taşıyan bir Athena büstü, arka yüzde elinde palmiye dalı tutan, ayakta bir Nike figürü ile "Kral Mithradates" lejantı yer almaktadır⁵².

Mithradates II'nin ölümünden sonra (M.Ö. 220), yerine varisi Mithradates III (M.Ö. 220-197) tahtta çıkmıştır. Mithradates III'ün yirmi üç yıl süren krallığı esnasında yaptıklarından antik kaynaklar bahsetmemekle birlikte, bu durum barış içinde sakin bir dönem yaşandığına işaret etmektedir. Onun döneminde basılan sikkelerin (Kat.No.1: 1) ön yüzünde kısa saçları üzerine yerleştirilmiş tacıyla, yaşlı bir adam olarak tasvir edilmiş olan Mithradates III'ün realist bir portresi, arka yüzde ise tahtta oturmuş bir vaziyette elinde kartal tutan Zeus betimlemesi, kral Mithradates'in lejantı ile

⁵⁰ Arslan 2007: 59.

⁵¹ Arslan 2007: 61.

⁵² Head 1977: 500, no. 3.

Mithradates III'den sonra, Pontos sikkeleri üzerinde geleneksel hale gelen hilal ve yıldız sembolleri resmedilmiştir⁵³.

Mithradates III'den sonra Pontos Kralı olan Pharnakes I'in (M.Ö. 160 / 159-91) hükümdarlığı sırasında öncüllerinden daha yayılımcı bir politika izlediği görülmektedir⁵⁴. Polybius, aynı dönemde yaşadığı Pharnakes'i "hukuku en çok çiğneyen kral" olarak tanımlamaktadır⁵⁵. Kendinden önceki Pontos kralları gibi, Seleukos hanedanına mensup bir kral olan Antiokhos ve Kraliçe Laodike'nin kızı Nysa ile evlenmiştir⁵⁶. Hellen kentleriyle, özellikle Atina ve Delos'la yakın ilişkiler kurmaya çalışmıştır. Pharnakes'in bastırdığı gümüş drahmiler ve tetradrahmi'ler (Kat.No.1: 3) ön yüzünde kralın oldukça realist portrelerini, arka yüzünde ise ayakta duran ve bazen başının üzerinde bir yıldırım motifi ile doğulu tanrı *Men?* yer almakta, artık geleneksel hale gelmiş olan hilal ve yıldız sembollerinin yanında Kral *Pharnakes'in* lejantı bulunmaktadır⁵⁷.

M.Ö. 184 yılında, Lypedron Dağı yakınlarındaki savaşta müttefikleri Bithynia Kralı ve Galatlarla beraber Eumenes II'ye yenilmesine rağmen Pharnakes'in, Pergamon Krallığına karşı düşmanca tavırları devam etmiştir. Roma lejyonlarının Anadolu'dan çekilmesini fırsat bilerek, Galat'lar ve Armenia Kralı Mithradates'le oluşturduğu koalisyonuyla Eumenes II'ye karşı savaşımaya başlamıştır⁵⁸. Pharnakes, düzenlediği ani bir baskınla Paphlagonia ve Karadeniz sahilinin en önemli ticaret merkezi Sinope'yi ele geçirmiş ve bu kentin kolonileri olan Kotyora (Ordu) ve Kerasos (Giresun) kentlerini almıştır. Sonunda Eumenes II ile müttefikleri, Bithynia ve Kappadokia Krallıkları karşısında yenilgiye uğramış, Roma'nın da baskısı ile barış imzalamak zorunda kalmıştır.

Pharnakes iktidarında başkentini Amaseia'dan Sinope'ye taşımış,

⁵³ BMC 1964: 42, 1.

⁵⁴ Olshausen 1978: no. 415.

⁵⁵ Polybios: XXVII, 15.

⁵⁶ Arslan 2007: 66.

⁵⁷ Sear 1994: 680, no. 7241.

⁵⁸ Polybios: XXIV, 14, 6.

ülkesinin sınırlarını da Amastris'ten Kerasos ve Trapezus'a kadar genişletmeyi başarmıştır⁵⁹. Ayrıca, Kotyora ve Kerasos halkının bir kısmına synoikismos uygulamasında bulunarak kendi adına izafeten Pharnakeia adını verdiği kente yerleştirmiştir⁶⁰. Anadolu'daki mağlubiyetlerden sonra Pharnakes, ilgisini Karadeniz'in kuzeyine çevirmiş, Khersonesos (Sivastopol), Odessos (Varna) ve bölgedeki diğer Hellen kolonilerini Skythia (İskit) akınlarına karşı koruması altına almış, müttefik olarak onları koruyacağına ve bu kentlerin bağımsızlığına saygı göstereceğine dair söz vermiştir⁶¹. Böylece Pontos Krallığı Karadeniz'in kuzeyindeki Hellen kentlerinin koruyucusu durumuna gelerek Karadeniz'deki konumunu sağlamlaştırmış, gücünü artırmıştır.

Pontos tahtına Pharnakes'den sonra kardeşi olarak kabul gören Mithradates IV Philopator Philadelphos (M.Ö. 160/159-150) geçmiştir. Atalarının yaptığı gibi Seleukos'larla evlenme geleneğini bozarak kız kardeşi Laodike ile evlenmiş ve krallığı onunla beraber yönetmiştir⁶². Bastırdığı sikkelerin ön yüzünde kendisi ve Kraliçe Laodike(Kat.No.1: 9-10), arka yüzünde, *"birbirini seven kardeşler Kral Mithradates ve Kraliçe Laodike"* 'nin lejantı yer almaktadır⁶³. Öncülü Pharnakes'den daha ılımlı olan Mithradates IV, hükümranlılığının başlangıcından itibaren Roma ile iyi ilişkiler kurmaya özen göstermiş ve Roma'nın dostu ve müttefiki olarak kabul görmüştür⁶⁴. Anadolu'da Roma'nın en önemli müttefiki olan Pergamon Kralı Attalos II, M.Ö. 155/154 yıllarında Bithynia Kralı PrusiasII'ye karşı savaşırken Mithradates IV de Kappadokia Kralı Ariarathes V ile birlikte Attalos'un tarafında yer almıştır.

Mithradates IV'den sonra başa geçen varisi Mithradates V Euergetes (M.Ö. 150-120), ataları gibi Seleukoslardan, Kral Antiokhos IV Epiphanes'in

⁵⁹ Arslan 2007: 64.

⁶⁰ Strabon: XII, 3-17.

⁶¹ Arslan 2007: 65.

⁶² McGing 1986: 36, 109.

⁶³ SNG 1967: 229, no. 6675.

⁶⁴ Magie 1950: 194, 48.

kızı Laodike'yle evlenmiştir⁶⁵. O da Roma ile ilişkileri iyi tutmuş hatta daha da ilerletmiştir. Pergamon Kralı Attalos III, M.Ö. 133 yılında ölünce, krallık merkezi Pergamon ve toprakları dışında kalan *kendine ait* yerleri Roma'ya miras bıraktığı ortaya çıkmıştır⁶⁶. Ancak, bu olayın üzerine Attalos'un kardeşi ve Eumenes II'nin gayri meşru oğlu olduğunu ileri süren Aristonikos (Eumenes III) Pergamon tahtında hak iddia ederek Smyrna (İzmir) yakınlarında isyan etmiştir⁶⁷. Roma, Anadolu'da askeri gücü bulunmadığından, Anadolu'daki müttefik krallıklardan Aristonikos isyanının bastırılmasını talep etmiştir. M.Ö. 129 yılı *consulü* Manius Aquillius Anadolu'ya gelmiş ve Pergamon'da iki yıl içinde gerekli düzenlemeleri yaparak burada Roma'nın ilk Anadolu eyaleti olarak *Provincia Asia'yı* kurmuştur⁶⁸. Bazı bölgeleri de, Aristonikos isyanında Roma'yı destekleyen müttefik krallıklar arasında paylaşmıştır. Phrygia'nın bir kısmı ile Galatia'yı Pontos Krallığına vermiştir. Fakat Mithradates V'in, Phrygia ve Galatia bölgelerini M. Aquillius'a verdiği rüşvetle elde ettiği iddiası ile Bithynia kralı Nikomedes'in Roma senatosuna başvurması, Pontos kralının Roma'yla olan ilişkilerini bozmuştur⁶⁹. Bununla birlikte Phrygia'nın ne yapılacağı hakkında bir türlü karar verilememiştir.

Mithradates V daha sonra, iktidarı elinde tutmak isteyen Kraliçe Nysa tarafından beş kardeşi öldürülen Ariarathes'i tahtta geçirmek bahanesi ile Kappadokia Krallığı'nı istila etmiştir. Arkasından, tahtta geçirdiği Ariarathes VI ile kızı Laodike'yi evlendirerek Kappadokia Krallığı ile bağlarını kuvvetlendirmiştir. Aynı esnada Paphlagonia'ya hakim olan Gangra hanedanının hükümdarı Pilomen, aynen Attalos III gibi söz konusu bölgeyi vasiyet yoluyla Pontos Kralı Mithradates V'e bırakmıştır. Bu sayede Pontos kralı savaşı yapmadan Paphlagonia'yı ilhak etmiştir⁷⁰. Selefî Pharnakes'in Galatlarla yapmış olduğu askeri anlaşmayı yenileyerek Phrygia üzerindeki

⁶⁵ Arslan 2007: 68.

⁶⁶ Strabon: XIII, 4, 2.

⁶⁷ Strabon: XIV, 1, 38.

⁶⁸ Strabon: XIV, 1, 38.

⁶⁹ Iustinus: XXXVIII, 5, 3.

⁷⁰ Günaltay 1987: 298.

hak iddiasını sağlamlaştırmıştır.

Mithradates V Euergetes, Pontos krallığını genişletme siyaseti güttüğü bu dönemde, Sinope'deki sarayında verdiği bir ziyafet sırasında, kral dostları denilen kişiler tarafından öldürülmüştür (M.Ö. 120)⁷¹. Ölen kral tarafından bırakılmış olduğu iddia edilen bir vasiyetname ile Mithradates V Euergetes, tahtını kraliçe ile henüz çocuk olan iki oğluna bırakmıştır. Diğer Pontos kralları gibi Hellenler ile yakın ilişkiler kurmuş ve döneminde Pontos sarayında yoğun bir Hellen etkisi görülmeye başlanmıştır. Onun zamanında ilk defa idealist denilebilecek portreler Pontos sikkelerinde görülmeye başlanmıştır (Kat.No.1: 13) . Bu sikkelerde kralın öncüllerinden daha az realist betimlendiği görülmektedir⁷².

Mithradates V'in ölümü ve uydurma olduğu düşünülen vasiyetname olayının arkasında, hırslı bir kadın olan kraliçe Laodike ve Roma senatosunun olduğunu düşünmemek mümkün değildir. Mithradates Euergetes öldürüldüğü zaman ikisi erkek, beşi kız olmak üzere yedi evlat bırakmıştır. Her ikisi de Mithradates adında olan erkek çocuklarının büyüğü Eupator (büyük) ve Dionysos, küçüğü ise Khrestos lakaplarıyla anılmaktaydı. Annesinin kendisini öldürterek krallığın tek hakimi olmak istediğini anlayan ve henüz on dört yaşında olan tahtın varisi Mithradates Dionysos, bir gün avlanmak bahanesi ile saraydan çıkmış ve tam yedi yıl saklanacağı Paryradres dağlarına kaçmıştır.

Kraliçe Laodike döneminde, Pontos Krallığı gerilemiş, yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Sinope sarayında sefahat hayatı sürmekte olan kraliçe, Phrygia'yı ilhak eden Romalılara müdahalede bulunmamıştır. Roma Senatosu da ilhak edilen eyaletin teşkilatını kurmak üzere Phrygia'ya komisyon göndermiştir (M.Ö. 116)⁷³. Mithradates V Euergetes'in öldürülmesiyle onun orduyu güçlendirmek yolundaki faaliyeti de durmuş, Pontos Krallığı artık Romalılar tarafından kolayca imparatorluğa ilhak edilecek bir

⁷¹ Günaltay 1987: 299.

⁷² McGing 1986: 41, 129-130.

⁷³ Günaltay 1987: 302.

konuma gelmiştir.

Romalılar tarafından himaye edilen Kraliçe Laodike, krali sikkeler üzerinde yalnız kendi adını yazdırmış ve kendi portresini resmettirmiştir. Mithradates'lerin arması olan hilal ve yıldızı kaldırtmıştır (Kat.No.1: 11-12). Stefane gölü kenarında, kendi adına izafeten Laodikeia kentini kurmuş ve burayı başkenti yapmıştır⁷⁴. Laodike'nin dokuz yıl süren (M.Ö. 111) yönetimi Mithradates VI Eupator'un Sinop'a gelip halkın ve ordunun desteği ile tahtta geçmesiyle son bulmuştur. Mithradates VI Eupator, babasını öldürten ve kendisini de öldürtmek isteyen annesini idam ettirmemiş, onu dar bir hücreye hapsettirmiştir. Annesini öldürtmemesinin sebebi, Pers geleneklerinin buna karşı çıkmasından dolayıdır⁷⁵. Laodike burada bir kaç yıl daha yaşadıktan sonra ölmüştür⁷⁶.

⁷⁴ Günaltay 1987: 302.

⁷⁵ Herodotos: I, 137.

⁷⁶ Appianus: Mithridateios, 112.

BİRCİNCİ BÖLÜM

MİTHRİDATES VI EUPATOR DÖNEMİ PONTOS KRALLIĞI TARİHSEL GELİŞİMİ

1.1. MİTHRADATES VI EUPATOR DÖNEMİ PONTOS KRALLIĞI'NIN GELİŞİMİ

Mithradates V Euergetes'in M.Ö. 120 yılında Sinope'de yakın arkadaşları tarafından öldürülmesiyle Pontos Krallığı'nın başına Mithradates VI Eupator geçmiştir. Mithradates VI Eupator Dionysos tahta çıktığında, Pontos Anadolu'nun en küçük krallıklarından biri, kendisi ise, en genç Hellenistik kraldı. Henüz 13 yaşında olan Mithradates Eupator ile kardeşi Mithradates Khrestos'un yaşlarının küçüklüğünden dolayı kraliçe Laodike, belirli bir süre Pontos Krallığı'nın yönetiminde söz sahibi olmuştur. Annesinin iktidar hırsından çekinen genç kral babası gibi öldürülmekten korktuğundan avlanmak bahanesiyle saraydan çıktığı bir gün Paryadres dağlarının ormanlarına kaçmış ve burada yedi yıl kaçak olarak yaşamıştır⁷⁷. Mithradates, M.Ö. 119/116 yılında krallığına dönmüş, annesi kraliçe Laodikea'nın iktidarına son vererek onu hapse attırmıştır⁷⁸. Bir müddet kardeşi Mithradates Khrestos'la birlikte Pontos Krallığı'nı yönetmiş, ancak sonra onu da ortadan kaldırarak iktidarın tek hakimi olmuştur.

Mithradates, Pontos tahtını tamamen ele geçirdikten sonra, ilk işi krallığı genişletmek için ordusunu ve donanmasını kuvvetlendirmek olmuştur. Bu sırada Romalılar kendi iç meseleleriyle uğraşmaktadır. Anadolu'daki Hellenistik krallıklar ise, bütün dikkatlerini kendi aralarındaki çekişmelere çevirmiş durumdadır. Bu yüzden Mithradates, krallığının ilk yıllarında diplomasi ve istila yoluyla Doğu ve Kuzey Karadeniz havzasındaki birçok kavmin kontrolünü eline geçirmek üzere harekete geçmiştir. M.Ö. 115/114

⁷⁷ Günaltay 1987: 1987, 301.

⁷⁸ McGing 1986: 44, 5.

yılında Kırım Yarımadası'nın güney ucundaki Khersonesos kenti ve Bosporos Krallığı giderek artan Skythia baskısına karşı Mithradates'ten yardım istemişlerdir⁷⁹. Zaten Pontos Krallığı Pharnakes I döneminde yapılan anlaşmalarla bu bölgedeki kolonilerin garantörü durumundadır. Bu fırsatı değerlendiren Mithradates, komutanlarından Sinope'li Diophantos'u Khersonesos'a gönderir. Diophantos Khersonesos'dan aldığı destekle Skythia üzerine sefer düzenlemiş ve neredeyse tüm Skythia'lıları kral Mithradates'in egemenliği altına almıştır. Bu başarılarından sonra Bosporos Kralı Parisades kendi isteğiyle krallığını Mithradates'e hediye olarak vermek istemesi üzerine, ülke üzerinde gerekli düzenlemeleri yapan Diophantos Pontos'a geri dönmüştür⁸⁰. Ancak bölgeden ayrılışını fırsat bilen bazı Skythia kabilelerinin Palakhos'un önderliğinde Mithradates'e karşı ayaklanması üzerine Diophantos tekrar Kırım'a dönmek zorunda kalmıştır. Skythia, Roksolani ve diğer Sarmatia kabilelerinin oluşturduğu orduyu yenen Diophantos hemen hemen tüm Krimeia Bölgesi'ni ve Bosporos Krallığını Mithradates'in yönetimi altına almayı başarmıştır⁸¹.

Karadeniz'in kuzey bölgelerini kontrol altına alarak güçlenen Mithradates bundan sonra Anadolu'yu ele geçirmek için hazırlık yapmaya başlamıştır. Bu amaçla kılık değiştirerek gizlice krallığından ayrılmış, Anadolu'yu dolaşarak bölgenin tarihi, coğrafyası, kentleri ile yol güzergahları hakkında ayrıntılı bilgi edinmiştir.

Güçlenen ordusu vasıtasıyla önce bütün Pontos Bölgesi'ni ardından Kappadokia ve Kolchis bölgelerini ele geçiren Mithradates, doğuda Trapezus ve Armenia'ya kadar Halys Irmağı ile sınırlı olan, batıda ise Paphlagonia'nın belirli bir kısmı ile Herakleia Pontike'ye kadar olan ülkeye hakim olmuştur⁸².

⁷⁹ Strabon: VII, 4, 3.

⁸⁰ Strabon: VII, 4, 3.

⁸¹ Strabon: VII, 3, 17.

⁸² Strabon: XII, 3, 1.

Bunun yanısıra doğuda Kolkhis ve Armenia Minor'a kadar uzanan kıyıları ele geçirmiştir⁸³.

Oluşan bu yeni idari duruma paralel olarak, M.Ö. 2. yüzyılın son çeyreğinden M.Ö. 63 yılına kadar Karadenizdeki kentlerin nümismatik buluntularında Pontos etkisi görülmektedir. Gorgippia'dan (Anapa) Tyras (Tira/Tiras) kuzeyine kadar uzanan Bosporos Krallığı'na bağlı kentlerin dışında, bugün Romanya ve Bulgaristan sınırları içinde bulunan Istria, Tomis, Kallatis, Odessos ve Mesembria (Nesebur) sikkeleri söz konusu kentlerin Mithradates'le müttefik olduklarını doğrulamaktadır⁸⁴. Karadeniz havzası doğrudan ve koruyucu sıfatıyla ilk kez bir kralın egemenliği altına girmiş gibi görünmektedir.

Pontos Krallığının güçlenmesinden endişelenen Romalılar bu durumu sekteye uğratmak için Mithradates'ten Skythia krallarını tekrar yönetimlerinin başına getirmesini talep ederler. Mithradates bu isteklere itaat eder gözükmekle birlikte, olası bir duruma karşı Parth'lar, Armenia Kralı Tigranes II, Skythia kralları ve İberia kralıyla ittifak yapar. Bithynia Kralı Nikomedes III Euergetes'le M.Ö. 109/108 yılında ittifak yapan Mithradates Paphlagonia'yı istila ederek aralarında paylaşırlar⁸⁵. Bunun üzerine Roma *Senatosu* elçilerini yollayarak bölgenin önceki statüsüne geri döndürülmesini ister. Mithradates ise Romalılara Paphlagonia'nın kendisine babasından miras kaldığını bildirmekle kalmayıp, Galatia Bölgesi'ni de hakimiyeti altına alır. Roma M.Ö. 103/102 yılında Afrika ve Kuzey Avrupa'daki problemleri çözüp, eski gücüne kavuştuktan sonra, M.Ö. 102/101 yılında Marcus Antonius'u Kilikia Trakheia, Pamphylia ve Doğu Lykia sahillerindeki korsanlara karşı göndermiştir. M. Antonius' da korsanları yendikten sonra Kilikia'yı bir Roma eyaleti haline getirmiştir⁸⁶. Romalıların bölgede giderek artan varlığı Mithradates'i endişelendirmektedir. Bu nedenle M.Ö. 102 yılında elçilerini Roma'ya gönderir. Amacı Roma *Senatosu*'ndaki bazı senatörleri parayla satın almak

⁸³ Strabon: XII, 3, 1-2.

⁸⁴ Callatay 1997: 260.

⁸⁵ Iustinus: XXXVII, 4, 3.

⁸⁶ Magie 1950: 285, 15.

ve Paphlagonia ile Galatia üzerindeki egemenlik hakkını sağlamlaştırmaktır⁸⁷.

Bithynia Kralı Nikomedes III'ün M.Ö. 103/102 yılında Kappadokia Bölgesi'ni istila etmesi üzerine Mithradates, kız kardeşi Laodike'ye yardım etme bahanesiyle ordusunu Kappadokia'ya gönderir. Ancak Laodike, Mithradates'in birlikleri Kappadokia'ya varmadan, Nikomedes'le anlaşarak onunla evlenir⁸⁸. Bu duruma sinirlenen Mithradates, Nikomedes'in kuvvetlerini Kappadokia'dan atar. Bithynia Kralı oluşan bu duruma karşı savaşmak yerine Roma Senatosunda çözüm arama yolunu seçmiş, Mithradates ise kız kardeşi Laodike'nin büyük oğlu ve yeğeni Ariarathes VII Philometor'u Kappadokia tahtına çıkartarak onu tekrar kral ilan etmiştir. Ancak bir müddet sonra Ariarathes VII'den şüphelenen Mithradates, Kappadokia'nın eski yöneticisi olan Gordios'u bahane göstererek M.Ö. 100/99 yılında ordusuyla Kappadokia'ya hareket etmiştir. Ariarathes VII nin güçlü ordusunu gören Mithradates hileye başvurur ve görüşme talebi bahanesiyle iki ordu askerlerin gözleri önünde Ariarathes'i öldürür. Daha sonra o sıralar 8-9 yaşlarında olan oğlunu, Ariarathes IX Eusebes Philopator unvanıyla Kappadokia kralı ilan edre ve kral naibi olarak da Gordios'u atar⁸⁹. Ancak M.Ö. 97 yılında Kappadokia halkı Mithradates'in atadığı yöneticilere karşı ayaklanarak öldürülen Ariarathes VII nin kardeşini Ariarathes VIII olarak tahtta geçirir⁹⁰. Bunun üzerine Mithradates ordusuyla Kappadokia'yı işgal eder ve Ariarathes VIII'i Kappadokia'dan kovup yönetime tekrar oğlu Ariarathes IX ve naibi Gordios'u getirir.

Bütün bu olanlardan sonra Roma, M.Ö. 96 yılında Marcus Aemilius Scaurus başkanlığındaki bir heyeti Anadolu'ya göndererek, Kappadokia'yı Pontos Krallığından, Paphlagonia'yı da Bithynia Krallığından almaya yönelik Senato kararını her iki krala bildirir⁹¹. Sonrasında Paphlagonia ve

⁸⁷ Plutarkhos: Pompeius, XXIV, 6.

⁸⁸ Iustinus: XXXVIII, 1, 2-4.

⁸⁹ Iustinus: XXXVIII, 1, 10.

⁹⁰ Iustinus: XXXVIII, 2, 1.

⁹¹ Iustinus: XXXVIII, 2, 6.

Kappadokia'ya özgürlüklerini verip onlara kendi kanunlarıyla yaşama hakkı tanır. Kappadokia tahtına da Roma müttefiki Ariobarzanes kral olarak geçer. Romalılarla savaşmayı düşünen Pontos Kralı ise, M.Ö. 95 yılında Parth Kralı Mithridates II'nin yanında uzun süre rehine kaldıktan sonra, babasının ölümü üzerine Armenia tahtına çıkan Tigranes II ile ittifak kurar ve onu kızı Kleopatra ile evlendirir⁹². Gordios'un da yardımlarıyla Tigranes'i, Kappadokia'ya saldırmaya ikna eder. Toprakları istila edilen Kappadokia Kralı Ariobarzanes Roma'ya sığınır. Kappadokia yönetimine Gordios'un getirilmesi ile bölge dolaylı da olsa Mithradates'in egemenliği altına girmiş olur. Ancak Roma Senatosunun, Kilikia Eyaleti'ne atamış olduğu Lucius Cornelius Sulla'yı M.Ö. 95/94 yıllarında görevlendirmesi ile Kappadokia'ya yapılan sefer sonucunda Armenia birlikleri ve Gordios bölgeden kovulmuş, Ariobarzanes I Philoromaos Kappadokia tahtına tekrar oturtulmuştur⁹³. Sulla'da Parthia ve Kappadokia krallıklarıyla Euphrates ırmağı kıyısında bir anlaşma imzaladıktan sonra, Roma'ya döner.

M.Ö. 91 yılındaki, Roma ile İtalic müttefikleri arasındaki savaşı fırsat bilen Mithradates VI. Eupator, generallerinden Bagoas ve Mithraas'ı Kappadokia üzerine göndererek Kappadokia Kralı Ariobarzanes I'i tahtından ikinci defa uzaklaştırmış ve kendi oğlu Ariarathes Eusebes Philopator'u tekrar Kappadokia kralı ilan etmiştir⁹⁴. Aynı yıl içinde, M.Ö. 94 yılında ölen Bithynia Kralı Nikomedes III. Euergetes'in tahtının varisi Nikomedes IV Philopator'a karşı ayaklanan gayri meşru kardeşi Sokrates Roma'dan aradığı desteği bulamayınca Mithradates'den yardım istemiştir. Bunun üzerine Mithradates, M.Ö. 91 yılında hiçbir güçlkle karşılaşmadan Nikomedes IV'ü tahtından kovarak yerine Sokrates Khrestos'u Bithynia kralı yapmıştır⁹⁵. Tahtlarından uzaklaştırılan her iki kralda Roma'ya sığınarak Senato'ya Pontos kralını

⁹² Iustinus: XXXVIII, 3, 2.

⁹³ Plutarkhos: Sulla, V, 3.

⁹⁴ Appianus: Mithridateios, 10; 15, 57-58.

⁹⁵ Magie 1950: 207.

şikayet etmiş ve tekrar krallıklarının başına geçmek için girişimlerde bulunmuşlardır⁹⁶.

Roma M.Ö. 90 ve 89 yıllarında İtalyan Savaşı'na ara verilmesinin ardından Senato kararı ile M.Ö. 101 yılında consullük yapmış olan Manius Aquilius başkanlığındaki heyeti, Bithynia Kralı Nikomedes IV ve Kappadokia Kralı Ariobarzanes'i tahtlarına yeniden çıkartmakla görevlendirerek Anadolu'ya göndermiştir⁹⁷. Aquilius'un Anadolu'ya gelmesi ve Asia Valisi Cassius'un Phrygia ve Galatia'dan asker toplayarak ordusunu güçlendirmesi karşısında Mithradates, Bithynia ve Kappadokia'dan çekilmiştir⁹⁸. Mithradates M.Ö. 89 yılında geri çekilirken, Kappadokia'da Gordios'u yalnız bırakmış, Bithynia'da da Sokrates'i öldürerek, her şeyin eski haline dönmesini sağlamaya çalışmıştır⁹⁹.

Ancak elde edilen bu başarılarla yetinmeyen Manius Aquilius, Mithradates'den kendi düzenledikleri seferin masrafını ister. Mithradates'in bu isteği reddetmesi üzerine, Bithynia ve Kappadokia krallarını Pontos'a saldırmaları için kışkırtmaya başlar. Başlangıçta iki kralın da tereddüt etmiş olmasına karşın, M. Aquilius'un baskısı ve desteğiyle Bithynia Kralı Nikomedes IV, Amastris (Amasra) kentine kadar olan bölgeyi yağmalamış ve yüklü miktarda ganimet elde ederek geri çekilmiştir. Bunun üzerine Mithradates, generallerinden Pelopidas'ı, Aquilius ve diğer Romalı yüksek memurların bulunduğu kampa elçi olarak gönderir. Manius Aquilius'un uzlaşmaz tavırları ve açgözlülüğü yüzünden, Romalılarla savaşmanın kaçınılmaz olduğunu gören Mithradates, savaş hazırlıklarına başlar ve olası bir savaşın bütün sorumluluğunu da Manius Aquilius'a yükler¹⁰⁰.

Armenia Kralı Tigranes I ile kızını evlendirmiş ve Parth Kralı Arsakes'le bağlaşıklık anlaşması imzalamış Mithradates, etrafındaki savaşçı

⁹⁶ Iustinus: XXXVIII, 3, 3-4.

⁹⁷ Appianus: Mithridateios, 11.

⁹⁸ Özsait 1982: 307.

⁹⁹ Arslan 2007: 108.

¹⁰⁰ Diodorus: XXXVII, 2, 2.

kavimlerle ittifaklar kurar. Önemli Hellen ve Afrika kentlerinin yanı sıra Suriye ile Mısır krallıkları ve İtalya'da Roma'ya karşı ayaklanan İtaliklerle de yakın ilişkiler kurar¹⁰¹. Oluşturduğu 300 parçalık donanması için Karadeniz ve Akdeniz havzasından tecrübeli denizciler toplamaya başlar¹⁰². Bütün bu hazırlıkların yanı sıra Anadolu ve Hellas'ta Roma emperyalizmine karşı propaganda faaliyetlerini yürütmeye başlamıştır. İzlediği bu politikanın iki propaganda aracından birincisi, Romalıların bütün krallıklara düşman olmaları ve egemenlikleri altındaki eyaletleri ve kendilerine komşu olan krallıkları yağma ederek halkı sömürmeleri idi. İkincisi ise, Mithradates VI Eupator'un Roma emperyalizmine ve sömürü politikasına karşı ikinci bir İskender gibi ortaya çıkması ve kendisinin Hellenleri zulümden kurtarabilecek tek kişi olarak göstermesiydi¹⁰³.

Anadolu halkı Romalılardan nefret ediyordu. Diğer yandan Mithradates'in, Hellas ve Anadolu'daki Hellen kentlerine yaptığı cömertçe yardımlarla, Roma'ya karşı Hellenlerin kurtarıcısı sıfatıyla ortaya çıkması, onun Hellenler arasında Hellensever olarak tanınmasına yardımcı oldu. Hellenistik Dönem krallarının ideal niteliklerinden olan, hayırseverlik ve insancıl olmak, Mithradates'in Hellenler üzerinde yaratmak istediği etkiyle örtüşmekteydi. Bundan dolayı Mithradates, İskender gibi sakalsız, idealize edilmiş sikkelerini bastırıp, heykellerini yaptırarak kendini Hellenizm'in kahramanı ve kurtarıcısı olarak göstermeye gayret etmiştir¹⁰⁴. Bu şekilde Hellenler ve Anadolu'da yaşayan diğer etnik gruplar üzerinde İskender'in yarattığı etkiyi canlandırmaya çalışıyordu¹⁰⁵.

Hitabet sanatında usta olan kral, soyunu baba tarafından Pers İmparatorluğu'nun kurucuları Kyros ve Dareios'a, anne tarafından ise İskender ve Seleukos I'e dayandırıyor¹⁰⁶. Pers hükümdarlarının yaptığı

¹⁰¹ Diodorus: XXXVII, 2, 11.

¹⁰² Arslan 2007: 113.

¹⁰³ McGing 1986: 99; 103; 105 vdd.

¹⁰⁴ McGing 1986: 101.

¹⁰⁵ McGing 1986: 99, 103.

¹⁰⁶ Appianus: Mithridateios, 112.

gibi, Ahuramazda'ya (Zeus Stratios) kurbanlar sunuyordu¹⁰⁷. Ayrıca insanlar *Sibyll Kitaplarındaki*¹⁰⁸, “doğudan gelen bir kralın birçok kralı tahtından edeceği, geniş topraklara sahip olacağı, daha sonra da bütün krallara korkuyu öğreteceği ve Romalılara felaket getireceği” kehanetlerine inansınlar diye, söylevlerinde ve bastırdığı paralarda kendisinin Perslerle olan bağlantısını vurguluyordu¹⁰⁹. Mithradates, Anadolu'nun iç bölgelerindeki halklara göre Pers, Hellenlere göre ise Makedonia Krallığı'nın Hellenistik Dönem'deki uzantılarından biriydi¹¹⁰. Bu durumu pekiştirmek için kral kendisini kısmen Hellen kahramanı Perseus gibi göstererek, Hellas, Anadolu ve Persler arasında bir bağ oluşturmaya gayret ediyordu. Mithradates VI'nın Hellas ve Anadolu'da uyguladığı bu politika ve propagandalar Hellenler arasında saygı ve prestij kazanmasını sağlayarak onun birçok kent tarafından bir kurtarıcı gibi karşılanmasına neden olmuştur¹¹¹.

1.2. BİRİNCİ MİTHRADATES – ROMA SAVAŞI (M.Ö. 89-85)

Mithridates VI, M.Ö. 89 yılında oğlu Ariarathes'i güçlü bir orduyla Kappadokia Krallığı'nı tekrar ele geçirmek için görevlendirdi. Bunun üzerine Kappadokia'ya giren Ariarathes, Ariobarzanes'in ordusunu mağlup edip, onu bir kez daha Kappadokia'dan sürdü. Bunun üzerine Mithradates, Pelopidas'ı ikinci kez Roma kampına elçi olarak gönderdi. Ancak yapılan bu görüşme sonunda Romalılar, Mithradates'in hemen Kappadokia'yı boşaltmasını, Bithynia kralını rahat bırakmasını ve kral bu emirleri yerine getirmedikçe bir daha yanlarına gelmemesini söyleyerek onu kamplarından uzaklaştırdılar¹¹².

Daha sonra da, *Senato* kararını beklemeden, kendi aldıkları bir kararla, Pontos Kralına karşı başlatılacak olan savaş için Bithynia,

¹⁰⁷ Appianus: Mithridateios, 66, 70.

¹⁰⁸ Çapar 1979: 171, 6.

¹⁰⁹ McGing 1986: 103.

¹¹⁰ Arslan 2007: 124.

¹¹¹ Cicero. Flacco: *X X V*, 60.

¹¹² Appianus: Mithridateios, 14-16.

Kappadokia, Paphlagonia ve Galatia bölgelerinden asker toplamaya başladılar¹¹³. Bu sırada Roma'nın Anadolu'da bulunan üç ordusu gerekli takviyeler edildikten sonra, Pontos sınırlarındaki yerlerini aldılar. Savaş Bithynia Kralı Nikomedes'in M.Ö. 89 yılında Paphlagonia'ya girmesi ve Batı Pontos'a doğru ilerlemesi ile başladı. Mithradates generalleri Neoptolemos ile Arkhelaos'u oğlu Arkathias'ın eşliğindeki bir orduyla Nikomedes IV. Philopator'u Paphlagonia'da karşılamak üzere gönderdi. Kendisi de ordunun ana bölümüyle birlikte Bithynia'ya doğru ilerlemeye başladı. Mithradates'in generalleriyle Bithynia ordusu Billaos (Filyos) Irmağı'nı aşarak Amnias (Gökırmak) Irmağı suladığı Domanitis yöresinde karşılaştı. Başta Neoptolemos'un birliklerinin püskürtülmesine karşın Arkhelaos ve Mithradates'in oğlu Arkathias'ın müdahalesi ile Bithynia birlikleri ovanın ortasında kuşatılarak imha edildi¹¹⁴.

Mithradates VI. Eupator kazanılan bu zaferden sonra Pontos ordusunun ana bölümüyle savaş alanına geldiğinde, savaş esirlerine nazikçe davrandı ve yolluklarını bile vererek onları evlerine gönderdi¹¹⁵. Böylece düşmanlarına karşı gösterdiği merhametle de anılır olmuştur¹¹⁶. Daha sonra da Romalıların ilk şaşkınlıklarından kurtulmalarına fırsat vermeden, tüm gücüyle Bithynia'ya, Manius Aquilius'un üzerine doğru ilerledi ve Bithynia-Pontos sınırındaki Skorobas Dağında konuşlandı¹¹⁷. Geri çekilen Aquilius üzerine Neoptolemos komutasındaki öncü birlikleri ile Armenia'lı kumandan Nemanes önderliğindeki süvarilerini göndermiş, Aquilius ise yaklaşan bu felaketten Pergamon'a kadar kaçarak kurtulmuştur.

Bu başarıların üzerine Mithradates, ordusu ve donanmasıyla Bithynia Bölgesi'ne doğru harekete geçti. İlerleyen Mithradates kuvvetleri karşısında Byzantion kentinde demirli olan Minucius Rufus ve Gaius Popilius komutalarındaki Roma donanması Ege Denizi'ne kaçmış, Bithynia kraliyet

¹¹³ Appianus: Mithridateios, 15, 17, 19.

¹¹⁴ Strabon: XII, 3, 40.

¹¹⁵ Arslan 2007: 135.

¹¹⁶ Appianus: Mithridateios, 18.

¹¹⁷ Appianus: Mithridateios, 19.

donanması ise amiralleri tarafından Mithradates'e teslim edilmiştir ¹¹⁸ . Mithradates, Bithynia'yı ve Bosporos'u tamamen kontrolü altına almak için ordusu ile Sangarios Irmağı'nı aşarak Phrygia'ya doğru yola çıkarken, Pontos donanması da Ege Denizi'ne doğru hareket etmiştir¹¹⁹ .

Savaşı kazanamayacağını anlayan Gaius Cassius ise, askerlerinin büyük bölümünü terhis ederek kalan kuvvetleriyle Phrygia'daki Apameia Kybotos (Dinar) kentine çekildi¹²⁰ . Nikomedes VI de buradan Pergamon'da bulunan Manius Aquilius'un yanına oradan da Roma'ya kaçtı. Quintus Oppius da tecrübeli askerleri dışındaki kuvvetlerini terhis ederek Phrygia'daki Lykos (Çürük Su) Irmağı yanındaki Laodikeia'da (Goncalı) konuşlandı¹²¹ .

Mithradates, M.Ö. 88 yılında, ikinci bir İskender gibi, Phrygia'da ilerlemeye başladı¹²² . Roma hakimiyetindeyken ezilen birçok kent, Pontos Kralı'na kentlerinin kapılarını açarak onu bir kurtarıcı gibi karşıladılar¹²³ . Quintus Oppius Laodikeia kentindeki kısa direnişinden sonra Mithradates tarafından teslim alınmış, Cassius ise Rodos'a kaçmıştır. Böylelikle Kral, kısa zamanda Roma'nın Anadolu'daki bütün topraklarının hakimiyetini eline geçirmişti¹²⁴ . Lykia, Pisidia, Pamphylia ve Ionia bölgelerinde hala Pontos hakimiyetine boyun eğmeyen kentleri ele geçirmek üzere bazı generallerini güneye yolladı. Böylece işbirliği içinde olduğu korsanlarla irtibatı kuvvetlenecek ve onlara gereken yardımda bulunabilecekti¹²⁵ . Ephesos'lular kentlerine doğru ilerleyen Mithradates'in gözüne girebilmek için Romalılar onuruna diktikleri bütün heykelleri ve anıtları yıktılar ¹²⁶ . Mithradates Ephesos'a geldiğinde burada bulunan Pontos donanmasının bir kısmını adaları ele geçirmek üzere görevlendirdi. Hellen kentleri Pontos Kralı Mithradates VI. Eupator Dionysos'un bu zaferini Anadolu'daki Roma

¹¹⁸ Appianus: Mithridateios, 17, 19.

¹¹⁹ Appianus: Mithridateios, 20.

¹²⁰ Appianus: Mithridateios, 19.

¹²¹ Appianus: Mithridateios, 20.

¹²² Livius: 77-78.

¹²³ McGing 1986: 109.

¹²⁴ Memnon: 31, 3.

¹²⁵ Özsait 1985: 73.

¹²⁶ Appianus: Mithridateios, 21.

emperyalizminin sömürsünden kurtulmuş olmanın verdiği sevinçle karşıladılar ve onu “*Anadolu’nun kurtarıcısı*”, “*Büyük Baba*” ve “*Yeni Dionysos*” gibi unvanlarla selamladılar¹²⁷.

Bu zaferlerden sonra Mithradates Anadolu’daki hakimiyetini barışçı bir politikayla tamamlamak istiyordu. Mithradates’in amacı, Anadolu’da Hellen dünyasıyla birleşecek bir devlet kurmaktır. Bu yüzden Mithradates, Anadolu’daki Hellen kentlerinin yerli gelenek ve göreneklerini, kanunlarını ve dinlerini benimseyerek Hellenlerin kalplerini kazanmaya çalıştı¹²⁸. Bunun için Ephesos’taki Artemis Tapınağı’nın, İskender’in, M.Ö. 334 yılında bir stadiaya çıkardığı kutsal sığınma alanını (*asylon*) daha da genişletti¹²⁹. Böylelikle halkın yanında din adamlarının da desteğini arkasına almış oluyordu.

Kral Anadolu’da ilerleyişi sırasında pek az yerde direnişle karşılaşmıştı. Anadolu’da Mithradates’e karşı direnen kentler, bazı bağımsız Pamphylia, Pisidia, Lykia bölgelerindeki yerleşimler, Apameia, Laodikeia ve Rodos Adası gibi Roma generallerinin konuşlandıkları yerleşimlerle Aphrodisias gibi kentlerdi. Bunların dışında, Magnesia ad Sipylum (Manisa), Apollonia (Uluborlu), Tabai (Kale, Tavas Kalesi) ve Stratonikeia (Eskihisar) gibi halen Romalılarla olan müttefikliklerini koruyarak Pontos kralına karşı direnen yerleşimlerin sayısı oldukça azdı¹³⁰.

Pergamon kentinin M.Ö. 88 yılında, Mithradates’in generalleri tarafından kuşatılması üzerine, Manius Aquilius’da Lesbos adasının başkenti Mitylene’ye kaçmıştır¹³¹. Ancak Mitylene kenti de Pontos hakimiyetini kabul edince diğer Romalılarla beraber kendisini de tutuklayıp Mithradates’e teslim ettiler¹³².

¹²⁷ Cicero. Flacco: XXV, 60.

¹²⁸ Appianus: Mithridateios, 112.

¹²⁹ Strabon: XIV, 1, 23.

¹³⁰ Pausanias: I, 20, 5.

¹³¹ Diodorus: XXVII, 27, 1.

¹³² Appianus: Mithridateios, 21, 112.

Mithradates, Anadolu'da ele geçirdiği toprakları Pers yönetim sistemine göre organize etmiştir¹³³. Anadolu'yu bölgesel yönetim birimlerine, yani satraplıklara ayırmış ve idareyi generallerine vermiştir¹³⁴. Kentlerin yönetim şekline karışmamış, ancak kendisine karşı direnen kentleri gözaltında tutmak üzere, ya Pontos garnizonu bırakmış, ya da başlarına güvendiği bir tiran atamıştır¹³⁵. Ayrıca, Kappadokia Krallığı'nı oğlu Ariarathes Eusebes Philopator'a, Pontos Krallığı'nı ise, başkenti Sinope'yle birlikte, kral yardımcısı olarak görevlendirdiği kendiyle adaş oğlu Mithradates emrine vermiştir¹³⁶. Kendisi ise, Bithynia ile birlikte Anadolu'nun geri kalanını ele geçirdikten sonra Pergamon'u krallığının yeni başkenti ilan etmiştir¹³⁷.

Mithradates daha sonra da, Pontos hakimiyetine karşı direnen Magnesia ad Sipylum kentine ve Paphlagonia'lılar üzerine generallerini yolladı¹³⁸. Magnesia ad Sipylum kenti kuşatılmışsa da, savaşın sonuna kadar Roma'ya sadık kalarak Pontos kuvvetlerine direnebilen tek kent olmuştur¹³⁹. Paphlagonia'lılar ise Pontos kuvvetlerine uzun süre karşı koyamadılar¹⁴⁰. Lykia'da ise hangi kentlerin direnip, hangilerinin ele geçirildiği hakkında şu an için elimizde yeterli bilgi bulunmamaktadır. Roma'dan yana olduğunu ilan eden Adramyttion (Edremit), filozof Diodoros tarafından çıkarılan ayaklanma ile Mithradates'in hakimiyetine geçmiş ve Diodoros da kente tiran olarak atanmıştır. Mithradates bundan sonra Rodos'luları kendi yanına çekmeye çalışmış ancak Roma'dan çekinen Rodos'luları ikna edememiştir. Bunun üzerine Rodos'u ele geçirmek için önemli miktarda savaş gemisi ve kuşatma aracının yapımına başladı¹⁴¹.

¹³³ Appianus: Mithridateios, 112.

¹³⁴ McGing 1986: 98.

¹³⁵ Plutarkhos: Sulla, XI, 2.

¹³⁶ Özşait 1982: 308.

¹³⁷ Arslan 2007: 156.

¹³⁸ Appianus: Mithridateios, 21.

¹³⁹ Appianus: Mithridateios, 61.

¹⁴⁰ Plutarkhos: Sulla, XXII-XXIV.

¹⁴¹ Sherwin-White 1984: 124, 103.

Mithradates M.Ö. 88 yılında Anadolu'nun güney bölgeleri dışındaki yerleri Karia ve Lykia'ya kadar hakimiyeti altına almıştır¹⁴². Roma askeri ve idari olarak Anadolu'dan çıkarılmıştı, ancak 100.000'in üzerinde Roma ve İtali kökenli bir halk kitlesi halen mevcudiyetini koruyordu. Anadolu'daki Roma vatandaşı nüfusun Pontos hakimiyetini sekteye uğratmak için Roma ile işbirliği içine girmesi olasılığı Mithradates için önemli bir tehdit oluştuyordu¹⁴³. Çözüm olarak Romalıları topluca katletme yolunu seçen Mithradates, bunun için eyaletlerdeki satrap ve yöneticilerine gönderdiği gizli bir talimata göre, Roma kökenli, Latince konuşan, Toga giyen herkesin ayırım yapılmaksızın otuz gün sonra aynı saatte öldürülmesini, cesetlerinin gömülmemesini ve mallarının Pontos kralıyla paylaşılmasını emretti. Kararlaştırılan gün geldiğinde M.Ö. 88 yılı ilkbaharında Anadolu'nun her yerinde Romalıları karşı etnik bir temizlik başladı¹⁴⁴. Katliamdan kurtulmak için tapınakların sığınma alanlarına (asylon) sığınan insanları bile acımasızca katlederek Ephesos Artemis, Pergamon Asklepios, Tralleis Konkordia Tapınakları gibi birçok kutsal yeri kirlettiler. Mithradates VI. Eupator Roma vatandaşlarını birçok kentte aynı anda katlettikten sonra, bu kentlerdeki yazılı belgelerden Roma'nın izlerini de sildirtmiştir¹⁴⁵. "*Ephesos Akşamı*" adıyla tarihe geçen bu katliam sırasında Anadolu'da 80.000 ile 150.000 civarında Romalı öldürülmüştür¹⁴⁶.

Bu kararın Pontos kralı tarafından alınmasında ve halk tarafından tatbik edilmesinde çekinceleri ortadan kaldıran sebep, Anadolu halkının ve Hellenlerin Romalıları duydukları nefretin, Pontos kralına olan korkularından daha büyük olmasıydı¹⁴⁷. Ayrıca bu katliam Anadolu kentlerini Mithradates'e daha çok bağlamıştı, çünkü katliam emrini veren Pontos Kralı olabilirdi, ama uygulayanlar kendileriydi. Mithradates'in başarısız olması durumunda Roma'nın intikamından kendilerini kurtaracak bir bahaneleri kalmamıştı.

¹⁴² Strabon: XII, 3, 40.

¹⁴³ Günaltay 1987: 354.

¹⁴⁴ Günaltay 1987: 355.

¹⁴⁵ Cicero. Flacco: XXV, 60.

¹⁴⁶ Arslan 2007: 163

¹⁴⁷ McGing 1986: 113.

Mithradates el koyduğu mülkler ve Pergamon'daki Roma hazinesine ait olan paralar sayesinde, Anadolu kentlerinden beş yıl vergi almamış ve vergi borcu olan kentlerin bütün borçlarını silmişti¹⁴⁸. Böylece Mithradates cömertliğiyle Hellenler arasındaki popülaritesini daha da arttırmıştı. Pontos kralı, böylelikle Anadolu'da M.Ö. 88 yılından M.Ö. 85 yılına kadar sürecek olan yeni bir *era* başlatmıştır¹⁴⁹. Pergamon'da kendi adına *tetradrahmi'ler* bastırılmış, Smyrna, Ephesos, Miletos, Erythrai ve Tralleis kentlerinde ise, Mithradates'in adına sikkeler darp ettirilmiştir¹⁵⁰.

Anadolu'daki gelişmeleri yakından takip eden Atina, filozof Aristion başkanlığındaki bir elçi heyetini Mithradates'in yanına göndermiş ve sonunda Pontos kralıyla ittifak kurmuştu¹⁵¹.

M.Ö. 91 yılında, İtalya'da Müttefikler Savaşı'nın (*Bellum Italicum*) başladığı dönemde bazı İtalikler Pontos Kralından İtalya'ya sefer düzenlemesini teklif etmiş, kral ise, Anadolu'da kendi egemenliğini kurduktan sonra yardımlarına geleceğine söz vermişti¹⁵². Bununla birlikte Roma, *Senato* tarafından çıkarılan vatandaşlık yasalarının ardından, M.Ö. 88 yılında Müttefikler Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte, Anadolu'da meydana gelen bu gelişmelerin üzerine eğilebilmiştir¹⁵³.

Bu sırada Mithradates, M.Ö. 88 yılının yazında Kos (İstanköy) Adası üzerinden donanması ile Rodos üzerine hareket etti¹⁵⁴. Pontos donanması sayıca üstün olmasına rağmen Rodos donanması tarafından sık sık tuzağa düşürülüyordu. Hatta bir seferinde Pontos müttefiki bir Khios savaş gemisinin yanlışlıkla amiral gemisini mahmuzlaması üzerine Mithradates Rodos'lulara esir düşme tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştı. Uzun süren kuşatmadan beklediği sonucu alamayan Mithradates kış mevsiminin de yaklaşması ile

¹⁴⁸ Iustinus: . XXXVIII, 3, 9.

¹⁴⁹ Bickerman 1980: 70.

¹⁵⁰ Arslan 2007: 168.

¹⁵¹ Arslan 2007: 168.

¹⁵² Özsait 1982: 308.

¹⁵³ Diodorus: XXXVII, 2, 12.

¹⁵⁴ Magie 1950: 218, 40.

kuşatmayı kaldırarak Lykia'nın güney kıyılarına doğru yelken açtı¹⁵⁵. Lykia'da Pontos kuvvetlerinden bir bölümünü bırakarak donanmasının ana bölümünü Pergamon ve Propontis'e (Marmara Denizi) doğru gönderdi. Kendisi ise, M.Ö. 88/87 yılı kışını geçirmek amacıyla Karia üzerinden, başkent Pergamon'a doğru yola çıktı¹⁵⁶.

Lykia Bölgesi'ndeki hangi kentlerin Mithradates tarafından ele geçirildiğine dair yeterli bilgiye sahip olunmamakla birlikte, Pamphylia Ovası'nı çevreleyen bölgenin kuzeyindeki dağlık bölgeyi istila etmiş oldukları düşünülmektedir¹⁵⁷. Pisidia'da Termessos (Güllük Dağı) kenti Roma'ya bağlı kalarak Pontos kralına karşı direnmiş gibi gözükmetedir. Ayrıca Karia Bölgesinin iç kesimindeki Stratonikeia ve Tabai gibi bazı kentler direniş göstermişlerse de işgal edildikten sonra önemli miktarda savaş tazminatı vermiştir. Mithradates ise Pergamon'da, M.Ö. 88/87 yılı kışında Roma'nın Hellas hakimiyetine son vermek için planladığı sefere hazırlanıyordu. Bu sırada Roma'da Müttefikler Savaşı sona ermiş ve Sulla, Mithradates'le savaşmak üzere emrindeki altı legio'yla Hellas'a doğru yola çıkmıştı¹⁵⁸.

Anadolu'dan kaçan Romalı mültecilerin sığındığı Delos adasını müttefik Atina kuvvetlerinin alamaması üzerine, Mithradates, M.Ö. 87 yılında Ege adalarını ve bütün Hellas'ı egemenliği altına almak üzere generallerinden Arkhelaos'u büyük bir donanmayla birlikte Delos'a gönderdi¹⁵⁹. Aynı zamanda, o ana kadar Thrak'lar vasıtasıyla Romalıları Makedonia'dan ve Kuzey Hellas'tan atma girişiminde bulunan Mithradates, oğlu Arkathias ve general Taksiles'in komutalarındaki bir orduyu, kesin sonuç almak üzere Thrakia üzerinden Makedonia Bölgesi'ne gönderdi¹⁶⁰. Arkhelaos ise Pontos donanmasıyla Peloponnesos Yarımadası'nın doğusundan Kyklades Adaları'na kadar bütün adaları ve Euboiayı (Eğriboz Adası) ve

¹⁵⁵ Günaltay 1987: 364.

¹⁵⁶ Sherwin-White 1984: 125.

¹⁵⁷ Akşit 1971: 88, 49.

¹⁵⁸ Plutarkhos: Sulla, X, 4.

¹⁵⁹ Sherwin-White 1984: 136, 15.

¹⁶⁰ Sherwin-White 1984: 134.

Delos'u Pontos egemenliği altına aldı. Hellas'a çıkarma yaparak Thessalia'nın Demetrias ve Magnesia kentlerini ele geçirerek kısa süre içinde Peloponnesos ve Orta Hellas'ı Pontos egemenliğine kattı.

M.Ö. 87 yılının yazında Epeiros'ta karaya çıkan Sulla, M.Ö. 87-86 yılı kışında Khaironeia'da ordugah kurdu. Khaironeia da Arkhelaos ve Aristion'un birleşik kuvvetlerine karşı Boiotia Bölgesi'nde savaşıarak onları bozguna uğrattı¹⁶¹. Aristion Atina'ya, Arkhelaos ise, Atina'nın limanı Peiraieus'a sığındı¹⁶². Böylelikle Sulla, M.Ö. 87-86 kışında Mithradates'in Hellas'taki merkezi üssü Atina önlerine kadar gelerek, kentin limanı Peiraieus'u kuşattı¹⁶³. Ancak Arkhelaos, kenti başarıyla savunuyor ve Roma ordusunu yıpratıyordu. Bu yüzden kısa süre sonra Sulla, yorgunluktan tükenen ordusunu Eleusis ve Megara kentlerine geri çekmek zorunda kaldı¹⁶⁴. Sulla'nın savaşa devam edebilmesi için çok paraya gereksinimi vardı. Bu yüzden Epidauros'taki Asklepios, Olympia'daki Zeus ve Delphoi'daki Apollon tapınakları gibi Hellas'ın kutsal yerlerini soymaya başladı ve Lucullus'un nezareti altında Peloponnesos'ta kurulan darphanelerde eriterek paraya çevirdi¹⁶⁵. Ayrıca Lucullus, Roma müttefiklerinden Suriye ile Ptolemaios krallıkları ve Rodos gibi Pontos Krallığı'nın hakimiyetine karşı direnen kentlerden bir donanma oluşturmak amacıyla gizlice yola çıkmıştı¹⁶⁶. Bu sırada Roma'da M.Ö. 86 yılı consulleri seçilen Cinna ve Marius, Sulla'ya karşı şiddetli tedbirler almaya başladı¹⁶⁷. Senato kararı ile Sulla halk düşmanı ilan edildi ve komutanlıktan alındı.

Sulla, Peiraieus'u ele geçirme fikrinden vazgeçerek limanın çevresindeki kuşatmayı kaldırdı ve açlık sıkıntısı çeken Atina'yı abluka altına aldı¹⁶⁸. Açlıktan bitkin düşen kent Sulla'nın saldırıları karşısında dayanamadı

¹⁶¹ Pausanias: I, 20, 5.

¹⁶² Appianus: Mithridateios, 30.

¹⁶³ Plutarkhos: Sulla, XII,1.

¹⁶⁴ Appianus: Mithridateios, 30.

¹⁶⁵ Magie 1950: 1106.

¹⁶⁶ Appianus: Mithridateios, 33.

¹⁶⁷ Plutarkhos: Sulla, XII.

¹⁶⁸ Appianus: Mithridateios, 34-37.

ve Atina M.Ö. 86 yılının 1 Mart'ında Romalılar tarafından ele geçirildi¹⁶⁹. Bu durum karşısında Arkhelaos Thessalia'ya çekildi ve Thermopylai'da, Dromikhaite'sin kuvvetleri ile birleşti. Bu arada Arkathias komutasındaki Pontos ordusu, M.Ö. 87 yılında, Thrakia üzerinden hareketle Makedonia'yı ele geçirmiş ve bölgenin yönetimi için satraplar atamıştı. Arkathias Sulla üzerine yürüyüşe geçtiği sırada yolda ölmüş, yerine Taksiles komutayı ele alarak ilerlemeye devam etmişti¹⁷⁰. Khaironei'de karşılaşan Arkhelaos ve Sulla kuvvetleri arasındaki savaş sonunda Pontos ordusu mağlup olmuş, Sulla önemli ölçüde ganimet elde etmiştir¹⁷¹.

Hellen ittifaklarının, ilk yenilgiden sonra hemen dağılarak sona erdiğini gayet iyi bilen Mithradates, bu yüzden kentlere baskı kurmaya başladı. Ancak giderek artan baskılar sonunda halkı ve en önemli müttefiklerinden olan Galatları kendisinden uzaklaştırdı. Galat soylu ailelerinden altmışını, Pergamon'a davet eden Mithradates böylelikle onları kontrol altında tutmaya çalıştı, ancak Pergamon'da tutulan soylu Galatlar kendilerini tutsak gibi hissetmeye başlamışlardı¹⁷². Bu yüzden bazı Galat tetrarkhes'leri Mithradates'e karşı çeşitli kereler suikast düzenlemişlerdir¹⁷³. Bunun üzerine Mithradates düzenlediği bir planla üç Galat Tetrarkhes'i dışında hepsini ortadan kaldırmıştır. Bu üç kişiden biri olan Deiotaros ve diğer iki tetrarkhes, Galatia'ya satrap olarak atanan Eumakhos'a karşı ayaklandılar ve M.Ö. 86-85 yılında, onu Galatia topraklarından çıkardılar. Bu tarihten itibaren Galatlar Pontos Krallığı'na karşı savaşmak için fırsat kollamışlar ve bu durum genel olarak Roma'nın işine yaramıştır¹⁷⁴.

Pontos idaresine karşı bir ayaklanma hazırlığı içinde olan Khios'a Mithradates, komutanlarından Zenobios'u Hellas'a yardım gönderme bahanesiyle Ephesos'tan yola çıkardı. Zenobios ise, ada halkını ağır bir vergi

¹⁶⁹ Plutarkhos: Sulla, XIII, 2-3.

¹⁷⁰ Appianus: Mithridateios, 35.

¹⁷¹ Plutarkhos: Sulla, XVIII, 4-6.

¹⁷² Plutarkhos- Moralia: III, 23, 258-259 a - c .

¹⁷³ Plutarkhos- Moralia: III, 23, 259 d

¹⁷⁴ Cicero. Phil. : II, 33-34.

ile cezalandırdıktan sonra Kolkhis'e sürmüştü ve adaya Pontos'lu kolonistler yerleştirilmiştir¹⁷⁵. Daha sonra Ephesos'a geçen Zenobios, Khios'daki gibi halkı toplantı için tiyatroya çağırınca kendilerinin de Khios'luların akıbetine uğramasından şüphelenen halk ayaklanarak Zenobios ve maiyetini öldürmüşlerdir. Böylelikle Anadolu'nun en zengin kentlerinden biri olan Ephesos'u kuzeyde Smyrna'ya güneyde Tralleis'e kadar Metropolis, Hypaipa, Sardeis, Kolophon ve diğer kentler izlemiş ve Mithradates'e karşı ayaklanmışlardır¹⁷⁶. Bunun üzerine askeri kuvvetlerini gönderen Mithradates, ele geçirdiği isyancı kentleri ve insanları şiddetli bir şekilde cezalandırmıştır¹⁷⁷. Mithradates bu durum karşısında, şimdiye kadar kendisine bağlı kalan bütün kentleri özgür kıldığını, daha önceki bütün borçlarını sildiğini, kentlerde oturan yabancılara vatandaşlık, kölelere özgürlük verdiğini ilan ederek isyanın diğer kentlere yayılmasını engellemiştir¹⁷⁸.

Roma'da ise Sulla karşıtı partiden consul seçilen L. Valerius Flaccus, Mithradates'e karşı yapılacak olan savaşın komutanı olarak görevlendirildi¹⁷⁹. Böylelikle, M.Ö. 86 yılında Adriatik Denizi'ni aşarak Hellas'a ayak basan Flaccus'un amacı aslında Mithradates'le savaşmak değil, Sulla'yı ortadan kaldırmaktı. Ancak Sulla ile savaşmayı göze alamayan Flaccus, Makedonia'ya doğru ilerledi¹⁸⁰.

Mithradates'in sütkardeşi Dorylaos, M.Ö. 86 yazında, 80.000 kişilik bir orduyla Euboia'da karaya çıkarak Khalkis'de Arkhelaos'un Khaironeia Savaşı'ndan arta kalan 10.000 kişilik ordusuyla birleşti¹⁸¹. Daha sonra Boiotia'ya geçen Pontos ordusu ile Sulla'nın ordusu, Kephisos Gölü'nün batısında bulunan Orkhomenos kenti yakınlarındaki ovada karşılaştı. Uzun süren çarpışmalardan sonra, elverişsiz bir konumda bulunan Pontos ordusu,

¹⁷⁵ McGing 1986: 128.

¹⁷⁶ Günaltay 1987: 388.

¹⁷⁷ Appianus: Mithridateios, 48.

¹⁷⁸ Günaltay 1987: 388.

¹⁷⁹ Memnon: 34, 1.

¹⁸⁰ Plutarkhos: Sulla, XX, 1.

¹⁸¹ Arslan 2007: 224.

Roma ordusunun bir sabah baskını ile bozguna uğradı ve dağıldı. Arkhelaos ise bir kayık bularak Euboia Adası'ndaki Khalkis kentine sığınmıştır. Sulla, Arkhelaos'u takip etmesine rağmen, gemisi bulunmadığı için Euboia kanalını geçememiş ve onu yakalayamamıştır.

Bu sırada Flaccus Makedonia'ya girmiş ve kısa zamanda bölgeyi ele geçirmişti. Anadolu'ya geçmek için Thrakia üzerinden doğuya doğru ilerledi. Flaccus, Byzantion'a gelip kendisi Khalkedon'a geçtikten sonra legatus'u Fimbria isyan çıkarıp Byzantion'da kamp kuran ordunun hakimiyetini ele geçirdi. İsyancıların elinden canını zor kurtaran Flaccus Nikomedia'ya kaçtıysa da Fimbria ve adamları onu bulup öldürdü¹⁸². Nikomedeia kentini yağmalayan Fimbria daha sonra Bithynia'nın büyük bir kısmını işgal ederek Mysia'ya doğru ilerlemeye başladı¹⁸³. Pontos kralının gönderdiği kuvvetler ilk başta Fimbria'nın ilerleyişini durdurduysalar da Romalıların ani bir gece baskını sonucu bozguna uğradılar.

Bu yenilgiler üzerine kendisine ve ordusuna olan güveni sarsılan Mithradates, komutanı Arkhelaos'a en kısa zamanda Sulla'yla bir anlaşmaya varmasını emretti¹⁸⁴. Görüşmeler sonucu Sulla da Mithradates'e, M.Ö. 89 tarihinden evvel hükmü altında bulunan toprakların dışındaki yerlerden çekilmesini, kendisine tazminat ve donanma vermesi şartıyla Mithradates'in Roma'nın dostu ve müttefiki olduğunu kabul edeceğini¹⁸⁵. Mithradates sonradan anlaşma şartlarını kabul etmiş ancak büyük ihtimal Fimbria'nın Anadolu'daki varlığını da görüşmek için anlaşmayı yüz yüze yapmak istemiştir¹⁸⁶.

Fimbria, M.Ö. 85 yılında Pontos kuvvetlerini yendikten sonra Mysia üzerine yürümüştü. Mithradates'in kendilerine yardım edemeyeceğini anlayan kentler birer birer Fimbria'ya teslim oldular. Bunun üzerine Mithradates

¹⁸² Strabon: XIII, 1, 27.

¹⁸³ Diodorus: XXXVIII, 8, 3.

¹⁸⁴ Magie 1950: 1107, 46.

¹⁸⁵ Memnon: 35, 2-3.

¹⁸⁶ Diodorus: XXXVIII, 8, 2-4.

Pergamon'u terk ederek Pitane'ye (Çandarlı) sığındı. Ancak kısa süre sonra Fimbria tarafından Pitane kentinde kuşatılınca deniz yoluyla Pitane kentini terk ederek Lesbos Adası'nın başkenti Mitylene'ye kaçtı. Bu sırada, Sulla'nın M.Ö. 87/86 yılı kışında gemi ve erzak tedarik etmek için gönderdiği legatus'u Lucullus M.Ö. 85 yılı baharında Roma müttefiklerinden temin ettiği donanma ile Ege'ye ulaşmıştı.

Mithradates bu haberi alınca Neoptolemos'u Lucullus'un üzerine göndermiş, Lekton Burnu önlerinde karşılaşan iki donanma arasında kısa bir çarpışma gerçekleşmişti¹⁸⁷. Asıl çarpışma ise Tenedos (Bozcaada) önlerinde olmuş, Rodos'lu amiral Damagoras'ın yardımına Lucullus komutasındaki savaş gemilerinin gelmesi ile Neoptolemos çekilmek zorunda kalmıştır. Birinci Mithradates-Roma Savaşı'nın son çarpışması olan bu deniz savaşı Mithradates'in denizlerdeki egemenliğini de bir ölçüde sarsmış oldu¹⁸⁸.

Sulla, M.Ö. 85 yılının baharında ordusuyla Makedonia üzerinden Thrakia'ya geldi. Khersonesos'ta (Gelibolu Yarımadası) uzun süre haber alamadığı legatus'u Lucullus'la buluşarak gemilerle Hellespontos'u geçti¹⁸⁹. Mithradates Eupator ile Cornelius Sulla, Troas Bölgesindeki Dardanos (Maltepe) kentinde bir araya geldiler¹⁹⁰. Bu görüşmelerde Mithradates, savaşın nedenini bir yandan ilahi güçlerin, bir yandan da Roma'nın üzerine atarak kendini haklı göstermeye çalışmıştır¹⁹¹. Her iki taraf anlaşmaya vararak, tarihe "Dardanos Antlaşması" olarak geçecek olan "sözlü anlaşmayı" yapmışlardır¹⁹².

Anlaşmaya göre, Mithradates, Bithynia'yı Nikomedes IV. Philopator ve Kappadokia'yı Ariobarzanes I. Philoromaos'a iade edecekti. Anadolu'dan ve Paphlagonia topraklarından da geri çekilecekti¹⁹³. Sulla, Galatia Bölgesi'nden

¹⁸⁷ Appianus: Mithridateios, 56.

¹⁸⁸ Appianus: Mithridateios, 56.

¹⁸⁹ Plutarkhos: Lucullus, IV, 1.

¹⁹⁰ Strabon: XIII, 1,28.

¹⁹¹ Plutarkhos: Sulla, XXIV, 2.

¹⁹² Appianus: Mithridateios, 64.

¹⁹³ Memnon: 35, 2.

de çekilmesini sağlayarak, Mithradates'i savaştan önceki sınırlarına geri dönmeye sağlamıştır. Bunun yanı sıra, Sulla, Mithradates'e kalan yerlerin hakimiyetini onaylayıp, onun Roma'nın dostu ve müttefiki olan krallardan biri olduğunu açıklayacaktı¹⁹⁴. Böylece M.Ö. 85 yılının yazında son bulan Birinci Mithradates-Roma Savaşı ile Anadolu iki yıllık kısmi bir barış sürecine girmiş oldu.

Sulla ise, Mithradates'le anlaştıktan hemen sonra bütün kuvvetleriyle Fimbria'nın üzerine yürüdü. Sulla karşısında çaresiz kalan Fimbria Sulla'nın merhametine sığınmış Anadolu'yu gemiyle terk etmesine izin verilmesine karşın Pergamon'a giderek Asklepion tapınağında kölesi ile beraber intihar etmiştir¹⁹⁵.

1.3. İKİNCİ MİTHRADATES – ROMA SAVAŞI (M.Ö. 83-81)

Bu sırada, M.Ö. 85-84 yılları arasında, Pontos Krallığı'nda parçalanma belirtileri görülmeye başladı. Bununla birlikte, kralın Pontos'a dönmesiyle birlikte Kolkhis Bölgesi'yle başlayan diplomatik ilişkileri olumlu bir sonuç vermiş ve yöre halkı tekrar Mithradates'in hakimiyeti altına girmeyi kabul etmişti. Ancak Kolkhis'liler Mithradates'in adaşı olan oğlunu bölgeye kral olarak atamasını istiyorlardı. Bunun üzerine kral oğlunu Kolkhis'e gönderdi. Ancak Pontos tahtında gözü olduğundan şüphelenerek oğlu Mithradates'i yanına çağırdı ve kısa süre sonra da öldürttü.

Mithradates, M.Ö. 84 yılında Kimmeria Bosporos'undaki kabileleri tekrar egemenliği altına almak için savaş hazırlıkları yapmaya başladı. Ancak bu gelişme Anadolu'daki Hellen yerleşimlerine ve Romalılara, bu seferin kendi üzerlerine düzenleneceği şüphesi yarattı. Mithradates'in Dardanos Antlaşması uyarınca terk etmesi gereken Kappadokia Bölgesi'nin bazı

¹⁹⁴ Appianus: Mithridateios, 55.

¹⁹⁵ Arslan 2007: 247.

kısımlarından henüz çekilmemiş olması bu durumu destekliyordu¹⁹⁶. Bunun üzerine Murena, M.Ö. 83 yılında, yanındaki iki Roma legiosu, Galatia Bölgesi'nden topladığı askerler ve Galat Tetrarkhes'i Deiotaros'un da yardımıyla Kappadokia üzerinden Pontos'a doğru yürüyüşe geçti¹⁹⁷. Komana (Gümelek) kentini ve onun zengin tapınağını yağmalamış, tapınağın muhafızlarından bazılarını öldürmüştü¹⁹⁸. Mithradates ise, temkinli bir politika izleyerek elçilerini Murena'ya göndermiş ve bu hareketinin Dardanos Antlaşması'na aykırı olduğunu bildirmiştir¹⁹⁹. Dardanos Antlaşması yazılı bir anlaşma değildi ve Murena buna dayanarak elçilere böyle bir anlaşmanın olmadığını söylemişti. Bu yüzden Mithradates elçilerini tekrardan Sulla ve Roma Senato'suna söz konusu durumun bildirilmesi için yollamıştır.

Murena, sonunda M.Ö. 83-82 yılının kışını geçirmek üzere Kappadokia topraklarına çekilmiştir²⁰⁰. M.Ö. 82 yılının baharında bir kez daha nehri aşarak Pontos topraklarına girmiştir. Bu sırada Apameia'da Senato'nun olayı incelemek üzere göndermiş olduğu C. Calidius başkanlığındaki heyet, bir Senato emri getirmemiş olmakla birlikte, kamu önünde yaptığı bir konuşmada Murena'ya Senato'nun Pontos Krallığı'na bir daha saldırmasını yasakladığını haber vermiştir²⁰¹. Daha sonra Calidius, Murena'yla bir süre özel olarak görüşmüş ve Roma'ya geri dönmüştür.

Calidius'un Murena ile görüşmesinin içeriği bilinmemekle beraber gelişen son duruma rağmen Murena, M.Ö. 82 yılının yazında üçüncü defa Halys Irmağı'nı geçerek Sinope üzerine yürümeye başladı²⁰². Mithradates ise ilk olarak generallerinden Gordios komutasındaki hafif silahlı piyadelerini ve süvarilerini Murena'nın gerisine gönderdi. Kendisi ise Pontos ordusunun ana bölümüyle Murena'nın üzerine yürüdü. Murena ve Gordios'un kuvvetleri

¹⁹⁶ Appianus: Mithridateios, 64.

¹⁹⁷ Cicero. Phil. : II, 33-34.

¹⁹⁸ Appianus: Mithridateios, 64.

¹⁹⁹ Appianus: Mithridateios, 11.

²⁰⁰ Appianus: Mithridateios, 64-65.

²⁰¹ Appianus: Mithridateios, 65.

²⁰² Memnon: 36, 3.

aralarında bir ırmak (muhtemelen Halys) olmak üzere karşılaştılar²⁰³. Mithradates'in ordunun ana bölümüyle gelmesiyle birlikte çıkan çarpışma sonunda Roma ordusu dağıldı ve Murena kaçarak Phrygia'ya çekildi²⁰⁴. Anadolu'nun birçok yerinde Pontos yanlısı başkaldırıları başladı ve bazı kentler tekrar Pontos tarafına geçtiler. Kappadokia'ya giren Mithradates ise, bölgede zafer alayı düzenleyerek Zeus Stratios (Orduların Tanrısı) onuruna kurbanlar sundu²⁰⁵.

Bu arada Sulla M.Ö. 81 yılında, Roma'yı ele geçirmiş ve kendini dictator ilan etmişti²⁰⁶. İtalya ve Roma'da imparatorluğun iç işlerini bir düzene koymak için zamana ihtiyacı vardı²⁰⁷. Bu yüzden Aulus Gabinius'u Anadolu'daki savaşa bir son vermek üzere elçi olarak gönderdi. Kısa süre sonra Sulla, Murena'nın derhal görevini bırakıp Roma'ya dönmesini emretti²⁰⁸. Böylelikle M.Ö. 84 yılında başlayan ve M.Ö. 81 yılına kadar üç yıl süren İkinci Mithradates-Roma Savaşı sona ermiş oldu.

Mithradates böylece savaştan önce Kappadokia'ya ait yöreleri elinde tutmakla kalmamış bir de Kappadokia'nın bazı kısımlarının yönetimini kendine bağlamıştır²⁰⁹. Güney sınırlarını kısmen güvence altına alan Mithradates, M.Ö. 81 yılında Kuzey Karadeniz bölgesini hakimiyeti altına almak için Kırım Yarımadasına yola çıktı²¹⁰. Hakimiyetine başkaldıran kabilelere boyun eğdirdi ve oğullarından Makhares'i, Bosporos kralı ilan etti²¹¹. Ancak Kolhis'e doğru yaptığı seferde büyük kayıplara uğradı²¹². Belki de bu yüzden Mithradates, M.Ö. 80 yılında Pontos'a döner dönmez, elçilerini Roma'ya göndererek Dardanos Antlaşmasının Sulla ve Senato tarafından

²⁰³ Günaltay 1987: 417.

²⁰⁴ Memnon: 36, 3.

²⁰⁵ Magie 1950: 245, 1072, 12.

²⁰⁶ Livius: 85-89.

²⁰⁷ Livius: 88-89.

²⁰⁸ Magie 1950: 245.

²⁰⁹ Appianus: Mithridateios, 64.

²¹⁰ Appianus: Mithridateios, 67

²¹¹ Appianus: Mithridateios, 67.

²¹² Appianus: Mithridateios, 67.

onaylanıp yazılı bir hale getirilmesini istedi²¹³. Ancak Sulla, Pontos elçilerine söz konusu antlaşmanın, kendisi ve Roma Senato'su tarafından tasdik edilebilmesi için, Mithradates'in derhal Kappadokia topraklarından çekilmesini emretti²¹⁴. Bunun üzerine anlaşma şartlarının gereğini yerine getiren Mithradates elçilerini tekrar Roma'ya yolladı, ancak Roma'ya M.Ö. 78 ilkbaharında vardıklarında Sulla'nın ölmüş olduğu haberini aldılar²¹⁵. Elçi heyetinin Senato ile hiçbir görüşme yapamadan geri dönmesi Mithradates açısından Roma'nın savaş için uygun bir zaman kolladığı izlenimini uyandırdı²¹⁶. Bu yüzden Mithradates silahlanmaya hız verirken, damadı Armenia Kralı Tigranes II'yi, Kappadokia Kralı Ariobarzanes I üzerine sefer düzenlemeye teşvik etti²¹⁷. Ayrıca Sulla'nın ölümünden sonra, M.Ö. 78 yılı consullarından Lepidus tarafından Roma'da bir iç savaş çıkarılmıştı²¹⁸.

Roma'nın baskıcı yönetiminden bıkan Anadolu halkı kurtuluş için umutlarını tekrar Mithradates'e bağlamıştı. Özellikle Girit Adası, Lykia, Pamphylia ve Kilikia bölgelerinde konuşlanan korsanlar, Pontos Kralı Mithradates VI Eupator'un da yardımıyla Doğu Akdeniz'de önemli bir güç oluşturmuşlardı²¹⁹. Romanın baskılarından ve ağır vergilerinden kaçanlar sayesinde sayıları her geçen gün daha da artıyordu. Mithradates ise geniş bir casusluk ve propaganda siyaseti gütmeye başlamış, Roma'daki siyasi çekişmeler nedeniyle vatanlarından kovulmuş demokrat parti mensuplarını himayesi altına alarak Roma'yı yıpratacak her türlü girişime destek vermiştir²²⁰. M.Ö. 78 yılında Armenia Kralı Tigranes II Megas, büyük bir orduyla Kappadokia'yı yağmaladı. Halkı önceleri "Armenia'nın Tacı", daha sonra ise, Tigranokerta (Tigranes'in kenti) olarak adlandırılan başkentine göç etmeye zorladı. Onların yardımıyla Tigranokerta kentini kurdu²²¹. Ancak bu

²¹³ Magie 1950: 321.

²¹⁴ McGing 1986: 136, 17.

²¹⁵ Appianus: Mithridateios, 67.

²¹⁶ Sherwin-White 1984: 158, 160.

²¹⁷ Appianus: Mithridateios, 67.

²¹⁸ Arslan 2007: 286.

²¹⁹ Appianus: Mithridateios, 63, 92-93.

²²⁰ Günaltay 1987: 421.

²²¹ Strabon: XII, 2, 9.

sırada Roma dikkatini İspanya'da kendisine başkaldırmış olan Sertorius'a yöneltmiş olduğundan Anadolu'daki olaylara tepkisiz kaldı.

Mithradates, Sulla aleyhtarı Fimbria'nın subaylarından yanına sığınan Lucius Magius ve Lucius Fannius'un teklifiyle Roma ve İspanya'daki demokratik hareketi desteklemeye karar verdi²²². Bu bakımdan, M.Ö. 75 yılında elçilerini, Magius ve Fannius'la birlikte Sertorius'a gönderdi²²³. Bununla birlikte Mithradates, M.Ö. 75/74 yılında, Roma'yla olası bir savaşın kaçınılmaz olduğunu görerek, kendisinin öne sürdüğü anlaşma şartlarının bir kısmı kabul görmemiş olsa da Sertorius'un antlaşma teklifini kabul etti²²⁴. Daha sonra da Sertorius'a, 3.000 talant ve 40 gemi gönderdi²²⁵. Buna karşılık Sertorius, en önemli komutanlarından Marcus Marius'u bir grup askerle, Roma'nın Anadolu proconsulu sıfatıyla Mithradates'e yolladı²²⁶.

1.4. ÜÇÜNCÜ MİTHRDATES – ROMA SAVAŞI (M.Ö. 74-63)

Bithynia Kralı Nikomedes IV. Philopator M.Ö. 75/74 yılında öldüğünde, aynen Pergamon Kralı Attalos III gibi bütün topraklarını Roma'ya miras bırakmıştır²²⁷. Bu sırada Nikomedes'in ikinci karısı Nyssa'dan olma oğlu olduğunu ileri süren bir kişi babasının tahtına sahip olmak iddiasıyla ortaya çıkmış, ancak Senato'nun olumsuz kararı sonucu kendisini desteklemesi için Mithradates'in yanına sığınmıştır²²⁸.

Senato, M.Ö. 74 yılında Asia valisi Marcus Iunius Iuncus'a Bithynia'yı yeni bir eyalet olarak düzenlemesi için emir vermiştir²²⁹. Roma'nın Bithynia'yı ilhakı, Roma donanmasının artık istediği zaman Karadeniz'e çıkabileceği hatta boğazları da kapatabileceği anlamına geliyordu. Pontos krallığı, bir

²²² McGing 1986: 137, 21.

²²³ Plutarkhos: Sertorius, XIII, 1-2.

²²⁴ Günaltay 1987: 422.

²²⁵ Plutarkhos: Sertorius, XXIV, 2-3.

²²⁶ Plutarkhos: Sertorius, XXIV, 3-4.

²²⁷ Magie 1950: 320, 49.

²²⁸ Magie 1950: 320, 50.

²²⁹ Arslan 2007: 306.

anda Anadolu'da Romalılar tarafından üç yönden (Bithynia, Anadolu ve Kilikia) kuşatılmış oldu. Romalılarla arasında artık hiçbir tampon ülke ve bölge kalmadığından her an bir Roma saldırısına maruz kalabilirdi.

Roma karşıtı dış politikaya ağırlık veren Mithradates bu bağlamda M.Ö. 75 yılında İspanya'da Romalılara karşı Sertorius'la anlaşmış, Mısır krallarından Ptolemaios Auletes'le ve Kypros kralıyla kızlarını nişanlamıştı²³⁰. Sertorius'un gönderdiği Marcus Marius ve kendisine sığınan Romalılar yardımıyla ordusunu Roma legioları gibi silahlandırarak onlar gibi eğitmeye başladı²³¹.

Mithradates, M.Ö. 73 yılının baharında Roma ile yapacağı savaş için Sinope'de orduların tanrısı Zeus Stratios'a kurban kestikten sonra, beyaz atların çektiği bir savaş arabasını Poseidon'a adayarak denize attı²³². Donanmasını sahil boyunca ilerlemesi için gönderdi. Ordusunu üç kısma ayırarak bunlardan ikisini Kappadokia'ya ve Galatia'ya gönderdi. Kendisi ise, komutanları Taksiles ve Hermokrates ile birlikte Paphlagonia boyunca Bithynia'ya doğru yürüyüşe geçti²³³.

Henüz yeni Roma eyaleti olmasına rağmen ağır vergiler altında sömürölmekten bıkan Bithynia halkı, Pontos ordusunu sevgi gösterileriyle karşıladı. Pontos kralı hiçbir direnişle karşılaşmadan, bütün Bithynia'yı ele geçirdi. Daha sonra Khalkedon'da Marcus Aurelius Cotta'yı denizden ve karadan abluka altına aldı. Marcus Aurelius Cotta, kuvvetleri ile yardıma gelmekte olan Lucius Lucullus'u beklemeden sur dışında ovada savaşmayı kabul etti²³⁴. Khalkedon önlerindeki bu savaş hezimetle sonuçlanmış, Roma ordusu Khalkeodon surları dibinde kılıçtan geçirilmiş, bu savaş için görevlendirilen amiral Nudus ise surlara atılan iple çekilerek kurtulabilmişti²³⁵. Mithradates, Khalkedon kuşatması için yeterince asker bıraktıktan sonra

²³⁰ Arslan 2007: 309.

²³¹ Plutarkhos: Lucullus, VII, 3-4.

²³² Appianus: Mithridateios, 70.

²³³ Memnon: 37, 1-2.

²³⁴ Appianus: Mithridateios, 71.

²³⁵ Appianus: Mithridateios, 71.

ordusunun ana bölümüyle güneye doğru hareket etti. Bu arada Pontos donanması da Kalkhedon'da büyük kısmı ele geçirilen Roma donanmasının yokluğunun verdiği rahatlıkla Propontis'te fetihlere başlamış, Hellespontos kentlerini ele geçirerek Ege Denizi'ne çıkmıştır. Böylece Mithradates de Sertorius'a söz verdiği gemileri İspanya'ya gönderebilmiştir²³⁶.

Cotta'ya yardım etmek üzere Bithynia'ya doğru ilerleyen Lucullus, Pontos kuvvetleri ile karşılaşmış, ancak sayıca üstün olmalarından dolayı savaşmaktan kaçınarak geri çekilmişti²³⁷. Lucullus, Mithradates'e karşı vur-kaç taktiği uygulayarak Pontos ordusunun karadaki erzak yollarını kesmiş, Mithradates'i ordusuna gerekli erzakı temin edebilmesi için Marmara Denizi'ndeki donanmasıyla bağlantı kurmak zorunda bırakmıştı.

Pontos kralı, muhtemelen Sertorius'la yaptığı anlaşma hükümlerine uymak için Roma'nın Anadolu eyaletine girmeye teşebbüste bulunmadı²³⁸. Onun yerine Adrasteia Dağı eteklerinde ordugahını kurarak Kyzikos'u kuşattı. Karadan ve denizden kuşatılan Kyzikos'lular Pontos'luların bütün saldırılarına karşı koydular²³⁹. Bu sırada Lucullus da Pontos ordusunun muhtemel iâşe yollarına hakim mevkiileri kontrolü altına aldı. Mithradates, nedense o anki gücüyle Lucullus'u kolayca yenebilecek güce sahip olmasına rağmen Romalılar üzerine yürümeyi düşünmedi²⁴⁰. Bu esnada Galatia'nın eski valisi Eumakhos, bölgeyi yeniden ele geçirmiş, ani bir baskınla önce Phrygia, daha sonra sırasıyla Pisidia, Isauria ve Kilikia bölgelerini istila edip eline geçirdiği bütün Romalıları öldürmüştü²⁴¹. Bu sırada genç Caesar, Rodos'tan Anadolu'ya geçerek Mithradates'in komutanlarına karşı çete savaşları vererek onları Karia'dan sürdü²⁴².

²³⁶ Magie 1950: 326.

²³⁷ Arslan 2007: 320.

²³⁸ Plutarkhos: Sertorius, XXIII, 4.

²³⁹ Strabon: XII, 8, 11.

²⁴⁰ Appianus: Mithridateios, 73.

²⁴¹ Appianus: Mithridateios, 75.

²⁴² Arslan 2007: 332.

Kışın iyice bastırması Kralın Kyzikos kuşatmasını son derece güçleştirdi. Sonunda Mithradates, Kyzikos kuşatmasını kaldırmaya karar vererek açlıktan, soğuktan ve salgın hastalıklardan tükenen ordusunu geri çekmek üzere harekete geçti²⁴³. Geceyle birlikte ordusunun önemli bir bölümüyle birlikte gemilere binerek, Troas Bölgesi'nin liman kentlerinden Parion'a doğru yelken açtı. Sayısı yaklaşık 30.000'e inen piyade birlikleri de Hermokrates ile Marius'un kumandası altında kara yolundan Lampsakos'a doğru yürüyüşe geçtiler. Bu sırada Lucullus'un Roma ordusuyla gelmesiyle Aisepos Irmağı kenarında kanlı bir çarpışma oldu. Ağır kayıplar veren Pontos'lular zar zor Lampsakos'a sığınabildiler²⁴⁴. Mithradates'in donanmasını Lampsakos'a yardıma göndermesi ile Lampsakos'luların ve Pontos'luların bir kısmı güven içinde kenti terk etti. Lampsakos'un savunulması için bir miktar asker ve gemi bıraktıktan sonra, ordusundan geri kalanıyla Nikomedeia'ya doğru yelken açtı. Roma ordusunun ilerlemesi ve teslim olmayan kentleri ele geçirdiklerinde uyguladıkları şiddet üzerine diğer kentlerin mukavemet azmi ve krala olan bağlılıkları sarsıldı. Bunun üzerine, ya kentlerindeki Pontos garnizonlarını kovdular ya da Nikaia'da olduğu gibi, Pontos birlikleri kendiliğinden kentlerini terk ettikten sonra kapılarını Romalılara açtılar²⁴⁵.

Lucullus, M.Ö. 72 yazı başında, Ege (Aigaios) Denizi'ne açılarak Elaitikos Körfezi'nde yer alan Akhaia'luların Limanı olarak adlandırılan yerde bir Pontos filosunu baskın yaparak ele geçirdi²⁴⁶. Sonrada Lemnos (Limni) yakınlarındaki Neai Adası'nda olan Pontos donanmasının geri kalan kısmını bozguna uğratarak denizlerdeki Pontos hakimiyetini sona erdirdi. Saklandıkları mağarada yakalanan Pontos amiralleri arasında eski bir Senato üyesi olan Marius, Lucullus'un emriyle öldürülmüştür²⁴⁷. Lucullus daha sonra

²⁴³ Appianus: Mithridateios, 76.

²⁴⁴ Plutarkhos: Lucullus, XI, 6.

²⁴⁵ Memnon: 41. 3-6.

²⁴⁶ Arslan 2007: 337.

²⁴⁷ Günaltay 1987: 431.

M.Ö. 72 yazında, Mithradates üzerine yürümek için Bithynia'ya doğru yelken açtı²⁴⁸.

Bu sırada Khalkedon kuşatmasının sona ermesiyle serbest kalan Marcus Aurelius Cotta, Lucullus'un komutanlarından Triarius'la, Nikomedeia'da bulunan Mithradates'in kara yolunu bloke etmişlerdir²⁴⁹. Ancak Roma donanmasının başında bulunan Voconius'un Astakenios (İzmit) Körfezi'ni zamanında kapatamaması üzerine Mithradates, M.Ö. 72 yazında ordusundan geriye kalan askerlerini gemilere bindirerek Nikomedeia'dan Pontos'a doğru yelken açmıştır. Bu sırada çıkan bir fırtına esnasında korsan Seleukos'un teknesine geçerek kurtulabilmiştir²⁵⁰. Böylelikle salimen, kendisine kapılarını açan Herakleia Pontika kentine ulaşabilmiştir. Buradan da önce Sinope'ye sonra da Amisos'a geçmiş, Pontos'un merkezinde stratejik Kaberia'da yeni bir ordu meydana getirmek için hazırlıklara başlamıştır²⁵¹.

Nikomedeia'da toplanan generaller Pontos seferinin gelecek baharda yapılması teklifine rağmen Lucullus, bu teklifi reddederek M.Ö. 72 yılında Mithradates'e karşı harekete geçerek, hücum eden taraf olmuştur²⁵². Yenilgi, kralın müttefikleri tarafından terk edilmesine, en yakınları tarafından bile ihanete uğramasına ve yalnız kalmasına neden oldu. Tigranes ile Parth'lar kralı yardımına gelmediler. Makhares ise babasının yardım isteğine kayıtsız kaldı.

Lucullus, M.Ö. 72/71 kışı başında, Amisos'u kuşatırken, aynı anda Themiskyra'ya da saldırdı. Bu sırada Gaius Triarius komutasındaki Roma donanması, Tenedos (Bozcaada) önlerinde, Mithradates'in, Sertorius'a gönderdiği filoyu geri dönüş yolunda bozguna uğrattı²⁵³. M.Ö. 71 baharında ise Lucullus, Amisos kuşatmasını Murena'nın komutasına bırakarak üç legio

²⁴⁸ Appianus: Mithridateios, 77.

²⁴⁹ Memnon: 42, 1.

²⁵⁰ Plutarkhos: Lucullus, XIII, 3.

²⁵¹ Appianus: Mithridateios, 78.

²⁵² Memnon: 43, 1

²⁵³ Memnon: 48, 1.

ve Galatlarla Mithradates'in Kabeira kentindeki karargahına doğru ilerlemeye başladı. Bu hareket üzerine Mithradates, beklemeksizin Lykos'u aşarak Lucullus'a saldırdı ve Roma ordusunu bozguna uğrattı. Lucullus dağlara çekilerek kurtuldu ve böylece iki ordu savaşa uygun olmayan bir arazide karşılıklı beklemek zorunda kaldı. Küçük çarpışmalar şeklinde süren bu bekleyiş esnasında M. Fabius Hadrianus tarafından korunan bir erzak konvoyuna saldıran Pontos süvari birliklerinin hezimete uğraması, Pontos ordugahındaki askerlerin kendilerine olan güvenlerini yitirmelerine neden oldu. Bu durum karşısında çekilme kararı alan Mithradates'in bu hareketin düşmana sızması için askerlerini haberdar etmemesi kendi felaketini hazırladı. Geceleyin üst rütbeli subayların ve kraliyet uşaklarının eşyaların arabalara yüklenmesi sırasında çıkardığı gürültü üzerine baskına uğradıkları korkusuyla çadırlarından çıkan askerler, eşya yüklü arabaları görünce komutanlarının kendilerine ihanet ettiklerini düşünmüşler ve orduda panik başlamıştır. Çıkan kargaşadan Mithradates hayatını zor kurtarmış, yaya olarak kaçarken Ptolemaios adlı bir hadımın atını vermesi ile Pontos Komana'sına ulaşabilmiştir.

Sabah durumu öğrenen Lucullus, Mithradates'in karargahını ve kral tarafından terk edilmiş olan Kabeira'yı ele geçirerek Kabeira yolu üzerindeki, kaleleri ve kralın hazinelerini sakladığı tahkimli yerleri birer birer alarak, Mithradates'i izlemeye devam etmiştir²⁵⁴. Bu sırada Mithradates, savaş başlamadan önce Pharnakia kalesine göndermiş olduğu ailesinin düşman eline geçeceğini düşünerek, hadım ağalarından Bakchides'i eşleriyle kız kardeşlerini öldürmesi için yollamıştır. Kral ise, süvari birliklerinden arta kalan askeriyle Armenia'ya doğru geri çekilmesini sürdürmüştür²⁵⁵. Lucullus ise, Mithradates'i Talaura'ya kadar takip ettikten sonra Pontos Krallığı'nı tamamen ele geçirmek amacıyla geri dönerek Murena'nın kuşatmasına, M.Ö. 71 kışından beri direnen Amisos'a doğru yola çıkmıştı²⁵⁶. Kenti başarı ile savunan komutan Kallimakhos, Romalıların bir akşam ani bir gece saldırısı

²⁵⁴ Memnon: 45, 1.

²⁵⁵ Appianus: Mithridateios, 82.

²⁵⁶ Plutarkhos: Lucullus, XIX, 1-2.

düzenlemesi üzerine hiçbir şansı kalmadığını anlayınca, kenti ateşe vererek gemiyle denize açılmıştır²⁵⁷. Kontrolden çıkan Roma ordusu kentte tam bir katliama sebep olmuş, şafakla birlikte yağmayı durdurarak kente giren Lucullus, tanık olduğu vahşet karşısında gözyaşlarını tutamamıştır²⁵⁸. Ardından askerlerini dinlenmeleri ve M.Ö. 71/70 kışını geçirmeleri için Pontos'ta bırakarak Ephesos'a geçmiştir.

Daha sonra Lucullus, Tigranes'den elçi Publius Clodius aracılığı ile Pontos Kralı Mithradates'i teslim etmesini istemiş, ancak bu isteği geri çevrilmiştir. Bu durum Tigranes ile Roma arasında savaş anlamına geliyordu. Lucullus, M.Ö. 70 yılında Armenia üzerine sefere karar verdi. Fakat daha önce Pontos'un ilhakını tamamlamalıydı. Bu yüzden Lucullus halen Leonippos ve Hadım Kleokhares komutasındaki Pontos krali garnizonu ile "Korsan" Seleukos komutasındaki paralı askerler tarafından korunan Sinope'ye geldi. O zamana kadar başarıyla direnen Sinope, Kimmeria Kralı Makhares'in kendi halkına ihanet edip Roma ile anlaşması ve erzak akışını durdurması ile zor duruma düştü. Kentin daha fazla dayanamayacağını anlayan Kleokhares, M.Ö. 70 yazında kenti yağmalayıp ateşe verdikten sonra Sinope'yi gemilerle terk etti²⁵⁹. Bunun üzerine Lucullus Sinope'yi zapt etti ve sonra kenti özgür kıldı²⁶⁰. Vatandaşların ve kentin ihtiyaçlarıyla ilgilenerek, Amisos'ta yaptığı gibi onlara da evlerini ve mallarını geri verdi²⁶¹. Bununla birlikte, Billaros'un küresini ve Sthenis'in yapmış olduğu, kentin kurucusu olarak kabul edilen ve bir tanrı gibi saygı gören, Autolykos'un heykelini aldı²⁶². Pontos Krallığı'nın eski başkenti Amaseia'da kısa bir direnişten sonra, M.Ö. 70 sonbaharında, Romalılara teslim oldu²⁶³. Böylelikle M.Ö. 70 yılı sona ermeden Lucullus, Mithradates'in krallığının merkezi Pontos'u tamamen ele geçirmiş bulunuyordu. Bu yüzden, Senato'ya haber

²⁵⁷ Arslan 2007: 363-364.

²⁵⁸ Plutarkhos: Lucullus, *X I X*, 4-5.

²⁵⁹ Günaltay 1987: 493.

²⁶⁰ Appianus: Mithridateios, 83.

²⁶¹ Plutarkhos: Lucullus, XXIII, 3.

²⁶² Strabon: XII, 3, 11.

²⁶³ Memnon: 54, 3.

yollayarak, yeni eyaletin “Provincia Pontus” düzenlenmesi için yetki ve görevli komisyon üyelerinin gönderilmesini istedi²⁶⁴. Böylece Lucullus, “Roma ’nın en büyük düşmanı Mithradates’i yenmiş ve krallığını ele geçirmişti. Ancak kral yaşadığı ve özgür olduğu sürece savaşın bitmeyeceğinin bilincindeydi.

Lucullus, M.Ö. 69 yılı baharında, kendi başına aldığı bir kararla Armenia üzerine yürümeye karar verdi²⁶⁵. Gaflet içindeki kral Tigranes Lucullus’un Tigris’i aşmış olduğuna, ancak kendisine en yakın olan kişiler tarafından bildirilince inanmıştır. Hazırlıksız yakalanan Tigranes’in kentin savunmasını komutanlarından Mankaio’s’a bırakarak az bir kuvvetle ülkesinin içlerine doğru çekildi. Daha sonra Tigranes, M.Ö. 69 yazında büyük bir ordu toplayarak, Tigranokerta’ya doğru yürüyüşe geçti. Tigranes, M.Ö. 69 sonbaharında, Pontos kralının gelmesini beklemeden harekete geçti²⁶⁶. Yapılan savaşta bozguna uğrayan Armenia ordusu bir anda dört bir yana dağıldı²⁶⁷. Armenia kralı, az sayıdaki askeriyle kaçmayı başardı. Tigranokerta’ya doğru ilerlerken bozgun ve felaket haberini alan Mithradates, perişan bir halde kaçmaya çalışan Tigranes’i buldu. Böylelikle, iki yaşlı kral, Romalılar karşısında şanslarını bir daha denemek için Kuzey Armenia’ya çekildiler ve yeni bir ordu toplamaya başladılar²⁶⁸.

Bu zaferden sonra Lucullus ordusuyla Tigranokerta önlerine gelerek kenti kuşatmaya devam etmiştir. Ardından Tigranokerta’yı bir harabeye çevirdikten sonra, M.Ö. 69/68 kışını geçirmek için Gordyene’ye gitti²⁶⁹. Tigranes sonunda komutayı Mithradates’in ellerine bıraktı. Mithradates, savaş tecrübesi olan askerleri bir araya getirerek, onları İtalyan sistemine göre yetiştirilmiş, disiplinli ve koordineli birlikler oluşturmaya gayret etti²⁷⁰. Askerler ise Roma tarzı silahları bırakmış, daha iyi tanıdıkları ve kullandıkları geleneksel silahlarıyla donatılmıştı. Bu sırada her iki tarafta Parth Kralı

²⁶⁴ Plutarkhos: Lucullus, XXXV, 5.

²⁶⁵ Appianus: Mithridateios, 84.

²⁶⁶ Appianus: Mithridateios, 85.

²⁶⁷ Memnon: 57, 2.

²⁶⁸ Appianus: Mithridateios, 87.

²⁶⁹ Plutarkhos: Lucullus, XIX, 6-8.

²⁷⁰ Appianus: Mithridateios, 87.

Arsakes'ten yardım istedi, ancak Parth kralı kendisi için en yararlı olanın tarafsız kalmak olduğuna karar verdi²⁷¹.

Lucullus, M.Ö. 68 yazında Gordyene'den, komutası altındaki yaklaşık üç legio ile Armenia üzerine yürüdü. Lucullus'la aralarındaki mesafeyi koruyarak geri çekilen Mithradates, saldırıları bizzat yöneterek, ani süvari baskınları yapmak ve iaşe yollarını kesmek suretiyle Romalıları yıpratıyordu. Erzak elde etmesi gün geçtikçe daha da zorlaşan Lucullus, Tigranes'i meydan savaşına zorlamak için M.Ö. 69 sonbaharında soğuklar başlayınca, Tigranes'in Arakses (Aras) Vadisi'ndeki krali başkenti Artaksata'yı almak üzere yürüyüşe geçti²⁷². Tigranes, duygusal davranarak Mithradates'le kararlaştırdıkları savaş planını bozdu ve Arsama (Murat) Irmağı'nın karşı yakasında, Lucullus'un ırmağı geçmesini engellemek ve krali başkentini korumak için savaş düzeni aldı²⁷³. Yapılan savaşta Tigranes'i yenen Lucullus ilerlemeye devam etmişse de, düşman okçu süvarilerinin verdiği bıtkınlığa dondurucu kışın eklenmesiyle isyan etmeye başlayan ordusuna söz geçiremeyince geri dönmeye karar verdi²⁷⁴. Bu durumu değerlendiren Armenia ve Pontos kralları kaybettikleri toprakları ve bölgeleri teker teker geri almaya başladılar.

Lucullus, Tigranes'in hazinelerinin büyük bir kısmına el koyduğu Nisibis'te M.Ö. 68/67 kışını geçirmeye karar verdi²⁷⁵. Tigranes ise, M.Ö. 68/67 kışının ilk aylarında Armenia üzerindeki hakimiyetini sağlamlaştırdıktan sonra, Gordyene üzerine yürümüştür. Fakat bu sırada Nisibis'te bulunan Lucullus durumdan haberdar olmuş ve bir grup askerle burada bulunan Fannius'un yardımına koşmuştur²⁷⁶. Bunun üzerine Tigranes kuşatmayı kaldırarak geri çekilmiş, Lucullus ise, ordusunun bir bölümüyle, kışın geri kalan kısmını Gordyene'de geçirmiştir. Bu sırada Pontos kralı ise ordusuyla

²⁷¹ Memnon: 58, 2.

²⁷² Plutarkhos: Lucullus, XXXI, 3-4.

²⁷³ Magie 1950: 1217, 48.

²⁷⁴ Plutarkhos: Lucullus, XXXII, 2-3.

²⁷⁵ Cassius: XXXVI, 7, 4.

²⁷⁶ Cassius: XXXVI, 8, 2.

Armenia Minor'u ve komşu yöreleri istila ederek birçok bölgeyi geri aldı. Mithradates'in Pontos'a geri dönüşü halk tarafından sevinçle karşılanmış ve burada dağınık halde bulunan Roma birlikleri kendilerini toplayamadan imha edilmiştir²⁷⁷. Mithradates'in, krallığını terk etmesinden üç yıl sonra M.Ö. 68/67 kışının ilk aylarında Pontos'a girmesi üzerine, Marcus Fabius Hadrianus emrindeki birliklerle kralı durdurmaya çalıştı²⁷⁸. Ancak Mithradates'e yenilerek Kaberia'ya çekilmek zorunda kalmıştır²⁷⁹. Bu sırada Triarius'un yaklaştığı haberini alan Mithradates ise, Kaberia üzerindeki kuşatmayı kaldırdı²⁸⁰. Triarius, Gaziura kalesine, Mithradates ise, Komana'ya çekilerek bir sonraki karşılaşma için hazırlanmaya başladılar.

Roma'da ise birçok çevre, değişik nedenlerden dolayı Lucullus'a düşman kesilmişti. Senato'ta Lex Gabinia olarak kabul edilen önerge ile Lucullus'un uzun süren komutanlığı ve Roma'nın Anadolu'daki eyaletleri kendisinden alındı. Bithynia- Pontos eyaletleri ve Üçüncü Mithradates-Roma Savaşı'nın komutası, Gaius Piso ile M.Ö. 67 yılı consulluğunu paylaşan Manius Acilius Glabrio'un yönetimine verildi. Bu sırada, Lucullus'un Nisibis'te bıraktığı askerler, artık ne Tigranes, ne de Mithradates'e karşı savaşmak istiyorlar ve kamplarında Lucullus'un yerine yeni bir komutanın atanmasını bekliyorlardı²⁸¹. Bu sırada Triarius'un habercileri, Fabius'un yenilgisini ve Pontos'ta olup bitenleri Lucullus'a bildirerek ondan yardım talebinde bulundular²⁸². Bunun üzerine Lucullus, ordusunu Pontos'taki arkadaşlarını kurtarmaya ikna etti²⁸³. Böylelikle M.Ö. 67 baharında, Lucullus Nisibis-Gordiyene'den hızla Pontos'a doğru yürüyüşe geçti.

Bu sırada, kuşatılan Dadaşa kalesindeki askerlerine yardım etmek için harekete geçen Triarius Zile yakınlarında Skotion Dağı civarında

²⁷⁷ Cassius: XXXVI, 9, 1-2.

²⁷⁸ Plutarkhos: Lucullus, XXXIV, 5.

²⁷⁹ Cassius: XXXVI, 9, 3-5.

²⁸⁰ Günaltay 1987: 507.

²⁸¹ Plutarkhos: Lucullus, XXXIV, 5.

²⁸² Plutarkhos: Lucullus, XXXV, 1.

²⁸³ Appianus: Mithridateios, 89.

Mithradates'in saldırması sonucu bozguna uğradı²⁸⁴. Triarius, Iris'i aşmayı başararak Lucullus'un kampına doğru yola koyuldu. Lucullus'un ordusuna birkaç günlük mesafede olduğunu öğrenen Mithradates ise kampını kaldırarak Talaura kalesine gitti ve orada Tigranes'i beklemeye başladı²⁸⁵. Tigranes'in yardıma yolladığı damadı Media Kralı Mithradates komutasındaki süvari birlikleri yolda Lucullus'un askerleri ile karşılaşınca aniden üzerlerine saldırarak birçoğunu öldürdüler. Beklemedikleri anda yenilgi haberini alan ve Tigranes'in büyük bir orduyla yaklaştığını öğrenen Roma ordusunda isyan başladı²⁸⁶.

Aynı zamanda Lucullus'un yerine Bithynia valiliğine atanan, M.Ö. 67 yılı cosüllerinden Manius Acilius Glabrio, habercilerini Lucullus'a göndererek, Bithynia-Pontos proconsulluğundan azledildiğini ve emrindeki Valerii legiosu olarak adlandırılan yirminci legio askerlerinin görev sürelerinin bittiğini kendisine bildirdi²⁸⁷. Çaresiz kalan Lucullus, emekli askerlerin her koşulunu kabul ederek bütün yaz boyunca onları Kappadokia sınırı yakınlarındaki karargahında tutmakla yetindi²⁸⁸. Daha sonra Galatia'ya çekilerek M.Ö. 66 yılı ilkbaharında Pompeius'la burada buluşuncaya dek Roma birliklerini komutası altında tutmayı başardı²⁸⁹. Bu durumdan yararlanan Mithradates krallığına geri dönüp kontrolü tekrar ele aldı. Daha sonrada Tigranes ile beraber M.Ö. 67 yazında Kappadokia'ya girerek bölgeyi talan ettiler. Kappadokia kralı Ariobarzanes I ise, altıncı kez krallığından kaçarak Romalılara sığınmak zorunda kaldı²⁹⁰.

M.Ö. 67 yılında Akdeniz'de korsanlık faaliyetleri son haddine ulaşmıştı²⁹¹. M.Ö. 67 yılının ilk aylarında halk tribunu'su Aulus Gabinus, denizleri korsanlardan temizlemek üzere bir yasa hazırladı. Lex Gabinia

²⁸⁴ Appianus: Mithridateios, 89- 112.

²⁸⁵ Plutarkhos: Lucullus, XXXV, 2.

²⁸⁶ Cassius: XXXVI, 14, 2-4.

²⁸⁷ Arslan 2007: 430-431.

²⁸⁸ Plutarkhos: Lucullus, XXXV, 4-6.

²⁸⁹ Plutarkhos: Lucullus, XXXVI, 1-2.

²⁹⁰ Plutarkhos: Lucullus, XXXV, 2- 5.

²⁹¹ Appianus: Mithridateios, 91- 92.

yasası olarak adlandırılan bu kanun Senato tarafından onandı²⁹². O güne kadar çok iyi bir ün yapmış olan Gnaeus Pompeius'u, üç yıllığına Herakles Sütunları'na kadar bütün Akdeniz'de karada kıyıda 400 stadialık uzaklığa kadar sınırsız bir yetkiyle komutan olarak atadılar²⁹³. Batı Akdenizdeki korsan faaliyetlerini kontrol altına alan Pompeius, M.Ö. 67 yazında 60 parçalık bir donanma ve çok sayıda kuşatma aletiyle Kilikia'ya doğru yelken açtı. Adının ve yoğun hazırlıklarının tesiri ile korkuya kapılan korsanların birçoğu savaşmadan birbiri ardına teslim oldular. Savaşmayı seçen bir grup korsan ise Korakesion (Alanya) açıklarında Pompeius'un donanmasına yenildikten sonra teslim olmuştur. Böylelikle Kilikia sahillerindeki savaş kısa sürede sonuçlanmış oldu. Bütün Akdeniz ise, üç ay gibi bir zamanda büyük ölçüde korsanlardan temizlendi²⁹⁴.

M.Ö. 67 sonbaharında bu zaferini Roma'ya bildiren Pompeius'un bu haberi Roma'da büyük bir sevinç ve hayretle karşılanmıştır. Bunun üzerine M.Ö. 66 yılının ilk aylarında Roma halk tribunu'su Gaius Manilius, Senato'ya yeni bir yasa tasarısı sundu²⁹⁵. Bu yasa tasarısı bir yıl önceki Lex Gabinia'nın daha da genişletilmiş bir devamı niteliğindedir. Buna göre Pompeius'un, Mithradates ve Tigranes'e karşı yürütülecek olan savaşın kumandasına sınırsız bir yetkiyle getirilmesi teklif ediliyordu. Roma'nın bütün gücünün tek bir adam elinde toplanması demek olan bu yasa tasarısı Quintus Catulus ve Quintus Hortensius gibi bazı Senato üyelerinin şiddetle karşı çıkmasına rağmen, Iulius Caesar ve Marcus Cicero gibi Senato üyelerinin Pompeius yanlısı yaptıkları konuşmalar sonunda Senatóda oy birliğiyle Lex Manila olarak kabul edildi²⁹⁶. Haber Pompeius'a, M.Ö. 66 yılının ilkbaharına doğru ulaştı.

Bunun üzerine Pompeius, korsanlarla ilgili meselelerini yarım bırakarak, derhal Mithradates ile Tigranes'e karşı yürüteceği savaşın

²⁹² Sherwin-White 1984:187.

²⁹³ Arslan 2007: 438.

²⁹⁴ Plutarkhos: Pompeius, XXVIII, 1.

²⁹⁵ Cicero. Legibus: XXIV, 69.

²⁹⁶ Plutarkhos: Pompeius, XXX, 1-3.

hazırlıklarına başladı²⁹⁷. Bu sırada Mithradates eski krallığı üzerindeki hakimiyetini tamamen sağlamlaştırmıştı. Ancak o sıralarda Armenia Kralı II. Tigranes'le arası bozulmuştu. Çünkü kendisi M.Ö. 67 yazında Kappadokia'dayken en küçük oğlu Tigranes Armenia'da ona karşı ayaklanmış, başarısız olunca da kayın babası Parth kralının topraklarına sığınmıştı. Tigranes ise, oğlunun dedesi Pontos Kralı Mithradates'in bu isyanda parmağı olduğunu ve torununu kendisine karşı kışkırttığını düşünüyordu²⁹⁸. Müttefik arayışı içindeki Mithradates, şansını Parth'lar üzerinde denerdi. Ancak Pompeius da elçilerini Phraates'e göndererek kendisiyle ittifak yapmasını ve Armenia'yı istila etmesini önermişti. Euphrates Romalılarla kendisi arasında sınır kabul edilecekti. Bu sırada Parth sarayında bulunan Armenia Kralı'nın oğlu Tigranes'in etkisiyle kral Phraates, Pompeius'la anlaştı. Daha sonra da, M.Ö. 66 ilkbaharında genç Tigranes'i de yanına alarak Armenia topraklarına girdi²⁹⁹.

M.Ö. 66 ilkbaharında Pompeius, ordusu ile beraber Galatia'ya geçerek burada Lucullus'u Roma'ya gönderdikten sonra buradaki askerleri de alarak Mithradates'in üzerine doğru yürüyüşe geçti. Mithradates düzenli olarak geri çekilirken stratejik açıdan, hem savunmaya, hem de hücumla elverişli Zara yakınlarında bir tepe üzerine konuşlandı. Bunun üzerine Pompeius da gelerek tepenin önlerindeki ovada kamp kurdu. Mithradates'in gönderdiği Pontos okçu süvarilerinin devamlı ataklarından bunalan Pompeius, sonunda bu kampın yerini değiştirerek ormanlık arazinin içine konuşlandı. Bu sırada meydana gelen bir çarpışmada Pontos süvarilerinin ağır kayıplara uğraması Mithradates'in, Roma ordusunu aç bırakma planını sekteye uğradı. Bu sefer su sıkıntısı çekmeye başlamış olan Mithradates tahkimli kampını terk ederek yukarı Lykos (Kelkit) havzasına doğru geriledi. Akilisene yöresindeki Dasteira yakınlarında sulak bir dağı ele geçirerek orada konuşlandı³⁰⁰. Akabinde

²⁹⁷ Plutarkhos: Pompeius, XXX, 5-6.

²⁹⁸ Appianus: Mithridateios, 104.

²⁹⁹ Cassius: XXXVI, 45, 3.

³⁰⁰ Strabon: XII, 3, 28.

Pompeius, Mithradates'in kampının etrafını kuşatarak, onları savaşa zorlamaya çalıştı.

Ancak Mithradates, M.Ö. 66 yazında bir akşam ordugahın bütün ateşlerini ve meşalelerini yanık bıraktıktan sonra büyük bir sessizlik içinde uykuya dalmış olan Roma kampı arasından geçerek ablukayı yardı³⁰¹. Ertesi gün durumdan haberdar olan Pompeius süvari birlikleri ve hafif silahlı askerleriyle süratle kralı takibe koyuldu. Sonunda dar bir boğazda kıştırılan Pontos'lular ağır kayıplara uğradılar, Pontos ordugahı zapt edildi. Mithradates bu kargaşadan korumasının ve Amazon odalığı Hypsikrateia'nın yardımıyla kurtulmayı başardı³⁰². Hızla ilerleyerek, Armenia Maior ile Pontos sınırında içinde krali hazinelerin saklı olduğu, sarp kayaların üzerine konuşlandırılmış Sinoria kalesine vardılar³⁰³. Buradan da sığınma talebinde bulunmak üzere elçilerini Armenia'ya yolladı ve Armenia Maior'a doğru ilerlemesini sürdürdü³⁰⁴.

Fakat bu sırada Parth orduları genç Tigranes'i destekleyen askerlerle birlikte Mesopotamia ve Gordyene'yi ele geçirdikten sonra, M.Ö. 66 yazında Armenia'nın başkenti Artaksata önlerine kadar ilerlemişti.

Phraates'in kuşatmayı damadı Tigranes'e bırakarak kendi ülkesine dönmesi üzerine Armenia Kralı Tigranes ordusuyla Artaksata kenti önlerinde isyankar oğlunu bozguna uğrattı. Genç Tigranes, bu sefer dedesi Mithradates'in yanına sığınmak istedi. Fakat durumundan haberdar olunca Pontos kralını takip eden Pompeius'un yanına gitti. Tigranes tekrar Artaksata'ya döndüğü sırada oğlunun Mithradates'in yanına sığınmak üzere olduğunu öğrendi. Ardından Mithradates'in krallığına girmesini yasakladı ve canlı ya da ölü olarak kendisine getirene 100 talanta ödül vaat etti³⁰⁵. Gelişen bu son durum karşısında Mithradates'in önündeki tek seçenek Kolkhis'e ve

³⁰¹ Plutarkhos: Pompeius, XXXII, 3.

³⁰² Arslan 2007: 461.

³⁰³ Strabon: XII, 3, 28.

³⁰⁴ Plutarkhos: Pompeius, XXXII, 9.

³⁰⁵ Günaltay 1987: 518.

Bosporos Kimmeria'sına kadar krallığının kuzey eyaletlerine çıkmaktı. Daha sonra da Khotenia ve Iberia'lıların saldırıları altında Absarros (Apsaros) Irmağı'nı aştı ve Kolkhis Bölgesi'ne girdi. Bir zamanlar kendisine ait olan bölge halkı eski krallarına düşmanlık göstermediler. Kafkas Dağları'nın batı ucunun denize yaklaştığı yerde, Pontos Euxenios kıyısında eski bir Miletos kolonisi olan Dioskurias'ta M.Ö. 66/65 kışını geçirmeye karar verdi³⁰⁶. Mithradates Eupator'un amacı, Kafkasları geçerek, Skythia'ya girmek, oradan Maiotis (Azak) Denizi'ni aşarak Kimmeria Bosporos'una gitmekti.

Bu sırada Tigranes, Pompeius'u Mithradates'i izlemektense babasına karşı sefer düzenlemeye ikna etti. Pompeius'da Armenia Kralı Tigranes II'ye, Üçüncü Mithradates-Roma Savaşı sırasında yardım ettiği ve Romalılara karşı savaştığı gerekçesiyle savaş ilan etti. Armenia Krallığı'nın başkenti Artaksata'ya doğru yürüyüşe geçti³⁰⁷. Tigranes böylesine büyük bir orduyla üzerine geldiğini öğrenince Romalılara teslim olmaya karar verdi. Tigranes'le, M.Ö. 66 sonbaharında yapılan anlaşma gereği kral, otuz yıl boyunca ele geçirdiği bütün yerlerden geri çekilmeye razı oldu. Oğlunun Pompeius tarafından Sophene kralı olarak atanmasını onayladı³⁰⁸. Ayrıca Romalılara savaş tazimatı verdi.

Bunun üzerine Pompeius, komutanlarından Lucius Afranius'u bir garnizonla Armenia'da bıraktı. Kendisi ise, M.Ö. 66/65 kışında Mithradates'i izlemek üzere Artaksata'dan ayrıldı. Bu sırada Mithradates, Kolkhis sahillerindeki Dioskurias kentinde kışlamakta, Roma amirali Servilius ise, elinden geldiği ölçüde Pontos Euxenios sahillerini kontrol altında tutmaktaydı³⁰⁹.

Bu sırada Pontos kralı, M.Ö. 65 ilkbaharında Dioskurias'tan Bosporos'a doğru yürüyüşe geçmişti. Sonunda, M.Ö. 65 yazında Mithradates Kimmeria Bosporos'u sınırlarına ulaştı ve hain oğlu Makhares'e hazırlanma

³⁰⁶ Appianus: Mithridateios, 101.

³⁰⁷ Plutarkhos: Pompeius, XXXIII, 1.

³⁰⁸ Appianus: Mithridateios, 105.

³⁰⁹ Plutarkhos: Pompeius, XXIV, 5.

fırsatı vermeden Maiotis (Azak) Denizi kıyılarını dolaştı. Ünlü kral uzun zamandır buralara gelmemiş olmasına rağmen, Skythia halkının ona saygısı sağladı ve Kimmeria Bosporos'una doğru ilerleyişini sürdürdü. Daha o sırada Skythia prenslerini yeni ve çok daha büyük bir sefer için kendi etrafında toplamaya başladı³¹⁰. Bu sırada Makhares, Skythia Geçitleri olarak adlandırılan ve daha önce kimsenin geçmeyi başaramadığı bir yolculuğu, böylesine kısa zamanda tamamlayan babası karşısına çıkmaya cesaret edemedi. Makhares, Bosporos sahillerindeki Phanagoria kentinden Pontos Khersonnesos'una kaçtı. Ancak Khersonnesos kentinde kısırılan Makhares intihar etti³¹¹. Mithradates kente girer girmez oğlunun bütün dostlarını ve onun yanına atadığı Pontos'luları kılıçtan geçirtti. Fakat onların oğullarına dokunmadı³¹². Böylelikle kral, M.Ö. 65 yazında hemen hemen hiç çarpışmadan güçlü olduğu kadar zengin ve geniş bir krallığın kontrolünü eline geçirmiş oldu.

Bu sırada, M.Ö. 65 yazı sonunda Iberia seferini tamamlayan Pompeius, Anadolu'nun boyun eğmez kralına karşı Bosporos'a ilerlemeye karar verdi³¹³. Kolkhis'liler ve komşularını geçtikten sonra konuksever olmayan kabiler ve zor arazi şartlarından dolayı bu seferden vaz geçti. Amirallerinden Servilius'un komuta ettiği donanmasına Bosporos'u abluka altına almasını emretti.

Pompeius, M.Ö. 65 sonbaharında ordusuyla Armenia platoları boyunca Arakses (Aras) Irmağı'nı izleyerek Pontos'a vardı³¹⁴. M.Ö. 65/64 kışını halen Mithradates'e bağlı komutanların hakimiyeti altındaki Pontos kalelerini ele geçirmekle geçirdi. Romalılarla anlaşıp Mithradates'e ihanet eden Stratonike sayesinde, Sinoria kalesini aldı. Stratonike Mithradates'in eşlerinden biriydi ve onu orada bıraktığı için Mithradates'e kızgındı. Pompeius Sinoria'da Mithradates'in önemli miktarda hazinelerini,

³¹⁰ Appianus: Mithridateios, 102.

³¹¹ Appianus: Mithridateios, 102.

³¹² Appianus: Mithridateios, 102.

³¹³ Plutarkhos: Pompeius, XXXIV, 5.

³¹⁴ Strabon: XI, 4, 6.

Mithradates'e ait dokümanlar, kralın not defterlerinden biri, kralın oğullarından Ariarathes'i ne şekilde zehirlediği ve Sardeis'li Alkaios'u kendisini at yarışında geçtikten sonra nasıl öldürüldüğüne ilişkin belgeler, kralın kendisi, dostları ve eşlerinin rüyalarını yorumladığı kağıtlar, kraliçe Monime'ye yazdığı aşk mektupları ve bazı Romalılarla olan gizli yazışmaları ele geçirdi. Pompeius Taulara kalesinin de ele geçirilmesi ile bu hazineleri ancak bir ay içinde İtalya'ya gönderebildi³¹⁵.

M.Ö. 64 ilkbaharında Amisos'a giden Pompeius, Roma'da Lucullus ve yandaşları tarafından yapılan tenkitlere ve generallerinin ısrarlarına rağmen Pantikapion'da büyük bir güç oluşturan Mithradates'e karşı yeni bir savaşa atılmayı göze alamadı. Çünkü Pompeius'a göre, kral düzenli olarak geri çekilirken onu takip etmek, ona karşı savaştan zordu³¹⁶. Pompeius bundan sonra Anadolu'da şimdiye kadar ele geçirdiği yerleri düzenledi. Daha sonra, M.Ö. 64 yazında ordusuyla birlikte daha önceden Armenia Kralı II. Tigranes'e bağlı olup ta Lucullus ve kendisi tarafından onun elinden alınan güney eyaletlerine bir düzen vermek üzere Suriye'ye doğru yola çıktı³¹⁷.

Donanma amirallerine ise, hiç bir ticaret gemisinin Pontos Euxenios'un doğu sahillerine geçmesine izin vermemelerini emretti. Pompeius'un planı Pontos Euxenios'un doğu sahillerindeki ticareti durdurmaya yaradı. Böylelikle Bosporos kentlerinde ticaretle geçinen tüccarların işleri kötüleşmeye başladı. Bu duruma, Mithradates'in koydurduğu yüksek vergiler ve birçok kentte büyük tahribata yol açan deprem de eklenince kısa süre içinde Bosporos Krallığı'nda Pontos kralına karşı kıpırdanmalar başladı³¹⁸.

Bu sırada, M.Ö. 64 yazında Mithradates, Pompeius'a elçilerini göndererek barış teklifinde bulundu. Pompeius ise, kralın her türlü müzakereden önce aynen Tigranes gibi kendisinin gelerek kayıtsız şartsız

³¹⁵ Appianus: Mithridateios, 115.

³¹⁶ Plutarkhos: Pompeius, XXXVII, 1, 3.

³¹⁷ Appianus: Mithridateios, 121.

³¹⁸ Appianus: Mithridateios, 107.

teslim olması gerektiğini söyledi. Ancak Mithradates, Armenia Kralı Tigranes gibi aşağılanmayı kabul edecek derecede zayıf bir karaktere sahip değildi. Böylece Pontos kralıyla Romalı general arasındaki görüşmeler sona erdi³¹⁹. Bunun üzerine Mithradates, uzun zamandır düşündüğü planı bir an önce gerçekleştirmek üzere yaptığı hazırlıklara hız verdi. En ufak kazanç için bile vergi koydu. M.Ö. 64 yazından M.Ö. 63 kışı sonuna kadar yeni bir ordu ve donanma meydana getirmişti. Amacı Roma orduları Suriye'deyken kendisi Skythia, Paionia ve Alp Dağları üzerinden ilerleyerek düşmanını kendi yuvasında vurmaktı³²⁰.

Fakat kralın Phanagoria'ya gönderdiği Tryphon'un kente girerken Kastor tarafından öldürölüp halkı krala karşı ayaklandırılması ile halk buradaki Pontos garnizonuna saldırmış ve ateşe vermiştir. Kısa sürede isyan yayılarak Bosporos Krallığı'nın sahil kesimindeki Khersonesos, Thedosia, Nymphaion kentleri de Mithradates'e karşı ayaklanmışlardır³²¹.

Skythia'lılarla müttefiklik kurma kapısı da vuku bulan bazı olaylardan dolayı kapandıktan sonra, Mithradates bu sefer de Galyalılarla anlaşma yoluna gitmiştir. Skhytia yoluyla Istros'u (Tuna) aşır oradan Kuzey İtalya'ya geçerek Roma'yı işgal etmeyi düşünüyordu³²². Kralın bu cesur planı kendisini heyecanlandırırken, çevresindeki herkes yavaş yavaş kendisinden uzaklaşıyordu. Kral şüphelendiği herkesi ortadan kaldırmaya başladı. Hatta sadece kuşkulandığından dolayı elinde kalan çocuklarından bazılarını bile öldürtmekten çekinmedi³²³.

Fakat buna rağmen, M.Ö. 63 yılı baharında kralın en sevdiği oğlu ve uzun süredir tahtın varisi konumunda olan Pharnakes, bir grup askerle, krala karşı bir suikast planlamıştır. Bu plandan haberdar olan Mithradates'in oğlunu öldürmemesi için kralın danışmanı olan Menophanes araya girerek Kralı ikna

³¹⁹ Appianus: Mithridateios, 107.

³²⁰ Plutarkhos: Pompeius, XII, 2.

³²¹ Günaltay 1987: 530.

³²² Appianus: Mithridateios, 119.

³²³ Cassius: XXXVII, 11, 4.

etmiştir. Pharnakes ise, babasının eninde sonunda kendisinden intikam alacağını düşünerek durumdan huzursuz olmuştur. Daha sonra da, İtalya seferinin başlamasına birkaç gün kala, bir gece kralın kendisine en sadık askerlerinden olan Romalı mültecilerin kampına giderek onları isyan etmeye ikna etmiştir. Gece başlayan isyan hareketine karşı Mithradates, Krali garnizon birliğini yanına alarak müdahale etmek istemiş ancak askerlerin saldırısı karşısında Tuna Galyalılarından oluşan özel muhafızları sayesinde sarayına zorlukla geri kaçırılmıştır. Bu sırada isyancı askerler ise, Pharnakes'i yeni kralları olarak selamlıyorlardı³²⁴. Artık her şeyin bittiğini anlayan Mithradates, çevresindeki kişisel muhafızlarına, son anına kadar kendisini terk etmeyen dostlarına ve askerlerine minnettarlığını dile getirerek, onları kendisi yüzünden zarar görmemeleri için yeni krallarına gönderdi.

Sonrada kendisini hiç yalnız bırakmayan Mithridatis ve Nyssa adlı kızları ile birlikte zehir içerek intihar etti. Mithradates yüksek dozda zehir almasına rağmen zehirlere alışık olduğundan bir türlü ölememişti³²⁵. Bunun üzerine özel koruması Galyalı komutan Bituitos kılıcını çekerek kralı öldürmüştür. Pharnakes yanlıları o sırada içeri girmişler, kralın yüzünü ve vücudunu delik deşik ederek tanınmaz hale getirmişlerdir³²⁶.

Pompeius, Mithradates'in intihar haberini Petra yakınlarındaki kampında almıştır. Yerine geçen oğlu Pharnakes'in, babasını kendi ve Romalılar adına nasıl öldürdüğünü öğrendi. Yeni Kimmeria Bosporos'u kralı kayıtsız şartsız Romalılara boyun eğiyordu³²⁷. Pompeius habercilerini Senato'ya göndererek Roma halkına, Anadolu'nun boyun eğmez kralının ölüm haberini ve Pontos kralına karşı yapılan uzun savaşların nihayet sona erdiğini ilan etti³²⁸. Roma halkı en büyük düşmanlarının ölümünü, M.Ö. 63 yılı

³²⁴ Appianus: Mithridateios, 111.

³²⁵ Appianus: Mithridateios, 111.

³²⁶ Appianus: Mithridateios, 110, 111, 112.

³²⁷ Plutarkhos: Pompeius, XII, 3- 5.

³²⁸ Appianus: Mithridateios, 114.

consulü Cicero'nun Senato'ya sunduğu on günlük bir festival ve dua ayiniyle kutladılar³²⁹.

Mithradates'in ölümünden sonra Pontos'a dönen Pompeius ise, halen Roma hakimiyetine karşı direnen son kaleleri de ele geçirdi³³⁰. Amisos'a geldiğinde Pharnakes'in kendisine gönderdiği hediyeler ve rehineler ile birlikte Pontos hanedanına ait diğer maktullerin cesetleri ve Mithradates'in naaşı da oradaydı³³¹. Pompeius ve Romalılar, Mithradates'in naaşına saygısızlık etmediler. Mithradates'in büyük başarılarını takdir eden ve onun zamanının en büyük kralı olduğunu düşünen Pompeius, kralın cenaze masraflarını kendi cebinden karşıladı. Kralın naaşını bir trierem'le Pontos hanedanlığına ait krali nekropolis'in bulunduğu Sinope'ye gönderdi³³². Kral büyük bir törenle atalarının yattığı kraliyet mezarlığına defnedildi.

1.5. MİTHRADATES VI EUPATOR'UN KİŞİLİĞİ

Anadolu tarihin, hatta dünya tarihinin en kuvvetli karakterlerinden olan Mithradates Eupator, kişisel özellikleri bakımından da gerçekten ender bir insandı. Yaklaşık yetmiş yıl yaşayan kralın iktidarı elli yedi yıl sürmüş, kırk yıldan fazla süre Roma ile mücadele etmişti³³³. Hayatı mucizelerle doluydu. Daha bebekken çok yakınına bir yıldırım düşmüştü³³⁴. Kendisine Dionysos lakabının verilmesi bu olaya ve düzenlediği içki içme yarışmalarında hiç sarhoş olmadan birinci olmasına bağlanırdı³³⁵. M.Ö. 120 yılında krallığın başına geçtiği zaman gökyüzünde 70 gün boyunca görünen bir kuyruklu

³²⁹ Cicero. Prov.: Cons, XI, 27.

³³⁰ Işık 2001: 178.

³³¹ Plutarkhos: Pompeius, XIII, 2.

³³² Plutarkhos: Pompeius, XIII, 2-3.

³³³ Appianus: Mithridateios, 112-118.

³³⁴ Plutarkhos- Moralia: VIII, 624.

³³⁵ Arslan 2007: 76.

yıldız onun yaşam süresini, seferlerinin parlaklığını ve Romalıların gücünü gölgede bırakacağını sembolize ediyordu³³⁶.

Mithradates güçlü bir vücuda ve hafıza ile son derece yüksek bir zekaya sahipti³³⁷. Fiziki olarak oldukça uzun, kudretli bir yapıya sahipti. Bu özelliği savaş alanlarında onu düşman oklarına ve mızraklarına hedef yapıyor, bu yüzden sık sık yaralanıyordu. Kralın Delos, Nemea ve Delphoi tapınaklarına hediye ettiği devasa zırhları onları gören ziyaretçileri hayrete düşürüyordu³³⁸. Pompeius bile, Pharnakes tarafından kendisine kralın naaşıyla birlikte gönderilen, onun savaşırken giydiği zırhları, kullandığı silahları ve günlük elbiselerinin boyutları ve görkemi karşısında şaşkınlığını gizleyememiştir³³⁹.

Gençliğinde dağ keçilerinin peşinden koşup onları yakalayabilecek kadar hızlı ve vahşi hayvanları elleriyle boğabilecek kadar güçlü ve cesurdu³⁴⁰. Ordusunun birinci sınıf yenilmez askeri idi, öyle ki, bindiği atı çeşitli mevzilerde değiştirerek yoluna devam etmek suretiyle bir günde 1.000 stadia yol alacak kadar dayanıklı ve çevik bir süvari idi. On altı atın çektiği savaş arabası kullanıyor³⁴¹, profesyonel araba yarışçılarıyla müsabakalar yapıyordu³⁴². İyi bir silahşör olan kral bindiği attan veya yaya olarak mızrağıyla uzun mesafelere başarılı atışlar gerçekleştirebiliyordu³⁴³.

Bünyesinin sağlamlığı sayesinde nadiren hastalanıyor, yaralandığı ya da hastalandığı zamanlarda kısa zamanda iyileşiyordu. Ömrünün büyük bir kısmını savaş alanlarında ve kışlalarda geçirmişti. Yetmiş yaşına yakinken bile Kırım'a doğru yaptığı büyük yolculuğunda sağlam yapısından dolayı açlığa, susuzluğa, soğuğa, uykusuzluğa ve her çeşit zor şartlara ayak uydurabiliyor ve ön saflarda düşmana karşı savaşabiliyordu. Kral cesareti,

³³⁶ Arslan 2007: 75.

³³⁷ Plinius: VII, 24, 88.

³³⁸ Appianus: Mithridateios, 112.

³³⁹ Plutarkhos: Pompeius, XIII, 3.

³⁴⁰ Günaltay 1987: 535.

³⁴¹ Appianus: Mithridateios, 112.

³⁴² Plutarkhos: Pompeius, XXXVII, 1.

³⁴³ Appianus: Mithridateios, 112.

basireti, ayrıca cömertliği, mantıksal davranışları, yüce gönüllülüğü yanında tehlikeler karşısında soğukkanlılığını korumasıyla da dikkat çekiyordu.

Mithradates, yirmi iki değişik ulusa hakim olan imparatorluğundaki her dili akıcı bir şekilde konuşabiliyor, her askerine kendi dilinde hitap edebiliyordu. Başarılı bir hatipti ve halka verdiği ihtiras dolu söylevlerde kitleleri heyecanlandırıp toplumları peşinden sürükleyebiliyordu. İnsanları ve kavimleri elde edip kendi davasına bağlayabilen kurnaz bir kraldı. Egemenlik ve bağımsızlık duygularını kullanarak Hellenleri kendi çevresinde toplamıştı. İç çekişmeler ve parti kavgaları içindeki rejim düşmanı Romalılarla anlaşıp, onlara kucak açıyor ve onlardan kendi amacına ulaşmak için yararlanmasını biliyordu³⁴⁴. Gerçek bir tutkuyla ordusuna hitap ederken iyi ve kötü şeyleri anlatabildiği, olayları çarpıtabildiği konuşmasıyla eşsizdi³⁴⁵.

Siyasette planlarını bir sıraya koyarak, yavaş yavaş tatbik etmek, yerinde sert yerinde yumuşak olmak, zamanında ilerlemek veya geri çekilmek konularında büyük bir öngörü ve maharetle hareket ederdi. Kral Mithradates-Roma Savaşları'nın ilk yıllarında halka yakın, insancıl, yumuşak yürekli buna karşın Romalılara karşı asla boyun eğmeyen bir imaj çizmekteydi. Düşmanlarına karşı cesaret, vatandaşlarına karşı adalet, halkın adet ve gelenek, göreneklerine saygı ilkelerini benimsemişti. İlk başlarda halka, gerekse kendisine karşı savaşan insanlara ve başkaldıran kentlere dahi hoşgörölü ve anlayışlı davranışlar sergilerken, sonraları Romalılar karşında Pontos orduları yenilip Anadolu'daki Hellen yerleşimleri ayaklanmaya başlayınca kendisine ihanet eden kentlere ve insanlara karşı çok sert tedbirler aldı.

Mithradates acımasız bir yapıya sahipti. Kin ve tutkularının tatmin edecek hiç bir cinayetten çekinmezdi³⁴⁶. Çocukluğundan itibaren hayatını tehdit etmiş olan suikastlar, onu evhamlı, kindar ve gaddar biri yapmıştı. Annesini, kardeşini ve erkek evlatlarından dört, kızlarından üç tanesini

³⁴⁴ Appianus: Mithridateios, 112,119.

³⁴⁵ Appianus: Mithridateios, 56.

³⁴⁶ Appianus: Mithridateios, 112.

öldürmüştü³⁴⁷. Akrabası Kappadokia Kralı Ariarathes VIII'i ve Bithynia tahtına çıkardığı Sokrates'i kendi elleriyle öldürmüştü. Tarihe "Ephesos Akşamı" olarak geçen katliamda yaklaşık yüzbin Romalıyı kılıçtan geçirtmişti. Şüphelendiği Galat tetrakhes'lerini aileleri ile birlikte davet etmiş olduğu şölende katlettirmişti. Aynı anda Galatia'da ise, gene Mithradates'in emriyle bütün Galat soyluları öldürülmüştü. Kendisini araba yarışında geçen Sardeis'li Alkaios'u ise zehirletmişti, eğer bu doğru ise kininin adiliğini gösterir³⁴⁸.

Mithradates kindardı, ancak gerektiğinde merhamet göstermesini, hayırsever, minnettar olmasını ve iyilik borcunu ödemesini de bilirdi. Kendisine ihanet etmeyen dostlarına ve tebaasına karşı adil, dürüst, eli açık ve son derece güvenilirli. Smyrna'lılara, M.Ö. 94/93 yılı Küçük Asia proconsul'u Quintus Mucius Scaevola onuruna düzenledikleri festivali devam ettirmeleri için para yardımında bulundu³⁴⁹. Karşı taraftan olsa dahi, dürüst ve şerefli bir insanın onuruna adanan bir festivale saygısızlık etmeyip, onun devam etmesi açısından elinden geleni yapma insaniyetliğini göstermiştir. Romalı süvari komutanı Pomponius'u ağır yaralı olarak esir ettiği zaman, ona yardım ve dost elini uzatmış, Romalının bu öneriyi geri çevirmesine rağmen onun gösterdiği cesareti takdir ederek hayatını bağışlamış ve yaralarının tedavi edilmesini emretmişti³⁵⁰. Oğlu Makhares'in krallığını tekrar ele geçirdikten sonra yalnız suçluları cezalandırmış, Makhares'e yardım eden insanların çocuklarına ve ailelerine bir şey yapmamıştır.

Düşmanlarına karşı ittifaklar kurmakta, bölgesel başkaldırıları ve askeri ayaklanmaları bastırmakta, kendisine karşı yapılacak komplo ve suikastları önceden meydana çıkarmakta kimse onunla boy ölçüşemezdi. Yeri geldiğinde bir komployu açığa çıkarmak için yatağın altına saklanır, ya da bir hainin itiraflarını dinlemek amacıyla bir madene inerdi. Yaşlılığında bile güçlü haber alma ve casusluk teşkilatı sayesinde, gerek krallığında ve

³⁴⁷ Appianus: Mithridateios, 112.

³⁴⁸ Günaltay 1987: 540.

³⁴⁹ Diodorus: 5, 6, 1.

³⁵⁰ Appianus: Mithridateios, 79.

Anadolu'da, gerekse Roma'daki son gelişmelerden en kısa zamanda haberdar olabiliyor ve planlarını ona göre şekillendiriyordu. Son kalan oğullarından Pharnakes'in bile komplo girişimini zamanında haber alarak etkisiz hale getirmişti ³⁵¹. Ancak diğer çocuklarına yaptığı gibi oğlunu öldürtmemesi her ne olursa olsun yaşlılığında biraz duygusallaştığının göstergesiydi.

Beden ve akıl gücünün yüksekliği düşmanlarını bile hayrete düşürürdü. Yeri geldiğinde fethetmek istediği toprakların sosyoekonomik ve askeri yapısı hakkında fikir edinmek için bizzat oraya gider ve tebdili kıyafet gezerdi. Büyük bir komutan, kendi çıkarlarını en iyi şekilde koruyan kurnaz bir siyaset adamı olmasının yanı sıra tasarladığı planlar ve işler umduğu gibi gitmediği zaman durması gereken yeri biliyor ve en az kayıpla tehlikeleri savuşturabiliyordu ³⁵². Gerçekten Pontos kralının Romalılar tarafından çeşitli kereler yenildiği bir gerçek olsa bile, onun hemen arkasından daha büyük bir kuvvetle tekrar geri geleceği muhakkaktı. Düşmanlarına daima bir muamma olmasını, her zaman hiç beklemedikleri bir yerden taze güçlerle onların karşısına çıkmasını biliyordu ³⁵³. Mithradates'in kendisine güveni tamdı, sarsılmaz bir inancı ve yıpranmaz bir azmi vardı. Müttelikleri ve en yakınındakilerin ihanet ettikleri ve korkak davrandıkları zamanlarda bile kral, tehlike karşısında metin kalmasını biliyor, gereken önlemleri zamanında alıyor, verdiği emirler ve gözü pekiğiyle kitleleri harekete geçiriyor ve hiç yoktan yeni ordular teşkilatlandırabiliyordu.

Mithradates'in çocukluğundaki eğitimi kısa olmasına rağmen verimli olmuş gibi gözükmektedir. Tahta çıktığı andan itibaren sarayının kapılarını bilginlere açmıştı. Bilhassa Yunan dil ve edebiyatına önem vermiş, Persçe de bilmesine rağmen bunu da kafi görmeyerek krallığındaki bütün dilleri öğrenmeye önem göstermiştir. Tıp, hekimlik, tarih, felsefe, hitabet, müzik ve

³⁵¹ Appianus: Mithridateios, 112.

³⁵² Sherwin- White 1977a: 74.

³⁵³ Appianus: Mithridateios, 118.

güzel sanatlara düşkünlüğü bilinirdi³⁵⁴. Kraldan maaş alan şair, retorik hocası, filozof, yazar ve bilginlerden bazıları eserlerini bazıları ise buluşlarını krala atfetmişlerdi³⁵⁵. Krateuas Mithridatium, Lenaeus ise adı kralın ellerinde anlamına gelen Scordotis ya da Scordion isimli çiçekleri Mithradates'in şahsına atfettiler. Yine kralın ismine izafeten Eupatoria olarak adlandırılan bitkinin şarap içinde kaynatılan taneleri dizanteri hastalığının tedavisinde kullanılıyordu³⁵⁶. Kral özellikle tabiat bilimleri ve zehirlerle ilgileniyordu. Kendisinin bizzat hazırladığı panzehirler yaptığını ve bunların bazılarının kendi adıyla anıldığı bilinmektedir³⁵⁷. Kralın zamanın ünlü tıp bilginleriyle de fikir telakkisinde bulunmak üzere yazışmıştır. Babylonia'lı Zakhalias'ın kendisine bir tıp kitabı gönderdiği bilinmektedir³⁵⁸. Ayrıca Mithradates, buluşları ve çalışmalarını bir araya topladığı bir kitapta kaleme almıştır. Pompeius, Pontos kalelerini ele geçirdiği sırada kralın arşivi, kütüphanesinin bir bölümü, kişisel notları ve çalışmalarına ilişkin yazılar bulmuş ve bunları azatlı kölesi Pompeius Lenaeus'a Latince'ye çevirtmiştir³⁵⁹.

Boş zamanların bir kısmını yargıçlık yapmakla, avlanmakla, filozoflar ve bilginlerle tartışmakla, müzik dinleyip³⁶⁰, tiyatro seyretmekle, ziyafet ve eğlencelerle geçirirdi³⁶¹. Fakat babasının suikasta kurban gittiğini aklından çıkarmaz ziyafet ve şölenlerde ihtiyatı elden bırakmazdı. Masaya oturmadan panzehir içer, kılıcını hiçbir zaman yanından ayırmazdı. Kılıcı, yayı ve ok sepetini her zaman yatağının başucunda asılı tutardı. Ayrıca yatak odasının kapısında hafif uykularıyla bilinen üç sesli hayvanı, at, geyik ve boğa bulundurduğu rivayet edilirdi³⁶².

³⁵⁴ Appianus: Mithridateios, 112.

³⁵⁵ Arslan 2007: 520.

³⁵⁶ Plinius: XXV. 29, 65.

³⁵⁷ Günaltay 1987: 543.

³⁵⁸ Günaltay 1987: 542.

³⁵⁹ Plinius: XXV. 3, 5-7.

³⁶⁰ Appianus: Mithridateios, 112.

³⁶¹ Appianus: Mithridateios, 66.

³⁶² Günaltay 1987: 549.

Kral sanat eserlerine olan düşkünlüğüyle de tanınmaktadır³⁶³. Kıymetli taş meraklısı olduğu ve paha biçilmez taşlardan bir koleksiyon oluşturduğu bilinmektedir³⁶⁴. Kralın Birinci Mithradates-Roma Savaşı sırasında Atinalı Aristion'a verdiği yüzüğün taşı üzerinde minyatür olarak kendi tasvirinin işlenmiş olduğu özellikle vurgulanmıştır³⁶⁵. Kralın kalkanı ve ok çantası da kıymetli taşlarla süslenmişti. Zırhları ve omuzlukları değerli taşlarla kaplıydı³⁶⁶. Silahları, at koşumları, giysileri, ziyafet tabakları ve mobilyası krallık debdebesinin görkemine uyuyordu. Pompeius sadece Talaura kalesini ele geçirdiğinde, damarlı onyks taşından imal edilerek, altın kaplanmış 2.000 kadeh, sayısız kupa, şarap soğutucusu, vazoun yanı sıra sanat şaheseri değerinde dizginler, bacak, göğüs ve omuz zırhlıkları altın ve değerli taşlarla süslenmiş eşyalarla karşılaşmıştı³⁶⁷.

Ayrıca Pontos hazineleri arasında Mısır kraliçelerinden Kleopatra III'ün bir zamanlar Kos Adası'nda sakladığı Ptolemaios'lara ait görkemli hazine, Makedonia İmparatoru Büyük İskender'in pelerini, Pers İmparatoru Hystaspes oğlu Dareios I'in divanı ve ona ait değerli eşyalar, Pontos Kralı Mithradates'in altından yapılma yaklaşık iki metre kırk santimetre yüksekliğindeki heykeli, tahtı, asası, ziyafet tabakları bulunmuştu³⁶⁸. Talaura kalesindeki özel kolleksiyonunda kralın mobilya tutkusu ve ahşap işçiliğine olan merakı gözler önüne serilmekteydi. Divan, sandalye, yatak, at koşumları, savaş ve yarış arabaları, oyun ve yemek masaları ince işlenmiş ve oyulmuş ağaçlardan yapılmış olup çoğunlukta değerli taşlarla süslenmişti. Phrouria adı verilen kalelerde saklanan eşyalar o kadar fazlaydı ki, Romalıların sadece Talaura'daki mobilya deposunun envanterini hazırlaması yaklaşık bir aylarını aldı³⁶⁹.

³⁶³ Appianus: Mithridateios, 155.

³⁶⁴ Plinius: XXXVII, 6, 12- 14.

³⁶⁵ Arslan 2007: 524.

³⁶⁶ Appianus: Mithridateios, 115.

³⁶⁷ Appianus: Mithridateios, 115.

³⁶⁸ Arslan 2007: 525.

³⁶⁹ Günaltay 1987: 544.

Mithradates ziyafetleri çok severdi. Bu ziyafetlerde gümüş sofralar takımlarının, kıymetli mobilyasının teşhirinden zevk alırdı. Ziyafet ve eğlencelerinde musiki hiç eksik olmazdı. Bu eğlencelerde en iyi içene, en çok yiyene, en güzel şarkı söyleyene, en esprili sözler yapana mükafatlar verilirdi³⁷⁰. Mithradates'in eşleri arasında kendisine samimi bir aşk ile bağlanmış görünen karısı Hypsikrateia idi, yorulmak bilmez bir süvari (Amazon) olan bu kadının adını erkekçe tavırlarından dolayı Hypsikrates'e çevirerek eğlenirdi³⁷¹.

Kralın inancının gerçekte ne yönde olduğu bilinmemekle birlikte, Pers ve Hellen tanrılarına gerekli saygıyı göstermekte, adaklar adayıp, kurbanlar sunmaktaydı. Ataları gibi kendisi içinde Komana tapınağı önem arz etmekteydi. Kehanetlere ve rüyalara önem verirdi. Kehanetleri Roma karşıtı politikası açısından kullanıyor, rüyaları ise, tabir etmeye ve yorumlamaya çalışıyordu³⁷². Düşüncelerini kurnaz planlarla hayata geçirebilme gibi özellikleriyle Mithradates, M.Ö. 1. yüzyılın Anadolu Tarihi'nin şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Öyle ki, Antikçağ Anadolu Tarihi'nde Büyük İskender'den sonra hiçbir zaman, tek bir insanın kişisel nüfusu sayesinde bu kadar ani ve bu kadar derin etkiler yapan, bu kadar geniş alanları içine alan değişim meydana gelmemiştir.

Mithridates'in en büyük ideali, Anadolu'yu yabancı istilasından kurtarmak ve tek bayrak altında toplayarak, dış istilalara dayanıklı hale getirmektir. Bunun için, durmadan, dinlenmeden çalışmış, bir aralık kesin bir başarı elde etmişti. Hatta Yunanistan bile onu kurtarıcı olarak kabullenmişti. Mithradates, yalnız Anadolu birliğini kurmak ve özgürlüğüne kavuşturmak ülküsü arkasında koşmamıştır. İkinci bir amacı da doğu kültürüyle batı medeniyetini harmanlayarak, medeniyetin beşiği olan Anadolu'da yeni bir kültür oluşturmaktır. Bir taraftan Avesta dinine, diğer taraftan Yunan felsefesine eğilmesinin sebebi de buydu.

³⁷⁰ Appianus: Mithridateios, 117.

³⁷¹ Plutarkhos: Pompeius, XXXII, 8.

³⁷² Plutarkhos: Pompeius, XXXII, 4.

Saltanatın birinci döneminde, onu doğunun kahramanı, Hellen kültürünün savunucusu olarak görüyoruz. Pergamon krallığının parlak günlerini geriye getirdiği zaman hayallerini biran için gerçekleştirmişe benziyordu. Bu başarıyı devam ettirememesinin sebebi, ne zekasına, ne azmine, ne de inancına aittir. Her şeyin mahvolduğu sanılan zamanlarda, emsalsiz zekası harikalar yarattı. Yokluk içinden ordular çıkardı. Yaratıcı bir kahraman olarak yaşadı. Yılların ve geçirdiği felaketlerin karamsarlığına kapılmaksızın, gençliğindeki azim ve heyecanla Alplere kadar giderek ideallerinin önündeki o büyük engeli kaldırmayı planlamıştı. Hayatı boyunca Romalılara karşı Anadolu'nun ve kendi krallığının bağımsızlığı için savaştı³⁷³. İlginç bir şekilde ihanet ve suikastten çekinen kralın hayatı oğlunun ihaneti ile son bulmuştur. Düşmanına teslim edilmektense kendisi gibi kahraman bir hükümdara yakışır bir şekilde hayatını sonlandırdı. Belki de ilk defa evlatlarından birine gösterdiği merhametin ironik bir şekilde kurbanı oldu.

³⁷³ Sallutius: IV, 69, 18.

İKİNCİ BÖLÜM

MİTHRİDATES VI EUPATOR DÖNEMİ PONTOS KRALLIĞI COĞRAFI ÇERÇEVESİ, SİYASAL VE SOSYAL YAPILANMASI

2.1. PONTOS KRALLIĞI COĞRAFYASI

Karadeniz bölgesi günümüzde olduğu gibi antik çağlarda da onu çevreleyen kıyıları ve hinterlandı, kendine özgü coğrafi özellikleri ve üzerinde yaşayan toplumlar açısından, Akdeniz ve Ege'den sonra önemli ticaret ve medeniyet havzasını teşkil etmektedir.

Karadeniz de yapılan bilimsel araştırmalar neticesinde günümüzden 18.000-20.000 yıl öncesine kadar bir göl olduğu bilinmektedir. Son buzul çağının bitmesi ile birlikte buzulların eriyerek bugünkü Karadeniz'i oluşturduğu anlaşılmaktadır. Bazı bilim insanlarına göre ise bu coğrafi oluşum Neolitik Dönemde hızlı bir şekilde meydana gelmiştir³⁷⁴.

Gemi yapım teknolojisinin ilerlemesi Karadeniz'de Grek kolonizasyon hareketlerinin hız kazanmasında büyük rol oynamıştır. Otuz kürekli Triakonter'lerin geliştirilerek elli kürekli daha büyük Pentakonter tipi gemilerin Arkaik Dönemle (M.Ö. 7-5 yüzyıl) birlikte kullanılması ile Bosphorus'un (İstanbul Boğazı) kuvvetli akıntılarını aşmak mümkün olmuştur³⁷⁵. Yine de korunaklı limanların sayısının yetersiz olmasından dolayı Karadeniz'deki kolonilerin çoğunluğu Emporion (kıyılarda kurulan pazar yeri) seviyesinin üzerine çıkamamıştır³⁷⁶.

Pontos bölgesi, doğuda Kolkhis, batıda Halys nehri, kuzeyinde Pontos-Euxeinos ve güneyinde de Kappadokia ve Armenia Minor ile

³⁷⁴ Ballard 2000: 253.

³⁷⁵ Carpenter 1948: 1- 10.

³⁷⁶ Bijlskyan 1969: 7.

sınırlıdır. Pontos bölgesi antik yazarlar arasında genellikle Pontos Euxeinos'un güney kıyılarını kastetmek maksadıyla kullanılmıştır.

Akhamenidler döneminde Kappadokia iki satraplığa ayrılmış durumdaydı³⁷⁷. Güneyde kalan asıl bölge Büyük Kappadokia, kuzeyde kalan kısmı ise Küçük Kappadokia veya Kappadokia Pontica olarak isimlendirilmiştir³⁷⁸. Makedonia'lılar burayı ele geçirdiklerinde Kappadokia bölgesini Tauros yakınlarındaki Kappadokia, Asıl Kappadokia veya Büyük Kappadokia diye isimlendirmişler, Kappadokia Pontica bölgesini de Pontos olarak adlandırmışlardır³⁷⁹. Bu isim sonraları Pontos Krallığı şekline dönüşmüştür.

Pontos bölgesini daha iyi incelemek için kendi içinde dört doğal bölgeye ayırmak gerekmektedir³⁸⁰. Bunlardan ilki, İris (Yeşilırmak) ve Lykos vadileri tarafından merkezi oluşturan bölge, ikincisi Halys'in yukarı tarafındaki yüksek bölge, üçüncüsü Halys ve İris vadileri tarafından bölünmüş olan Kuzey Anadolu dağlık bölgesi ve dördüncüsü de Halys'in denize döküldüğü yerden Trapezus'un doğusuna ve Apsarros Irmağı'na kadar uzanan sahil şeridini içine alan bölgedir³⁸¹.

Birinci Bölge: İris ve Lykos vadilerinin oluşturduğu bölge bereketli toprakları sayesinde ekonomik ve ticari olarak Pontos'un merkezini oluşturmaktaydı. Bu da beraberinde bölgenin kendi içinde ve diğer bölgelerle bağlantısını sağlayan düzenli bir yol ağına sahip olmasına neden olmuştur.

Strabon İris-Lykos bölgesini pek çok yöreye ayırmıştır³⁸². Bunlardan Halys ve İris ırmaklarının aşağı havzaları arasında yer alan Phazemonitis yöresi, ismini buradaki Phazemon (Vezirköprü) adlı köyden almıştı. Yöre kuzeyde Gazenolitis, Saramane ve Amisos territorium'larıyla, batıda Halys,

³⁷⁷ Strabon: XII, 1, 4.

³⁷⁸ Dönmez 2007: 107.

³⁷⁹ Strabon: XII, 1, 4.

³⁸⁰ Günaltay 1987: 284-285.

³⁸¹ Olshausen 1978: no. 438.

³⁸² Strabon: XII, 3, 38.

doğuda İris ırmakları ve Phanaroia ile, güneyde ise Amaseia territorium'u ile sınırlanmıştır. Phazemonitis'in güneyindeki dağlarda zengin gümüş yatakları bulunmaktadır³⁸³. Ayrıca bölgede Amaseia'nın yukarısında bulunan yerde (muhtemelen Havza ilçesi) şifalı sıcak su kaynaklarına sahiptir³⁸⁴. Phazamonitis'in güneyinde bulunan Laodikeia kentinin varlığını ise Mithradates VI döneminde burada basılan sikke ve üzerindeki lejanttan anlamaktayız³⁸⁵. Bölgede, Pontos kralları için önem arz eden, yüksek ve sarp bir dağın üzerinde su kaynakları bakımından zengin Sagyion kalesi yer almaktaydı³⁸⁶.

Phazemonitis'in güneyinde yer alan Gazakene yöresi, Amaseia territorium'unun güney batısından başlayıp İris'in aşağı havzasını da içine alarak kuzeye doğru uzanmaktaydı. Strabon'un da vatandaşı olduğu Pontos Krallığı'nın eski başkenti Amaseia yöresinin en önemli kenti konumundaydı³⁸⁷. Bölgede konuşulan dilde büyük ölçüde Paphlagonia isimleri mevcuttu³⁸⁸.

Amaseia'nın kuzeyinde bulunan ırmak boyunca uzanan vadi genişleyerek, günümüzde Sulu Ova olarak bilinen yerde Khiliokomon Pedion (Binlerce köy) Ovası'nı oluştururdu³⁸⁹. Buradan sonra, Amaseia kentinin kuzeybatı sınırını oluşturan, her ikisi de Halys Irmağına doğru uzanan verimli Diakopene ve güneyinde ismini Pimolisa³⁹⁰ (Osmancık) adlı kaleden alan Pimolisene yöreleri yer alırdı³⁹¹. Ardından Amaseia territorium'unun batı sınırını oluşturan Babanomon ve Ksimene yöreleri gelirdi. Burası "Halai" denen tuzlalarla kaplıydı, "Hals" Grekçe tuz anlamına geliyordu ve Strabon'a göre ırmağın bu yüzden Halys ismini aldığı sanılıyordu³⁹².

³⁸³ Anderson 1903: 100.

³⁸⁴ Strabon: XII, 3, 38.

³⁸⁵ Magie 1950: 178, 6.

³⁸⁶ Strabon: XII, 3, 38.

³⁸⁷ Plinius: VI, 3, 8

³⁸⁸ Strabon: XII 3,25-39.

³⁸⁹ Magie 1950: 1067, 5.

³⁹⁰ Anderson 1903: 99.

³⁹¹ Strabon: XII, 3, 39-40.

³⁹² Strabon: XII, 3, 39-12-37.

Amaseia'nın güneyinde yer alan Zelitis yöresi ise, Skylaks (Çekerek Irmağı) ve Iris Irmağı ile çevrilmişti. Bu yöre adını baş yerleşim, tapınak ve rahip kenti Zela'dan (Zile) almıştı³⁹³. Sırtı tepelere yaslanmış olan kent, etrafındaki en yüksek yerd.

Dazimonitis (Kaz Ova) yöresi, Amaseia'nın güneydoğusunda, Iris'in orta kesiminde yer alan, verimli topraklara sahip bir bölgeydi³⁹⁴. Etrafındaki dağlarda zengin demir ve bakır yatakları mevcuttu³⁹⁵. Gaziura (Turhal) Kalesi burada bulunmaktaydı. Yüksek kaya bloğunun üzerine inşa edilmiş olan kale, Dazimonitis ve Zelitis yörelerini kontrolü altında tutuyordu. Ovanın kuzeyinde, Pontos'taki Ma kültünün bulunduğu Komana (Gümenek) kenti yer almaktaydı³⁹⁶. Amaseia'nın doğusunda, Yassıçal kasabasının hemen kuzeyinde yer alan bir tepe üzerinde Zeus Stratios'a (Orduların Tanrısı) ait bir tapınak merkezi yer alırdı³⁹⁷.

Amesia'nın doğusundaki Phanaroia (Taş Ova) yöresi, batıda Lithros (Baraklı), güneyde Ophlimos (Bel/Buyhale), doğuda Paryadres Dağları tarafından sınırlandırılmıştı. Amaseia'nın kuzeydoğusunda, Iris ve Lykos ırmaklarının birleştiği yerde, Mithradates VI.'nın kurmuş olduğu Eupatoria (Taşova) adındaki kent bulunmaktaydı³⁹⁸.

Phanaroia yöresinin diğer bir kenti olan Kabeira (Niksar) ise Eupatoria'nın güneyinde, Paryadres Dağları'nın eteklerinde yer almaktaydı³⁹⁹. Maden bakımından zengin olan bölge, Mithradates VI.'nın sarayı ile bu saray arazisi içinde ilk örneklerinden olan bir su değirmenini de barındırmaktaydı⁴⁰⁰. Ayrıca bu civarda Ameria köykenti (Ardıçlı/Ağuslu

³⁹³ Strabon: XII, 3, 37.

³⁹⁴ Arslan 2007: 24.

³⁹⁵ Magie 1950: 179g.

³⁹⁶ Strabon: XII, 2, 3.

³⁹⁷ Arslan 2007: 27.

³⁹⁸ Appianus: Mithridateios, 79,115.

³⁹⁹ Strabon: XII, 3, 30-31.

⁴⁰⁰ Strabon: XII, 3, 30.

kasabası yakınları olabilir) olarak adlandırılan yerde Pharnakes'in Men Tapınağı bulunmaktaydı⁴⁰¹.

Pontos'un iç kısımlarındaki bu yerleşimler kentten çok köyü andırmaktaydı. Sayıları oldukça fazla olan bu köyler, Helenistik dönemde bazen kendi aralarında toplanarak birlik oluşturlardı⁴⁰². Pontos ve Kappadokia köyleri arasındaki bu federasyon şekli, Helen kökenli köyler arasında görülen federasyon şekline benzememekteydi⁴⁰³.

İkinci Bölge: Pontos'un ikinci bölgesi, Halys Irmağı'nın yukarı tarafında Kamisene ve Kulupene yörelerini de içine alan yüksek bölgedir. Güneyde Kappadokia ve Laviansene yöreleriyle sınırlanan Kulupene ise, Akdağlar Bölgesi'nde yer alır. Eskiden Megalapolis denilen Sebasteia (Sivas) ve Skylaks Irmağı kenarında, Sebastopolis (Sulusaray) yörenin en önemli yerleşimliydi⁴⁰⁴. Her iki bölge de zenginliklerinin kaynağı olan kaya tuzuyla ünlüydü⁴⁰⁵.

Üçüncü Bölge: Paryadres Dağları, bölgenin üçüncü yöresini oluştururdu. Themiskyra ve Sidene yörelerinden doğuya doğru Karadeniz sahili boyunca kıyıya paralel olarak Armenia Minor'a kadar uzanırdı. Bu bölgede Tibarenoi, Mossynoikoi, Kolkhoi ile eskiden Khalybes denen Khaldaioi kavimi, önceleri Makron'lar denen Sannos'lar ve eski zamanlarda Kerkites olarak adlandırılan Appaites'ler ikamet ederlerdi. Strabon bu bölgede yaşayan insanları tamamıyla vahşi olarak tanımlamaktadır⁴⁰⁶. Bu kavimlerin en vahşisi bölgelerinden geçenlere kulelerden atlayarak saldıran Heptakomet'lerdi. Yaşadıkları ahşap kule evlere "mossyn" denildiğinden,

⁴⁰¹ Cumont 1906: 270.

⁴⁰² Appianus: Mithridateios, 65.

⁴⁰³ Broughton 1938: IV, 627.

⁴⁰⁴ Plinius: VI, 3, 8.

⁴⁰⁵ Strabon: XII, 3, 37.

⁴⁰⁶ Strabon: XII, 3, 18.

antikçağda bu insanlar Mossynoikoi, yani ahşap kule evlerde ikamet edenler olarak da bilinmekteydi⁴⁰⁷.

Sinope'nin Kotyora kolonisi Tibarenosoi arazisinde kurulmuştu⁴⁰⁸. Denizcilik, tarım ve hayvancılıkla uğraşırlardı⁴⁰⁹. Mossynoikoi kavimleri, Kotyora ile Kerasos'un (Giresun) hemen üzerindeki dağlardan Trapezus territorium'unun başladığı Philokaleia (Görece) kasabasının üzerindeki tepelere kadar uzanan Paryadres dağ silsilesi boyunca ikamet ederlerdi.

Pharnakeia ve Trapezus bölgelerinin yukarısında bulunan Skydises ile Paryadres ve Moskhika Dağları sık ormanlarla kaplıydı⁴¹⁰. Bu bölge doğal kaynakları bakımından Pontos Krallığı'nın en zengin bölgesiydi ve gemi yapımı için elverişli her çeşit ağaç yetişmekteydi⁴¹¹. Sivas'ın doğusunda, yukarı Halys havzasında ise kaya tuzu ocakları vardı. Bununla birlikte bölgenin asıl zenginliği panzehir taşı ve yeşil akik⁴¹², gibi değerli taşlar ile demir⁴¹³, bakır⁴¹⁴, kalay ve gümüş⁴¹⁵ gibi maden yataklarından kaynaklanıyordu.

M.Ö. 5 yüzyıldan itibaren Themiskyra'nın doğusundan Pharnakeia'nın karşısındaki Paryadres Dağları'na kadarki alanda, kaliteli demir ve çelik üretimi ile ünlenmiş olan eskiden Khalybes denen Khaldaioi kavmi ikamet etmekteydi⁴¹⁶. Khalybes'lerin yaşadıkları bölgenin doğusunda, Pharnakeia ve Trapezusia hinterlandından Armenia Minor'a kadar uzanan alanda ise, demir ve gümüş gibi çeşitli madenler de çıkarılırdı⁴¹⁷. Bu bölgede ayrıca, Mısırlılar, Aithiopia'lılar ve Kolkhis'liler gibi sünnet geleneğine sahip olan, önceleri

⁴⁰⁷ Strabon: XII, 3, 18.

⁴⁰⁸ Ksenophon: V, 5, 3.

⁴⁰⁹ Ksenophon: V, 5, 2-6.

⁴¹⁰ Strabon: XII, 3, 18-28.

⁴¹¹ Ksenophon: VI, 4, 4.

⁴¹² Plinius: XXXVII, 22, 84-37,115

⁴¹³ Ksenophon: V, 5, 1.

⁴¹⁴ Aristoteles Mir. : 835, 9-14.

⁴¹⁵ Strabon: XII, 3,19-27.

⁴¹⁶ Ksenophon: V, 5, 1.

⁴¹⁷ Strabon: XII, 3, 19.

Makron'lar denen Sannos'lar ikamet ederlerdi⁴¹⁸. Appaites'lerin ülkesi ise, Paryadres Dağları'nın güneyinden Armenia Minor'a doğru uzanırdı. Doğuda ise Heptakomet'lerin yerleşmiş olduğu, Paryadres'lerin bir uzantısı olan Moskhika Dağları yer alırdı⁴¹⁹.

Pontos Kralı Mithradates VI'dan önce, bu bölgedeki kavimler, zaman zaman yöresel küçük kralların hakimiyetleri altına giriyorlardı. Bu durum Mithradates VI Eupator'un bölgeye hakim olmasına kadar sürmüştür. Böylelikle Mithradates Paryadres Dağları'nın zengin taş ve maden yataklarına da sahip oldu. Ayrıca Paryadres Dağlarının stratejik önemini kavrayarak, bölgede hazinelerinin büyük bir kısmını muhafaza ettiği Hydarâ, Basgoidariza ve Sinoria gibi yetmiş beş kale yaptırmıştır⁴²⁰. Paryadres Dağları'nın eteklerinde, Kaberia'dan yaklaşık iki yüz stadia uzaklıkta bulunan, Kainon veya Khorion olarak adlandırılan bölgede en kıymetli hazinelerini saklardı⁴²¹.

Dördüncü Bölge: Pontos Dağları'nın güney bölümünü de içine alacak şekilde, Halys'in denize döküldüğü yerden Trapezus'un doğusuna, Apsarros Irmağı'na kadar, sahil şeridini kapsardı. Gazelonitis (Bafra Ovası) yöresi, Halys Irmağı'nın Karadeniz'e döküldüğü yerde oluşturduğu bereketli ovanın doğusunda bulunuyordu. Bu bölgede, av hayvanı olarak başka yörelerde az rastlanan ceylan bulunurdu⁴²². Gazelonitis ile Amisos (Samsun) arasında yer alan Saramene yöresi, çevresi ağaçlarla kaplı verimli bir ovaydı⁴²³.

Batıda Halys, doğuda Iris'in oluşturduğu iki ovanın ortasındaki koyda kurulmuş olan Amisos kenti Karadeniz'in en önemli limanlarındandı. Kent kara ticaret yollarının denize açılan kapısı olması nedeniyle, zamanla deniz ticaretinde önde olan Sinope'yi geride bırakarak Pontos'un ticaret merkezi olmuştur. Amisos'un doğusunda ise, aşağı Iris havzasından doğuya doğru

⁴¹⁸ Herodotos: II,104.

⁴¹⁹ Strabon: XII, 3, 18.

⁴²⁰ Strabon: XII, 3, 1-28.

⁴²¹ Strabon: XII, 3, .31.

⁴²² Strabon: XII, 3, 13.

⁴²³ Strabon: XII, 3, 13-14.

devam eden Thermedon (Terme Çayı) Irmağı tarafından sınırlanan verimli topraklar ile Sidene'lilerin yurdu ve Amazonların efsanevi ülkesi Themiskyra'yı kapsayan Amisene yöresi yer alırdı⁴²⁴. Güneyi Mason (Amazonios) Dağı tarafından çevrilen Themiskyra'yı (Çarşamba Ovası), batıda Iris, doğuda ise, Beris (Miliç) suyu sınırlardı⁴²⁵.

Themiskkyra'nın doğusunda, Amisene territorium'una dahil edilen bir ova olan Sidene yöresine gelinirdi⁴²⁶. Sahil kesiminde tahkimli Chabakta, Phabda (Fatsa) ve Side/Polemonion (Bolaman) kaleleri bulunuyordu. Yöre adını Sidenos (Bolaman) Çayı'nın denize döküldüğü yerde kurulmuş olan Side isimli kaleden almıştı⁴²⁷.

Sidene'den sonra, M.Ö. 2. yüzyılın ilk çeyreğinde Pontos Kralı I.Pharnakes (M.Ö. 197, 169-159) tarafından iskan edilen Pharnakeia kentine gelinirdi⁴²⁸. Sinope'nin eski kolonilerinden olan Kerasos⁴²⁹ (Giresun) kenti arazisinde kurulan kent, Kotyora⁴³⁰ (Ordu) halkı tarafından iskan edilmişti. Pharnakeia arazisi Sidene'nin doğusunda Iasonion (Yasun) Burnu'ndan başlayıp, Kotyora'yı içine alan ve Kerasos yakınlarındaki Zagora (Olasılıkla Aksu deresi) Irmağı'na kadar olan dar sahil şeridini kapsardı. Bu gün bildiğimiz kiraz (ceraseia), Romalı general L.Licinius Lucullus tarafından buradan İtalya'ya ithal edilmiş ve Avrupa'ya yayılmıştır⁴³¹.

Plinius'a göre, Karadeniz'de çok çeşitli canlı yaşar ve burada balıklar hızlı büyürlerdi⁴³². Bunun nedeni, birçok nehirle bu denize taşınan taze suydur⁴³³. Zira Karadeniz'e, on üçü büyük olmak üzere yaklaşık elli akarsu dökülürdü⁴³⁴. Vitruvius'a göre, Karadeniz sahillerinde çok kıymetli olan mor

⁴²⁴ Strabon: XII, 3, 9.

⁴²⁵ Arslan 2007: 40.

⁴²⁶ Strabon: XII, 3,16.

⁴²⁷ Arslan 2007: 41.

⁴²⁸ Strabon: XII, 3, 17.

⁴²⁹ Ksenophon: V, 3, 2.

⁴³⁰ Ksenophon: V, 5, 3.

⁴³¹ Plinius: XV, 30, 102

⁴³² Plinius: IX, 19, 49-XX.50 .

⁴³³ Aritoteles Hist. : VII, 13,30.

⁴³⁴ Herodotos: IV, 82.

rengi elde etmek için toplanan koyu renkli purpura bulunmaktaydı. Bu deniz kabuklusundan ostrum adını alan, triton da denen ve kumaşa kırmızımtırak renk veren boya maddesi çıkartılırdı⁴³⁵. Ormancılık ve madencilik açısından zengin dağlarla kaplı olan bölgede eskiden gümüş madenleri olduğu halde, M.Ö. 1. yüzyılın ikinci yarısında sadece demir madeni aktif olarak işletilmekteydi⁴³⁶.

Pharnakeia'nın (Giresun) doğusunda bulunan Tripolis (Tirebolu) kasabasının güneyinde, ormanlık dağ sıraları üzerinde bakır madenleri, yine Tripolis'in yaklaşık 4 km. doğusunda da, adını madenden alan Argyria'da (Halavala) gümüş yatakları bulunurdu⁴³⁷. Tripolis'in doğusunda uzun dar bir territorium'a sahip, eski bir Sinope kolonisi olan Trapezus kenti yer alırdı. Bu kentin territorium'unu oluşturan Trapezusia'nın sınırları, batıda kıyı kesiminde Philokaleia (Görele), güneydoğuda Susurmena (Sürmene), doğuda Rhizaion'a (Rize) kadar uzanırdı⁴³⁸. Yörenin doğusunda Kolkhis, güneyinde ise, Armenia Minor yer almaktaydı. Koralla (Görele Burnu), Koryle (Akçakale), Kerasos Minor (Kerason/Kirazlık Dere) ve Hermonassa (Akçaabat) yörenin orta ölçekli yerleşimleriydi⁴³⁹. Bölge ürettiği ballarıyla ün salmıştı. Plinius, Pontos Bölgesi'nde halk arasında çıldırtan şey (mainomenon) olarak adlandırılan baldan bahsetmektedir⁴⁴⁰.

Trapezus'un doğusunda Kolkhis'le olan sınırda vahşi Bekhires, Ekekhiries ile Byzeres kabileleri bulunurdu⁴⁴¹. Bu yörenin en önemli yerleşimi Rhizaion'du. Heptakometes'lerin bir kolu olan Byzeres'lerin topraklarının doğusunu sınırlayan Apsarros Irmağı, Pontos ile Kolkhis Bölgelerinin doğal sınırını oluşturmaktaydı.

⁴³⁵ Vitruvius: VII, XIII, 153

⁴³⁶ Strabon: XII, 3, 19.

⁴³⁷ Arrianus: XVI, 4.

⁴³⁸ Arslan 2007: 44-45.

⁴³⁹ Arslan 2007: 44.

⁴⁴⁰ Plinius: XXI, 45, 7a.

⁴⁴¹ Strabon: XII, 3,18.

Pontos bölgesi şifalı otları, zehirleri ve panzehirleriyle özel bir ün kazanmıştı⁴⁴². Pontos yöresinin bir çok yerinde, ticari değeri yüksek bal ve bal mumu, parfüm, aromatik sakızlar, alkole tat katan ve mideyi güçlendiren peli otu (Absinthium), deliliğin iyileştirilmesinde ve insanların sakinleştirilmesinde kullanılan siyah çöpleme (melampodion), dizanteri hastalığının tedavisinde kullanılan sıtma otu (eupatorium) gibi birçok başka bitkiler bölgenin ihraç kalemleri içindeydi⁴⁴³. Peli şarabı ve aromatik şarapları tanınmış olmakla beraber, en ünlü içkisi Naspercene şarabıydı ve fizikçi Apollodoros, M.Ö. 3. yüzyılın ilk çeyreğinde, Mısır Kralı Ptolemaios I'e Pontos'un bu şarabını özellikle överek tavsiye etmiştir⁴⁴⁴.

Ormanlarla kaplı geçit vermeyen dağları, ırmakların oluşturduğu bereketli vadi ve kıyı ovalarından oluşan Pontos, kendine has jeomorfolojik yapısının kendi içinde farklılıklar gösterdiği, bu farklılığın Pontos coğrafyasını oluşturan dört bölgenin fiziki, doğa, iktisadi ve toplumsal yönlerine aks ettiği görülmektedir. Coğrafi olarak çok zorlu, engebeli bir yapıya sahip olması, gerek diğer bölgelerle, gerekse kendi içinde ulaşımı ve iletişimi zorlaştırmasına karşın kendine has zenginlikleri ile bu olumsuzlukların üstünü örtmüş, doğal zenginliklerinin çeşitliliği vasıtasıyla bilhassa Helenistik dönemde kendini göstermeyi başarmıştır. Ancak Mithradates Ktistes, Pafhlagonia dağlarına sığındığı zamanda arazi birliği bakımından bir Pontos kavramı henüz oluşmamıştı.

M.Ö. 302 yılında Antigonos, Mithridates II'yi Makedonia'nın hakimi Kassandros ile yakın ilişki içine girmiş olmasından dolayı Kios yakınlarında öldürtmüştür⁴⁴⁵. Bu suretle hükümdarlık Mithridates III ya da Mithradates I Ktistes olarak bilinen Mithridates II'nin oğluna geçmişti⁴⁴⁶. O da Antigonos'un elinden canını kurtarmak için Demetrios Poliorketes'in yardımı sayesinde

⁴⁴² Appianus: Mithridateios, 111.

⁴⁴³ Arslan 2007: 47.

⁴⁴⁴ Plinius: XIV, 9,76.

⁴⁴⁵ Diodorus: XVI, 90, 2.

⁴⁴⁶ Diodorus: XX. 111. 4.

Paphlagonia'ya kaçmıştır. Böylelikle Mithradates'lerin Pontos coğrafyasını değiştirecek olan macerası başlamış oldu.

M.Ö. 301 yılında *Ktistes* (kurucu) unvanı alan Mithradates, Olgassys (Ilgaz) Dağları'nın eteklerindeki müstahkem Kimiata Kalesi'nin de içinde bulunduğu Kimiatene yöresinde kendi hakimiyet alanını kurarak, Paphlagonia Bölgesi'nde krallığının temellerini atmıştır⁴⁴⁷. Krallığının sınırlarını Paphlagonia'nın iç bölgeleri ile Kappadokia'ya doğru genişletmek üzere faaliyete geçmiştir. M.Ö. 301 yılından M.Ö. 281 yılına kadar geçen süre zarfında gittikçe güçlenen Mithradates I Ktistes kendini Pontos hakimi olarak kabul ettirdikten sonra, İris (Yeşilırmak) kenarındaki Amaseia'yı da ele geçirerek burayı krallığının başkenti yapmıştır⁴⁴⁸. Mithridates I'in Paphlagonia Bölgesi'ndeki hakimiyet alanı ise, kesin olarak bilinmemekle birlikte, Karambis'e (Kerempe Burnu) kadar ulaştığı tahmin edilmektedir⁴⁴⁹.

M.Ö. 281 yılı sonunda Lysimakhos'un Amastris'e yönetici olarak atadığı Eumenes, sebebi bilinmemekle beraber, Amastris'in hakimiyetini Pontos Kralı Mithridates I'in oğlu Ariobarzanes'e bırakmıştır. Böylelikle Pontos Krallığı, Paphlagonia'nın en büyük ve en zengin kenti Amaseia'dan sonra, Güney Karadeniz'in en önemli limanlarından birine sahip olmuştur. Mithradates I Ktistes'in oğlu Ariobarzanes (M.Ö. 266/265-250) döneminde ise Orta Karadeniz yöresinin önemli limanlarından Amisos (Samsun) ele geçirilerek krallığın sınırları genişletilmiştir.

Ariobarzanes'den sonra tahta çıkan oğlu Mithridates II'nin (M.Ö. 250-220) dönemi politik açıdan başarılı geçmiştir. Mithridates II'nin hükümdarlığının son yıllarında Sinope'ye karşı bir sefere girişmek üzere hazırlandığı zannedilmektedir. Ancak bu saldırının gerçekleşip gerçekleşmediği kesin olarak belli değildir.

Mithridates II, M.Ö. 220 yılında öldükten sonra, yerine varisi

⁴⁴⁷ Strabon: XII, 3, 41.

⁴⁴⁸ Arslan 2007: 52.

⁴⁴⁹ Arslan 2007: 52.

Mithridates III (M.Ö. 220-197) yaklaşık yirmi üç yıllık hakimiyeti sırasında antik kaynaklarda geçen bir değiniye rastlanılmamış olması barış içinde geçen sakin bir döneme işaret etmektedir.

Pontos Kralı Pharnakes I (M.Ö.197-160/159) hükümdarlığı sırasında yayılmacı bir politika izlemiştir. Pharnakes ilk olarak, düzenlediği ani bir baskınla Paphlagonia ve Güney Karadeniz sahilinin en önemli ticaret merkezi Sinope ve onun Sinopis/Sinopitis olarak adlandırılan geniş *territoriumunu* ele geçirmiştir. Ardından bu kentin kolonileri olan Kotyora (Ordu) ve Kerasos (Giresun) kentlerini almıştır. Pharnakes, bundan sonra Kuzey Karadeniz havzasına odaklanmış, Kırım Yarımadası'nda Khersonesos'la (Sivastopol), Odessos, (Varna) ve bölgedeki diğer Hellen kolonileriyle müttefik olarak onları Skythia (İskit) akınlarına karşı koruması altına almıştır. Böylelikle Pontos Krallığı Kuzey Karadeniz Bölgesi'ndeki Hellen kentlerinin en önemli hamisi durumuna gelmiş ve bu durum Mithradates VI Eupator dönemine kadar devam etmiştir. Ülkesinin sınırlarını Karadeniz sahillerinde Amastris'ten Kerasos ve belki Trapezus'a kadar genişletmeyi başarmıştır. Ayrıca krallığının başkentini ve krali mezarlık merkezini Amaseia'dan Sinope'ye taşımıştır⁴⁵⁰. Pharnakes ayrıca Kerasos üzerinde kendi adına izafeten Pharnakeia adlı yeni bir yerleşim kurmuştur.

Pharnakes'in ardılı olan Mithradates IV Philopator Philadelphos (M.Ö. 160/159-150), daha ılımlı bir dış politika izlemiş, krallığa geçtiği ilk günden itibaren Roma'nın dostları ve müttefikleri arasına girmiştir. Döneminde krallıkta önemli bir toprak hareketi olmamıştır.

Mithradates IV Philopator Philadelphos'un varisi Mithradates V Euergetes'in (M.Ö. 150-120), hükümdarlığı sırasında Pontos-Roma ilişkileri daha da yakınlaşmıştır. Roma Aristonikos'a karşı yapılan savaşta Roma'yı destekleyen Mithradates'e Büyük Phrygia ile Galatia'yı vermiştir. Fakat, bu hüküm verilmekle beraber, Phrygia'nın ne yapılacağı hakkında bir türlü net

⁴⁵⁰ Plutarkhos: Pompeius, XLII, 2-3.

bir karar verilemediği görülmektedir⁴⁵¹.

Bu sırada Paphlagonia'ya hakim olan Gangra hanedanının son hükümdarı Pilomen, vasiyetnamesinde memleketini komşusu Pontos Krallığına bırakmış ve Mithradates'i varis göstermişti. Bu sayede Pontos kralı savaşımadan Paphlagonia'yı ülkesine kattı⁴⁵². Mithradates V Euergetes selefi Pharnakes'in Galatlarla yapmış olduğu askeri anlaşmayı yenileştirerek bu bölge üzerinde bir nevi himaye hakkı kazandı. Bu suretle Phrygia üzerindeki hak iddiasını fiili bir esasa bağlayarak Roma senatosunun son kararını beklemeden burayı işgal etti.

Mithradates V Euergetes, M.Ö. 120 yılında öldürülmesi ile tahtı ele geçiren, Romalılar tarafından himaye edilen Kraliçe Laodikeia döneminde, Pontos krallığı gerilemiş, Paphlagonia, Galatia ve Kappadokia politikaları unutulmuş, Phrygia'nın ilhakına teşebbüs eden Romalılara müdahalede bulunmamıştır. Stefane gölü kenarında, termal sular civarında kendi adına izafeten Laodikeia kentini kurarak başkent yapmış, hatta burada kendi adına sikke de bastırmıştır.

Pontos Kralı Mithradates VI Eupator Paryadres dağlarında geçirdiği yedi yıldan sonra M.Ö. 119/116 yılında krallığına geri dönmüştür. Bu sırada Romalılar V. Mithradates'e M.Ö. 129 yılında bağışladıkları Phrygia Bölgesi'ni işgal ederek bu toprakları Asia Eyaleti'ne bağlamışlardı⁴⁵³. Kralın bütün itirazlarının sonuçsuz kalması, çocukluğundan itibaren Romalılara duyduğu nefreti daha da arttırmıştır. Bu nedenle Mithradates, Pontos tahtını ele geçirdikten sonra, ilk düşüncesi krallığın sınırlarını genişletmek olmuştur.

Bu yüzden Mithradates, krallığının ilk yıllarında bağlaşıklık ve istila yoluyla Doğu ve Kuzey Karadeniz havzasındaki birçok halkın kontrolünü eline geçirmek üzere harekete geçti. M.Ö. 115/114 yılında Kuzey Karadeniz kıyılarındaki Hellen kolonilerinden Kırım Yarımadası'nın güney ucundaki

⁴⁵¹ Günaltay 1987: 298.

⁴⁵² Günaltay 1987: 298.

⁴⁵³ Appianus: Mithridateios, 11-13.

Khersonesos kenti ve Bosporos Krallığı giderek artan Skythia baskısına karşı koruyucu olarak seçmiş oldukları Pontos Krallığı'ndan yardım istediler. Mithradates'in bu görev için atadığı komutanı Diophantos, uzun ve yorucu mücadelelerden sonra, hemen hemen bütün Krimeia Bölgesi'nde oturan kavimlerle birlikte Bosporos Krallığını Mithradates'in yönetimi altına sokmayı başarmıştır⁴⁵⁴. Mithradates bu şekilde gücünü arttırıp, önce bütün Pontos Bölgesi'ni ardından Kappadokia ve Kolkhis bölgelerini ele geçirdi⁴⁵⁵. Bu suretle kral, Trapezus ve Armenia'ya kadar Halys Irmağı'nın sınırladığı ülkeye egemen oldu⁴⁵⁶. Paphlagonia'nın belirli yerlerini de ele geçirerek, batıda Herakleia Pontike'ye kadar, doğuda Kolkhis ve Armenia Minor'a kadar uzanan kıyıları da zapt etti⁴⁵⁷. Böylelikle, Dioskurias'tan Gorgippia'ya kadar uzanan ve içinde birçok savaşçı kavmin yaşadığı sahil şeridini saymazsak hemen hemen bütün Karadeniz doğrudan ve koruyucu sıfatıyla Mithradates'in hakimiyeti altına girmiş gibi gözükmektedir.

Pontos Kralı Mithridates, Parth'lar, Armenia Kralı Tigranes II, Skythia kralları ve İberia kralıyla ittifak yaptı. M.Ö. 109/108 yılında Bithynia Kralı Nikomedes III Euergetes'le ittifak yaparak Paphlagonia'yı istila etti ve bölgeyi aralarında paylaştılar⁴⁵⁸. Daha sonra da Roma'nın bütün tehditlerini göz ardı ederek Paphlagonia'nın güneyindeki Galatia Bölgesi'ni de hakimiyeti altına aldı. Bundan sonra M.Ö. 89, Birinci Mithradates-Roma Savaşına kadar olan dönem genellikle Bithynia, Pontos ve Roma'nın Kapadokia bölgesi için çekişmeleri ile geçmiştir.

Sonuç olarak Pontos bölgesi, doğuda Kolkhis, batıda Halys nehri, kuzeyinde Pontos-Euxeinos ve güneyinde de Kappadokia ve Armenia Minor ile sınırlıdır. Pontos bölgesi antik yazarlar arasında genellikle Pontos Euxeinos'un güney kıyılarını kastetmek maksadıyla kullanılmıştır. Mithradates Ktistes, Paphlagonia dağlarına sığındığı sıralarda arazi birliği

⁴⁵⁴ Strabon: I, 2, 1.

⁴⁷⁵ Memnon: 30, 2.

⁴⁵⁶ Strabon: XII, 3, 1.

⁴⁵⁷ Strabon: XII, 3, 1-2.

⁴⁵⁸ Iustinus: XXXVII, 4, 3.

bakımından bir Pontos kavramı henüz mevcut değildi. Pontos Krallığının çeşitli politik manevralarla ve savaşlarla kazanıp kaybettiği toprakların dışında M.Ö. 63 yılına değin elinde tuttuğu krallığın asıl coğrafyasını oluşturan topraklar, Mithradates V in oluşturduğu ve birinci Mithradates-Roma savaşından önce Mithradates Eupator'un hakimiyeti altına aldığı topraklardır diyebiliriz. Krallık coğrafyasının çekirdeğini ise Karadeniz sahillerinde; batıda Amastris'ten doğuda Kolkhis Dioskurias'a kadar olan bölgeyi, iç kesimlerde Amaseia, Gazakene yöresinden Lykos ırmağı boyunca Paryadres dağlarının güney bölgeleri, Kulupene, Akilisene'de Armenia ile sınır teşkil eden Sinoria'ya kadar uzanan ve onun kuzeyine doğru Kolkhis bölgesinin kuzeyindeki Dioskurias'da nihayetlenen bölge oluşturmaktaydı.

2.2. PONTOS KRALLIĞI İDARİ YAPISI

İskender istilasından sonra Anadolu'da kurulan yerel devletlerin idare şekilleri, bazı farklılıkların dışında, hemen hemen birbirlerinin aynı idi. İdare şekillerinde Hititlerden ve Friglerden kalma bazı geleneklerin izleri bulunmakla beraber, iç bölgeler için en büyük örneğin Pers idaresinin olduğu görülmektedir. Ege ve Karadeniz kıyılarında ise Hellen tesiri daha kuvvetli olmuştur. Pontos krallığı idaresi, Pers-Hellen tesirleriyle yerli geleneklerin kaynaştırılması ile meydana gelen bir örnektir. Roma ve Hellen kaynakları Anadolu'da kurulan Helenistik devletler arasında en çok Pontos krallığı hakkında bilgi vermişlerdir. Bu konuda, Romalıları ciddi surette yıpratmış olan Mithradates VI dönemi hakkındaki bilgiler geniş ve ayrıntılıdır.

Ön Asya'da Sümer-Akad devrinden beri yönetim şekli, mutlak hükümdarlık esasına dayanıyordu. Bu hükümet şekli, Asurlular ve Persler gibi türlü kavimleri hakimiyetleri altında toplayan devletlerde tam anlamıyla askeri bir despotluk özelliği taşımaktaydı. Çünkü farklı kültür yapısına dayalı devletlerin yaşayabilmesi için yönetimin çok kuvvetli bir askeri güce sahip olması gerekiyordu. Pontos krallığının da bünyesinde barındırdığı milletlerin

sayısı itibarı ile kozmopolitik bir yapıya sahip olduğunu görmekteyiz. Bu krallık içinde bazı kaynaklara göre 22, bazı kaynaklara göre de 25 dil konuşuluyordu⁴⁵⁹. Bu kavimlerin geneli ilkel bir hayat yaşamaktaydı. Bu şekilde bir topluluğu bir arada tutmak ancak askeri ağırlıklı bir yönetimle olabilirdi ve Pontos Krallığı da askeri yönetim geleneklerine sahipti.

Pontos kralları kendileri için Pers hanedanına kadar giden efsanevi bir soy ağacı kurmuşlar ve buna dayanarak tebaalarının gözünde Büyük Pers krallarının meşru halefleri olmuşlardı. Pers hükümet ve idari geleneklerini de halkın alışık olduğu üzere uyguluyorlardı. Fakat bu veraset iddiasına rağmen, Pontos krallarından hiçbiri, Mithradates Eupator bile İran'daki Parth kralları gibi kendisini hiçbir zaman "Krallar kralı" unvanı ile anmamıştır. Bununla beraber halkının malı, canı, mutlak surette elindedir. Komana'nın büyük rahibi, ordunun komutanı, en yüksek yargıcıdır. Eski Pers büyük kralları gibi Pontos kralı da çok kere halk önünde bizzat adaleti yerine getirmekle meşgul olurdu. Mithradates Eupator'un hanedana mensup prensleri, birinci derecedeki asilzadeleri, hatta kendi eşlerini ve çocuklarını yargılamaya gerek görmeden ölüme mahkum ettiğini biliyoruz. Romalılar, krala ait gizli arşivler arasında en yüksek şahsiyetler aleyhinde hazırlanmış yazılı idam fermanları bulmuşlardır.

Pontos krallığında taht erkekten erkeğe ve en büyük evlada intikal ederdi. Bu anane yalnız bir kere Mithradates V'in ölümünde bozulmuş taht kraliçe ile henüz çocuk olan iki oğlu arasında taksim olunmuştur⁴⁶⁰. Fakat sonraları, kralların türlü sosyal tabakalara mensup kadınlardan birçok çocukları olduğundan, veliahdın tayininde yaş esası da bozulmuştur. Yaş yerine sevgi veya meziyet hususları da önemli olmuştur. Bu suretledir ki, Mithradates Eupator M.Ö. 97 yılına doğru oğlu Pharnakes'i veliaht olarak seçmiş ve Bosporos'a kral yapmıştır. Halbuki bu esnada Mithradates'in Artaphrenes adında en az yedi yaş daha büyük başka bir oğlu bulunuyordu. Mithradates Eupator saltanatının en parlak zamanında M.Ö. 88 tarihinde devletini en gözde

⁴⁵⁹ Günaltay 1987: 466.

⁴⁶⁰ Appianus: Mithridateios, 108, 110, 120.

iki oğlu arasında taksim etmeği planlamıştı. Bunlardan Ariarathes Avrupa'ya, Mithradates de Asya ile Bosporos'a hakim olacaktı. Hanedanın kurucusu Mithradates Ktistes'in henüz sağken oğlu Ariobarzanes'i saltanatına iştirak ettirmiş olduğu gibi, Mithradates Eupator da bu iki prensi kendisi hayattayken kendi krallıklarına yerleştirmişti. Fakat bunlar istisnai olaylardı.

Kral, en yüksek devlet işlerinin başında bulunmakla beraber, uygulamada bu işlerin yürütülmesi için ana hatları Pers İmparatorluğuna dayanan bir idari teşkilat vardı. Gerçi Pontos krallığında, hükümet mekanizmasının işleyiş tarzı ve ayrıntıları hakkında geniş bilgimiz yoktur. Fakat bu mekanizmanın başlıca unsurlarını tespit edebilmekteyiz. Bunların başında "Kralın Dostları", unvanını taşıyan bir sınıf bulunmaktaydı⁴⁶¹. Kralın dostlarının (filoi) unvanlarının ifade ettiği samimiyetin aksine harekette bulundukları da oluyordu. Mithradates V'in bir yemekte onlar tarafından katledilmiş olduğunu görmüştük⁴⁶². Mithradates Eupator'un dostları arasında çocukluk arkadaşları başta geliyorlardı. Filoi'nin bir kısmı siyasi, bir kısmı da hukuki olmak üzere çeşitli ve çok önemli görevlerde bulunuyorlardı. Phorouria adı verilen müstahkem kalelerin bazıları kralın mülkiyetindeyken bazılarında filoi'lerin denetimi altında olduğu anlaşılmaktadır⁴⁶³. Mithradates'in oğullarının da imparatorluğun yönetiminde söz sahibi oldukları ve fethedilen Kolkhis toprakları ile Bosporos'ta general ve satrap olarak görev yaptıkları bilinmektedir⁴⁶⁴.

Saray hiyerarşisinde en yüksek rütbe devletin en büyük "Birinci Dost", payesi idi. Dost ve birinci dost payelerinin uygun görülen bazı yabancılara da fahri unvan olarak verildiği de oluyordu. Atinalı Sofist Aristion'u buna örnek gösterebiliriz. Kral dostları, imtiyazlı bir sınıfı teşkil ediyorlardı. Hükümet idaresi, bu dost ve birinci dostlar arasından seçilenlerin elinde bulunuyordu. Ayrıca eldeki veriler harem ağalarının Pers imparatorluğunda olduğu gibi

⁴⁶¹ Hojte 2009: 100.

⁴⁶² Günaltay 1987: 469.

⁴⁶³ Hojte 2009: 103.

⁴⁶⁴ Hojte 2009: 100.

sarayda ve devlet idaresinde önemli bir rol oynadığını da ortaya koymaktadır⁴⁶⁵.

Mithradates'ın oğlu Makhares'in Bosporos Kralı unvanını almış olduğu görülmektedir⁴⁶⁶. Bosporos yöneticisi, Pantikapion'da oturuyor, Hellen halkı üzerinde hamilik, Maiotaia prensleri üzerinde de hakimiyet haklarına sahip bulunuyordu. Kholkis genel valisinin durumu da buna benziyor ve kralın "Birinci Dostları", arasında bulunuyordu⁴⁶⁷. Mithradates M.Ö. 88 de hemen hemen bütün Anadolu'yu fethedince Paphlagonia, Bithynia, Galatia gibi Anadolu yarımadasının eski bağımsız bölgelerinin başına birer satrap getirildi. Mithradates'ın oğlu Ariarathes'in Trakya ve Makedonia'ya yerleştirdiği yöneticileri de satrap adını taşımışlardır⁴⁶⁸.

Kral otoritesinin doğrudan doğruya hakim olduğu Pontos'da satraplık uygulaması gereksizdi. Bunun için doğrudan doğruya Mithradates'in emri altında bulunan Pontos bölgesinde ayrıca satraplar görülmemektedir. Fakat, krallığın kalbinin çarptığı bu memlekette de, arazinin genişliği ve nüfusun çokluğu nedeni ile bir idari taksimat bulunuyordu. Bu tali taksimatın esası, her halde Roma imparatorluğu idaresindeki Yunan eyaletlerinde tatbik edilen şekil olamazdı. O zamanlarda Pontos'da kent merkezleri henüz çok değildi, bulunanların çoğu da kendi kendilerini idare geleneğine sahip değillerdi. Bu durumda Yunanistan'daki polis rejimi, Pontos krallığında söz konusu olamazdı. Bununla beraber bu krallığın her türlü yerel hürriyeti ortadan kaldırmış olduğunu kabul etmek için de kuvvetli belgeler yoktur. Bilakis birçok Kappadokya kasabasında küçük sikkelerin darp edilmiş olması, Mithradates'lerin en az komşuları Ariarathes'ler kadar yerel hak ve hürriyetlere saygı gösterdiklerini ispat etmektedir.

Dikkat edilmesi gereken ilk husus Pontus krallığında kentlerin sahip olduğu önem ve bunların idari merkezler olarak kullanılıp kullanılmadığı

⁴⁶⁵ Hojte 2009: 100.

⁴⁶⁶ Arslan 2007: 385.

⁴⁶⁷ Günaltay 1987: 470.

⁴⁶⁸ Appianus: Mithridateios, 21.

hususudur. Strabon erken çağlarda Zela'nın bir kent olarak değil de kralların idaresindeki kutsal bir alan olarak kabul edilmesi gerektiğini ifade etmiştir⁴⁶⁹. Diapolis ise Mithradates'in bir saray inşa ettirdiği Kabeira bölgesi içinde bulunuyordu. Civardaki Ameria tapınak devletinde ise büyük bir popülasyon söz konusuydu⁴⁷⁰. Kralların idaresi altındaki bu üç kentin nasıl bir gelişim sürecinden geçtiğini söyleme imkanına sahip olmasak da, kentteki Yunan polislerine ait kurum ve kuruluşlarını hedef alan bir takım değişikliklerin yapılmış olduğunu söyleme imkanı bulunmaktadır⁴⁷¹.

Demir çağı yerleşimlerinin neredeyse yarıya yakın bir kısmı Helenistik dönemde terk edilmiş ve sadece yeni birkaç yerleşimin kurulmuş olduğu anlaşılmaktadır. Arkeolojik yüzey araştırmaları neticesinde kentlerin boyutları ile ilişkili bilgilere ulaşma imkanımız olmadığı için, söz konusu gelişmenin popülasyonda bir gerileme anlamına gelip gelmediği veya bölgedeki mevcut popülasyonun daha büyük kent merkezlerinde toplanıp toplanmadığını söylemek mümkün değildir. Mithradates VI'nın Roma ile yaptığı savaşlar sırasında toplayabildiği asker sayısı nedeniyle, Pontus'un iç kesimlerindeki mevcut popülasyonun başlangıçta kentlerde yaşadığı şeklinde bir kanaate varmamız mümkün olabilir⁴⁷². Helenistik dönemde ise daha iç kesimlerdeki popülasyonun antik kaynaklarda da belirtildiği gibi köylerde dağınık şekilde yaşadığı düşüncesi de mevcut yüzey araştırmaları verileri ile desteklenmiş değildir⁴⁷³.

Eldeki bilgiler iç kesimlerde kentlerin mevcut olduğunu ve krallar tarafından kurulmuş kentlerin söz konusu olduğunu gösterse de, bu yerleşimlerin diğer Helenistik krallıklarda olduğu gibi, özerk olduğunu destekleyen herhangi bir kanıt söz konusu değildir. Ayrıca bu kentlerde kent meclisi ve kurullarının olup olmadığına dair kanıtta bulunmamaktadır. Bunun

⁴⁶⁹ Strabon: XII, 3, 37.

⁴⁷⁰ Strabon: XII, 3, 31.

⁴⁷¹ Hojte 2009: 96.

⁴⁷² Hojte 2009: 97.

⁴⁷³ Hojte 2009: 97.

yanı sıra kentlerde sivil yargıçların olduğuna dair herhangi bir veriyle de karşılaşılmamıştır⁴⁷⁴.

Sikke darp eden bütün merkezlerin, Komana dışında, çok iyi tahkim edilmiş bir kaleye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu hususta özellikle Chabakta ve Taulara dikkat çekmektedir. Chabakta yerleşimi kıyı şeridi üzerinde kurulmuş eski bir Grek kenti olan Oinoe'nin güneybatısındaki Kaleköy mevkiindeki dik bir tepe üzerinde inşa edilmiş bir tahkimat duvarıyla kendini belli etmektedir. Sikke basımı ile kentin statüsü arasında doğrudan bir bağlantı olsaydı, darp işlemi için tercih edilen merkezlerin söz konusu iki örnek yerine Oinoe ve Dazimonitis yerleşimleri olması gerekirdi⁴⁷⁵.

Önemli yönetim bölgelerinde seçilmiş yerel memurlar yanında, kral tarafından tayin edilmiş, o yerin savunmasından ve güvenliğinden sorumlu askeri bir yöneticinin bulunmuş olması muhtemeldir. M.Ö.86'da Ephesos'da, M.Ö. 71'de Herakleia ve Sinope'de bu gibi askeri yöneticiler bulunduğunu biliyoruz⁴⁷⁶. Bütün bunlardan, Pontos Krallığı dönemindeki İdari teşkilatın temel taşının Strategiai olduğu anlaşıyor. Esasen o zamanlarda gerek Kapadokia'da ve gerek Tigranes'in krallığında da böyle bir taksimat bulunuyordu. Bunlardan Kappadokya 10⁴⁷⁷, Tigranes'in memleketi ise 120 strategos'luğa (valiliğe) taksim edilmişti⁴⁷⁸. Strategiai şeklindeki toprak bölünmesi diğer Helenistik krallıklarda da karşımıza çıkan bir olgudur. Bu noktada kent para basımının Pontos'un strategiai şeklinde bölünmesi ile doğrudan ilişkili olduğu ve sikke basılan merkezlerin bu sikkeleri yerel askeri birliklere ödeme yapmak için kullanan strategosların ikamet ettikleri noktalara karşılık geldiği söylenebilir⁴⁷⁹. Pontos Krallığında ise bu vilayetlerin sayısının

⁴⁷⁴ Hojte 2009: 98.

⁴⁷⁵ Hojte 2009: 99.

⁴⁷⁶ Appianus: Mithridateios, 48.

⁴⁷⁷ Strabon: XII, 1, 4.

⁴⁷⁸ Plinius: VI, 9, 24.

⁴⁷⁹ Hojte 2009: 100.

Kappadokia ve Armenia krallıklarının vilayet sayısının arasında olduğu tahmin edilmektedir⁴⁸⁰.

Strabon ve diğer kaynaklardan Mithradates zamanında Pontos krallığındaki İdari taksimatın şu şekilde olduğu anlaşıyor:

Birinci Bölge : Pontos Paphlagoniası : üç bölge : Domanitid, Blene, Pimolisen.

İkinci Bölge: Pontos Kapadokiası: on bölge: Eanarea, Dazimonitis (Komana) Kamisene, Kolopen, Koranitid, Zelitis, Eazaken, Fazemenitid, Diakopen, Ksimene.

Üçüncü Bölge : Kelkit - Yukarı Fırat arası: dört bölge : Orbalisen, Aetulane, Orsen, Orbisen,

Dördüncü Bölge: sahil kısmı: sekiz bölge: Batı sahil Paphlagoniası (Amastris); Doğu sahil Paphlagoniası (Sinope) Gazelonitis, Saramene, Themiskyra, Sidon, Tibarenia (Pharnakia), Trapezus.

Kappadokia’da olduğu gibi, bölge valisinin “strategos” unvanını taşımış olması muhtemeldir⁴⁸¹. Bu unvan valinin sivil görevleri yanında, kapsamı tam olarak tanımlanmayan bir takım askeri görevlere de sahip olduğunu gösterir. Çok sık telaffuz edilen, strategos ve phourarchos, unvanlarının her ikisi de askeri ve idari nitelikli bir görevi tanımlamak için kullanılmıştır. Zaman zaman bu iki unvanı nitelik olarak birbirinden ayırmanın çok da kolay bir iş olmadığını ifade etmek gerekir. Strategos, daha ziyade “general” ve “lideri” tanımlamak için kullanılmış bir sözcüktür. Eldeki mevcut kaynaklar daha ziyade Roma ile savaş halinin hüküm sürdüğü bir döneme ait olduğu için, tanımlamaların askeri kontekstle ilişkili olması şaşırtıcı değildir⁴⁸². Strategoilerin askeri ve idari görevleri arasında her zaman çok önemli bir ayrımın söz konusu olmadığını, bu iki görevin çoğu zaman iç içe olduğu

⁴⁸⁰ Günaltay 1987: 471.

⁴⁸¹ Plutarkhos: Pompeius, 36.

⁴⁸² Hojte 2009: 102.

varsayılmaktadır⁴⁸³. Strategos'un iki temel vazifesi vardı: Birincisi, yerli halkın yaşadığı tahkimsiz kasaba ve köylerde barış ve düzeni temin etmektir. Çünkü Pontos krallığında halk daha çok köylerde oturuyor, bir bölgede bine yakın köy bulunuyordu. Diğer görevi ise krali hazinelerin ve krallığa ait malzemelerin muhafaza edildiği müstahkem kaleleri (Phrouria) muhafaza etmektir. Mithradates Küçük Armenia'yı ele geçirdikten sonra en az 75 kalenin (Phrouria) inşasına başlamıştır⁴⁸⁴. Bu, kraliyet yönetimi açısından tahkimat yapılarının anahtar önemde olduğunu gösteren örneklerden sadece biridir. Phrouria'ların tamamına yakın bir kısmı olasılıkla askeri, ekonomik bir fonksiyona sahipti ve Pontus krallığındaki idari sistemin çekirdeğini oluşturuyordu⁴⁸⁵. Valilerden birinin muhafazasına memur olduğu bu kalelerden on beşini Lukullus'a teslim etmiş olduğu hakkındaki haber, krallık dahilinde bu nevi kalelerin çokluğunu göstermektedir⁴⁸⁶.

Muhasara altındaki kent ve kasabalarda askeri valiler ölüm kalım hakkı gibi büyük yetkilere sahip oldukları bilinmektedir⁴⁸⁷. Ancak, barış zamanında adalet yerine getirilmesi görevinin valilere mi, yoksa ayrıca tayin edilmiş yargıçlara mı ait olduğu kesin olarak anlaşılamamaktadır. Yalnız bir üst mahkemeye müracaatların kralın yanında bulunan devlet görevlisine yapıldığını biliyoruz. Prensip itibarıyla üst mahkeme yargıcının kararından sonra, cezaların affı hakkında krala müracaat kapısı açıktı. Fakat meşhur mülteci Skepsis'li Metrodoros üst mahkemeye memur edildikten sonra, kral onun hükümlerini değiştirmekten kaçınmıştır⁴⁸⁸.

Hukuk davalarında takip edilen esaslar bilinmemekle beraber, cezaya tabi hükümlerde Pers krallığının geleneklerine uyulduğu bilinmektedir. Cezalar çok şiddetliydi; asker kaçakları çarmıha gerilir veya canlı canlı yakılır,

⁴⁸³ Hojte 2009: 102.

⁴⁸⁴ Strabon: XII, 3, 28.

⁴⁸⁵ Hojte 2009: 103.

⁴⁸⁶ Strabon: XII, 3, 33.

⁴⁸⁷ Strabon: XII, 3, 11.

⁴⁸⁸ Strabon: XIII, 1, 55.

bazen de gözlerine mil çekilerek sürünmek üzere terkedilirlerdi⁴⁸⁹. Siyasi mahkumlar hakkında da cezalar çok şiddetli idi. Kalabalık bir gizli polis teşkilatı, kral için casusluk yapar, suikastçıları tespit ederdi. Bunlar da suçlarının cezasını ölüm veya müebbet hapisle çekerlerdi. Başlıca devlet hapishanesi Kabira'da idi. Romalılar, burayı zapt ettikleri zaman hapishaneleri ağzına kadar dolu bulmuşlardır⁴⁹⁰.

2.3. PONTOS KRALLIĞI SOSYAL YAPISI

Pontos Devletinin sosyal yapısı çeşitlilik arz ediyordu. Bazı kaynaklara göre 22, bazı kaynaklara göre de 25 dil konuşuluyordu⁴⁹¹. Bölge coğrafyası içinde, ekseriya sahil kesimindeki Grek kolonileri ve Gazakene ve Dazimonitis gibi bazı iç kesimlerdeki gelişmiş kentler medeniyetin ihtişamını yaşarken, Paryadreslerin iç kesimler bir o kadar ilkel toplulukları barındırıyordu. Halkın benimsediği Pers yönetim şekli ve adaleti ile Hellen kültürü ve inanışları iç içe geçmiş diğer bölgesel kültürlerde, bu karmaşanın içinde erimeye başlamıştı. Bu yüzden bölge için birçok açıdan tam bir kültürel ve medeni birliktelik sağlamış diyemeyiz. Ayrıca bu sosyal çeşitliliğe birde Skythia, Sarmatia ve diğer bölgelerden, hatta İtalya'dan çeşitli amaçlarla (paralı asker, mülteci, köle,...vb.) gelmiş olan insanları da eklemek gerekir.

Pontos Devleti'nin bu sosyal, yapısal çeşitliliğini birbirlerinden göze çarpan farklılıklarıyla ayrılan, dört doğal bölgede inceleyebiliriz. Buna göre bu bölgelerde yaşayan kavimler sırasıyla:

1. Bartın çayı ile Kızılırmak arasında yaşayan Paphlagonia'lılar.
2. Kızılırmak'tan Terme çayına kadar uzayan alanda ve özellikle Yeşilirmak havzasında Kapadokia'lılar.

⁴⁸⁹ Appianus: Mithridateios, 97.

⁴⁹⁰ Plutarkhos: Lucullus, 18.

⁴⁹¹ Günaltay 1987: 466.

3. Terme ayının doğusundan, oruh nehrine kadar uzayan bölgede Paryadres ve Skyidises kabileleri. Çoruh havzası üzerinde Khaldaioi, Moskh'lar⁴⁹².
4. Karadenizin güney kıyılarında batıdan doğuya Khalybes, Tibarenoi, Mossynoikoi, Makron'lar, Kolkhoi, Bekhires, Ekekhiries ile Byzeres'ler.

Halys ve Iris vadileri tarafından yarılmış Kuzey Anadolu dağ sıraları üzerinde, Themiskyra ve Sidene yörelerinden Armenia Minor'a kadar uzanarak, Pontos'un doğu tarafını meydana getiren Paryadres Dağları boyunca; Tibarenoi, Mossynoikoi, Kolkhoi ile eskiden Khalybes denen Khaldaioi kavimi, önceleri Makron'lar denen Sannos'lar ve eski zamanlarda Kerkites olarak adlandırılan Appaites'ler ikamet ederlerdi. Bu bölgede yaşayan insanların gelenek ve görenekleri alışılmışın dışındaydı. Bu bakımdan bazı antikçağ yazarları tarafından vahşi olarak adlandırılıyorlardı⁴⁹³. Bununla birlikte ormanlarla kaplı dağların tepesinde, yabani hayvan eti, meyve, ceviz ve bal yiyerek yaşayıp, yörelerinden geçen yolculara kulelerden atlayarak saldıran Heptakomet'ler hepsinden daha vahşiydi. Heptakomet'ler, Pompeius'un ordusu dağlık ülkeden geçerken,  Roma bölüğünü imha etmişlerdi. Ağaç sürgünlerinden elde ettikleri deli balı kaselerle yol üzerine bırakmışlar ve askerler bunu yiyip de bilinçlerini yitirince, onlara saldırarak kolayca hepsini saf dışı etmişlerdi. Yaşadıkları bu ahşap kule evlere mossyn denildiğinden, antikçağda bu insanlar Mossynoikoi, yani ahşap kule evlerde ikamet edenler olarak adlandırılıyordu. Heptakomet'lerin bir kısmına Byzeres de deniyordu.

Tibarenoi kavmi, Kotyora (Ordu) sahil kesimindeki birkaç müstahkem mevkiinin yanı sıra, kentin hemen zerindeki Paryadres Dağları'nda yaşarlardı. Sinope'nin Kotyora kolonisi Tibarenoi arazisinde kurulmuřtu⁴⁹⁴. Bölgeleri Mossynoikoi kavimlerine komşu olmasına rağmen daha düz, dolayısıyla daha verimliydi. Bu bakımdan denizcilik, tarım ve hayvancılıkla

⁴⁹² Günaltay 1987: 285.

⁴⁹³ Strabon: XII, 3, 18-19.

⁴⁹⁴ Ksenophon: V,5, 3.

uğraşırlardı⁴⁹⁵. Mossynoikoi kavimleri, Kotyora ile Kerasos'un (Giresun) hemen üzerindeki dağlardan Tripolis (Tirebolu) ve Trapezusia territorium'unun başladığı Philokaleia (Görece) kasabasının üzerindeki tepelere kadar uzanan Paryadres dağ silsilesi boyunca ikamet ederlerdi. Kadınları da erkekleri de beyaz tenliydi, vücutlarının çeşitli yerlerinde değişik motiflerde dövmeler bulunan son derece kaba ve vahşi insanlardı⁴⁹⁶. Diğer toplumların alenen yaptıkları işleri evlerinde gizlilik içinde ve diğer insanların gizlice evlerinde yaptıkları işleri ise dışarıda ulu orta yapan, evlilik kurumuna derin bir saygı beslemeyen, kendilerine göre doğruluk anlayışları, yasaları ve garip gelenekleri olan insanlardı. Genellikle ormanlarla kaplı dağların yüksek yerlerinde, müstahkem mevkilere yaptıkları kaleler ve civarlarında yaşarlardı. Pastoral bir yaşam sürer, hayvancılık ve balıkçılıkla uğraşırlardı.

M.Ö. 5. yüzyıldan itibaren Themiskyra yöresinin doğusundan Pharnakeia'nın karşısındaki Paryadres Dağları'na kadarki alanda ikamet eden, demir madeninin bulucuları Khalybes⁴⁹⁷ kavmi çıkardıkları demiri mükemmel derecede işlemeleri ve çelik üretimi ile ünlüydüler⁴⁹⁸. Hatta antik çağda sertleştirilmiş demir-çelik "khalyps" kendi isimleriyle anılır olmuştu. Khalybe'lilerin yaşadıkları topoğrafyanın doğusundaki Pharnakeia ve Trapezusia hinterlandından Armenia Minor'a kadar uzanan alanda ise, yalnız demir ve bakır değil, aynı zamanda gümüş madenleri de işletilirdi⁴⁹⁹. Buralarda eskiden Khalybes denen Khaldaioi⁵⁰⁰ kavminin yanı sıra, Mısırlılar, Aithiopia'lılar ve Kolchhis'liler gibi sünnet geleneğine sahip olan Makron'lar denen Sannos'lar ikamet ederlerdi⁵⁰¹. M.Ö.400 yılında, Ksenophon önderliğindeki Hellenler, sık ağaçlarla kaplı Makron'ların dağlık ülkesinden geçmek istedikleri zaman onlarla bir anlaşma yapmışlardı. Kıldan elbiseler giyip kalkan ve mızraklarla donanmış Makron'lar ve Hellenler tanrıları şahit

⁴⁹⁵ Ksenophon: V, 5, 2-6.

⁴⁹⁶ Plinius: VI,4, 11.

⁴⁹⁷ Ksenophon: V, 5, 1.

⁴⁹⁸ Magie 1950: 179, 8.

⁴⁹⁹ Strabon: XII, 3, 19.

⁵⁰⁰ Strabon: XII, 3, 19-20.

⁵⁰¹ Herodotos: II, 104.

olarak andıktan sonra karşılıklı dostluk yemini etmişlerdi. O zaman Makron'lar atalarından kalma karşılıklı saygının bir göstergesi olarak Hellenlere bir mızrak verip karşılığında onlardan bir mızrak almışlardı⁵⁰².

Önceleri Kerkites'ler (Kelkit yöresi?) olarak adlandırılan Appaites'lerin ülkesi ise, Paryadres Dağları'nın güneyinden Armenia Minor'a doğru uzanırdı. Bu insanların doğusunda Paryadres'lerin uzantısı olan, ormanlarla kaplı ve bakır madenleriyle dolu Moskhika Dağları yer alırdı. Bu dağların tepeleri Heptakometes'ler kavmi tarafından işgal edilmişti⁵⁰³.

Bütün bu kavimler ve Armenia Minor, Pontos Kralı Mithradates VI'dan önce, zaman zaman bazen diğer Armenia'lılara dost olan bazen de yalnız kendi sorunlarıyla uğraşan yöresel, küçük kralların hakimiyetleri altına giriyorlardı. Öyle ki M.Ö. 1. yüzyılda Khaldai ve Tiberanos'ları egemenlikleri altına alan bu yerel krallıkların sınırları Trapezus ve Pharnakeia'ya kadar uzanıyordu.

Trapezus'un doğu-kuzeydoğu yönünde Kolchis'le sınırı arasında vahşi Bekhires, Ekekhiries ile Byzeres kabileleri bulunurdu. Trapezus'a yaklaşık 80 km. mesafedeki bu yörenin en önemli yerleşimi Rhizaion'du. Heptakometes'lerin bir kolu olan Byzeres'lerin⁵⁰⁴ topraklarının doğu ve kuzeydoğusunu sınırlayan Apsarros Irmağı, aynı zamanda Pontos ile Kolchis Bölgesi'nin de doğal sınırını oluştururdu.

Sonuç olarak Karadeniz'in sahil kesiminde Hellen kültürü yaşıyordu. Ancak bu eski kolonilerin parlak günleri geride kalmış özgürlüklerini kaybetmişlerdi. Pontus sahillerindeki Hellen kolonileri Pers yönetimine alışmış ve uyum sağlamıştı, öyle ki Makedonia'lılar zamanında bile Perslere olan bağlılıklarını, sevgilerini muhafaza etmişlerdi. Bu yüzden Büyük Pers imparatorluğunun bırakmış olduğu boşluk karşısında yerini Pers kökenli bir kral ailesinin almış olmasını yadırgamamışlar, hatta memnuniyetle

⁵⁰² Ksenophon: IV, 8, 1-9.

⁵⁰³ Strabon: XII, 3, 18.

⁵⁰⁴ Strabon: XII, 3, 19.

karşılamışlardı. Çünkü Hellenizm ile uyuşan Persizm, ruhlarının derinliklerine kadar nüfuz etmişti⁵⁰⁵.

2.4. PONTOS KRALLIĞI TİCARET VE İKTİSADİ YAPISI

Amastris, Sinope, Amisos gibi Pontos limanları, Khersonez, Theodosia, Pantikapion gibi Karadenizin doğu ve kuzey limanlarıyla sürekli olarak alışveriş içindeydi. M.Ö. 1. yüzyılın başlarında M.Ö. 63 yılına kadar Karadeniz havzası içinde yer alan kentlerin numismatik buluntularında Pontos etkisi görülmekteydi⁵⁰⁶. Pontos sikkelerinin yaygın olarak bulunduğu Gorgippa'dan (Anapa) Tyras'ın kuzeyine kadar uzanan Bosporos Krallığı'na bağlı kentlerden başka, bu gün Romanya ve Bulgaristan sınırları içinde yer alan Istria, Tomis, Kallatis, Odessos ve Mesembria (Nesebur) sikkeleri söz konusu kentlerin Mithradates'le müttefik olduklarını doğrulamaktadır⁵⁰⁷. Ayrıca bu bulgular o bölgelerle olan ticaretin yoğunluğunu da göstermektedir. Bunun dışında Pontos sahil kentleri yalnız İris havzasının değil, bütün yukarı Kappadokia ve bütün doğu Anadolu bölgesinin deniz taşımacılığına açıldığı merkezleri oluşturmuyordu. Pontos limanları, bu bölgelere Akdeniz ve Ege'den gelen malları yollarken, bu iç bölgelerin ürünlerini de Akdeniz ve Ege'ye sevk ediyorlardı. Hatta İç Asya'dan gelen malların nakliyesinde Suriye ve Mısır limanlarıyla ciddi bir rekabet içindeydiler. Bunlardan İran'ın Medya bölgesinden hareket eden kervanlar, Antiokhia veya Ephesos'a gitmek için, Mezopotamya çöllerini aşmaktan ise Araks vadisinden ve Paryadres geçitlerinden, Pontos limanlarına daha çabuk ulaşıyorlardı.

Pontos bölgesinde asıl itibariyle kara ulaşımı güçlüklerle doluydu. Karadeniz dağları sahil ile iç bölgeler arasında doğal bir sınır teşkil etmekteydi. Karadeniz'in en iyi limanı olan Sinope, etrafını çevreleyen dağ silsilesi nedeni ile iç kesimlerden tecrit edilmiştir. Trapezus'a iç kesimlerden

⁵⁰⁵ Günaltay 1987: 285.

⁵⁰⁶ Arslan 2007: 90.

⁵⁰⁷ Calatay 1997: 260.

ulaşan dağ yolları, senenin altı ayında yağmurlar, karlar ve yuvarlanan kayalar altında kalıyordu. Sahil dağ silsilesini aşabilen Halys, İris ve Lykos ırmaklarından hiç biri, gemilerin seyrine elverişli değildi. Ancak bu durum çok önceden Büyük Pers İmparatorluğu döneminde fark edilmiş, ve iç kesimlerle ulaşımı sağlayacak yolların yapımı ile bertaraf edilmişti. Perslerin Anadolu'yu yönettiği dönemde Sardes'den Susa'ya giden kral yolunun bir parçası İris ovasını kat ediyordu. Bu yoldan Amisos ve Sinop'a doğru birer kol ayrıldığı řüphesizdir⁵⁰⁸.

Pontos krallarının da ticareti hızlandırmak ve ordularının intikalinde süratle hareket etmelerini sağlamak amacıyla kara yollarını ihmal etmeyecekleri şüphesizdir. Roma Dönemi'nde Anadolu'da gördüğümüz ulaşım ağının bir çoğunun önceki dönemlerden kaldığı bir gerçektir. Amaseia ile Komana, bu yol şebekesinin başlıca düğüm noktaları idi. Paphlagonia, Galatia, Kappadokia yolları Amaseia'da, Doğu Anadolu'nun iki yolu Komana'da son buluyordu.

Artaksata'dan başlayan kuzey yolu, Araks, Yukarı Fırat ve Lykos vadilerini takip ediyordu. Pers'lerin kral yolu olan güney yolu da bu devirlerde Tigranokerta ve Tomisa'dan geçerek Dicle, Fırat ve Kızılırmak'ı aşıyordu. Ne Trapezus, ne de Paryadres sahilinin diğer limanları doğu ticaretini henüz doğrudan kendine çekememişti. Küçük Armenia'dan gelen kervanlar, ürünlerini Komana pazarlarına boşaltıyorlardı. Bunlar bu büyük iç pazardan sahil limanlarına, bilhassa Amisos ile Sinope'ye sevk ediliyorlardı. Bu kentlerin ticaret filoları veya yabancı gemiler, bu malları Akdeniz limanlarına taşıyorlardı.

Pontos bölgesinin başlıca ihraç malları, Paryadres dağlarından çıkarılan madenler, tuzlu balık, inşaat ve mobilyacılıkta kullanılan ağaç keresteleri, eczacılıkta kullanılan nebat ve malzemeler, Kappadokia'nın köleleri ve atları, Kappadokia'dan çıkarılan ancak Sinope toprağı olarak

⁵⁰⁸ Herodotos: V, 52.

bilinen kırmızı renk elde etmede kullanılan toprak⁵⁰⁹, Purpura'dan elde edilen mor rengi veren ostrum⁵¹⁰, şarap gibi ürünlerdi. Krallığa ithal edilen ürünler ise Ege ve Akdeniz'den gelen şaraplar, zeytinyağı, süs eşyaları, kokular, değerli pişmiş toprak eserler ile vazolar ve buğdaydan oluşmaktaydı.

Karadeniz boğazının serbestliği meselesi o zamanlarda da büyük öneme haizdi. M.Ö. 183'de Pontos Kralı Pharnakes zamanında düşmanlar boğazı kapadıkları zaman, Pontos kralıyla arası bozuk olmasına rağmen Rodoslular, bunu protesto etmişlerdi. M.Ö. 88' de yine boğazın Roma'nın kontrolü altına girmiş olması, Mithradates ile Roma arasındaki savaşın sebeplerinden birini oluştuyordu.

Pontos krallarının takip ettikleri siyasetin temelini oluşturan asıl neden halkı ve devleti zenginleştiren deniz ticaretinin sürdürülebilirliğine verdikleri önemle açıklanabilir. Mithradates'in, Delos, Rodos ve Atina ile yakın münasebetini, bu ticaret politikası pek güzel aydınlatmaktadır. Mithradates'in, fetihlerinin de asıl hedefi Pontos kentlerine yeni ticaret rotaları açmak ve bu yolları kontrol altında tutabilmektir, o yüzden ki Pontos gibi bir krallık 300 küsur gemiden oluşan donanmalar meydana getirmiş, deniz hakimiyetine önem vermiştir. Azak denizi çevresiyle Kırım'ın ele geçirilmiş olması krallığın bu düşüncesinin verimli sonuçlarından biridir.

Pontos Devleti mali yönden de başarılıydı. Ticari açıdan başarılı olan krallığın hazineleri her zaman için doluydu. Mithradates bilhassa hazinenin dolu olmasına özen gösteriyordu. Mithradates ataları gibi parayla Krallıkların satın alınabileceğini, Roma Senatosu'nun rüşvetle elde edilebileceğini, binlerce ücretli asker temin etmenin mümkün olduğunu çok iyi biliyordu⁵¹¹. Mithradates Eupator'un hazinesini üç kaynak besliyordu. Birincisi zaferle neticelenen savaşlardan elde edilen ganimetler, ikincisi saraya ait malikanelerin gelirleri, üçüncüsü ise alınan vergilerden elde edilen hasılatı.

⁵⁰⁹ Vitruvius: VII, 150.

⁵¹⁰ Vitruvius: VII, 153.

⁵¹¹ Günaltay 1987: 473.

Savaşlardan ve yağmalardan gelen ganimetler şüphesiz hazineye en büyük katkı sağlayan gelirleri oluşturuyordu. Öyle ki Pergamon Krallığının ilhak edilmesi sonucu Mithradates hazinesini uzun zaman için doldurmuş, hatta halktan belirli bir müddet vergi dahi almamıştır. Ele geçirilen sanat eserleri ve eşyalar Mithradates'in depolarını doldurmuş, bu depolara giren Pompeius bile hayretler içinde kalmıştı⁵¹².

Saraya ait malikanelerde büyük gelir getiriyordu. Pontos Krallığı ele geçirildikten sonra Roma'da bu geniş ve verimli arazilere sahip malikaneleri elde edebilmek için insanlar türlü gayretler içine girmişti. Bu malikanelerin değerini artıran şey, sadece arazilerinin bereketli olmasından değil, ayrıca çeşitli zengin maden yataklarına da sahip olmasından kaynaklanıyordu. Bu madenler sonradan Romalı publicanların sermayelerini teşkil etmiştir⁵¹³.

Vergiler mal üzerinden belli bir oranda, bazen de nakit olarak alınırdı. Normal zamanlarda halkın vergi yükü ezici bir noktaya ulaşmıyordu. Ancak savaş zamanlarında eispheora (halktan alınan savaş vergisi) ve müsadereler ezici bir hal alabiliyor, bu durum orta halli vatandaşları bile ezebiliyordu. Doğal olarak vergi memurları üst mertebelere yaranabilmek için halka karşı son derece sert davranıyorlardı⁵¹⁴. Krallığın masrafları çok yüksekti. Ordu ve donanma ihtiyaçlarından başka şaşalı ve çok kalabalık bir sarayın masrafları, binaların, yolların, sanat koleksiyonlarının ve nihayet diplomasinin gizli masraflarının karşılanması gerekiyordu. Yunan kent ve tapınaklarına kral tarafından gösterilen ilgi ve gönderilen hediyelerde bu masraflara ekleniyordu. Bütün bu harcamalara rağmen barış zamanında hazine daima fazlalık veriyordu. Bu fazlalıklar hazinenin zor günler için stoklarını oluşturuyordu. M.Ö. 66 yılında 20 yıl süren bir savaştan sonra dahi Mithradates'in savaş hazinesi büyük meblağlarda kalabilmiş, boşalmamıştı⁵¹⁵.

⁵¹² Appianus: Mithridateios, 23.

⁵¹³ Strabon: XII, 3, 40.

⁵¹⁴ Appianus: Mithridateios, 107.

⁵¹⁵ Plinius: XXXVII, 2, 16.

Mithradates hazinelerini belirli bir yerde tutmamış, bunun yerine Phrouria ismi verilen ve sayıları 75 i bulan kalelere paylaştırmıştı⁵¹⁶. Bu kalelerin en önemlileri bizzat Mithradates tarafından, Kelkit- Yukarı Fırat arasındaki bölgede sarp kayalıklar üzerine inşa edilmişti. Bu tahkimli kaleler, uzun müddet kuşatmalara karşı koyabilecek şekilde tahkim edilmiş, su, gıda ve mühimmat açısından yeterince desteklenmişti. Ayrıca bu müstahkem kaleler (Phrouria) hem kıymetli eşya deposu, hem de para hazinesi vazifesini görüyorlardı. Sikke veya çubuk şeklindeki altın ve gümüş madenleri, kasalar veya demir çemberli pirinç variller içinde, üzerleri itina ile kapatılmış olarak gizli yeraltı mahzenlerinde saklanıyordu⁵¹⁷.

Maliyenin görevlerinin başında sikke darbı geliyordu. Darp edilen sikkelerin bolluğu, krallığın mali durumu ve genel gücünü göstermekteydi. M.Ö. 93'den M.Ö. 72 ye kadar süren yükselme döneminde çok miktarda sikke basılmıştır. Pontos Krallığında sikkelerde üç çeşit maden kullanılıyordu; altın, gümüş ve bronz. Bronz ufak paralarda kullanılıyordu ve bu paraların darbı yerel yönetimlere bırakılmıştı. Mithridates VI dönemi Pontos Krallığı'nda on iki şehir bu haktan faydalanmıştır. Altın ve gümüş sikke darbı krallığa ait bir haktı. Fakat anlaşıldığı kadarıyla Bosporos krallığında Pantikapion, Khersonesos ve Phanagoria kentleri ufak gümüş paraları darp etme hakkına sahipti⁵¹⁸.

Mithridates VI'nın ataları zamanında, hanedanın kurucusu olan Mithradates Ktistes hariç, Pontos Krallığında altın sikke basımı büyük krallara ait bir hak olarak görülmüştü. Seleukoslara tabi olan küçük krallıklara imparatorluk hakkı olan altın sikke basma hakkı verilmemişti. Ancak Seleukos'ların Anadoludaki etkinliğinin azalması üzerine Bithynia Kralı Nikomedes Epiphanos M.Ö. 2 yüzyıl ortalarında altın stater bastırmıştır. Bu sefer de Roma'lının etkisiyle olsa gerek, Anadolu krallıklarından bunun dışında altın stater basımı yapan olmamıştır. Mithradates VI, M.Ö. 88 de

⁵¹⁶ Strabon: XII, 3,28.

⁵¹⁷ Appianus: Mithridateios, 107.

⁵¹⁸ Günaltay 1987: 475.

Roma'yı Anadolu'dan çıkardıktan sonra, bağımsızlığını ve özgürlüğünü temsilen bir kısmı Pontos'da bir kısmı da Pergamon'da olmak üzere bol miktarda altın stater bastırmıştır. Fakat Dardanos barışından bir müddet sonra altın stater basımına son verilmiştir. Mithradates Eupator'un ele geçen son altın sikkeleri M.Ö. 84 yılına ait bulunmaktadır. Mithradates'in altın sikkeleri de gümüş sikkeleri gibi Attika ölçülerinde darp edilmiştir. Bir stater iki drahmi sikketinde ve yirmi drahmi değerindeydi.

Pontos krallığında ve komşu Bithynia'da en çok tedavül eden gümüş sikke tetradrahmi idi. Kapadokia'da kullanılan drahmi, Pontos krallığında tamamıyla istisnai olarak darp edilmiştir. Pontos kralı Pharnakes zamanından kalma nadir örnekleri darp edilmiştir. Mithradates VI da bu sikkelerden az miktarda bastırmıştır. Zamanımıza intikal eden sikkelerin ortalama ağırlığı 16,5 gramdır. Bu oran çağdaşı olan Attika tetradrahmilerinin ağırlığına eşdeğerdedir.

Sabit darphanelerin en önemlisi Sinop'ta idi. Kentlerdeki sabit darphanelerden başka seferber orduların beraberlerinde götürdükleri seyyar sikke basım atölyeleri de vardı. Kumandan Arkhelaos M.Ö. 88 de Yunanistan'da, prens Ariarathes'de M.Ö.87'de Makedonia'da, bizzat kral Mithradates de Parion'da sikke darp ettirmişlerdir⁵¹⁹.

Mithradates VI'nın ilk sikkelerinin ön yüzünde kendisinin portresi yer almaktaydı. Tasvir biçimi selefleri olan Pontos kralları gibi realist bir biçimde gösterilmiştir. Fakat Pergamon'un fethinden sonra basılan sikkelerde portre çok gençleştirilmiş, idealleştirilmiştir. Bu tipte estetik ve zeka ile dikkat çeken baş, uzun, karışık ve rüzgarla dağınık saçlarla çerçevelenmiştir.

Mithradates'in saltanatının ilk yıllarına ait tetradrahmilerin arka yüzünde, Pers'lerin efsanevi atası Perseus tarafından öldürülmüş Gorgon'dan doğan at, yani Pegasos tasviri vardır. Bu tip doğrudan doğruya Gorgon'un başını tutan Perseus'u gösteren Mithradates tipine bağlıdır. Bu

⁵¹⁹ Günaltay 1987: 477.

esas şekle, yıldız ve aydan oluşan ikinci bir sembol ilave edilmiştir. Söz konusu sembol Mithradates II den itibaren hanedana mensup kralların tüm sikkelerinde görülen hanedanlık armasıdır. M.Ö. 96 yılından itibaren sikkelerde Pegasos'un etrafına bir çiçekli sarmaşık çelengi çevirmiştir. Bunun eski Pergamon krallığına ait kentlerin para birliği tarafından çıkarılan Cistophor denilen sikke tipinden alınmış olduğu anlaşılmaktadır⁵²⁰. Anadolu'nun fethinden sonra Pergamon'da darp edilen tetradrahmiler ve staterler üzerinde Pegasos'un yerine, Artemis'in kutsal hayvanı geyik, geçmiştir. Mithradates, Pontosa geri döndüğünde, av meraklısı bir krala uygun olan bu yeni tipi bütün sikkeleri üzerinde resmettirmiştir.

İlk Pontos krallarının sikkeleri üzerinde hiç bir tarih, hatta Kappadokia'da olduğu gibi sikke darp olunduğu zamanda dahi kralın saltanat yılını gösteren bir rakam bulunmuyordu. Halbuki Mithradates VI, Seleukos'lar tarafından tatbik edilen ve sonra Parth ve Bithynia krallarınca da taklit edilen sikke örneklerine uymuş, M.Ö. 96 yılından itibaren sikkeleri üzerinde Era sayılan belirli bir tarihe göre, sikkenin darp edildiği yılı bildiren tarihi yazdırmıştır. Kabul edilen Era, M.Ö. 297 yılının son baharındaki gece ile gündüzün eşitliği zamanına denk geliyordu. Bu tarih, Pontos krallığını kuran Mithradates Ktistes'in, aşağı yukarı, ilk fetihleri zamanına denk geldiği düşünülürse, Pontos dönemine de Era olarak alınmış olması sebebi anlaşılabilir⁵²¹.

2.5. PONTOS KRALLIĞI SİYASAL VE POLİTİK YAPISI

Mithradates'ler sülalesi genel itibariyle bir Pers gibi savaşçı olmakla birlikte emelleri gerçekleştirme doğrultusunda bir Hellen gibi siyasetçi ve politika adamı olma özelliklerine de sahiptiler. Mithradates VI gibi ataları da halktan kopuk bir hayat yaşamamış, izledikleri siyasetle tebaalarını, çeşitli etnik toplulukları ve onların liderlerini kendilerine sıkı bir şekilde bağlamayı

⁵²⁰ Günaltay 1987: 477.

⁵²¹ Günaltay 1987: 478.

başarmışlardır. Mithradatesler Krallığının ana nüvesini oluşturan toplumların her seferinde (bilhassa Mithradates VI döneminde görüldüğü üzere) krallarına sıkı bir şekilde bağlı kalmış olduğunu görmekteyiz. Krallığın iç dinamiklerini izledikleri siyasetle sağlamlaştırmış olan Mithradates'lerin aldıkları bu güçle Anadolu ve Roma ile olan ilişkilerindeki politik hareketlerinde tereddütsüz davrandıklarını görüyoruz. Elbette ki başa geçen krallar arasında siyasi ve politik aktiflikte farklılıklar görülmektedir. Anadolu ve Roma'daki karışıklıklardan gerek savaşarak, gerekse rüşvet vererek faydalanmasını iyi bilmişler, coğrafyadaki mevcut imparatorlukları ve kuzeydeki barbar kavimleri dahi kendilerine bağlamak için çeşitli bağlaşıklıklar kurmuşlar, kız alıp kız vermek suretiyle akraba dahi olmuşlardır.

Hanedanın kurucusu olan Mithradates III (Mithradates I Ktistes), M.Ö. 301 Diadokhlar arasında vuku bulan Ipsos savaşı sonucunda Antigonos Monophthalmos'un ölmesiyle durumu fırsat bilip Anadolu'daki konumunu daha da sağlamlaştırmıştır. Böylelikle, M.Ö. 301 yılında *Ktistes* (kurucu) lakabı alan Mithradates, Olgassys (İlgaz) Dağları'nın eteklerindeki müstahkem Kimiata Kalesi'nin de içinde bulunduğu Kimiatene yöresinde kendi hakimiyet alanını kurarak, Paphlagonia Bölgesi'nde krallığının temellerini atmıştır⁵²². Ardından, krallığının sınırlarını Paphlagonia'nın iç bölgeleri ile Kappadokia'ya doğru genişletmek üzere faaliyete geçmiştir. M.Ö. 301 yılından M.Ö. 281 yılına kadar geçen süre zarfında gittikçe güçlenen Mithradates I Ktistes kendini Pontos hakimi olarak kabul ettirdikten sonra, İris (Yeşilırmak) kenarındaki Amaseia'yı da ele geçirerek burayı krallığının başkenti yapmış olduğunu görüyoruz. Mithradates'in ya Lysimakhos'un ölümünden ya Diodoros'u yendikten ya da Seleukos'un suikaste kurban gitmesinden sonra, M.Ö.280 yılında kendisini Pontos kralı ilan ettiği düşünülmektedir⁵²³. Çünkü, Mithradates I Ktistes bağımsızlığının ve krallığının simgesi olan altın sikkeler bastırmıştır. İskender'in sikkelerinden

⁵²² Strabon: XII, 3, 41.

⁵²³ McGing 1986: 19, 39.

esinlenen bu sikkelerin ön yüzünde tanrıça Athena'nın başı, arka yüzünde ise, ayakta duran bir Nike figürü ile "*Kral Mithradates*" lejantı yer almaktadır. Görüldüğü üzere Mithradates I Ktistes, savaşmanın yanı sıra doğru yerde doğru zamanda hareket ederek meydana gelen oluşumları kendi çıkarları için kurnazca kullanabilmiştir. Politik ve siyasi vizyonunun genişliği sayesinde olaylara doğru zaman ve yerde sirayet etmiş ve adım adım krallığını sağlam temeller üzerine yükseltmeye başlamıştır. Politika cephesinde hassas davranışları kendinden sonra gelecek olan krallara da yol göstermiştir.

Mithradates I Ktistes'den sonra yerine geçen oğlu Ariobarzanes (M.Ö. 266/265-250) hakimiyeti üzerine bilinen şeyler azdır. Politik açıdan başta Galatlarla olan ittifakını devam ettirmişse de, ücretli Galat askerleri kendisine karşı isyan etmiştir⁵²⁴. Ayrıca yayılmacı bir politika izlediğini de Orta Karadenizin önemli limanlarından Amisos'u ele geçirerek krallığının sınırlarına katmış olmasından anlamaktayız.

Ariobarzanes'den sonra tahta geçen Mithridates II'nin Hellenistik Dönem Anadolu tarihinde önemli bir rol oynamaya başlaması, onun Seleukos Kralı Antiokhos II Theos'un (M.Ö. 261-246) kızı Laodike'yle evlenmesiyle başlamıştır⁵²⁵. MithradatesII'nin, kız alıp vererek akraba olma argümanını siyasi ve politik açıdan döneminde sıkça ve başarıyla uyguladığını görmekteyiz. Kendisinin Seleukos'lardan kız alması yetmemiş, Laodike isimli kızını Seleukos Kralı Antiokhos III ile, diğer Laodike isimli bir kızını da Antiokhos'un Anadolu'da genel valiliğe atadığı kuzeni Akhaïos ile evlendirmiştir⁵²⁶. Bu sayede, Anadolu'yu yönetmek üzere gönderilen her iki görevli, belirli bir süre sonra Seleukos krallarına karşı ayaklanmış olsalar da, Pontos Kralı Mithridates II, izlediği politika sayesinde her iki tarafı bir şekilde kendisine dost etmeyi başarmıştır.

Antiokhos II Hieraks, kız kardeşinin vasıtasıyla olacak, Pontos Kralı Mithridates II ile ittifak kurmuştur. Ancak, bu sırada Seleukos II kardeşi

⁵²⁴ Günaltay 1987: 291.

⁵²⁵ Arslan 2007: 59.

⁵²⁶ Polybios: V, 43, 1-4.

Antiokhos II ile savaşmak üzere büyük bir orduyla Anadolu'ya geçmiş, Batı Anadolu'da karşılaşarak bu savaşı kolaylıkla kazanmıştır. Hemen akabinde kardeşinin müttefiki olan Pontos Kralı Mithridates II'nin üzerine bir sefer düzenlemiştir. Ancak Antiokhos Hieraks'ın, Mithridates II ile birlikte Galat paralı askerlerinden oluşturduğu bir orduya karşı, M.Ö. 240/239 yılında Ankyra (Ankara) yakınlarında yaptığı savaşın hezimetle sonuçlanmasından sonra Seleukos II Kallinikos Asya'daki topraklarına çekilmek zorunda kalmıştır. Bu zaferden sonra, her nedense Antiokhos Hieraks ile Mithridates II'nin arası açılmış gibi gözükmetedir⁵²⁷. Çünkü Mithridates II, Hieraks'ın bundan sonraki seferlerinde onu aktif olarak desteklemekten vazgeçmiş ve her iki Seleukos kralıyla da arasını iyi tutmaya özen göstermiştir. Böylece Mithridates II'nin Anadolu'da izlediği başarılı siyaset, Pontos Krallığı'nı Anadolu'daki Hellenistik krallıklar arasında önemli bir konuma getirmiştir.

Mithridates II'den sonra başa geçen Mithradates III'ün (M.Ö. 220-197) yaklaşık yirmi üç yıllık hakimiyeti barış içinde geçmiş gözükmetedir. Bu dönemle ilgili değinilere antik kaynaklarda rastlanmamakla birlikte politik açıdan Mithridates II'nin denge politikasının devam ettirildiği anlamı içeriyor olabilir.

Pontos Kralı Pharnakes I'in (M.Ö. 197-160/159) hükümdarlığı sırasında seleflerinden daha sistematik, saldırgan ve yayılımcı politika izlemiş olduğunu biliyoruz⁵²⁸. Kral M.Ö. 188 yılında, komşu Bithynia Kralı Prusias I ve Ortiagon komutasındaki Galatlarla ittifak yaparak Pergamon Kralı Eumenes II'ye karşı savaşmıştır⁵²⁹. Mağlubiyetle sonuçlanan savaştan sonra, barış görüşmelerinde sebebi bilinmeyen bir nedenle yer almamıştır. Pergamon kralı ile yaptığı ikinci savaşta Galat şefleri ve Armenia Kralı Mithradates ile oluşturduğu Doğu Koalisyonu, Pergamon Kralı ve müttefikleri Kappadokia ve Bithynia karşısında (ilk savaşta Bithynia, Pharnakes'in müttefikiydi) sonuçta yenilmiş, Roma'nında baskısı ile yapılan anlaşmada ele

⁵²⁷ Magie 1950: 8, 737, 24.

⁵²⁸ Olshausen 1978: no. 415.

⁵²⁹ Pompeius Trogus: 32.

geçirdiği toprakların büyük bir kısmını geri vermekle beraber, bu savaşla aldığı Sinope, Kotyora ve Kerasos kentleri kendisinde kalmıştır. Böylece Pharnakes, ülkesinin sınırlarını Karadeniz sahillerinde Amastris'ten Kerasos ve belki Trapezus'a kadar genişletmeyi başarmıştır. Ayrıca krallığının başkentini ve krali mezarlık merkezini Amaseia'dan Karadeniz'in önemli metropolü Sinope'ye taşımıştır⁵³⁰.

Pharnakes ayrıca kendi adına Pharnakeia kentini kurmuş ve Kotyora ile Kerasos sakinlerine synoikismos uygulayarak bu kente transfer etmiştir²⁹. Bu girişimin karalın gücünü gösteren ve payitahtını taçlandıran siyasi ve politik etkileri tartışmasız bir uygulama olduğu şüphesizdir. Tarihte synoikismos uygulamasını ancak büyük liderlerin yaptığını göz ardı etmemek gerekir. Ayrıca Pharnakes, Kırım Yarımadası'ndaki Hellen kolonileriyle müttefik olarak onları Skythia (İskit) akınlarına karşı koruması altına alarak hakimiyet alanını genişletmiş ve bölgesindeki Hellen kentlerinin en önemli hamisi ve kurtarıcısı olarak tanınmasını sağlamıştır. Böylelikle Kral Kırım'ı ele geçirmemiş olsa bile izlediği Hellen sever tavrıyla Pontos hakimiyetinin temellerini atmış oluyordu.

Pharnakes'den sonra gelen Mithradates IV Philopator Philadelphos (M.Ö. 160/159-150), ile birlikte Pontos Krallığının yayılmacı tutum ve politikasının tamamen değiştiğini görüyoruz. Dışa karşı daha ılımlı bir politika izlenmiş ve hatta Roma'nın dostları ve müttefikleri arasına girilmiştir. Roma müttefiki, Pergamon Kralı Attalos II, M.Ö. 155/154 yılında Bithynia Kralı Prusias II ile savaşırken Mithradates IV de Kappadokia Kralı Ariarathes V ile⁵³¹ birlikte Attalos'un saflarında yer almışlardır. Mithridates IV, atalarından kalma Seleukos'larla evlilik bağına bozarak kız kardeşi Laodike ile evlenmiş ve krallığını onunla birlikte yönetmiştir⁵³². Hiç şüphesiz Pontos tarihindeki köklü değişimlerin olduğu bu dönemde Mithradates IV'ün neden böyle bir politika izlediği anlaşılamamaktadır. Philopator- Philadelphos, yani babasını

⁵³⁰ Plutarkhos: Pompeius, XLII, 2-3.

⁵³¹ Diodorus: XXXI, 28.

⁵³² McGing 1986: 36, 109.

ve kardeşini seven Mithradates IV'ün bu sevgiyi öncülü Pharnakes'e duymamış olması ve onun izlemiş olduğu politikaların tersine politikalar izlemiş olması belki de kişisel bir çekişmenin sonuçlarını işaret ediyor olabilir.

Mithradates IV'ün ardılı olan Mithradates V Euergetes (M.Ö. 150-120), Seleukos Kralı Antiokhos IV Epiphanes'in kızı Laodike'yle evlenmiştir. Onun hükümdarlığı sırasında Pontos-Roma ilişkileri daha da yakınlaşmıştır. Pergamon Kralı Attalos III, M.Ö. 133 yılında ölünce, krallığını vasiyet yoluyla Roma'ya bırakmış, ancak Aristonikos (Eumenes III) adında biri Pergamon tahtında hak iddia ederek, isyan etmiştir⁵³³. Anadolu'daki Roma müttefiki krallıklar ve Pontos Kralı Mithradates V Euergetes isyana müdahil olmuştur. Mithradates V Euergetes (eli açık, cömert) dönemi genel olarak Pergamon krallığının mirasının paylaşılması için geçen mücadeleler ve entrikalarla geçmiştir.

Roma'yla dostluğunu sonuna kadar korumaya çalışmış olan Pontos Kralı Mithradates V bu şekilde, Galatia üzerinde büyük ölçüde söz sahibi olmuştur. Fakat saltanatının son yıllarında, Bithynia kralı Nikomedes'in Roma senatosuna şikayeti üzerine, Mithradates'in Phrygia ve Galatia bölgelerini senatörlere ve M. Aquillius'a verdiği rüşvet sayesinde elde etmiş olduğu ortaya çıkmıştır. Nikomedes bu kararın tasdik edilmemesini istemiş ve Pontos kralının Roma'yla olan ilişkileri soğumaya başlamıştır. Bu sırada Paphlagonia'ya hakim olan Gangra hanedanı sönmeğe yüz tutmuştu. Bu sülalenin son hükümdarı Pilomen, vasiyetnamesinde ilginç bir şekilde bölgeyi komşusu Pontos Krallığına bıraktırmış ve Mithradates'i varis göstermişti. Bu sayede Pontos kralı savaşız Paphlagonia'yı ilhak etmiştir⁵³⁴.

Mithradates V Euergetes öncülleri gibi krallığıyla Hellenler arasında yakın ilişki kurmaya çalışmış ve Pontos sarayında Hellen etkisi görülmeye başlamıştır. Mithradates V Euergetes, bu parlak sayılabilecek başarılarla küçük Pontos krallığını genişletmiştir. Ancak Roma ile olan ilişkisi ve

⁵³³ Strabon: XIV, 1, 38.

⁵³⁴ Günaltay 1987: 298

Aristonikos ayaklanmasında Roma çıkarlarını koruması geleceğe yönelik vizyonunun sınırlı olduğunu göstermektedir. Anadolu'nun diğer uydu devletleri gibi Pontos kralının bu hareketi de Roma'nın Anadolu'da yerleşmesini ve neticede kendi devletlerinin ortadan kalkmasına neden olacaktı. Mithradates V kendinden sonra geleceklere güçlü ama bir o kadar da tehlikeli bir miras bırakmıştır. M.Ö. 120 yılında Sinop'taki sarayında verdiği bir ziyafet esnasında kral dostları tarafından öldürülmesi ile yönetimi ele alan Kraliçe Laodikea dönemi ise krallık için, Roma'ya kayıtsız bir teslimiyetin ucuna gelindiği, skandallar ve felaketler dönemi olmuştur.

Pontos Kralı Mithradates Eupator tahtı tekrar ele geçirdikten sonra yaptığı ilk iş ordusunu ve donanmayı güçlendirmek olmuştur. Geleceği gören yetkin bir kral olarak, Anadolu'ya ayak basmış olan Roma'nın burdaki zengin Hellenistik Krallıkları ele geçirmeden durmayacağını biliyordu. Onun için Romayla savaş kaçınılmazdı. Birinci Mithradates-Roma savaşlarına kadar olan dönemde direk Romanın karşısına çıkmaktan kaçınmış, bunun yerine Karedenizdeki egemenliğini sağlamlaştırmış, bölge halkları ve diğer krallıklarla ittifaklar kurarak muhtemel savaşa karşı gücünü arttırmıştır. Bunu yaparken de Roma yayılmacılığına karşı Yunanistan ve Anadolu'da casusluk ve propaganda faaliyetlerine başlamıştı. Hatta bizzat kendisi Kırım'ın fethinden sonra birkaç adamı ile beraber şüphe çekmemek için kıyafet değiştirerek Kapadokia, Galatia, Roma'nın Asya eyaleti, Bithynia ve Paphlagonia'yı dolaşmış, Anadolu halklarının içinde bulunduğu durumu ve gezdiği bölgelerin askeri ve siyasi yapısı hakkında birinci elden bilgi sahibi olmuştur⁵³⁵. Halka ve diğer krallıklara, yeryüzündeki bütün krallıklara düşman olan Romalıların açgözlülükle egemenlikleri altındaki eyaletleri ve kendilerine komşu olan krallıklara ait zenginlikleri yağma ederek halkı sömürdüklerini propagandasını yapıyordu. Bunu yaparken de Roma'nın Akdeniz Dünyası'nda uyguladığı ezici politikalara karşı kendisini ikinci bir İskender gibi tanıtıyor ve kendisini Anadolu halklarının kurtarıcısı olarak gösteriyordu. Mithradates, öncelikle Romalıların Akdeniz Dünyası'ndaki bütün kralları ve

⁵³⁵ Günaltay 1987: 329.

krallıkları yok etmek niyetinde olduklarını vurguluyordu⁵³⁶. Romalıların bütün krallardan nefret ettiklerini söylüyordu⁵³⁷. Zira Romalılar kendi imparatorluklarının yanında hiçbir kralın mevcudiyetini hoş karşılamıyordu. Mithradates VI Eupator zamanında Pontos Krallığı'yla Roma'nın arası açılmıştı. Önce, M.Ö. 119/116 yılında, Phrygia Bölgesi Romalılar tarafından elinden alınmış, daha sonra da M.Ö. 89 yılında, toprakları Romalı elçi Manius Aquillius'un kışkırtması ve teşviki sonucunda Bithynia Kralı Nikomedes IV tarafından tecavüze uğramıştı⁵³⁸.

Iustinus'a göre, Mithradates VI Eupator savaşa başlamadan önce, Anadolu halkı açgözlü proconsullardan, malları haciz ederek açık arttırmayla satan publicanuslardan ve hakikati tahrif eden hileli davalardan dolayı Romalılarından nefret ediyordu⁵³⁹. Belki de bu nedenle Mithradates, Asya, Hellas, Africa ve hatta Italia'daki birçok kentin Pontos kralının yanında yer alacağını, çünkü onların da artık Roma'nın açgözlülüğüne daha fazla katlanamadıklarını söylüyordu. Mithradates savaşın asıl sebebinin, Romalı yüksek zümrenin para tutkusu, zenginliğe ve servete aşırı düşkünlükleri olduğunu ileri sürüyor, böylece kendi politikasının masumiyetini kanıtlamaya çalışıyordu. Ayrıca, Romalıların sahip oldukları her şeyin, ülkelerinin bile çalıntı olduğunu iddia ediyordu⁵⁴⁰.

Diğer yandan Mithradates'in gerek Hellas ve Anadolu kentlerine yaptığı cömert bağışlar, gerekse Roma'ya karşı mücadelesinde Anadolu halklarının kurtarıcısı sıfatıyla ortaya çıkması, onun Hellenler arasında Hellen sever olarak tanınmasına yardımcı oldu. Çevresindeki yüksek rütbeli subaylar, sarayındaki kıdemli aristokratlar, bilim adamları ve filozofların Hellen asıllı olması ise, Hellenlerin onu kendilerinden biri olarak görmesine neden oluyordu. Mithradates ayrıca, bastırdığı sikkelerde kendini Hellenlerin lideri ve kurtarıcısı olarak göstermeye gayret ediyordu. Bunu yaparken, bir

⁵³⁶ Sallutius: IV, 69, 17- 20-21.

⁵³⁷ Sallutius: IV, 69, 5.

⁵³⁸ Appianus: Mithridateios, 11-12.

⁵³⁹ McGing 1986: 105.

⁵⁴⁰ Sallutius: IV, 69, 17.

yandan kendisinin Büyük İskender gibi, sakalsız, idealize edilmiş sikkelerini bastırıyordu⁵⁴¹. Değerli taşlar üzerine portrelerini işletiyor ve heykellerini yaptırıyordu. Böylelikle, bir bakıma Anadolu halklarını zalim Romalılardan kurtaracak kişinin kendisi olduğunun propagandasını yapıyordu. İskender'in ideal kral imajı, birleştirici ve kaynaştırıcı özellikleri hem Anadolu halkları hem de Doğu kültürleri tarafından sevilen bir motifti⁵⁴². İskender, nasıl Anadolu halklarını Perslerin hegemonyasından kurtararak onlara özgürlüklerini geri verdiyse, Mithradates de onları Romalıların zulmünden kurtaracaktı. Bu bakımdan Pontos kralı, Hellenler ve Anadolu'da yaşayan bütün etnik gruplar üzerinde aynen İskender'in yarattığı izlenimi gerçekleştirmeye çalışıyordu. Bu politikasında da bir dereceye kadar başarılı olmuştu. Her çeşit insanı ve kavmi bir şekilde elde etmesini bilen kurnaz kral Mithradates, bu arada iç çekişmeler ve parti kavgaları içindeki rejim düşmanı Romalılara da kucak açmayı ihmal etmiyor ve onlardan kendi amacına ulaşmak için yararlanmasını biliyordu. Anadolu halklarının ise, egemenlik ve bağımsızlık duygularını körüklüyor, böylelikle onların kendi çevresinde toplanmasını sağlıyordu.

Mithradates VI Eupator soyunu, baba tarafından Pers İmparatorluğu'nun kurucuları Kyros ve Dareios'a, anne tarafından ise, İskender ve Seleukos I Nikator'a dayandırıyor⁵⁴³. Bu bakımdan aynen Pers hükümdarlarının yaptığı gibi, Ahura Mazda'ya (Zeus Stratios) kurbanlar sunuyordu⁵⁴⁴. Ayrıca insanlar, Sibylla kitaplarındaki: "...doğudan gelen bir kralın birçok kralı tahtından edeceği, geniş topraklara sahip olacağı, daha sonra da bütün krallara korkuyu öğreteceği ve Romalılara felaket getireceği,..."⁵⁴⁵ kehanetlerine inansınlar diye hem halk hem de orduya verdiği söylevlerde ve Romalılara karşı savaşa başlamadan önce, bastırıldığı sikkelerde kendisinin Perslerle olan bağlantısını vurguluyordu. Bunu yaparken doğduğu ve tahta çıktığı sırada gökyüzünde görülen kuyruklu

⁵⁴¹ Winter 1894: 245.

⁵⁴² Badian 1958: 425.

⁵⁴³ Appianus: Mithridateios, 112.

⁵⁴⁴ Appianus: Mithridateios, 66, 70.

⁵⁴⁵ Arslan 2007: 123-124.

yıldızı da propagandasının bir vasıtası olarak kullanıyordu. Pontos'ta dolaşan bronz sikkeler üzerinde ışık saçan kuyruklu yıldız motifine yer veriyordu⁵⁴⁶. Böylelikle aynı zamanda Perslerin kehanet belgelerinde işaret edilen kurtarıcı kralın kendisi olduğunu vurgulamaya çalışıyordu. Zira Mithradates, Anadolu'nun iç bölgelerinde yaşayan otokton halklara göre Pers, Hellenlerin bakış açısına göre ise, Makedonia Krallığı'nın Hellenistik Dönem'deki bir uzantısıydı. Bu nedenle, kral bir bakıma kendisini Hellen kahramanı Perseus gibi göstererek Hellas, Anadolu ve Persler arasında bir köprü oluşturmaya gayret ediyordu. Çünkü Persler de soylarının atası olarak Perseus'u kabul ediyorlardı⁵⁴⁷. Bu yüzden kral bastırdığı sikkelerde bir bakıma Perseus efsanesinden esinlenerek hanedanlığının bir taraftan Pers diğer taraftan da Hellenlerle bağlantılı olduğunu vurguluyordu. Bunun için kendisine kişisel amblem olarak Pegasos'u seçmiş ve M.Ö. 86/85 yılına kadar bastırdığı tetradrahmiler üzerinde Pegasos motifine yer vermişti. Bunun yanı sıra, kral zaten Doğu kökenli bir tanrı olmasına rağmen Hellenler tarafından benimsenerek Olympia tanrıları arasına alınan Dionysos'u kendisine lakap (Epitheton) olarak almıştı. Bu surette Dionysos gibi, kendisini de Hellenlere kabul ettirmek için elinden geleni yapıyordu. Böylelikle Mithradates VI'nın, Hellas ve Anadolu'da uyguladığı politika ve propagandalar Anadolu halkları arasında saygı ve prestij kazanmasına yardım etmiş ve zamanı geldiğinde onun birçok kent tarafından bir kurtarıcı gibi karşılanmasına neden olmuştur.

Sonuç olarak, Mithradates'in meydana getirdiği devlet yönetiminde kendi kişiliğindeki, Pers ve Hellen nitelikleri hakim bir yer tutuyordu. Mithradates, kendi ulusuyla olan ilişkilerinde yarı Pers yarı Hellen, Hellenlerin gözündeyse Pers isimli olmasına rağmen bir Hellendi. Bu bakımdan Pontos kralı, Hellenlerin hilesi ve kurnazlığıyla Perslerin yayılımcı politikası ve yönetim biçimini kendi amaçları doğrultusunda kullanmayı bilmiştir. Ayrıca bu durum onu her iki halk arasında bir köprü konumuna getiriyor, iki kültüründe kaynaşmasında önemli rol oynuyordu. Ataları gibi diğer krallıklarla olan

⁵⁴⁶ Arslan 2007: 124.

⁵⁴⁷ Herodotos: VII, 150.

ilişkisinde akrabalık ilişkilerine önem vermiş, evlilik vasıtasını krallığının çıkarları doğrultusunda başarılı bir şekilde kullanmıştır. Ayrıca yine ataları gibi bilhassa Roma senatosunda paranın gücünü de kullanmış, savaşmadan başarılar kazanmış hatta barışı satın almıştır. Vakıf olduğu kültür ve bilgi birikimini krallığının temellerini oluşturan ve oluşturacak olan tebaalarını kendisine sağlam bir şekilde bağlamak için başarıyla kullanmıştır. Halkı üzerindeki siyaseti, kendisinin onlardan biri olduğuna inandırıyor. O bir çiftçi ile çiftçi, bir gemici ile gemici gibi iletişim kurabiliyordu. Sırf bu iletişimi kuvvetlendirmek için çok iyi bildiği Persçe ve Hellençe'nin yanında krallığı kapsamında konuşulan tüm dillerde konuşmasını öğrenmişti. Buda yaptığı konuşmalarda halk üzerindeki etkisini artırıyor, her dilden askerlerini motive etmesini biliyordu. Uyguladığı politikalarda ne zaman ilerlemesi ve ne zaman durmasını bilen akılcı yaklaşımlar içinde olduğunu görüyoruz. Başarılı bir asker olduğu gibi, çok sofistike siyasi ve politik manevralara imzasını atmış deha sahibi, bittiği yerden tekrar yükselmesini bilen, mücadeleci bir devlet adamıydı. Ancak yaşamının ilerleyen dönemlerinde, şüpheli kişiliği nedeni ile etrafı yalnızlaşmış, askeri dehasının devam etmesine mukabil politik açıdan hatalar yapmaya başlamıştır. Soyundan gelenlere haklı yada haksız güvensizliği planlarının işlenmesini güçleştirmiş.

2.6. PONTOS KRALLIĞI DİNİ YAPISI

Pontos krallığındaki dinlerin bir tablosunu çizebilmek için, bu ülkede yaşayan toplumların ayrı ayrı incelenmeleri zaruridir. Bu kavimlerin her ne kadar ortak bir krallık çatısı altında toplanması, aralarındaki iletişim ve münasebetleri arttırmış ve bir kaynaşmaya yol açmış ise de, bu kaynaşma tam anlamıyla gerçekleşmiş değildi. Bu kavimler, Mithradates VI zamanında da yine kendi din ve inançlarını muhafaza ediyorlardı.

Krallığın Skydises ve doğu Paryadres bölgesinde bulunan kabileleri medeniyetten uzak ilkel bir yaşam sürmeye devam ediyordu. Bunları

Mithradates'in tebaaları saymak bile güçtü. Bu bölgede Makron'lar, Heptakomet'ler, Mossynoikoi'ler ve Byzeres'ler gibi çok ilkel hayat süren kabileler yer alıyordu. Bunların en vahşi olanları Heptakometler idi. Varlıklı ailelerin çocuklarının bedenleri iğne ile yapılmış tasvirlerle kaplı idi. Mossynoikoi'ler ağaçların tepelerinde yaşarlardı. Liderleri, kavminin elinde rehine idi. Kral tecrit edilmiş bir kulede yaşar, halkı onu beslerdi ve muhafaza altında tutulurdu. Tebaası kendisinden memnun olmadığı zaman, onu aç bırakmak suretiyle öldürürlerdi⁵⁴⁸. Bölgenin bütün öteki kabileleri gibi Makronlarda ilkel bir hayat sürüyordu. Dinleri de fetişizm idi. Bununla beraber, Ksenophon bir mızrağa yemin ettiklerini söyler⁵⁴⁹. Herodotos'a göre Makronlar, komşuları Kolkhoi'lerden sünnet olma adetini almışlardı⁵⁵⁰.

Batı Paryadresler deki kavimler Paryadres ve Skydides deki kabilelere göre dağa gelişmiş bir yaşam tarzı sergiliyorlardı. Bunlar Khalybes'ler ve Tibarenoi'lerdi. Khalbes'ler madenci ve kimseye zararı dokunmayan balıkçı bir kavimdi, bazı kabileler ücretli askerlikte yapıyordu. Tiberoni'ler genel olarak hayvancılıkla geçinen konuk sever insanlardı. Kadının tespit ettiği erkeğin çocuğun yanında kuluçkaya yatması ve babasının kendisi olduğunu belirtmesi ilginç geleneklerindendi⁵⁵¹.

Lykos vadisi ve Halys havzası ile Fırat'ın iki yakasında Armenia'lılar yaşıyordu. Aslen Phrygia'lı olan Armenia'lılar, uzun süre Medler ve Perslerle temasları neticesinde Persleşmişlerdi. Başlıca tanrıları, Babil tesiriyle az çok değişmelere uğrayan Pers tanrıçası Anaitis idi. Ermeniler, kızlarını bu tanrıçanın tapınaklarında fuhuşa sevk ederlerdi. Pontos'la hudut olan Akilisen eyaletinde bu tapınakların pek çok sayıda olması, bu eyaletin Anaitis adını almasına sebep olmuştu⁵⁵².

⁵⁴⁸ Ksenophon: V, 4, 26.

⁵⁴⁹ Ksenophon: IV, 8, 1-9.

⁵⁵⁰ Herodotos: II, 104.

⁵⁵¹ Ksenophon: V, 5, 1.

⁵⁵² Günaltay 1987: 455.

Paphlagonialılar, avcı ve çoban kavim olarak kalmışlardı. Bunlar, eski adetlerine ve milli bağımsızlıklarına çok bağlı insanlardı. Süvarilerinin İran ordusunun en kıymetli kıtası sayıldığı zamanlara nispetle Mithridates VI döneminde askeri kıymetleri hayli azalmıştı. Paphlagonialılar, batıl itikatlara inanan, tembel, dar kafalı, kanlı işlere hazır insanlardı.

Dinleri, Phrygia'nın Sabazios kültünü hatırlatan naturalist bir dindi. Bu dine göre kış, tanrıya zincir vuruyor, yaz ise onu zincirden kurtarıyordu. Tapınaklar, Olgassis tepelerini kaplayan basit kutsal kayalardı. Ptolemaios Soter'in Serapis tapınağına koymak için kült heykelini arattığı meşhur Sinope tanrısı Hades, belki Paphlagonia'lıların da Hellenleşmiş tanrıları idi⁵⁵³.

Mithradates'in tebaası arasında en kalabalık grubu Kapadokia'lılar oluşturuyordu. Kapadokia'nın yurttaşı olan Strabon onları barbarlardan itina ile ayırarak, çalışkanlık ve Hellen kültürüne haiz olmalarını över⁵⁵⁴. Kappadokia'lıların muhafaza etmiş oldukları yegane kültürleri dinleri idi. Fakat o da türlü unsurların içine katılması yüzünden bir hayli karışmıştı. Sünnet geleneğinin Herodotos tarafından haber verilen tatbiki, kutsal fahişelik, domuz eti yenmemesi gibi adetlerde Mezopotamya ve belki de Mısır tesiri aranabilir⁵⁵⁵.

Zelitis yöresi ise, adını baş yerleşim, tapınak ve rahip kenti Zela'dan (Zile) almıştı⁵⁵⁶. Zela territorium'nda Semiramis Tepesi üzerinde, içinde Armenia'lıların da saygı gösterdikleri, Perslerin Ana tanrıçası Anaitis'e ait bir tapınak bulunurdu. Burası efsaneye göre Saka kraliçesi Semiramis, gerçekte ise M.Ö. 6. yüzyılın ikinci yarısında, burada Saka'lara karşı zafer kazanan Pers generaller tarafından kurulmuştu. Persler zaferden sonra ovada buldukları büyük bir kayanın etrafına toprak yığarak bir tepe meydana getirmişler ve onun üzerine Anaitis adına tapınak inşa etmişlerdi. Tapınağın önüne ise, Anaitis ile Pers tanrılarından Omanes ve Anadates adına birer

⁵⁵³ Günaltay 1987: 456.

⁵⁵⁴ Strabon: XII, 3, 31.

⁵⁵⁵ Günaltay 1987: 458.

⁵⁵⁶ Strabon: XII, 3, 37.

sunak kurmuşlar ve burada söz konusu tanrılar onuruna her yıl kutlanan kutsal bir festival düzenlemişlerdi. Bu seremoniler Zela'lılar tarafından, bölge Pontos krallarının, hatta Romalıların eline geçtikten sonra dahi kutlanmaya devam etmiştir⁵⁵⁷.

Zela'da tapınım gören ve Pers tanrılarında Omanes kültünü ve kurban törenlerine, sunağa ve rahiplere ilişkin önemli bilgileri bize Strabon aktarmıştır⁵⁵⁸. Öyle ki, tapındaki kutsal alanın ortasındaki yükselen küllerin üzerinde hiçbir zaman söndürülmeyen ateş yanmaktaydı. Pyraithos'lar olarak adlandırılan Mag rahipleri, kapüşonları ağızlarının kenarına kadar uzanan keçeden yapılmış takkeler giyerlerdi. Bunlar, gerçekleştirdikleri kurban törenleri sırasında bıçak kullanmazlar, kurbanları sopalarla öldürürlerdi. Rahiplerin ilahi şeklindeki günlük duaları yaklaşık bir saat sürer, Omanes'in ahşaptan yapılmış kutsal heykeli tapınım boyunca taşınırdı.

Zela, Pontos Krallarınca bir kentten ziyade, Pers tanrılarının kutsal alanı olarak idare edilirdi. Bütün Pontos halkının en önemli sorunlarına ilişkin yeminlerini ettikleri bu yerde yapılan kutsal ayinler, daha ilahi bir karakter taşırdı⁵⁵⁹. Tapınağa bağlı araziler içindeki zengin gelir kaynakları, çok sayıdaki kadın ve erkekten oluşan tapınak hizmetkarları, her şeyin efendisi kabul edilen başrahip ve kalabalık maiyetinin yönetimi altındaydı. Krallar tapınağın dinsel işlevine, özerkliğine ve yönetimine karışmaz ve rahiplere saygı gösterirlerdi⁵⁶⁰.

Ayrıca Ameria olarak adlandırılan yerde Pharnakes'in Men Tapınağı bulunmaktaydı⁵⁶¹. Pontos krallarının bu tapınağa duyduğu saygı üst seviyedeydi ve bu yüzden olsa gerek krallık yeminini "Kralın kaderi ve Pharnakes'in Men'i" şeklinde değiştirmişlerdi. Burası aynı zamanda, Albania ve Phrygia'da olduğu gibi, Selene'nin de (Ay Tanrıçası) tapınağıydı⁵⁶².

⁵⁵⁷ Strabon: XII, 3, 37.

⁵⁵⁸ Strabon: XV, 3, 15.

⁵⁵⁹ Strabon: XII, 3, 37.

⁵⁶⁰ Strabon: XII, 3, 37.

⁵⁶¹ Cumont 1906: 270.

⁵⁶² Strabon: XII, 3, 31.

Kappadokia'lı bir tanrıdan ziyade bir Pers tanrısı olan Pharnakia Men'inin, yine Pers tanrıları olan Mao ve Ma ile bir bağlantısının olması da muhtemeldir⁵⁶³.

Dazimonitis Ovası'nın birkaç kilometre kuzeyinde, Iris Irmağı'na bakan bir tepenin üzerinde Pontos'taki Ma kültünün bulunduğu Komana (Gümenek) kenti yer almaktaydı⁵⁶⁴. Komana, tanrıçanın gri damarlı mermerden yapılmış monumental monolithik sütunlarla⁵⁶⁵ desteklenen tetrastylös planındaki tapınağından ve onun hemen çevresinde gelişmiş önemli bir yerleşim merkezinden ibarettir. Başlıca dini törenleri senede iki defa tanrıça Ma heykelinin merasimle taşındığı büyük ayin ve dini alaydı. Bu bayramlarda binlerce yabancı ziyaretçi Komana'ya gelirdi. Mundar sayılan domuzların kirletmemeleri için mukaddes topraklar sahasına girmeleri yasaktı⁵⁶⁶. Halkını çoğunlukla dindar kişiler ve tapınakta yaşayan hizmetkarlar oluştururdu. Hizmetkarların sayısı kadın erkek karışık olmak üzere altı binden fazlaydı, fakat rahiplerin bunları satmaya hakları yoktu⁵⁶⁷. Belirli bazı kişiler daha vardı ki bunlar bir yemine uyarak daima orada ikamet eder ve tanrıça onuruna kurbanlar keserlerdi. Yerli halk ise, lüks içinde yaşardı. Toprakları bağ ve bahçelerle doluydu. Kentte çoğu, kendini tanrıçaya vakfetmiş, vücutlarından kazanç sağlayan kadınlar vardı⁵⁶⁸. Bu nedenle kent bir bakıma Korinthos Aphrodite'sinin kutsal fahişeleri ile rekabet içindeydi diyebiliriz. Hatta bu durumu belirten döneme ait bir deyimde "Korinthos'a seyahat etmek her adamın harcı değildir" bile söylenmişti⁵⁶⁹. Ma tanrıçasının kült ayinleri, vahşiyane ve huşu halinde geçiyordu. Roma'da Bellona kültüne tabi olanların çılgınca coşmaları ve bu sırada kendilerine zarar vermeleri Sulla zamanında

⁵⁶³ Günaltay 1987: 459.

⁵⁶⁴ Strabon: XII, 2, 3.

⁵⁶⁵ Magie 1950: 181, 13.

⁵⁶⁶ Günaltay 1987: 460.

⁵⁶⁷ Strabon: XII, 2, 3- 3, 34.

⁵⁶⁸ Strabon: XII, 3.36.

⁵⁶⁹ Strabon: XII, 3, 32.

tanrıça Ma kültünün Roma'ya Kappadokia'dan ithal edilmiş olduğunun bir göstergesidir⁵⁷⁰.

Pontos Komana'sı, Kappadokia'daki Komana'yla (Şar) aynı isme ve aynı tanrıça kültüne sahipti. Pontos Komana'sı, aynen Kappadokia Komana'sı (Şar), Zela(Zile), Olba(Uzuncaburç), Pessinus (Ballıhisar) ve Aizanoi'da (Çavdarhisar) olduğu gibi, rahip hükümdarların yönetimindeki bir kenti⁵⁷¹. Ayrıca burada oturanların kurban törenlerini uygulaması, kutsal inanışları ve rahiplerine karşı saygıları hemen hemen Kappadokia Komana'sıyla aynıydı. Pontos Komana'sı, politik bakımdan Pontos kralına bağlı olmakla birlikte, tapınağın kendine özel hazinesi ve Dazimonitis yöresinde geliri rahipler tarafından kullanılan kutsal arazileri vardı. Halk ise, genellikle Pontos krallarına tabi olarak sınıflandırılmakla birlikte, aslında çoğunlukla baş rahibe bağlıydı. Komana'da yaşam boyu rahiplik yapan din adamları, hizmetinde bulundukları tanrıçanın emirlerini halka bildirmek ve bu emirleri yorumlamak suretiyle hüküm sürerlerdi⁵⁷². Kaçaklara sığınma hakkı tanıyabilir ve bağımsız olarak hareket edebilirlerdi. Başrahip, tapınağın ve hizmetkarlarının ruhani başkanı olup hiçbir şekilde krala vergi vermezdi. Bu yüzden Komana, zengin ve kalabalık bir kent olmasının yanı sıra, Armenia, Pontos ve Kappadokia'dan gelen halk için önemli bir ticaret merkeziydi. Özellikle tanrıçanın kutsal törenlerinin düzenlendiği zamanlarda, Anadolu'nun birçok kentinden, kasabasından, her yerden kadınlar ve erkekler hem ibadet etmek hem de eğlenmek için hep birlikte burada toplanırlardı. Festival sırasında tanrıçanın ahşaptan yapılma heykeli (efsaneye göre, onu buraya Skythia Tauros'larından Orestes'in getirdiğine inanılırdı) göz kamaştıran kıyafetler giyen rahiplerin ve tapınak hizmetkarlarının kortejinde, çalgılar ve coşkun ilahiler eşliğinde tapınım boyunca adeta kendinden geçen halka gösterilirdi. Tanrıçanın yılda iki defa yapılan bu kutsal festivalleri sırasında

⁵⁷⁰ Günaltay 1987: 460.

⁵⁷¹ Arslan 2007: 26.

⁵⁷² Strabon: XII, 2, 6.

başrahip krali soyluluğunu temsil eden sembolik bir taç giyer ve onur sırasında kraldan sonra gelirdi⁵⁷³.

Amaseia'nın yaklaşık 10 km. doğusuna düşen, ziraat ve hayvan yetiştirmeye elverişli platolarla kaplı Yassıçal kasabasının hemen kuzeyinde yer alan bir tepe üzerinde ise, Zeus Stratios'a (Orduların Tanrısı) ait bir tapınak merkezi yer alırdı. Burası yaklaşık 250 m. Yarıçapında bir koruma duvarıyla çevriliydi. Kült merkezi kutsal alanın ortasında yer alan, teras üzerinde 40 metre kare boyutlarında, kesme taşlardan inşa edilmiş dikdörtgen planlı bir yapıydı⁵⁷⁴. Burada Pontos Kralları Zeus Stratios onuruna kurbanlar sunar, orada bulunanlara ekmek ve etten oluşan bir ziyafet verirlerdi. Ayrıca kralların kazandıkları zaferleri, burada büyük ateşler yakarak kutladıkları olurdu⁵⁷⁵.

Pontos'da Mithras kültünün adı geçmez. Mithraizm direk Perseus'la bağlantılı olmasına rağmen tanrının adı Mithras olarak anılmaktaydı. Büyük bir olasılıkla bu kültün merkezindeki bilginin çok güçlü ve değerli olmasından dolayı tanrının gerçek ismini gizlemek amacıyla Mithras ismi verilmiş olmalıydı⁵⁷⁶. Mithraizmde gizlilik çok önemli olduğundan dolayı da Pontos'da bu kült ifşa edilmemiş olabilirdi. Fakat Mithradates'lerin adı da gösteriyor ki, Pontos'da da bu kült bulunmaktaydı ve kelime anlamı olarak Mithradates, "Mithras tarafından verilen " anlamına gelmekteydi⁵⁷⁷. Bu nedenle, Perseus'un soyundan geldiğini öne süren Mithradates'in kendisini Pontos sikkeleri üzerinde Perseus olarak gösterdiği ve bu sikkeler üzerinde Perseus ile ilgili Medusa ve onun kanından doğan Pegasos'u kullandığı görülmektedir. Ayrıca bu kültün Kilikia korsanları tarafından kabul görmüş olması da Mithradates'e olan bağlarının kuvvetli oluşu ile bağdaştırılabilir⁵⁷⁸. Bu durumda, Kilikia korsanları ile Mithradates'in yakın ilişkileri içinde, Perseus ve

⁵⁷³ Strabon: XII, 3, 32.

⁵⁷⁴ Magie 1950: 180, 12.

⁵⁷⁵ Appianus: Mithridateios, 66.

⁵⁷⁶ Ulansey 1998: 106.

⁵⁷⁷ Ulansey 1998: 106.

⁵⁷⁸ Ulansey 1998: 105-106.

Mithras'ın bağdaştırılarak, yeni kültün tanrısına Mithras ismi verilmiş olabilir⁵⁷⁹.

Mithradates, krallığında yerli kültürle Pers ve Hellen kültür ve medeniyetlerini birleştirmek yolundaki gayreti yerli tanrıça, Ma'nın Yunan tanrıçası Artemis veya Pers tanrıçası Anahita adlarıyla anılmasından, büyük Pers tanrısı Ormuzd'un Zeus Stratios'un kılığına sokulmasından anlaşılmaktadır⁵⁸⁰.

⁵⁷⁹ Ulansey 1998: 108.

⁵⁸⁰ Günaltay 1987: 465.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANTİK ÇAĞDA SİKKE BASIMI VE KULLANIMI

3.1. SİKKENİN TANIMI

Ödeme aracı olarak kullanılan sikke ile para arasındaki farkı; her sikkenin birer para olduğu, ancak her paranın bir sikke olmadığı şeklinde açıklayabiliriz⁵⁸¹. Çünkü sikkeden öncede para vardı. Tahıl ürünleri, aletler, üç ayaklı kazanlar, baltalar, sığır,...vb. şeylerin hepsi para olarak kullanılıyordu. Bu dönemde özellikle hayvanlar para olarak kullanılmış ve değiş tokuşta kıyaslayıcı değer olarak görülmüşlerdir. Hatta Latince para anlamına gelen “Pecunia” kelimesi yine Latince hayvan anlamına gelen “Pecus” kelimesinden türemiştir.

Sikkenin tanımından önce paranın tanımını kısaca yapmak gerekir. Para, değiş tokuş esnasında, yada vergi ve maaşların verilmesinde kullanılan bir değişim ve ödeme aracıdır. Sikkenin icadından öncede yukarıda da belirtildiği gibi tahıl ürünleri, aletler, üçayaklı kazanlar, baltalar, sığır,...vb. şeyler para olarak kullanılıyordu. Hatta Homeros, İliada'daki “Çok yarış kazanmış tek tırnaklı atlar nasıl büyük hızla dönerlerse sınırı, bir ölünün şerefine yapılır bu koşu, büyüktür ödülü, bir üçayaktır, yada bir kadın”⁵⁸² cümlesinde de aktardığı gibi bazen bir kadın da üçayaklı bir kazan gibi para yerine geçebiliyordu.

Sikke Alman Nüsmat Kurt Regling'e göre: Ticarete ve günlük alışverişlerde ödeme aracı olarak kullanılan, ağırlığı ve içindeki değerli maden miktarı onu basan devlet tarafından garanti altına alınmış küçük madeni bir parçadır⁵⁸³. Oğuz Tekin ise bu tanımı şu şekilde genişletmiştir: Sikke, ağırlığı ve içindeki maden miktarı ayarlanmış, sikkeyi basıp piyasaya

⁵⁸¹ Tekin 1992: 9.

⁵⁸² Homeros: XXII, 162-164.

⁵⁸³ Atlan 1993: 12.

çıkaran ve üzerinde istendiğinde onu basan ve tekrar geri almayı garanti eden devletin arma veya işaretini taşıyan, ufak, yuvarlak (disk şeklinde), ana maddesi metal olan bir ödeme aracıdır⁵⁸⁴.

İlk sikkeler eskiden kabul edildiği gibi M.Ö.700'de değil, nümizmat E.S.G. Robinson 'un 1904 / 5'de İngilizlerin Artemis Ephesia tapınağında yaptıkları kazılarda en eski tapınağın temelleri arasında buldukları çoğu elektron'dan tasvirli ve tasvirsiz en ilkel sikkeleri yeniden gözden geçirmesi ile vardığı sonuca göre M.Ö. 640/630 yıllarında basılmıştır⁵⁸⁵. Böylece sikke ödemelerdeki çeşitliliğe son verip standart bir şekilde işlem görmeyi sağlamıştır⁵⁸⁶.

3.2. SİKKE BASIM TEKNİKLERİ

Sikke basımı metal külçelere sahip olunması ile sınırlıdır. Yazılı kaynaklarda sikke metali kaynakları hakkında yalnızca madenler ve ganimetlerden söz edilmez, aynı zamanda tazminatlar, armağanlar, satın almalar ve stoklanmış bulunan çeşitli eşyaların (kült heykelleri, adaklar, taşlar, vazolar, mobilyalar, bina süslemeleri ve külçeler) eritilmesinden de söz edilebilir. Eski ve yabancı sikkelerde eritilip yeniden sikke metali olarak da kullanılıyordu⁵⁸⁷.

Metal darphanede sikkeye dönüştürülüyordu. Sike darbını gösteren gravürler, günümüze kalan kalıplar ve sikkeler üzerinde yapılan bilimsel incelemeler sikke üretiminde kullanılan teknoloji hakkında bir fikir vermektedir. Büyük olan sikkeler darp tekniğine elverişli olmadığından dökme tekniği ile üretiliyordu. Ancak eski çağ sikkelerinin büyük çoğunluğu

⁵⁸⁴ Tekin 1994: 2.

⁵⁸⁵ Atlan 1976: 2.

⁵⁸⁶ Tekin 1992: 9.

⁵⁸⁷ Howgego 1998: 28.

üzerine resim hakkedilmiş iki kalıp arasına yerleştirilen metal pulun basılması ile üretiliyordu⁵⁸⁸.

İlk basımlarda yalnızca üç temel öge rol oynamaktadır; ham sikke, damga çivisi ve çekiç. Sert bir altlıkta duran maden topağına ucu törpülenmiş çiviyle bir vuruşta çukurluk oluşturulmuş, topağın içine gömülen çivi ucu, madenin saf olup olmadığını göstermeye yaramıştır. Öte yandan çivi ucunun biçimi, darphanenin tanımlanabilmesi içinde kullanılabilmektedir. Çok küçük maden topaklarının dışında daha büyük olanlarda iki yada üç vuruş izi görülmektedir. Bunlar bazen bir tek çiviyle vurulduğu için tek aşamada basılmadıkları belli olmaktadır. Bir çok örnekte iki (genelde kare biçimli çivi izleri, modern bilim tarafından Quadratum Incusum olarak adlandırılır) çukur birbiri üzerine bindirilmiştir⁵⁸⁹.

Lydia'da basılan elektronlarda görülebilen Incusum'lar hem kullanılan çivi uçlarının iz ve şekillerini, hem de her iki vuruşun konumu ve sonucunu oldukça iyi göstermektedir. Diğer Incusum'lar ise daha az derin olabilmektedir. Ama çivinin amacının, topakta daha derin bir çukur açmak olduğu anlaşılmaktadır⁵⁹⁰. Böylece kontrol çivisi olarak da adlandırılabilen damga yada damgalar vurulduktan sonra, elektron topağı çevrilip ön yüz için seçilen damga basılmıştır. Bu iki aşamalı basım yönteminde daha önce basılan yüze, ikinci aşamada bazen biraz dokunulmuş olması, bu varsayımı desteklemektedir. Ama bu temas, yalnızca topak sert bir altlıkla basıldığı taktirde oluşmaktadır, yumuşak bir altlık ise (örneğin, kumla dolu bir deri yastık) böyle bir değişime yol açmamaktadır⁵⁹¹. Erken devir basımının iki aşamada yapıldığını gördükten sonra, M.Ö.6.yüzyıl da kullanılmaya başlanan yeni bir tekniği gözden geçirelim. Numizmatik bilimine göre başlangıçtan beri kullanıldığı kabul edilen örs basım tekniğinin, yeni araştırmalar sonucunda çok dağa geç devirlerde (M.Ö.500 yılına doğru)

⁵⁸⁸ Howgego 1998: 30.

⁵⁸⁹ Karwise 1995: 21.

⁵⁹⁰ Karwise 1995: 21.

⁵⁹¹ Karwise 1995: 22.

ortaya çıktığı anlaşılmaktadır⁵⁹². Bu yöntemde üst kalıp (arka yüz) çubuk şeklindeki bir ıstampada yer alırken, alt kalıp (ön yüz)örs üzerindeki bir yuvaya yerleştiriliyordu. Seri üretim için darp tekniği dökme tekniğinden dağa elverişliydi⁵⁹³. Ön yüz damgasındaki kabartmanın içbükey, arka yüzdeki de dışbükey oyulması nedeniyle, sikkenin yüzleri hemen fark edilebilmektedir.

Klasik olarak adlandırılabilen bu basım yönteminin oldukça iyi düzenlenmiş bir darphaneye ihtiyacı vardır. Bir kişinin iki elini kullanarak sikke basabilmesine karşın bu iş birkaç kişiyle daha hızlı bir tempoda yürütülebilirdi. Böylece büyük bir darphanede yalnızca esas basım çalışmaları için üç kişi gerekmektedir. Bunlardan biri daha önce hazırlanan ham sikkeleri örse koyacak, diğeri çiviye elle veya pense ile ham sikkenin üstüne tutacak, üçüncüsü de çekiçe çiviye vuracaktır. Böylece bir ekip çok sayıda sikkeyi kısa bir sürede darp edebilecektir⁵⁹⁴.

Darphaneler Atina ve Roma darphanelerindeki gibi özel yapılar olabildikleri gibi kentteki diğer yapılardan farksız, genel amaçlı yapılarda bu amaçla kullanılabiliyordu. Darphanelerin kısa veya uzun süre zarflarında iş yapmaması, durumlarını pek fazla etkilemiyordu. Tabi ki bu durum büyük darphaneler için söz konusudur çünkü küçük darphaneler sıkça yer değiştirebiliyordu.

Bir darphane, sürekli yada geçici bir kuruluş olabileceği gibi, seferdeki ordu yada imparator ile birlikte hareket eden seyyar bir darp atölyesi niteliğinde de olabilirdi. Kalıplar bir darphaneden bir başka darphaneye taşınmış olabilir ve bir kentteki darphane başka bölge yada kent için sikke basabilirdi⁵⁹⁵. Aristoteles'in Oikonomika'sında Persli Didadeles'in askerlerine

⁵⁹² Karwise 1995: 36-37.

⁵⁹³ Howgego 1998: 30.

⁵⁹⁴ Karwise 1995: 37-38.

⁵⁹⁵ Howgego 1998: 35.

yapacağı ödeme için sikke bastırmak üzere Amisos'a gümüş götürdüğünden bahsedilmektedir⁵⁹⁶.

3.3. SİKKENİN KULLANIMI

Sikkenin neden icat edilmiş olduğu sorusuna yanıt vermek hem kolay hem de zordur. Bir görüşe göre sikke, savaş giderleri (askerlerin ücreti, silah yapımı vb.) ve vergi toplanması gibi zorunlulukların ortaya çıkardığı bir ödeme aracı idi. Bir başka görüşe göre ise, sikkenin icadının en basit nedeni, günlük ihtiyaçlar için yapılan ödemelerde standart bir ödeme aracına gereksinim duyulması idi⁵⁹⁷.

Belgesel kanıtlar, sikke kullanımının Helen dünyası ve ötesindeki yayılışını açıklayıcı nitelikte değildir. Herhangi bir bölgedeki sikke kullanımının sürekli bir gelişim izlendiğini düşünemeyeceğimiz gibi, bunun salt bölgeler arası bir kullanım olduğunu da ileri süremeyiz. Sikke dolaşımının ve üretiminin yayılması genel koşullarda anlamlıdır. Ancak bir bölgedeki sikkelerin ne varlığı nede üretimi sikke kullanımının derecesi ve niteliği için kesin bir gösterge değildir. Yine de, İskender'in ve Roma'nın fetihlerinin, doğuda ve batıdaki sikke kullanımının yayılmasının gelişiminde önemli aşamalara damgasını vurduğuna şüphe yoktur⁵⁹⁸.

Atina'da devlet tarafından askerlere ödeme yapılmaya başlanması, olasılıkla sikke kullanımının ekonominin içine alınmasına neden oldu. Donanma ve orduya yapılan ödemeler, esas olarak Attik Delos birliği sırasında yapılan uzun askeri seferlerde ortaya çıkmıştı. Genel askeri ödemeler, Peleponnesos Savaşları'ndan önce, daha önceki günlük ihtiyacı karşılayacak kadar ödenen ücretlerden ortaya çıkmıştı⁵⁹⁹.

⁵⁹⁶ Howgego 1998: 39.

⁵⁹⁷ Tekin 1994: 6.

⁵⁹⁸ Howgego 1998: 25-26.

⁵⁹⁹ Howgego 1998: 22.

Devletin yaptığı ödemeler ile günlük ücretlere ve günlük alışverişe imkan veren ufak birimde sikkelerin basılması arasında açık bir ilişki söz konusudur. Ücret nakde dayalı piyasayı hem gerektiriyor, hem de teşvik ediyordu⁶⁰⁰.

İlk Helen sikkelerinin işlevi hakkındaki görüşleri ileri sürenler, eldeki sikke birimi silsilesini göz önünde tutmak zorundadır. Birkaçı dışında çoğu kentin ufak birimde sikke arzının az olmasının, ufak ölçekli alışveriş ortamında sikkenin az kullanıldığına işaret ettiği öne sürülmüştür. Bu gözlemde, sikkenin başlangıç döneminde, piyasadaki değiş tokuş sisteminin bir gelişim süreci geçirdiği ve böylece iddianın bu olguya dayanan temelinin de değiştiği göz önüne alınmamaktadır⁶⁰¹.

⁶⁰⁰ Howgego 1998: 22.

⁶⁰¹ Howgego 1998: 7.

3.4. SİKKE ÖLÇÜ BİRİMLERİ

STATER	AV	12 obol	14,11 gr.	İlk sikkeleri takiben muhtemelen Sardes'de basılmış Lidya sikkelerinin birimi. Elektron ve altından basılan sikkelerin birimidir.
HEMİDRAHMİ	AR	3 obol	2,15 gr.	Yarım drahmi.
DRAHMİ	AR	6 obol	4,3 gr.	Gümüş Grek sikkesi. Greklerde bu sikkeler iki sistemde basılmıştır. Attika sistemi ve Aigina sistemi. Bu iki sistemdeki drahmiler ağırlık ve değer bakımından birbirinden farklıydılar.
TETRADRAHMİ	AR	4 drahmi	17,2 gr.	Dört drahmi.
DEKADRAHMİ	AR	10 drahmi	43 gr.	On drahmi.
OBOL		1/12 stater	0,72 gr.	1/12 Stater. Değer açısından obol bölgelere göre değişir. Atina'da 1 obol 8 khalkosa eşittir. Priene'de ise 1 obol 15 khalkosa eşittir.
HEMİOBOL	AR	½ obol	0,36 gr.	½ obol. Yarım obole verilen ad.
TRİHEMİOBOL	AR	1 ½ obol	1,07 gr.	Üç yarımlik Obol. 1 buçukluk obole verilen ad.
SİGLOS	AR			İlk olarak Lydia kralı Kroisos tarafından bastırılmış olan gümüş sike. Doğuda kullanılan ağırlık ve ölçü birimidir.
KHALKOS	AE	1/8 obol		Antik Yunanda 1/8 obol değerindeki bakır yada bronz kullanılarak basılmış sikke tipi. Aigina sisteminde 1/12 obole eşittir. M.Ö. 5 yüzyıl ortalarından itibaren görülmeye başlar.
KOLLYBOS	AE	½ khalkos		Atina'da kullanılan ufak bronz sikke. ½ Khalkos olarak kabul edilir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MİTHRADATES VI EUPATOR ÖNCESİ PONTOS SİKKELERİ

4.1. SİKKELER ÜZERİNDE GÖRÜLEN TANRILAR, TANRIÇALAR, KAHRAMANLAR

Hera: Zeus'un kız kardeşi ve karısı; En önemli atribütü tavus kuşudur. Amisos erken sikkelerinde sıkça görülen bir tip olup genelde başında bir taçla betimlenir.

Perseus: Zeus ve Danae'nin oğludur. Amisos sikkelerinde kanatlı miğfer ile tasvir edilmiş büstü görülür, ayrıca Medusa'nın kesik başını tuttuğu bir elinde kılıç (harpa) yerde de Medusa'nın başsız gövdesinin uzandığı sahne ile de betimlenmiştir.

Zeus: Grek panteonunda baş tanrıdır. Tanrıların babası olarak görülür. Çıplak yada yarı çıplak, ayakta ya da tahtta otururken betimlenmiştir. Elinde asa, kartal, şimşek demeti veya Nike figürü tutarken gösterilir. Amisos sikkelerinde başında defne çelengi ile de görülür.

Men: Phrygia ay tanrısı. Yaya veya at üzerinde Phryg başlığı giymiş, çam kozalağı ve asa tutar şekilde, omuzunda hilalle tanımlanır ⁶⁰². Cornucopia ve Kerykeion tutar vaziyette sağ tarafında asma dalı ve üzüm, başının sağında hilal ve yıldız, sol altta geyik yavrusu ile betimlenmiştir.

Apollon: Zeus ve Leto'nun oğlu; güneş tanrısı. Aynı zamanda kehanet, müzik ve sanatın tanrısı olan Apollon, sürülerin ve çobanların da koruyucusu idi. Daha çok bir lir ile birlikte betimlenen tanrı, bazen yay veya defne dalı tutarken görülür.

⁶⁰² Tulay 2001: 140.

4.2. SİKKELER ÜZERİNDE GÖRÜLEN KRALLAR, KRALİÇELER

Mithradates III: M.Ö. 220-197 yıllarında hüküm sürmüştür. Yaklaşık yirmi üç yıllık hakimiyeti sırasında antik kaynaklarda geçen bir kayıta rastlanmamakla birlikte barış içinde bir dönem geçirdiği tahmin edilmektedir. Ancak, onun döneminde basılan sikkelerin ön yüzünde III. Mithradates realist bir şekilde kısa saçları üzerine yerleştirilmiş diademiyle, yaşlı bir adam olarak temsil edilmiştir. Sikkelerin arka yüzünde, elinde kartal tutan, oturan bir Zeus betimlemesi, kral Mithradates'in lejantı ile III. Mithradates'ten sonra, Pontos'un krali standartlarından biri olan hilal ve yıldız sembolleri resmedilmiştir.

Pharnakes: Pontos Kralı I. Pharnakes'in (M.Ö. 197-160/159) hükümdarlığı sırasında seleflerinden daha sistematik, saldırgan ve yayılımcı politika izlediğine tanık oluyoruz. Tarihçi Polybius, çağdaşı olan Pharnakes'i "hukuku en çok çiğneyen kral" olarak tanımlamaktadır. Pharnakes bastırdığı sikkeler üzerinde realist bir biçimde, sakallı ve diademli olarak tasvir edilmiştir. Portrelerinde zayıf karakterli, hatta aptal gibi görünse de, son derece keskin bir zekaya ve sınırsız hırsa sahipti.

Mithradates IV ve Laodike: Mithradates IV Philopator Philadelphos (M.Ö. 160/159-150), ağabeyi Pharnakes'den daha ılımlı bir dış politika izlemiş, Roma'nın dostları ve müttefikleri arasına girmiştir. IV. Mithradates, atalarından kalma Seleukos'larla evlilik bağına bozarak kız kardeşi Laodike ile evlenmiş ve krallığını onunla birlikte yönetmiştir. Mithradates'in bastırdığı sikkelerin ön yüzünde kendisi ve Kraliçe Laodike Philadelphos, arka yüzünde, *"birbirini seven kardeşler Kral Mithradates ve Kraliçe Laodike"* lejantı yer almaktadır.

Mithradates V: Mithradates V Euergetes (M.Ö. 150-120), evvelki ataları gibi Seleukoslardan, Kral Antiokhos IV Epiphanes'in kızı Laodike'yle

evlenmiştir⁶⁰³. Ancak babası gibi Roma ilişkileri iyi tutmuş hatta daha da ilerletmiştir. Diğer Pontos kralları gibi Hellenler ile yakın ilişkiler kurmuş ve döneminde Pontos sarayında yoğun bir Hellen etkisi görülmeye başlamıştır. Onun zamanında ilk defa idealist denilebilecek portreler Pontos sikkelerinde görülmeye başlamıştır.

Kraliçe Laodike: Kraliçe Laodike döneminde, Pontos Krallığı gerilemiş, yok olma tehlikesine girmiştir. Dokuz yıl süren (M.Ö.120- 111) yönetimi Mithradates VI Eupator'un Sinop'a gelip halkın ve ordunun desteği ile tahtta geçmesiyle son bulmuştur. Romalılar tarafından himaye edilen Kraliçe Laodike krallık sikkeleri üzerine yalnız kendi adını yazdırmış ve kendi portresini yaptırmıştır, Mithradates'lerin arması olan hilal ve yıldızı kaldırmıştır.

⁶⁰³ Arslan 2007: 68.

4.3. SİKKELER ÜZERİNDE GÖRÜLEN LEJANTLAR

- ΒΑΣΙΛΙΣΣΗΣ : Basilisses. “Kraliçe” anlamına gelir, (Kat.No.1: 8, 10,11, 12) M.Ö. 170-150; Mithradates IV Philapator ve Laodikea.
- ΒΑΣΙΛΕΩΣ : Basileos. “Kral” anlamına gelir. (Kat.No.1: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 13) Mithradates III, Pharnakes I, Mithradates IV Philapator.
- ΜΙΘΡΑΔΑΤΟΥ : Mithradatoy, Mithradates. (Kat.No.1: 1, 2, 6, 7, 8, 9, 10, 13) ; Mithradates III, Mithradates IV Philapator.
- ΦΑΡΝΑΚΟΥ : Pharnakoy, Pharnakes. (Kat.No.1: 3, 4, 5) M.Ö. 185-159; Pharnakes I.
- ΦΙΛΟΠΑΤΟΡΟΣ : Philopatoros. “babasını seven” anlamındadır. (Kat.No.1: 7, 9) M.Ö. 170-150; Mithradates IV Philapator.
- ΦΙΛΑΔΕΛΦΟΥ : Philadelfoy. “kardeşini seven” anlamındadır. (Kat.No.1: 7, 9, 11) M.Ö. 170-150; Mithradates IV Philapator.
- ΛΑΟΔΙΚΗΣ : Laodikes, Laodikea. (Kat.No.1: 8, 10, 11, 12) M.Ö. 170-150; Mithradates IV Philapator ve Laodikea, Laodikea.
- ΦΙΛΑΔΕΛΦΩΝ : Philadelfon. Philedelfoy ile aynı anlamdadır.(Kat.No.1: 8, 10) M.Ö.170-150; Mithradates IV Philapator ve Laodikea.
- ΕΠΙΦΑΝΟΥ : Epifanoy. “görmeli görünen” anlamındadır. (Kat.No.1: 11) Görmeli ve kardeşini seven Kraliçe Laodikea.
- ΕΥΕΡΓΕΤΟΥ : Evergetoy. “hayırsever, eli açık, cömert” anlamındadır. (Kat.No.1: 13) Hayırsever Kral Mithridatoy.

BEŞİNCİ BÖLÜM

MİTHRADATES VI EUPATOR DÖNEMİ PONTOS SİKKELERİ

5.1. SİKKELER ÜZERİNDE GÖRÜLEN TANRILAR, TANRIÇALAR, KAHRAMANLAR

Apollon: Zeus ve Leto'nun oğlu; güneş tanrısı. Aynı zamanda kehanet, müzik ve sanatın tanrısı olan Apollon, sürülerin ve çobanların da koruyucusu idi. Daha çok bir lir ile birlikte betimlenen tanrı, bazen yay veya defne dalı tutarken görülür.

Ares: Zeus ve Hera'nın oğlu; savaş tanrısı. Miğferli, zırh, mızrak ve kalkanla resmedildiği gibi bazen çıplak olarak da betimlenmiştir. Pontos sikkelerinde genelde tepesinde püskülü olan bir miğfer ile betimlenmiş büstü görülmektedir.

Artemis: Apollon'un kız kardeşi; ay ve av tanrıçası, aynı zamanda gençlerin koruyucusudur. Genellikle ok ve yay tutarken betimlenir, bazen yanında geyik bulunur. Amisos ve Sinope sikkelerinde sırtında ok sadağı olduğu halde büstü betimlenmiştir.

Athena: Genellikle giyimli, miğferli, mızrak ve kalkanla betimlenen tanrıça akıl ve zekayı temsil eder. Aynı zamanda tarımın ve el sanatlarının da koruyucusudur. Savaşta zor durumda kalanın yanında yer alır, ona yol gösterir. Pontos sikkelerinde genelde başında Pegasos ve dört tane at protomu ile süslenmiş miğferi ile görülmektedir.

Dionysos: Şarap tanrısı. Kantharos, thyrsos ve üzüm salkımı tutarken betimlenmiştir. Bazen ayakları dibinde bir panter bulunur. Başında asma yapraklarından bir taçla betimlenir. Pontos sikkelerinde de genelde başında asma yapraklarından bir taç ile betimlenmiştir.

Dioskurlar (Kastor ve Polydeukes): Zeus ve Leda'nın çocuklarıdır. Dioskuroi, sözlük anlamı olarak Zeus'un çocukları demektir. Yolcuların ve gemicilerin koruyucularıdır. At üzerinde ve başlarında sivri uçlu şapkalarıyla (pileus'lar) betimlenirler. Pontos sikkelerinde sivri uçlu şapkaları, üzerlerinde birer yıldızla ve ortalarında bir bereket boynuzu ile simgesel olarak betimlenmişlerdir.

Eros: Aşk tanrısı; genellikle çıplak ve kanatlı bir çocuk olarak betimlenir. Bazen ok ve yay tutarken gösterilir. Hermes ile Aphrodite veya Ares ile Aphrodite'nin oğlu olduğu belirtilmekle birlikte, Hesiodos yaratılışı anlatırken Khaos'tan hemen sonra onu sayar. Pontos sikkelerinde az görülen bir tanrı olup kanatlı olarak betimlenmiş büstü görülür.

Nike: Zafer tanrıçası. Kanatlı olarak tasvir edilir. Hesiodos'a göre, Nike Pontos'lular soyundan Pallas'la Okeanos kızı Styks'ten doğmadır. Olympos tanrılarından önceki kuşaktan olduğu halde, kimi mitologlar onu Athena'nın oyun arkadaşı olarak gösterirler. Pontos sikkelerinde genelde ayakta palmye dalı taşıırken betimlenmiştir.

Perseus: Zeus ve Danae'nin oğludur. Pontos sikkelerinde kanatlı miğfer ile tasvir edilmiş büstü görülür, ayrıca Medusa'nın kesik başını tuttuğu bir elinde kılıç, yerde de Medusa'nın başsız gövdesinin uzandığı sahne ile de betimlenmiştir.

Zeus: Grek panteonunda baş tanrıdır. Tanrıların babası olarak görülür. Çıplak yada yarı çıplak, ayakta ya da tahtta otururken betimlenmiştir. Elinde asa, kartal, şimşek demeti veya Nike figürü tutarken gösterilir. Pontos sikkelerinde başında defne çelengi ile de görülür.

5.2. SİKKELER ÜZERİNDE GÖRÜLEN MİTHRDATES VI PORTRESİ

Mithradates VI: Pontos Kralı Mithradates V Euergetes'in M.Ö. 120 yılında Sinope'de öldürülmesiyle Pontos Krallığı'nın başına geçer. Babası gibi öldürülmekten korkan genç kral, Paryadres dağlarında yedi yıl kaçak olarak yaşar. Mithradates, M.Ö. 119/116 yılında, krallığına dönmüş ve kraliçeyi hapse attırmıştır.

Mithridates VI Eupator'un betimlemeleri daha çok teradarhmi, stater ve Anadolu'nun fethinden sonra az sayıda bastırdığı drahmilerinde görülmektedir. Mithradates'in ilk sikkelerinin ön yüzünde kendisinin portresi vardı. Bu portre ilk Pontos krallarınıninki gibi realist bir tarzda yapılmıştır. Fakat Pergamon'nın fethinden sonra basılan paralarda portre çok gençleştirilmiş, idealleştirilmiştir. Bu tipte güzellik ve zeka ile parıldayan baş, uzun, karışık ve rüzgarla dağılmış saçlarla çerçevelenmiştir.

Pontos'da bastırdığı bronz sikkelerde ise Perseus veya Mithras olarak betimlenmiş iki tip karşımıza çıkmaktadır. Bu sikke tipleri daha çok Amaseia, Amisos ve Sinope kentlerinde darp edilmiştir. Ayrıca M.Ö. 88 yılından sonra Smyrna'da da ön yüzünde Mithridates'in portresinin betimlendiği bronz sikke tipinin de piyasaya sürülmüş olduğunu görmekteyiz⁶⁰⁴.

⁶⁰⁴ BMC 1981: 247, no. 118.

5.3. SİKKELER ÜZERİNDE GÖRÜLEN LEJANTLAR

ΑΒΩΝΩΥΤΕΙΧΟΥ	:	ΑΒΟΝΥΤΕΪΧΟΣ, Abana (Kat.No.2: 1), VI.Mithradates Dönemi (M.Ö.120-80)
ΑΜΑΣΣΕΙΑΣ	:	ΑΜΑΣΕΪΑ, Amasya (Kat.No.2: 2, 3, 4, 6, 7, 8), Mithradates VI Dönemi (M.Ö.120-63)
ΑΜΑΣΤΡΕΩΣ	:	ΑΜΑΣΤΡΪΣ, Amasra (Kat.No.2: 9, 10, 11, 12, 13), Mithradates VI Dönemi (M.Ö. 120-63)
ΑΜΪΣΟΥ	:	ΑΜΪΣΟΥ, Samsun (Kat.No.2: 15-43 ve 45-79 arası), Mithradates VI Dönemi (M.Ö. 120-63)
ΧΑΒΑΚΤΩΝ	:	ΧΑΒΑΚΤΑ (Kat.No.2: 80, 81, 82, 83, 84), Mithradates VI Dönemi (M.Ö. 120-63)
ΔΙΟΣΚΟΥΡΙΑ	:	ΔΪΟΣΚΟΥΡΪΑΣ, Suhumi (Kat.No.2: 85), Mithradates VI Dönemi (M.Ö. 120-63)
ΓΑΖΙΟΥΡΩΝ	:	ΓΑΖΪΟΥΡΑ (Kat.No.2: 86, 87, 88), Mithradates VI Dönemi (M.Ö. 120-63)
ΚΑΒΗΡΩΝ	:	ΚΑΒΕΪΡΑ (Kat.No.2: 89, 90, 91, 92), Mithradates VI Dönemi (M.Ö. 120-80-63)
ΚΟΜΑΝΩΝ	:	ΚΟΜΑΝΑ (Kat.No.2: 93, 94, 95, 96), Mithradates VI Dönemi (M.Ö. 120-80-63)
ΛΑΟΔΙΚΕΩΝ	:	ΛΑΟΔΪΚΕΪΑ, Ladik (Kat.No.2: 97, 98), Mithradates VI Dönemi (M.Ö.120-63)
ΦΑΡΝΑΚΕΩΝ	:	ΦΑΡΝΑΚΪΑ (Kat.No.2: 99, 100), Mithradates VI Dönemi (M.Ö.120-80-63)
ΣΙΝΩΠΕΣ	:	ΣΪΝΟΠΕ, Sinop. (Kat.No.2: 101-109 arası), Mithradates VI Dönemi (M.Ö. 120-63)
ΤΑΥΛΑΡΩΝ	:	ΤΑΥΛΑΡΑ (Kat.No.2: 110-116 arası), Mithradates VI Dönemi (M.Ö. 120-80-63)
ΒΑΣΙΛΕΩΣ	:	Basileos, Kral. (Kat.No.2: 129-141 arası), Mithradates Eupator VI Dönemi. (M.Ö. 120-80)
ΕΥΠΑΤΟΡΟΣ	:	Eypatoros, eupator, büyük (Kat.No.2: 129-141 arası), Mithradates Dönemi, (M.Ö. 120-80)

ΜΙΘΡΑΔΑΤΗΣ	:	Mitrdates, Mithradates. (Kat.No.2: 127), (M.Ö. 87-85).
ΜΙΘΡΑΔΑΤΟΥ	:	Mitradatoy, Mithradates. (Kat.No.2: 125, 129-139 arası ve 141), Mithradates VI Dönemi (M.Ö. 120-80)
ΔΙΑΣ	:	DİAS, Dia. (Kat.No.2: 117), M.Ö. 87-85.
ΠΕΡΓΑΜΕΝΩΝ	:	PERGAMON, Bergama. (Kat.No.2: 125), M.Ö. 89-86.
ΖΜΥΡΝΑΙΩΝ	:	SMYRNAİON, Smyrna. (Kat.No.2: 126), M.Ö. 87-85.
ΕΡΜΟΓΕΝΗΣ	:	Hermogenes, Phiritos. (Kat.No.2: 126), M.Ö. 87-85.
ΦΡΙΞΟΣ	:	
ΑΡΙΣΤΙΩΝ	:	Aristion. (Kat.No.2: 127) M.Ö. 87-85.
ΦΑΝΑΓΟΡΙΤΩΝ	:	PANAGORİTON, Phanagoria. (Kat.No.2: 122), M.Ö. 120-63.
ΠΑΝΤΙΚΑΤΩΝ	:	PANTİKATON, Pantikapion. (Kat.No.2: 123, 124), Mithradates VI Eupator Dönemi (M.Ö. 120-63).

5.4. SİKKELER ÜZERİNDE GÖRÜLEN KISALTMALAR

ΕΦ–Ε : Ephesos

ΒΑΕ : Basileos Eupator. “Büyük Kral”.

Α–ΘΕ : Athena.

5.5. MİTHRADATES EUPATOR DÖNEMİNDE SİKKE BASAN KENTLER VE DARPHANELER

Amastris darphanesi ilk sikkelerini M.Ö. 4. yüzyıl da basmaya başlamıştır. Kent M.Ö. 4 yüzyıl dan önce Sesamos olarak geçer. Bu tarihte Tieium, Sesamos, Cromna ve Cytoros adındaki dört küçük yerleşim Kraliçe Amastris tarafından birleştirilerek Amastris şehri oluşturulmuştur. Amastris'in egemenliğini ilan etmesi ve dört yerleşimin birleşmesinden sonra gümüş didrahmi darp etmeye başladı. Bu sikke tipinin ön yüzünde Amastris'in yıldız ile süslü Mithra giydiği ve defne çelengi taktığı büstü, arka yüzünde Aphrodite'nin oturur vaziyette, elinde Eros'u tutan betimlemesi ile Basilisses Amastrios lejantı yer almaktaydı⁶⁰⁵.

Sinope darphanesinin de M.Ö. 6-5 yüzyıl'larda sikke basmaya başladığını görmekteyiz. En erken dönem Sinope sikkesi ön yüzde yandan resmedilmiş büyük bir kartal başının altında küçük bir yunus balığı, arka yüzde ise çift quadratum incusum bulunan tiptir⁶⁰⁶. Bu sikke tipinin ilerleyen dönemlerde yerini alan popüler Sinope sikke tipi ise, ön yüzde Nymphe (Su perisi) başı, arka yüzde ise bir yunus balığı ve üzerine yandan görünen, uçar vaziyette bir kartal betimlemesi olan sikke tipidir⁶⁰⁷. Sinope'de basılan bu karakteristik tipin basımı M.Ö. 3 yüzyıl'la kadar devam etmiştir. M.Ö. 3 yüzyıl'da yeni sikke tipleri eklenmiştir. Surlu tacı ile ön yüzde bulunan Tyche ve arka yüzde oturur vaziyette elinde lir tutarken resmedilmiş Apollon betimlemesi yer almaktadır⁶⁰⁸. M.Ö. 3 yüzyılda ki bölgedeki istikrarsızlıkların ve Pontos Krallığının yükselmesinin etkileri sikkelere de yansımıştır. Bu dönem sikkelerindeki Nymphe büstünün yerini surlu taçlı Tyche'nin alması bu yüzyıldaki karışıklıklar nedeniyle kent surlarının tahkimatının güçlendirildiğine işaret edebilir.

⁶⁰⁵ Sear 1994: s. 343, no. 3669.

⁶⁰⁶ Sear 1994: s.344, no.3687.

⁶⁰⁷ Sear 1994: s. 345, no.3962.

⁶⁰⁸ Sear 1994: s. 346, no. 3701.

Amisos darphanesinin M.Ö. 4-5 yüzyıl dan itibaren faaliyette olduğunu görmekteyiz. Bu dönem için karakteristik olarak ön yüzünde Hera'nın büstü, arka yüzde ise kalkan üzerinde cepheden kanatları açık tasvir edilmiş bir baykuş ve yanında kını içinde duran bir kılıcın tasvir edildiği sikke tipi görülmektedir⁶⁰⁹. Baykuşun tanrıça Athena'nın simgelerinden birisi olma özelliği ve Atina sikkelerinde görülmesi antik çağ tarihçilerinin de belirttiği gibi, Amisos'un Atina kolonisi olduğu tanımlamalarını kuvvetlendirmektedir. Arka yüzde tasvir edilen baykuş tiplmesi Mithradates VI dönemine kadar Amisos sikkeleri üzerinde betimlenmeye devam etmiştir.

Pharnakeia darphanesinin ilk sikkelerinin 2 yüzyıl ortalarında Pontos Kralı Pharnakes tarafından kent kurulduktan sonra piyasaya çıktığını görüyoruz. Bu ilk tipte ön yüzde Zeus başı arka yüzde ise çift hörgüçlü bir boğa betimlemesi yer almaktaydı.

Yukarıda bahsettiğimiz Amastris, Amisos, Sinope ve Pharnakeia darphaneleri Mithradates VI döneminde de sikke darp etmeye devam etmiştir. Ayrıca bu dört darphaneye ek olarak bölgede Trapezus kentinin de M.Ö. 4-3 yüzyıl'la ait sikkelerinin olduğunu görmekteyiz.

Mithradates VI döneminde uygulanan politikalar neticesinde bu dört kent darphanesine sekiz adet yeni darphane eklenmiştir. Bu dönemde sikke basmaya başlayan darphaneler sırasıyla; Amaseia, Abonutheicos, Cabeira, Chabakta, Comana, Gaziura, Laodikeia ve Taulara kentlerinde yer almaktaydı. Böylelikle Mithradates VI dönemi Pontos Krallığı coğrafyasında sikke darp eden kent sayısı onikiye çıkmıştır.

Karadeniz'in kuzey kıyılarında da, Bosporos'da da Pontos sikkelerinin ele geçtiğini görmekteyiz. Bu Pontos Krallığı'nın Karadeniz'in kuzeyi ile de bağlarının olduğunu göstermektedir. Bosporos'un Mithradates Eupator'un egemenliği altına girmesinden sonra, sikke tiplerinde Pontos Krallığı'nın etkisi

⁶⁰⁹ Tekin 2003: s. 73, no.382.

görölmeye başlar⁶¹⁰. Bu kentler Pontos sikkelerini kullanıma almış olmakla birlikte kendi darp ettikleri sikkeleri kullanmaya da devam etmişlerdir. Mithradates VI döneminde Bosporos kentleri Pontos kentleri ile aynı tipte sikkeler darp etmiştir. Bosporos kentleri sikkeleriyle Pontos kentlerinin sikkeleri arasında dikkati çeken bir nokta da, Bosporos sikkelerinden bazı tiplerin Pontos sikkeleri üzerine basılmış olmalarıdır. Bunun bir örneğini Sivas definesinde ele geçen bir Phanagoria sikkesinde (Kat.No.2: 122) görmekteyiz⁶¹¹. Bu şekilde sikke darp edilmesi Bosporos kentlerinin ufak para ihtiyacını önceleri Pontos sikkeleriyle karşıladığını, ancak bir süre sonra bu ihtiyacı yerel darplarla karşılamaya karar verdiğini gösterir⁶¹². Mithradates VI döneminde Bosporos'ta tedavülde bulunan çok sayıda Pontos sikkesi Bosporos kentlerince yeniden basılmış olmalıydı⁶¹³. Ancak bu sikkelerin yeniden üzerlerine darp yapılmasının acemice uygulandığı görölmektedir. Bu şekilde darp edilen sikkelerde önceki sikke tipinin izleri görölebilmektedir. Bu uygulamanın bilinçli olarak tatbik edilmiş olması mümkündür. Böylece orijinal sikke pulunun Pontos'a ait olması bir derece önemsenmiş olabilir⁶¹⁴.

Pontos kent sikkelerinde kral adına rastlanılmamaktadır. Sikkelerin arka yüzünde sikkeyi basan kentin ismi bulunmaktaydı. Kent sikkelerinde bir standartizasyonun var olduğunu söyleyebiliriz. Sikke basımına izin verilmiş olan kentlerde aynı tiplerin darp edilmiş olması merkezi bir kontrol sisteminin mevcudiyetini gösterir. Mithradates VI döneminde en sık rastlanan sikke tipleri⁶¹⁵:

- 1- Ön Yüz: Aegis kalkanı, ortasında Gorgon başı, Arka Yüz: Ayakta Palmiye dalı taşıyan Nike.
- 2- Ön Yüz: Defne çelenkli Zeus'un başı, Arka Yüz: Şimşek demeti üstünde kanatları açık kartal.

⁶¹⁰ Zograph 1977: 297.

⁶¹¹ Tekin 1999: 13.

⁶¹² Tekin 1999: 13.

⁶¹³ Callatay 1997: 250.

⁶¹⁴ Tekin 1999: 13.

⁶¹⁵ Erciyas 2001: 177.

- 3- Ön Yüz: Miğferli Genç Ares başı, Arka Yüz: Kayışlı kın içinde kılıç.
- 4- Ön Yüz: Miğferi Pegasos ve dört at protomu ile süslü Athena'nın başı, Arka Yüz: Sağ elinde harpa, sol elinde Medusa'nın kesik başı ile ayakta cepheden betimlenmiş Perseus.
- 5- Ön Yüz: Sarmaşık çelenkli Genç Dionysos'un başı, Arka Yüz: Kurdeleli ve zilli thyrsos.

Amisos, Amastris ve Sinope gibi kentlerin çoğunluğu yukarıda bahsedilen bu beş tip sikkeyi genelde basmıştır. Bu sikke tipleri ile birlikte diğer sikke tipleri ve sikkeyi basan kentlere göre dağılımı ise aşağıdaki gibidir:

ABONUTEİCHOS

- 1- Ön Yüz: Defne çelenkli Zeus'un başı, Arka Yüz: Şimşek demeti üstünde kartal. (Kat.No.2: -1)

AMASEİA

1. Ön Yüz: Miğferli Genç Ares başı, Arka Yüz: Kayışlı kın içinde kılıç. (Kat.No.2: 2)
2. Ön Yüz: Mithradates'in, Perseus olarak resmedilmiş çıplak ve kanatlı başı, Arka Yüz: Üstlerinde birer yıldız bulunan İki pileus arasında bereket boynuzu. (Kat.No.2: 5)
3. Ön Yüz: Kanatlı Genç Perseus büstü, Arka Yüz: Üstlerinde birer yıldız bulunan İki pileus (Dioskurların şapkası) arasında bereket boynuzu. (Kat.No.2: 6,7)
4. Ön Yüz: Defne çelenkli Zeus'un başı, Arka Yüz: Şimşek demeti üstünde kanatları açık kartal. (Kat.No.2: 8)

İkinci ve üçüncü sikke tiplerinin aslında aynı sikke tipi olduğu göz önünde bulundurulursa mevcutta üç sikke tipide M.Ö. 120-90 yılları arasında basılmış olmalıydı. Birinci tip Pontos coğrafyasında Amaseia ile beraber beş kentte (M.Ö. 105-90), ikinci ve üçüncü tipi ise üç kentte (M.Ö. 120-111), dördüncü tipi ise sekiz kentte (M.Ö. 111-105) görmekteyiz. Her üç tip de bu dönem için sık görülen sikkelerdir.

AMASTRİS

- 1- Ön Yüz: Aegis kalkanı, ortasında Gorgon başı, Arka Yüz: Ayakta Palmiye dalı taşıyan Nike. (Kat.No.2: 9)
- 2- Ön Yüz: Miğferi Pegasos ile süslü Athena'nın başı, Arka Yüz: Sağ elinde (palmiye dalı) harpa, sol elinde Medusa'nın kesik başı ile ayakta cepheden betimlenmiş Perseus. (Kat.No.2: 11)
- 3- Ön Yüz: Defne çelenkli Zeus'un başı, Arka Yüz: Şimşek demeti üstünde kanatları açık kartal. (Kat.No.2: 14)

AMİSOS

- 1- Ön Yüz: Aegis kalkanı, ortasında Gorgon başı, Arka Yüz: Ayakta Palmiye dalı taşıyan Nike. (Kat.No.2: 15)

- 2- Ön Yüz: Kurt başlıklı Amazon Lykastia (?) büstü. Arka Yüz: Ayakta Palmiye dalı taşıyan Nike ve solunda ay yıldız. (Kat.No.2: 29)
- 3- Ön Yüz: Defne çelenkli Apollon büstü. Arka Yüz: Üç ayaklı kazan. (Kat.No.2: 31)
- 4- Ön Yüz: Diademli Artemis başı, Arka Yüz: Üç ayaklı kazan (Lebes). (Kat.No.2: 32)
- 5- Ön Yüz: Miğferi Pegasus ve dört at protomu ile süslü Athena'nın başı, Arka Yüz: Sağ elinde harpa, sol elinde Medusa'nın kesik başı ile ayakta cepheden betimlenmiş Perseus. (Kat.No.2: 33)
- 6- Ön Yüz: Cista Mystica arkasında Thyrisos. Arka Yüz: Pençeleri arasında keçi başı bulunan Panter. (Kat.No.2: 44)
- 7- Ön Yüz: Miğferli Genç Ares başı, Arka Yüz: Kayışlı kın içinde kılıç, hilal ve yıldız. (Kat.No.2: 45)
- 8- Ön Yüz: Sarmaşık çelenkli Genç Dionysos'un başı, Arka Yüz: Cista mystica, panter postu ve thyrsos. (Kat.No.2: 56)
- 9- Ön Yüz: Sarmaşık çelenkli Genç Dionysos'un başı, Arka Yüz: Kurdeleli ve zilli Thyrsos. (Kat.No.2: 64,65)
- 10- Ön Yüz: Kanatlı Eros büstü. Arka Yüz: Kayışlı ok sadağı. (Kat.No.2: 66)
- 11- Ön Yüz: Pers başlıklı Mithradates in başı veya genç Mithras büstü (?).Arka Yüz: Kayışlı ok sadağı. (Kat.No.2: 67)
- 12- Ön Yüz: Mithradates'in Perseus olarak resmedilmiş kanatlı başı, Arka Yüz: Üstlerinde birer yıldız bulunan İki pileus (Dioskurların şapkası) arasında bereket boynuzu. (Kat.No.2: 68)
- 13- Ön Yüz: Akbaba kafası şeklinde kanatlı (apeks) miğfer giyen Perseus başı, Arka Yüz: Kanatlı Harpa. (Kat.No.2: 70)
- 14- Ön Yüz: Grifon sorguçlu miğfer giyen Perseus başı, Arka Yüz: Su içen Pegasus.(Kat.No.2: 71)
- 15- Ön Yüz: Defne çelenkli Zeus'un başı, Arka Yüz: Şimşek demeti üstünde kanatları açık kartal. (Kat.No.2: 75)

Anadolu'nun ve doğunun kara yollarının birleştiği bu liman kenti, ticari

ve stratejik konumu vasıtasıyla kısa sürede Karadeniz'in en büyük kentlerinden biri haline gelmişti. Bu önemimi kentte basılan kent sikkelerinin çeşitliliği ve yoğunluğundan da anlıyoruz.

CHABAKTA

- 1- Ön Yüz: Aegis kalkanı, ortasında Gorgon başı, Arka Yüz: Ayakta Palmiye dalı taşıyan Nike. Hilal ve yıldız_(Kat.No.2: 80)
- 2- Ön Yüz: Miğferli Genç Ares başı, Arka Yüz: Kayışlı kın içinde kılıç, hilal ve yıldız. (Kat.No.2: 82)
- 3- Ön Yüz: Sarmaşık çelenkli Genç Dionysos'un başı, Arka Yüz: Kurdeleli Thyrsos. (Kat.No.2: 84)

DİOSKURİAS

- 1- Ön Yüz: İki Dioskur başlığı (Pileus), üstlerinde birer yıldız. Arka Yüz: Thyrsos. (Kat.No.2: 85)

GAZİURA

- 1- Ön Yüz: Miğferli Genç Ares başı, Arka Yüz: Kayışlı kın içinde kılıç. (Kat.No.2: 86)
- 2- Ön Yüz: Defne çelenkli Zeus'un başı, Arka Yüz: Şimşek demeti üstünde kanatları açık kartal. (Kat.No.2: 87)

KABEİRA

- 1- Ön Yüz: Aegis kalkanı, ortasında Gorgon başı, Arka Yüz: Ayakta Palmiye dalı taşıyan Nike. (Kat.No.2: 89)
- 2- Ön Yüz: Miğferi Pegasos ile süslü Athena'nın başı, Arka Yüz: Sağ elinde (palmiye dalı) harpa, sol elinde Medusa'nın kesik başı ile ayakta cepheden betimlenmiş Perseus. (Kat.No.2: 91)

KOMANA

- 1- Ön Yüz: Aegis kalkanı, ortasında Gorgon başı, Arka Yüz: Ayakta Palmiye dalı taşıyan Nike. (Kat.No.2: 93)
- 2- Ön Yüz: Miğferi Pegasos ile süslü Athena'nın başı, Arka Yüz: Sağ elinde (palmiye dalı) harpa, sol elinde Medusa'nın kesik başı ile ayakta cepheden betimlenmiş Perseus. (Kat.No.2: 96)

Mithradates VI döneminde diğer Pontos devleti kentleri gibi bronz sikkeleri aynı tipte darp etmişlerdir. Komana'da iki tip sikkenin darp edildiğini görmekteyiz. Bu iki sikke tipide M.Ö. 105-90 yılları arasında basılmış olmalıydı. Birinci tip Pontos coğrafyasında Komana ile beraber yedi kentte, ikinci tipi ise beş kentte, bu dönem için sık görülen sikkelerdir.

LAODİKEİA

- 1- Ön Yüz: Aegis kalkanı, ortasında Gorgon başı, Arka Yüz: Ayakta Palmiye dalı taşıyan Nike. (Kat.No.2: 97)
- 2- Ön Yüz: Sarmaşık çelenkli Genç Dionysos'un başı, Arka Yüz: Kurdeleli Thyrsos. (Kat.No.2: 98)

Hiçbir antik çağ yazarı bahsetmese de göl kenarındaki Ladik kasabası ve Mithradates VI. Dönemine ait sikkeler üzerinde bulunan Laodikea'nın lejantı bu kentin varlığını kanıtlamaktadır.

PHARNAKİA

- 1- Ön Yüz: Defne çelenkli Zeus'un başı, Arka Yüz: Şimşek demeti üstünde kanatları açık kartal. (Kat.No.2: 100)

SİNOPE

- 1- Ön Yüz: Aegis kalkanı, ortasında Gorgon başı, Arka Yüz: Ayakta Palmiye dalı taşıyan Nike. (Kat.No.2: 101)
- 2- Ön Yüz: Defne çelenkli Apollon büstü. Arka Yüz: Üç ayaklı kazan. (Kat.No.2: 102)

- 3- Ön Yüz: Diademli Artemis başı, Arka Yüz: Üç ayaklı kazan (Lebes). (Kat.No.2: 103)
- 4- Ön Yüz: Miğferi Pegasos ve dört at protomu ile süslü Athena Parthenos'un başı, Arka Yüz: Sağ elinde harpa, sol elinde Medusa'nın kesik başı ile ayakta cepheden betimlenmiş Perseus. (Kat.No.2: 104)
- 5- Ön Yüz: Mithradates'in, Perseus olarak resmedilmiş çıplak ve kanatlı başı, Arka Yüz: Üstlerinde birer yıldız bulunan iki pileus arasında bereket boynuzu. (Kat.No.2: 105)
- 6- Ön Yüz: Kanatlı miğfer giyen Perseus başı, Arka Yüz: Kanatlı Harpa. (Kat.No.2: 107)
- 7- Ön Yüz: Defne çelenkli Zeus'un başı, Arka Yüz: Şimşek demeti üstünde kanatları açık kartal.(Kat.No.2: 108)

TAULARA

- 1- Ön Yüz: Miğferli Genç Ares başı, Arka Yüz: Kayışlı kın içinde kılıç. (Kat.No.2: 110)
- 2- Ön Yüz: Defne çelenkli Zeus'un başı, Arka Yüz: Şimşek demeti üstünde kanatları açık kartal.(Kat.No.2: 115)

DİAS

- 1- Ön Yüz: Diademli Mithradates'in başı (Zeus ?), Arka Yüz: Şimşek demeti üstünde kanatları açık kartal.(Kat.No.2: 117)

PERGAMON

1. Ön Yüz: Athena'nın başı, başında sorguçlu Korinth miğferi, altta Aegis kalkanı. Arka Yüz: Asklepios ayakta, cepheden, sol elinde yılanlı asasını tutuyor. (Kat.No.2: 125)
2. Ön Yüz: Mithradates'in başı, diademli, sağa. Arka Yüz: Otlayan geyik, sola; solda, hilal ve yıldız. (Kat.No.2: 129-141 arası)

SMYRNA

1. Ön Yüz: Mithradates'in başı, diademli, sağa. Arka Yüz: Nike ayakta, sağa. Palmiye dalı taşıyor. (Kat.No.2: 126)

ATHENA

1. Ön Yüz: Savaşçı (Athena Parthenos'un) başı, sağa. Arka Yüz: Amphora üzerinde baykuş, cepheden. Sağında hilal ve yıldız. Zeytin dalı çelengi ile çerçeveli. (Kat.No.2: 127)

EPHESOS

1. Ön Yüz: Artemis'in başı, sağa, ok sadağı ve yay ile. Arka Yüz: Ephesos Artemis kült heykeli, cepheden, diademli, solda arı, sağda bereket boynuzu. (Kat.No.2: 128)

PONTOS - SİNOPE

1. Ön Yüz: Mithradates'in başı, diademli, sağa. Arka Yüz: Pegasos su içiyor, bir ayağı kalkmış, sola; solda, hilal ve yıldız. (Kat.No.2: 142-145 arası)

BOSPOROS

1. Ön Yüz: Aslan. Arka Yüz: : Yukarıda yıldız. (Kat.No.2: 118)
2. Ön Yüz: Zeus Amon başı. Sağa. Arka Yüz: : Yukarıda yıldız. (Kat.No.2: 119)
3. Ön Yüz: Kanatlı Perseus başı. Sola. Önde harpa. Arka Yüz: Sakallı hermes sağa, solda palmiye dalı. (Kat.No.2: 120)
4. Ön Yüz: Apollon başı, defne çelengli, sağa. Arka Yüz: Tripod. Monogram. Çepeçevre defne çelengi. (Kat.No.2: 121)

PHANAGORİA

1. Ön Yüz: Mithras (veya Perseus?) başı, başında Phryg başlığı, sağa. Arka Yüz: : Dionysos, aykata, cepheden, kısa kithonlu. Sağ elinde üzüm salkımı, sol elinde thyrsos tutuyor. (Kat.No.2: 122)

PANTİKAPİON

1. Ön Yüz: Frig başlıklı Mithras veya Perseus başı, saha dönük. Sağ tarafta hilal ve yıldız. Arka Yüz: : Dionysos, ayakta, sağ elinde üzüm salkımı sol elinde thyrsos tutar vaziyette, sola dönük. Ayakları dibinde kendisine bakan panter. (Kat.No.2: 123)
2. Ön Yüz: Artemis başı, sağa. Arka Yüz: : Üç ayaklı kazan. (Kat.No.2: 124)

5.6. PONTOS İDARİ SİSTEMİ İÇİNDE SİKKELERİN ÖNEMİ VE İDARİ BAĞLANTISI

Mithradates VI döneminde krallığın on iki şehri altın ve gümüş sikke dışında sikke darp etme hakkından faydalanmıştır. Altın ve gümüş sikke darbı krallığa mahsus bir haktı⁶¹⁶. Fakat anlaşıldığına göre Bosporos krallığında, Pantikapion, Kersonesos ve Phanagoria kentleri küçük gümüş sikkeleri darp etmek hakkını muhafaza etmişlerdir. Mithradates Ktistes hariç Pontos krallığında altın sikke büyük kralların bir hakkı olarak görülmüştür⁶¹⁷. Persler ile İskender'in halefi olarak Önasya'ya hakim olan Seleukoslar, bağlaşıklık olan küçük krallıklara, altın sikke darbı hakkını vermemişlerdi. Fakat Seleukoslar Toroslar'ın gerisine çekilmeye mecbur olduktan sonra, Bithynia kralı Nikomedes Epifanos M.Ö. 2. yüzyılın ortalarına doğru bir miktar altın

⁶¹⁶ Günaltay 1987: 475.

⁶¹⁷ Günaltay 1987: 475,476.

stater çıkarmıştır. Büyük ihtimalle Romalılar buna iyi gözle bakmamış olacaklar ki, bunu diğer Anadolu krallarından taklit eden olmamıştır⁶¹⁸.

İskender'in ideal kral imajı, birleştirici ve kaynaştırıcı özellikleri hem Anadolu halkları hem de Doğu kültürleri tarafından sevilen bir motifti. İskender, nasıl Anadolu halklarını Perslerin hegemonyasından kurtararak onlara özgürlüklerini geri verdiyse, Mithradates de onları Romalıların zulmünde kurtaracaktı. Bu bakımdan Pontos kralı Hellenler ve Anadolu'da yaşayan bütün etnik gruplar üzerinde aynen İskender'in yarattığı izlenimi gerçekleştirmeye çalışıyordu.

Mithradates Eupator, M.Ö. 88 de Romalıları Anadolu'dan attıktan sonra, bağımsızlığına ve müstakil krallığına nişane olarak bir kısmı Pontos'da, bir kısmı da Pergamon'da olmak üzere bol miktarda altın stater darp ettirmiştir. Atinalı Aristion daha sonra, aynen Anadolu'daki Mithradates yanlısı Pergamon, Ephesos, Miletos, Tralleis, Erythrai ve Smyrna kentleri gibi, M.Ö. 87-86 yılları arasında Pontos kralıyla müttefikliğini açıkça vurgulayan altın *stater*leri tedavüle sokmuştur. Söz konusu *stater*lerin ön yüzünde, başında miğfer taşıyan bir savaşçı, arka yüzünde ise, Athena'nın simgesi baykuş figürünün yanında bir Pontos amblemi olan hilal ay ve yıldız motifi ile *Kral Mithradates ve Aristion 'un* lejantları yer almıştır⁶¹⁹. Fakat Pontos Kralı Dardanos barışından bir süre sonra altın sikke darbına son vermiştir⁶²⁰. Mithradates'in ele geçen son altın sikkeleri M.Ö. 84 yılına ait bulunmaktadır. Mithradates'in altın *stater*leri, gümüş sikkeleri gibi Attika ölçülerine göre basılmıştır. Bir stater iki drahmi sıkletinde ve yirmi drahmi değerinde idi. Bu, Büyük İskender'den beri Ön Asya'da genel olarak kabul edilen bir ölçüydü.

Pontos krallığında ve komşu Bithynia'da en çok tedavül eden gümüş sikke tetradrahmi idi. Kappadokia'da kullanılan drahmi, Pontos krallığında tamamıyla istisnai olarak darp edilmiştir. Bunların Pont kralı Pharnakes

⁶¹⁸ Günaltay 1987: 476.

⁶¹⁹ Greenidge and Clay 1960: 285.

⁶²⁰ Günaltay 1987: 476.

zamanından kalma nadir örnekleri ele geçmiştir. Mithradates Eupator da bu sikkelerden çıkarmıştır. Fakat, bunların miktarı pek az olduğu anlaşılmaktadır. Zamanımıza intikal eden sikkelerin ortalama ağırlığı 16 buçuk gramdır. Bu ağırlık çağdaş Attika tetradrahmi'lerinin ağırlığına eşittir.

Darp edilen sikkelerin bolluğu, krallığın mali durumu ve genel kudreti ile orantılıydı. M.Ö. 93'den 72'ye kadar süren yükselme ve refah devrinde sikke darbının çok sık olduğu görülmektedir. Bu dönemde her yıl değil, hemen her ay sikke darp olunmuştur. Ordusundaki askerlerinin maaşları ve olası ihtiyaçlar için, M.Ö. 76 yılından itibaren yoğun oranda sikke bastırmıştır⁶²¹. Paralar üzerinde monogramı bulunan sikke kontrolcüsü, süresi belli olmayan bir müddet görev başında kalırdı. Bu zaman bazen birkaç ay, bazen da birkaç sene olurdu.

Mithradates'in ilk sikkelerinin ön yüzünde kendisinin portresi vardı. Bu portre ilk Pontos krallarının gibi realist bir tarzda yapılmıştır. Fakat Pergamon'nun fethinden sonra basılan paralarda portre çok gençleştirilmiş, idealleştirilmiştir. Bu tipte güzellik ve zeka ile parıldayan baş, uzun, karışık ve rüzgarla dağılmış saçlarla çerçevelenmiştir.

Mithradates'in saltanatının erken dönemine ait olan tetradrahmilerinin arka yüzünde, Pers'lerin efsanevi atası Perseus tarafından öldürülmüş Gorgon'dan doğan at yani Pegasos tasviri vardır. Bu tip doğrudan doğruya Gorgon'un başını tutan Perseus'u gösteren Mithradates tipine bağlıdır. Ayrıca, hilal ve yıldızdan oluşan ikinci bir sembol daha bulunuyordu. Bu, Mithradates II den itibaren hanedana mensup kralların bütün sikkelerinde görülen Mithradates'ler armasıdır.

M.Ö. 96 yılından itibaren sikkelerde Pegasos'un etrafı çiçekli bir sarmaşık çelengiyle çerçevelenmiştir. Bunun Pergamon krallığına ait beldelerin para birliği tarafından çıkarılan ve o zamanlar Anadolu'nun her tarafına yayılan Cistophor denilen sikkeden alınmış olduğu anlaşılmaktadır.

⁶²¹ Callatay 1997: 46.

Anadolu'nun fethinden sonra eski drahmiler ile altın staterler üzerinde görülen Artemis'in kutsal hayvanı geyik, Pergamon'da darp edilen tetradrahmler üzerinde Pegasos'un yerine geçmiştir. Ephesos Artemis Tapınağı'nın kutsal sığınma alanını genişleten Mithradates, böylece halkın olduğu kadar din adamlarının da desteğini arkasına almış oluyordu. Bu bakımdan Anadolu'nun en köklü kültlerinden Artemis'in simgesi olan geyiği, bastırdığı drahmilerde kullanıyordu⁶²². Mithradates, Pontos'a geri dönüşünde, av meraklısı bir krala uygun olan bu yeni tipi bütün sikkeleri üzerine resmettirmiştir. Bu idari açıdan siyasi bir hamleydi, artık Pontos Kralı sadece Karadeniz ve hinterlandının değil, Anadolu'nun eski krallıklarının da hakimiydi. Böylelikle yeni bir imaj ve başlangıçla Anadolu'yu sahipleniyordu.

Mithradates VI'nın sikkeleri bize kralın resmi takvimi hakkında da bazı bilgiler vermektedir. Kappadokia'lılar, Nazianz'lı Gregovar'a kadar aslında Pers'lere ait olan bir takvim kullanmışlardır. Bu takvimin son şekline göre bir sene otuzar günlük 12 ay ile 5 veya 6 günden ibaretti. Mithradates, büyük ihtimalle bu takvimi memleket içinde yerleşmiş buldu. Halbuki aynı krallıkta Grek siteleri ya kendi asıl takvimlerini muhafaza veya Makedonia takvimini tatbik etmişlerdi. Makedonia takvimi Önyasya'da bilhassa Seleukoslar ve Arsakid'ler tarafından diğer kavimlere kıyas edilmeyecek bir nispette yapılmıştı. Mithradates VI da hiç olmazsa sikkelerinde bu takvimi kabul etmişti. Mithradates, Atina ve Arsakid sikkelerini örnek almış ve daha da ileri giderek kendi tetradrahmleri üzerine darp edildiği yıl dışında darp edildiği ayı da yazdırmıştır⁶²³. Bu tarihlendirme sistemi Mithradates'ten sonra Bosporos krallığında dört yüz yıl daha kullanılmıştır.

İlk Pontos krallarının sikkeleri üzerinde hiçbir tarih, hatta Kappadokia'da olduğu gibi sikke darp olduğu zamanda kralın saltanat yılını gösteren bir rakam bile bulunmuyordu. Halbuki Mithradates Eupator, Selevkos'lar tarafından tatbik edilen ve sonra Parth ve Bithynia krallarınca da taklit edilen uygulamaya uymuş, M.Ö. 96 yılından itibaren sikkeleri üzerinde

⁶²² Price 1968: 3, 3.

⁶²³ Günaltay 1987: 478.

başlangıç sayılan belirli bir tarihe göre, sikkenin darp edildiği yılı bildiren tarihi yazdırmıştır. Başlangıç olarak kabul edilen Era, M.Ö. 297 yılının son baharındaki gece ile gündüzün eşitlendiği zamandı. Bu tarih, Nikomedes Epiphanos'dan itibaren Bithynia'da darp edilen tetradrahmiler üzerinde görülen tarihtir⁶²⁴. Bunun Pontos krallığını kuran Mithradates Ktistes'in aşağı yukarı, ilk fetihleri zamanına denk geldiği düşünülürse, Pontos dönemine de Era olarak alınmış olması sebebi anlaşılabilir.

Pontos kralı, Anadolu'yu fethinden sonra M.Ö. 88 yılından M.Ö. 85 yılına kadar devam edecek yeni bir *Era* başlatmış ve Pergamon'da kendi adına altın *stater* ve gümüş *tetradrahmi*'ler bastırmıştır⁶²⁵. Smyrna'da ön yüzünde kralın portresi bulunan bronz sikkeler piyasaya sürülmüştür⁶²⁶. Ephesos, Miletos, Erythrai ve Tralleis kentlerinde ise Roma sömürsünden kurtulmanın sevinci ve Mithradates'in teşvikiyle altın staterler basılmıştır⁶²⁷.

⁶²⁴ Günaltay 1987: 478.

⁶²⁵ Reinach 1888: 193.

⁶²⁶ BMC 1981: 247, no. 118.

⁶²⁷ McGing 1986: 112, 115.

Mithradates VI tarafından M.Ö. 96 yılında kabul edilen ve başlangıcı M.Ö. 297 olan Era'ya göre, yılların sikkeler üzerinde tarihlendirilmesi⁶²⁸:

Tarih	Era Yılı	Sikke Üzerinde	Tarih	Era Yılı	Sikke Üzerinde
96-95	+ 202	BΣ	80-79	218	HΙΣ
95-94	203	ΓΣ	79-78	219	ΘΙΣ
94-93	204	ΔΣ	78-77	220	KΣ
93-92	205	EΣ	77-76	221	AKΣ
92-91	206	CΣ	76-75	222	BKΣ
91-90	207	ZΣ	75-74	223	ΓKΣ
90-89	208	HΣ	74-73	224	ΔKΣ
89-88	209	ΘΣ	73-72	225	EKΣ
88-87	210	ΙΣ	72-71	226	CKΣ
87-86	211	AIΣ	71-70	227	ZKΣ
86-85	212	BIΣ	69-68	228	HKΣ
85-84	213	ΓΙΣ	68-67	229	ΘKΣ
84-83	214	ΔΙΣ	66-65	230	ΛΣ
83-82	215	EΙΣ	65-64	231	AΛΣ
82-81	216	CΙΣ	63-62	232	BΛΣ
81-80	217	ZΙΣ			

Aylara Göre Sikkelerin Tarihlendirilmesi⁶²⁹:

A	Ekim	Z	Nisan
B	Kasım	H	Mayıs
Γ	Aralık	Θ	Haziran
Δ	Ocak	I	Temmuz
E	Şubat	IA	Ağustos
X	Mart	IB	Eylül

M.Ö. 2. yüzyılın son çeyreği ve M.Ö. 1. yüzyılın başlarından M.Ö. 63 yılına kadar Karadeniz havzası içinde yer alan kentlerin numismatik buluntularında Pontos etkisi görülmektedir. Pontos sikkelerinin yaygın olarak bulunduğu Gorgippia'dan (Anapa) Tyras'ın (Tira/Tiras) kuzeyine kadar uzanan Bosporos Krallığı'na bağlı kentlerden başka, bugün Romanya ve Bulgaristan sınırları içinde yer alan Istria, Tomis, Kallatis, Odessos ve Mesembria (Nesebur) sikkeleri söz konusu kentlerin Mithradates'le müttefik

⁶²⁸ Kleiner 1974: 25,26; Tekin 1994b: 33; Günaltay 1987: 478.

⁶²⁹ Kleiner 1974: 25,26.

olduklarını doğrulamaktadır⁶³⁰. Öyle ki, Dioskurias'tan Gorgippia'ya kadar uzanan ve içinde birçok savaşçı kavmin yaşadığı sahil şeridini saymazsak hemen hemen tüm Karadeniz doğrudan ve koruyucu sıfatıyla Mithradates'in hakimiyeti altına girmiş gibi gözükmemektedir. Böylelikle Mithradates, kısa süre içinde Karadeniz havzasını önemli ölçüde ele geçirerek göz ardı edilemeyecek derecede büyük bir güç yaratmıştır. Kralın M.Ö. 120 yılında tahta çıkışından itibaren savaşlar, ayaklanmalar ve diplomasiyle geçen uzun yıllardan sonra, antikçağ Karadeniz Tarihi'nde, Karadeniz havzası büyük ölçüde ilk kez bir kralın egemenliği altına girmiştir⁴⁰⁴.

Kent Darphanelerinin Darp ettiği Ortak Sikke Tiplerinin Listesi

- 1- Defne çelenkli Zeus'un başı/ Şimşek demeti üstünde kartal: Abonuteichos, Amaseia, Amastris, Amisos, Gaziura, Pharnakia, Sinope, Taulara
- 2- Miğferli Genç Ares başı/ Kayışlı kın içinde kılıç. Hilal ve yıldız: Amaseia, Amisos, Chabakta, Gaziura, Taulara.
- 3- Mithradates'in, Perseus olarak resmedilmiş çıplak ve kanatlı başı/ Üstlerinde birer yıldız bulunan İki pileus (Dioskurların şapkası) arasında bereket boynuzu: Amaseia, Amisos, Sinope.
- 4- Kanatlı Genç Perseus büstü/ Üstlerinde birer yıldız bulunan İki pileus (Dioskurların şapkası) arasında bereket boynuzu: Amaseia
- 5- Aegis kalkanı, ortasında Gorgon başı/ Ayakta Palmiye dalı taşıyan Nike: Amastris, Amisos, Chabakta, Kabeira, Komana, Laodikeia, Sinope.
- 6- Miğferi Pegasos ile süslü Athena'nın başı/ Sağ elinde (palmiye dalı) harpa, sol elinde Medusa'nın kesik başı ile ayakta cepheden betimlenmiş Perseus: Amastris, Amisos, Kabeira, Komana, Sinope.
- 7- Kurt başlıklı Amazon (Lykastia) büstü/ Ayakta Palmiye dalı taşıyan Nike ve solunda ay yıldız: Amisos.

⁶³⁰ Callatay 1997: 260.

- 8- Defne çelenkli Apollon büstü/ Üç ayaklı kazan: Amisos, Sinope.
- 9- Diademli Artemis başı/ Üç ayaklı kazan (Lebes): Amisos, Sinope.
- 10-Cista Mystica arkasında Thyrisos/ Pençeleri arasında keçi başı bulunan Panter: Amisos
- 11-Sarmaşık çelenkli Genç Dionysos'un başı/ Cista mystica, panter postu ve Thyrsos: Amisos.
- 12-Sarmaşık çelenkli Genç Dionysos'un başı/ Kurdeleli ve zilli Thyrsos: Amisos, Chabakta, Laodikeia.
- 13-Kanatlı Eros büstü/ Kayışlı ok sadağı: Amisos.
- 14-Pers başlıklı Mithradates in başı veya genç Mithras büstü (?)/ Kayışlı ok sadağı: Amisos.
- 15-Akbaba kafası şeklinde kanatlı (apeks) miğfer giyen Perseus başı/ Kanatlı Harpa: Amisos.
- 16-Grifon sorguçlu miğfer giyen Perseus başı/ Su içen Pegasos: Amisos.
- 17-Kanatlı miğfer giyen Perseus başı/ Kanatlı Harpa: Sinope.

Kent Sikkelerinin Darp Edilme Tarihine Göre Listelenmesi⁶³¹:

M.Ö. 120-111

- 1- Ön Yüz: Genç Perseus büstü, sağa, kanatlı.
Arka Yüz: İki pileus arasında bereket boynuzu; pileusların üstünde iki yıldız.
- 2- Ön Yüz: Apollon başı, defne çelenkli. Sağa.
Arka Yüz: Tripod.
- 3- Ön Yüz: Mithradates veya genç Mithras büstü (?) Pers başlıklı. sağa.
Arka Yüz: Kayışlı ok sadağı.
- 4- Ön Yüz: Artemis başı, diademli. Omuzunda sadak. ? Sağa.
Arka Yüz: Tripod.

⁶³¹ Blumer 1912: 169-192.

5- Ön Yüz: Eros büstü sağa, kanatlı.

Arka Yüz: Kayışlı ok sadağı.

M.Ö. 111-105

1. Ön Yüz: Zeus'un başı, defne çelenkli, sağa. (Büyük)

Arka Yüz: Şimşek demeti üstünde kartal, sola, başı geriye dönük.

2. Ön Yüz: Genç Ares başı, miğferli, sağa.

Arka Yüz: Kayışlı kın içinde kılıç.

M.Ö. 105-90

1- Ön Yüz: Athena'nın başı, sağa; miğferi üzerinde pegasos ve dört at protomu ile süslü.

Arka Yüz: Perseus, ayakta cepheden. Sağ elinde harpa, sol elinde Medusa'nın kesik başı.

2- Ön Yüz: Aegis, ortasında Gorgon başı.

Arka Yüz: Nike ayakta, sağa. Palmiye dalı taşıyor.

3- Ön Yüz: Genç Ares başı, miğferli, sağa.

Arka Yüz: Kayışlı kın içinde kılıç.

4- Ön Yüz: Genç Dionysos'un başı, sarmaşık çelenkli, sağa.

Arka Yüz: Thyrsos.

5- Ön Yüz: Perseus başı, sağa. Akbaba kafası şeklinde kanatlı (apeks) miğfer giyiyor.

Arka Yüz: Kanatlı Harpa.

M.Ö. 90-80

1- Ön Yüz: Genç Dionysos'un başı, sarmaşık çelenkli, sağa.

Arka Yüz: Cista mystica, panter postu ve thyrsos.

2- Ön Yüz: Cista Mystica arkasında Thyrsos.

Arka Yüz: Panter sağa doğru. Pençeleri arasında keçi başı.

M.Ö. 80-70

1- Ön Yüz: Perseus başı, başında grifon sorguçlu miğfer, sağa.

Arka Yüz: Pegasos, sola, su içiyor.

2- Ön Yüz: Kurt başlıklı Amazon (Lykastia) büstü. Sağa.

Arka Yüz: Nike ayakta, sağa. Sol omuzunda palmiye dalı taşıyor. Ay-yıldız.

3- Ön Yüz: Zeus'un başı, defne çelenkli, sağa. (Küçük)

Arka Yüz: Şimşek demeti üstünde kartal, sola, başı geriye dönük.

5.7. SİKKELER ÜZERİNDE GÖRÜLEN BETİMLEME VE PERSONİFİKASYONLAR

Zeus: Greklerin en büyük tanrısı, tanrıların tanrısı, tanrıların babasıdır. Gök tanrısı Zeus, Kronos ile Rhea'nın oğullarıdır. Zeus'un en yaygın sıfatları şunlardır; Abrettenos, Akraios, Ammon, Hyetios, Labrandenos, Larasios, Sabazios, Sospolis, Stratios.. vs. Zeus Stratios Pontos bölgesinde tapınım görmüştür. Pontos sikkelerinde Defne çelenkli olarak betimlenmiştir. Abonuteichos, Amaseia, Amastris, Amisos, Gaziura, Pharnakia, Sinope, Taulara sikkelerinde sık görülür.

Kartal ve Şimşek demeti: Kartal ve şimşek demeti Zeus'un atribütlerindendir. Pontos sikkelerinin ön yüzünde Zeus olan sikkelerin

arkasında görülmektedir. Abonuteichos, Amaseia, Amastris, Amisos, Gaziura, Pharnakia, Sinope, Taulara sikkelerinde sık görülür.

Ares: Savaş tanrısı. Zeus ile Hera'nın oğullarıdır. Pontos sikkelerinde miğferli ve genç olarak tasvir edilmiştir. Miğfer ve mızrak atribütüdür. Amaseia, Amisos, Chabakta, Gaziura, Taulara sikkelerinde sık görülür.

Mithradates, Perseus: Mithradates'ler kendilerinin baba tarafından Pers kraliyet soyundan geldiklerini öne sürüyorlardı. Perseus, Persler tarafından kendilerinin atası olarak kabul görmektedir⁶³². Bundan dolayı Pers kimliklerini vurgulamak için sıklıkla Perseus sikkelerde betimlenir. Mithradates VI'nın da kendisini Perse'us gibi betimletmiştir. Amaseia, Amisos, Sinope sikkelerinde sık görülür.

Dioskur Şapkası (Pileus): Dioskuroi, Zeus'un delikanlıları anlamına gelmektedir. Zeus ile Leda'nın oğullarıdır. Kastor ve Polydeuskes olarak bilinirler. Ölümlü olan Kastor ve ölümsüz olan Polydeuskes birbirlerinde hiç ayrılmazlar ve kardeşliği ve dostluğu temsil ederler. Sikkeler üzerinde iki kardeş ata binmiş veya atları ile beraber ayakta, mızrak tutar vaziyette ve oval biçimli miğferleri ile tanınırlar. İkizler takım yıldızı onları temsil eder. Sikkeler üzerinde bazen sadece üstlerinde yıldız olan miğferleri görülür. Bu miğferlere Pileus adı verilmektedir ve azat edilen kölelere giydirilen bir tür konik başlıktır. Dioskurların sembolü olan bu miğfer özgürlüğü temsil etmektedir. Amaseia, Amisos, Sinope sikkelerinde sık görülür.

Cornicopia (Bereket boynuzu): İçinde meyve, çiçek ve bitkilerin taşar şekilde tasvir edildiği, ucu kıvrık, boynuz şeklinde betimlenen, bolluk ve barışın sembolüdür. Bereket boynuzunun Zeus'u büyüten keçi Amaltheia'nın kırılan boynuzlarından biri olduğu kabul edilir⁶³³. Ayrıca Demeter'in

⁶³² Herodotos: VII, 150.

⁶³³ Tulay 2001: 42.

atribütlerindendir⁶³⁴. Pontos sikkelerinde genelde iki Pileus arasında tasvir edilmiştir. Amaseia, Amisos, Sinope sikkelerinde sık görülür.

Perseus: Argos kralı Akrisios'un kızı Danae'nin Zeus'tan olma oğlunun adıdır. Athena ve Hermes'in yardımı ile Medusa'nın başını kesmiş ve sonrasında geri dönüş yolunda Ethiopia kralı Khepeus'un kızı Andromeda'nın hayatını kurtarmış mitolojik kahramandır. Persler de kendisini soylarının atası olarak görmüşlerdir⁶³⁵.

Pontos sikkelerinin ön yüzünde başı açık, genç olarak veya başında Grifonlu Bir başlık ile (Apeks- Akbaba başına benzer) tasvir edilmiştir. Amaseia sikkelerinde sık görülür.

Sinope sikkelerinin önyüzünde de kanatlı miğfer giyen Perseus olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ayrıca Pontos sikkelerinin arka yüzünde de, sağ elinde (palmiye dalı) harpa, sol elinde Medusa'nın kesik başı ile ayakta cepheden betimlenmiş olarak tasvirleri vardır. Bu şekliyle Amastris, Amisos, Kabeira, Komana, Sinope sikkelerinde sık görülür.

Aegis kalkanı, ortasında Gorgon başı: Athena'nın atribütüdür. Zeus, Keçi Amaltheia'nın derisinden yapılmış olan bu kalkanı sonradan Athena'ya hediye etmiştir. Athena bunu zırhına koymuş, daha sonrada Perseus'un Medusa'yı öldürmesinde kullanılmıştır. Bundan sonra da kalkana Medusa'nın başı eklenmiştir. Amastris, Amisos, Chabakta, Kabeira, Komana, Laodikeia, Sinope sikkelerinde ön yüzünde sık görülür.

Ayakta Palmiye dalı taşıyan Nike: Zaferi simgeleyen bir tanrıçadır. Kanatlı, hızla uçan bir kız olarak tasvir edilir. Hesiodos'a göre Pontos'lu tanrılar soyundan Pallas'la Okeanos' kızı Styks'in kızıdır. Sikkeler üzerinde çok kullanılan bir figürdür. Pontos sikkelerinde ayakta, palmiye dalı

⁶³⁴ Saltuk 1993: 39.

⁶³⁵ Herodotos: VII, 150.

taşıır vaziyette tasvir edilmiştir. Amastris, Amisos, Chabakta, Kabeira, Komana, Laodikeia, Sinope sikkelerinde sık görülür.

Miğferi Pegasos ile süslü Athena başı: Athena akıl tanrıçasıdır. Zeus'un kendi başına dünyaya getirdiği kızıdır. Aynı zamanda savaş tanrıçası olarak da bilinir. Zeytin dalı, baykuş ve kalkanı en bilinen atribütleridir. Genellikle zırhlı, miğferli ve kalkanlı olarak betimlenir. Pontos sikkelerinde genelde Pegasos ve dört at protomu ile süslenmiş miğferi ile betimlenmiştir. En yaygın sıfatları şunlardır; Ilias, Pallas, Parhenos, Polias, ve Promakhos. Amastris, Amisos, Kabeira, Komana, Sinope sikkelerinde sık görülür.

Apollon: Baş tanrı Zeus ile Titan kızı Leto'nun birleşmesinden doğmuştur. Kardeşi Artemis'dir. Grek ve Roma dininde müzik, ışık ve kehanet tanrısıdır. Anadolu kökenli bir tanrıdır. Pontos sikkelerinde defne çelenkli büstü betimlenmiştir. Ok ve gümüş yay, Lir ve üç ayaklı kazan atribütlerindendir. Amisos, Sinope sikkelerinde ön yüzde sık görülür.

Üç ayaklı kazan: Genellikle uzunca üç ayağı bulunan kulplu kazan, Apollon'un atribütüdür. Tanrılara adak olarak verildiği gibi sikkenin icadından evvel değiş tokuş aracı olarak kullanılmıştır. Üç ayaklı kazan motifi sikkeler üzerinde sık görülür. Görüntü olarak Lebes Gamikos'u da andırır. Amisos, Sinope sikkelerinin arka yüzünde sık görülür.

Artemis: Baş tanrı Zeus ile Titan kızı Leto'nun birleşmesinden doğmuştur. Apollon'un ikiz kardeşidir. Avcı tanrıça, ana tanrıça, toprak ve bereketi simgeler, doğum olayları ile bağlantılıdır. Ok ve altın yay, geyik, hilal atribütleridir. Pontos sikkelerinde diademli büstü betimlenmiştir. Amisos, Sinope sikkelerinin ön yüzünde sık görülür.

Cista Mystica: Kutsal sepet. Dionysos kültünden alınmadır. Etrafında yada içinde yılanlar bulunur. Bu figürün bulunduğu gümüş sikkelere Pergamon'da Cisthopor adı verilmiştir. Amisos sikkelerinde genelde arka yüzde görülür.

Thyrisos: Dionysos ve Bakkhalar'ın ayinlerde taşıdıkları özel sopalara verilen addır. Dionysos'un atribütlerindendir. Tepesinde çam kozalağı ve etrafında asma dalları, bazen de sarmaşık yaprakları bulunur. Pontos sikkelerinde kurdeleli ve zilli olarak betimlenmiştir. Amisos Chabakta, Laodikeia sikkelerinde arka yüzde görülür.

Pençeleri arasında keçi başı bulunan Panter: Dionysos'un hayvan atribütlerinden biridir. Pençeleri arasındaki keçi başı Dionysos ritüellerinden birine gönderme yapmaktadır. Dionysos'un vahşi yanını simgeler, “ yakalayıp boğazlamak yaban tekelerini, Kanlarını içmek, çiğ çiğ yemek etlerini”⁶³⁶. Pontos sikkelerinde diğer yüzde Cista Mystica ile kullanılmıştır. Genelde Amisos sikkelerinde görülür.

Dionysos: Annesi Kadmos kızı Semele babası ise tanrı Zeus'dur. Annesinin kaza ile Zeus tarafından öldürülmesi üzerine Zeus onu alıp baldırına koymuş ve buradan doğmuştur. Dionysos bir doğa, tarım, şarap tanrısıdır. Dionysos kelime anlamı ile Nysa'nın tanrısı anlamına gelir. Zeus doğduktan sonra onu yetiştirmesi için Nysa'da bir nympheye vermiştir. Ayrıca Nysa vahşi hayvanlar yatağı olarak geçer. Thyrsos, Kantharos, asma dalı, Panter atribütlerindendir. Pontos sikkelerinde başında sarmaşık çelengi ile betimlenmiştir. Amisos, Chabakta, Laodikeia sikkelerinde sık görülür.

Kanatlı Eros büstü: Eros, ilk çağın en eski metinlerinden beri evrende birleşme ve üretmeyi sağlayan doğal bir güç olarak karşımıza çıkar. Aşk meleği Eros, Ares ile Aphrodite'nin veya Hermes ile Aphrodite'nin oğludur. Zaman ve mekana göre bu kadar değişik yansıtılan başka tanrı yoktur. Kesin olarak nasıl çıktığı tam olarak bilinmez. Kanatlı çocuk şeklinde betimlenmektedir. Amisos sikkelerinde sık görülür.

Kayıklı ok sadağı: Genel olarak ön yüzünde Eros ve Mithras olarak betimlenmiş Mithradates'in büstlerinin olduğu sikke tiplerinin arka taraflarında

⁶³⁶ Erhat 1978: 100.

görülmektedir. Ok sadağının Artemis, Apollon ve Eros ile de bağlantısı olma ihtimali yüksektir. Amisos sikkelerinde sık görülür.

Pers başlıklı Mithradates' in başı veya genç Mithras büstü (?):

Mithras, Perslerin büyük tanrılarındandır. Adına ilk kez M.Ö. 5 yüzyıl da rastlanır. Yargılayan ve aracılık etme özelliklerine sahiptir. Her şeyi görür ve duyar. Bu nedenle öbür dünyada ruhları sorgular. Helenistik dönemde Anadolu'da insan şeklinde betimlenmeye başlamıştır. M.S. 2 yüzyıl da Batı Roma'da özellikle liman kentleri ile büyük kentlerde önem kazanmıştır. Mistik törenleri mağaralarda veya yer altı tapınaklarında yapılır ve boğa kurban edilir. Dine yeni girenlerin maske taktığı ve bir takım sınavlardan geçirildiği ezoterik bir tapınımdır. Hakkında yazılı bir belgeye rastlanmayan bu inanışın sembollerinin başında boğa gelir. Anadolu'da Kappadokia'da yaygın olarak tapınım görmüştür. Pontos sikkelerinde Mithras tasvirini Mithradates'e benzetilmiş olarak görmekteyiz. Amisos sikkelerinde sık görülür.

Kanatlı Harpa: Perseus'un kullandığı ve Medusa'yı öldürmesi için verilen ucu eğri kılıç, orak. Pontos sikkelerinde kanatlı olarak tasvir edilmiştir. Perseus'un efsanede Medusayı öldürmek için birde kanatlı sandalet kullandığını biliyoruz. Bu iki simgenin birleşiminden oluşmuş bir betimleme görüyoruz. Amisos ve Sinope sikkelerinde sık görülür.

Su içen Pegasos: Medusa'nın kanından doğma kanatlı at. Perseus ve Bellerophontes efsanelerinde önemli bir rol oynar. Adı, kaynak anlamına gelen, Yunanca "pege" sözcüğünden türemiş sayılan Pegasos pınar ve çeşme başlarında durmaktan hoşlanır. Helikon dağının eteğinde Hippokrene, at çeşmesini meydana getirdiği anlatılır. Pontos sikkelerinde ön ayaklarından biri havada, su içerken betimlenmiştir. Krallık stater, tetradrahmi ve drahmileri ile Amisos sikkelerinde sık görülür.

Kayışlı kın içinde kılıç: Genelde ön yüzünde Ares betimlemesi olan sikkelerin arka yüzünde görülmektedir. Kılıç Ares'in bilinen atribütlerinden

değildir. Kın içinde kılıç Mithradates'in savaş politikaları ile bağlantılı olabilir. Amaseia, Amisos, Chabakta, Gaziura, Taulara sikkelerinde sık görülür.

Hilal ve yıldız: Mithradateslerin arması. Mithradates II döneminden itibaren Pontos kralları tarafından Kraliyet arması olarak kullanılmıştır. Ayrıca Mithras kültü ile bağlantısı vardır. Mithras'ın pelerinde de ay ve yıldız sembolleri görülmektedir. Genel itibarı ile Pontos sikkelerinin çoğunda görülmektedir.

Kurt başlıklı Amazon (Lykastia) büstü: Efsaneye göre Amazonlar Ares ile Harmonia'nın kızlarıdır. Mitolojide kadın savaşçılar olarak geçmektedirler. Amisos bölgesinde Thermedon çayının kıyısında Themiskyra yerleşimini kurarak kendilerine başkent yaptıkları söylenir. Pontos sikkelerinde Kurt başlıklı Amazon tasviri (Lykastia) görülmektedir. Amisos sikkelerinde sık görülür.

Aslan: Sikkeler üzerinde en çok kullanılan motiftir. Güç ve egemenliğin sembolü olmuştur. İlk basılan sikkeler üzerinde Lydia kraliyet ailesinin arması olan aslan başı vardır. Bosporos sikkelerinde de görülmektedir.

Asklepios: Apollon'un oğludur. Sağlık, hekimlik ve tıp tanrısıdır. At adam Kherion ona hekimliği öğretmiştir. Yılanlı asa ile tanımlanır. Sağ omuzu ve göğsü açık durumdadır. Mithradates VI dönemi Pergamon sikkelerinde görülmektedir.

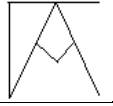
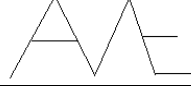
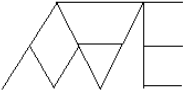
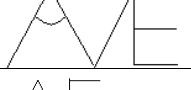
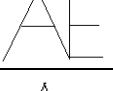
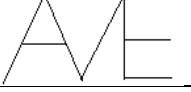
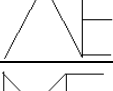
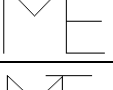
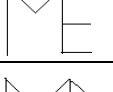
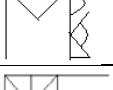
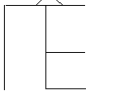
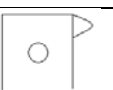
Baykuş: Tanrıça Athena'nın simgelerinden birisidir. Atina kentinin sikkelerinin arka yüzünde şehrin sembolü olarak sıkça görülmektedir. Erken dönem Amisos sikkelerinde de görülmektedir.

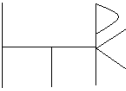
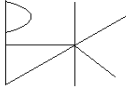
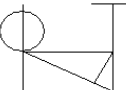
Geyik: Tanrıça Artemis'in simgelerinden birisidir. Anadolu'da sıkça görülen bir motiftir. Mithradates Eupator'un erken dönem tetradrahmilerinin üzerinde görülür.

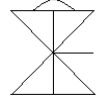
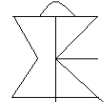
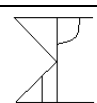
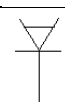
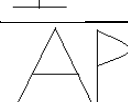
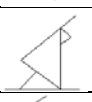
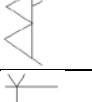
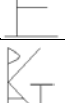
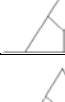
Hermes: Zeus ve Maia'nın oğlu; tanrıların habercisi, sanatçıların, yolcuların, tüccarların ve hırsızların koruyucusu tanrıdır. Atribütleri; asası kerykeion (caduceus), kanatlı şapkası (petasos), kanatlı sandaletleridir. Bazen bir para kesesi de tutar. Bosporos sikkelerinde palmiye dalı ile görülmektedir.

5.8. SİKKELER ÜZERİNDE GÖRÜLEN MONOGRAMLAR

No:	Monogram	Görüldüğü Sikkeler
01-		Kat.No.2: 109
02-		Kat.No.1: 9
03-		Kat.No.2: 43
04-		Kat.No.2: 76-110-111
05-		Kat.No.2: 15-34
06-		Kat.No.2: 51
07-		Kat.No.2: 38-53-70
08-		Kat.No.2: 47-81-82-83
09-		Kat.No.2: 135
10-		Kat.No.2: 84
11-		Kat.No.2: 33-54
12-		Kat.No.2: 77
13-		Kat.No.2: 58
14-		Kat.No.2: 60-78-79
15-		Kat.No.2: 39
16-		Kat.No.2: 65

No:	Monogram	Görüldüğü Sikkeler
17-		Kat.No.2: 21-23
18-		Kat.No.2: 24-26-27-40-41-94-95
19-		Kat.No.2: 9-11-13-15
20-		Kat.No.2: 54
21-		Kat.No.2: 134-144
22-		Kat.No.2: 33
23-		Kat.No.2: 38
24-		Kat.No.2: 16-17-18-19-35
25-		Kat.No.2: 22
26-		Kat.No.2: 25-37-104
27-		Frolova 2002: s. 94. Kat.No.2: 21-23-36-43
28-		Kat.No.2: 72-74
29-		Kat.No.2: 58
30-		Kat.No.2: 60
31-		Kat.No.2: 16-17-18-19-25-36
32-		Kat.No.2: 129-130-132-141
33-		Kat.No.2: 144

No:	Monogram	Görüldüğü Sikkeler
34-		Kat.No.2: 59
35-		Kat.No.2: 61-62
36-		Kat.No.2: 73
37-		Kat.No.2: 72
38-		Kat.No.2: 49-50
39-		Kat.No.2: 136
40-		Kat.No.2: 137
41-		Kat.No.2: 94-95
42-		Kat.No.2: 97-98
43-		Kat.No.1: 1
44-		Kat.No.1: 1-4
45-		Kat.No.2: 114-116
46-		Frolova 2002: s. 94. Kat.No.2: 44-63,
47-		Kat.No.2: 142-143-145
48-		SNG 1967: no. 6718
49-		Kat.No.2: 140
50-		Kat.No.2: 131

No:	Monogram	Görüldüğü Sikkeler
51-		Kat.No.2: 24-26-35-40-41
52-		Kat.No.2: 129-133-135-138-139
53-		Kat.No.2: 132-136-137
54-		Kat.No.2: 13
55-		Kat.No.2: 27
56-		Kat.No.1: 4
57-		Kat.No.1: 1
58-		Kat.No.2: 138
59-		Kat.No.2: 9
60-		Kat.No.2: 11
61-		BMC 1964: s. 16, 35.
62-		BMC 1964: s. 84, 6.
63-		Kat.No.2: 74
64-		BMC 1964: s. 16, 36.
65-		BMC 1964: s. 17, 43.
66-		Kat.No.2: 80
67-		BMC 1964: s. 17, 45.

No:	Monogram	Görüldüğü Sikkeler
68-		Kat.No.2: 74
69-		Kat.No.2: 93-96
70-		Kat.No.2: 93
71-		BMC 1964: s. 25, 4.
72-		BMC 1964: s. 18, 62.
73-		Frolova 2002: s. 94. BMC 1964:s. 15, 23.
74-		BMC 1964: s. 15, 27.
75-		BMC 1964: s. 17, 46.
76-		Kat.No.2: 100
77-		Kat.No.2: 133-139
78-		Kat.No.2: 117
79-		Kat.No.2: 122-123-124

SONUÇ

Sikkeler üzerinde görülen monogramlar, Pontos'da darp edilen kent sikkeleri arasındaki bağlantıyı aydınlatan önemli unsurlardan birini teşkil etmektedir. Mevcut sikkeler üzerindeki monogramların Hellenistik dönem Anadolu'sunda en çok sikke darp edilen dönem olan Mithradates VI Eupator döneminde çeşitlilik arz etmesi doğal bir sonuçtur.

Mevcut monogramlar incelendiğinde karşımıza çarpıcı sonuçlar çıkmaktadır. Krallığın başkenti olan Sinope'de basılmış olan tetradrahminin üzerindeki monogramı, Mithradates'in Anadolu'yu ele geçirdikten sonra başkent yaptığı Pergamon tetradrahmisinin üzerinde de görmekteyiz (Kat. No.2: 134-144). Söz konusu durum Sinope sikke darp görevlisinin Pergamon'un krallığın yönetim merkezi haline getirilmesinden sonra, burada da sikke darp ettiğine işaret etmektedir. Dikkat çeken hususlardan biri de gümüş ve altın sikkeler üzerinde görülen monogramların, bronz kent sikkeleri üzerinde (Sinope'de dahil olmak üzere) görülmemesidir. Bu durum Sinope ve Pergamon'da Krali altın ve gümüş sikkeler darp eden görevlinin, diğerlerine göre statü farkını ortaya koymaktadır. Buna karşılık Sinope bronz kent sikkelerinde görülen monogramın, Amisos bronz sikkeleri üzerinde de görülmesi (Kat.No.2: 25-37-104), yukarıda sözünü ettiğimiz savı doğrular niteliktedir.

Amisos'da darp edilen sikkeler Pontos Krallığı'nın iktisadi ve idari yapısını anlamamız açısından önemli verilerdir. Bu tezde kullanılan monogramlar listesindeki 79 monogramdan 36'sının Amisos'ta görülüyor olması, Amisos'un Pontos Krallığı için ne derece önemli olduğunu vurgulamaktadır. Mevcut sikke tiplerinin büyük çoğunluğunun Amisos'da basılmış olması, antik kaynaklarda da bahsedildiği gibi, kentin Mithradates VI Eupator Dönemi'nde ticari aktivite açısından Sinope kentini geçtiğinin kanıtıdır. Amisos kent sikkelerin yoğunluğuna bakılarak, Pontos Krallığının bir anlamda sikke basım merkezi olarak tanımlanması olası görünmektedir. Amisos sikkeleri üzerindeki monogramlar, Pontos Krallığı coğrafyasındaki

birçok yerleşime ait sikkeler üzerinde görülmektedir. Amisos sikkeleri üzerinde görülen monogramlar (Kat.No.2: 15-24-25-26-27-37-40-41-47-76) , Taulara (Kat.No.2: 76-110-111), Komana (Kat.No.2: 24-26-27-40-41-94-95), Chabakta (Kat.No.2: 47-81-82-83) ve Amastris (Kat.No.2: 9-11-13-15) sikkeleri üzerinde de yer almaktadır. Ayrıca Bosporos sikkeleri üzerinde görülen 27,46 ve 73 numaralı monogramlar Amisos sikkeleri üzerinde de görülmektedir. Burada dikkat çeken nokta ise Amisos ile ortak monogramları olan sözü edilen sikke darp merkezlerinin, Amisos haricindeki darp merkezleri ile ortak monograma sahip olmamalarıdır. Mevcut veriler ışığında şu sorular akla gelmektedir; Pontos Krallığı'nda sikke darp görevlileri Amisos'dan mı atanmaktaydı? Amisos büyük bir darphaneye sahip olmasının yanı sıra, bu darphane sikke darp görevlilerinin bir tür eğitim merkezi miydi? Elbette ki bu sorulara kesin yanıt verebilmek için bu konuda daha fazla araştırma yapılması gerekmektedir. Ancak durumun gerçekten yukarıda kurgulanan biçimde olduğu kanıtlandığı zaman, Amisos' da görülen monogramlar diğer kentlerde görülen benzerleri için tarihlendirme açısından temel teşkil etmiş olacaktır.

Sikke tipleri incelenirken gümüş drahmi, tetradrahmi ve altın staterler Krallığı simgelemelerinden dolayı, bronz kent sikkelerinden ayrı olarak tasnif etme gereği duyulmuştur. Mithradates VI Eupator öncesi Pontos Kralları tetradrahmi ve staterlerde realistik olarak betimlenmişlerdir (Kat.No.1: 1-3-9-10-11-12). İçlerinden sadece Mithradates V' in idealist denebilecek şekilde resmedildiği görülmür (Kat.No.1: 13). Mithradates VI Eupator Dönemi'nde tedavüle çıkan gümüş tetradrahmilerde, İskender sikkeleri örnek alınarak Attika ölçülerine göre darp edildiği bilinmektedir. Bu sikkelerin ön yüzünde Mithradates Eupator'un İskender'i andıran realistik portresi, arka yüzde ise Perseus'un soyundan geldiğini simgeleyen Perseus'un atı Pegasos betimlemesi, krallığın simgesi olan hilal ve yıldız, kralın lejantı ve söz konusu tasvirleri çerçeveleyen sarmaşık çelengi yer almaktadır. Pontos kralı Anadoluyu ele geçirip Pergamon'u kendisine merkez olarak seçtikten sonra bu sikkelerin ön yüzündeki Mihtrdates portresinin idealist bir şekilde tasvir

edildiği görülmektedir. Arka yüzde ise Pegasos'un yerini otlayan bir geyik almıştır. Krallığın politik propagandasını çok iyi yansıtan bu sikkeler krallığın genişlemesi ile tam bir propaganda aracı haline gelmiş oldu. Ön yüzde İskender'i andıran portresi, arka yüzde Hellen ve Pers dünyasını birleştirici özellik taşıyan Pegasos, yine döneminde çok popüler olan ve Pergamon para birliğinin birleştirici bir unsuru olan Cistophorlarda görülen sarmaşık çelengi ile Anadolu halklarına birleştirici mesajlar vererek bunu sikkelerindeki ay yıldızla krallığının politik iddiası ve ideali olarak göstermekteydi. Ayrıca ön yüzdeki Mithradates portresinin idealize edilerek betimlenmesi, Anadolu'nun yeni kralına yeni bir imaj verme kaygısından kaynaklanmış olabilir. Pergamon'da basılan sikkelerde geyik motifinin yer alması ise daha büyük bir propaganda ve politik hedef ürünü olmalıdır. Ephesos Artemis tapınağının İskender tarafından genişletilen asylon alanı, Mithradates tarafından daha da genişletilmişti. Bu davranış biçimi, tapınak rahiplerinin gönlünü kazanmak ve halkı kendisine bağlamak için yapılmış politik bir manevraydı. Artemis'in simgesi olan geyiğin bu sikkelerin arka yüzünde kullanılmaya başlaması, Pontos krallığının ve soyunun önemli bir simgesi olan Pegasos'dan vaz geçilmesi, ele geçirdiği topraklardaki yeni halklarına verdiği çok önemli politik bir mesajdı. Mithradates bunu yaparak yeni halkına Karadeniz'deki Pontos Krallığının egemenliği altına giren yabancı bir kuvvetin işgali altındaki bir halk olmadıklarını, aksine artık kendisinin onların değerlerini kendi değeri olarak gören yeni bir kral imajı ile kucakladığını belirtiyordu. Böylece Hellenistik krallıkların savaşları ve Roma'nın sömürüsünde sahipsiz kalmış olan Anadolu halkı gerçek krallarına kavuşmuş bulunuyordu. Pergamon'da darp edilen altın ve gümüş krali sikkeler üzerindeki geyik motifinin bu propagandanın bir göstergesi olduğu söylenebilir. Kralın kendi ülkesinin başkentini bırakarak Pergamon'u yeni krallığının merkezi olarak kullanmasını, Anadolu halklarının yeni kralı olduğunun samimi bir göstergesi olarak algılamamızda bu doğrultuda yanlış olmaz.

Kral bununla birlikte, sikke basımında Pontos Krallığında pek görülmeyen drahmeleri de bu dönemde darp ettirmiştir. Pontos ekonomisinde

pek fazla yeri olmayan drahminin darp edilme amacı hangi ihtiyaçtan kaynaklanmış olabilir? Bu sorunun cevabını vermeden önce şunu açıklığa kavuşturmak gerekir. Pontos krallığında tedavülde olan en büyük ve yaygın sikke ölçüsü M.Ö. 88 e kadar tetradrahmi idi. Bu durum hiç şüphesiz Pontos'taki ticari hayatının gerekleri doğrultusunda kabul görmüş bir politikanın sonucuydu. Önceki Pontos kralları döneminde de drahmi kullanımı pek fazla olmamıştı. Sorunun olası cevabına gelecek olursak; Mithradates VI, hakimiyeti altına aldığı yeni topraklarında nasıl Pegasos yerine geyik motifini kullanmak durumunda kaldıysa, yerel kabul görmüş ticari hayatın işlemesi için gerekli önlemleri de alması gerekiyordu. Roma Dönemi'nde de Pergamon birliği sikkeleri olan drahmi, didrahmi ve tetradrahmi ölçütündeki Cistophor'ların tedavülde kaldığını görmekteyiz. Mithradates için yeni ele geçirdiği bölgelerin ticari geleneklerini değiştirmek ekonomik açıdan ilk başlarda zararlı olabilirdi. Bu yüzden, burada kabul görmüş olan drahmi biriminde yeni bir sikkeyi tedavüle sokma ihtiyacı duymuş olması olasıdır.

Mithradates VI, M.Ö. 88 yılında Anadolu'daki Roma hakimiyetine son verdikten sonra, bir kısmı Pontos bir kısmı da Pergamon' da olmak üzere altın staterler bastırmıştır. Ancak Birinci Mithridates-Roma savaşı sonunda, M.Ö. 85'de Sulla ile Mithridates arasında yapılan Dardanos antlaşmasından bir müddet sonra stater darbına son verilmiştir. Mithradates VI döneminde darp edilen en son stater M.Ö. 85-84 yıllarına tarihlendirilmektedir. Dardanos antlaşmasından sonra oluşan bu durumu, Roma'nın altın sikke basımına izin vermemesinden kaynaklandığını düşünebiliriz.

Bronz kent sikkelerinde ise durumun biraz daha farklı olduğunu görmekteyiz. Pontos'da basılan bronz kent sikkelerinde kral adına rastlanılmamaktadır. Pontos da basımına izin verilen kent sikkelerin ortak noktası, kentlerin belli standarttaki aynı tip sikkeleri basmış olmasıdır. Bu durum bize merkezi otoritenin gücünü göstermektedir. Mithradates VI Eupator döneminde Amastris, Amisos, Sinope ve Pharnakeia darphanelerine, Amaseia, Abonutheicos, Cabeira, Chabakta, Comana,

Gaziura, Laodikeia ve Taulara ile toplamda sekiz adet darphane eklenmiştir. Oluşan bu yeni durum karşısında kendimize şu soruyu sormamız gerekir; Mithradates VI, dönemine kadar Pontos Krallığında dört kentte sikke darp edilirken bu darphanelere sekiz yeni kentin (ki bunlarından Chabakta ve Taulara'ya kent dememiz doğru olmaz) eklenmesinin amacı neydi? Bu sorunun cevabını aramadan önce Chabakta ve Taulara'ya bir göz atmak gerekmektedir. Bilindiği üzere bu iki merkez bir kent yerleşimi değil, iyi tahkim edilmiş birer kaleydi. Hatta bu özellikleri ile Pontos krallığının güvenliğinde büyük önem arz eden Phrouria'lardan iki tanesinin bunlar olduğunu söylemek mümkün görünmektedir. Hotje'nin belirtmiş olduğu gibi, Pontos krallığı eğer sikke basımı ile kentin statüsü arasında doğrudan bir bağlantı sağlamış olsaydı, Chabakta yerine Oinoe, Taulara yerine de Dazimonitis' de sikke darp etmiş olması gerekiyordu. Çünkü söz konusu yerleşimler, bahsi geçen kalelerin yakınındaki kentlerdi. Hotje'nin bu tespiti bize Mithradates VI döneminde sikke darp politikasında köklü bir değişiklik yaşandığını göstermektedir. Şimdi yukarıda sorduğumuz eski dört darphaneye sekiz yeni darphanenin eklenme sebebine gelecek olursak, bu durumun Mithradates VI'nın savaş politikası ile bağlantılı olduğunu görürüz. Gücünü belirli bir noktada tutup olası bir yenilgide her şeyini kaybetmektense, krallığının zorlu arazisinde alana yayılıp her zaman kendisine ikinci bir şans ve düşmana sürpriz yaratma dehasından kaynaklanıyordu. Bu amaç doğrultusunda kral Pontos'un iç kesimlerde 75 kadar Phrouria adı verilen tahkimli kale inşa ettirmişti. Aynı şekilde kralın tek bir darphaneye bağlı kalması da düşünülemezdi. Phrouria'larda gerekli ödemeler için para bulunuyor olmalıydı. Ancak savaş döneminde burada stoklanmış olan paranın yeterli olup olmayacağı belli olamazdı. Mithradates bu iş için seyyar darphaneleri kullanmış olsa da, yerleşik bir darphane daha seri üretim yapabilirdi. Mithradates VI'nın Phrouria'larla savunmayı ülke genelinde yaygınlaştırdığı gibi, ekonomi için önemli olan sikke basım hakkını da bu tip yerleşimlere vermesi, krallığının savaş sırasındaki ekonomisini ve ödemelerin sürekliliğini garanti altına almak istemesinden kaynaklanmış olabilir. Bu yeni darphanelerden Chabakta ve Taulara'nın tahkimli birer kale olmasının da bu

düşünceyi desteklediği söylenebilir. Burada ayrıca şunu da belirtmek gerekir; Kralın bu yeni darphanelerde sikke basımına izin vermesi, bulundukları kent için onur verici bir durum, bir tür mükafattı. Bu durum söz konusu kentlerde yaşayan insanların krala olan sempatisini arttıran bir tür propaganda aracı olarak da kullanılmış olabilir. Böylece merkezi yönetim kentlere sikke basımında özgürlük vermiş gözükmeyle birlikte, basılan sikke tiplerinin merkezi yönetim tarafından standardının belirlenmesi, aslında bu kentlere verilen özgürlüğün üstünde kendi otoritesini sağlamlaştırma çabası izlenimi vermektedir. Bronz sikkelerin küçük ve büyük birimlerde tedavül edildikleri bilinmektedir. Hellenistik dönemde büyük birim bronz sikkelere Khalkos, küçük birim bronz sikkelere de Kollybos (1/2 Khalkos) denildiğini bilmekteyiz. Ancak bu terminolojinin Pontos kent sikkeleri için geçerli olup olmadığı yada nasıl bir terminoloji kullandıklarına dair elimizde yeterli bilgi bulunmamaktadır.

Pontos krallığında darp edilen kent sikkelerine bakacak olursak, darp edilen bronz sikke tiplerinin birbiriyle aynı olduğunu sadece arka yüzlerdeki darp edilen yer isminin farklılık gösterdiğini görürüz. Mithradates VI'nın krali altın ve gümüş sikkeler üzerinde krallığının standartlaşmış propagandasını yaptığını görmüştük. Ancak bu ana mesaj krallığın genelini kapsadığı gibi sınırı aşan bir politikanın da ürünüydü. Ayrıca bu büyük sikkelerin sıradan vatandaşın görmesi çok olağan bir durum değildi. Krallığın kozmopolitik yapısını da göz önünde bulundurursak, halkı yönlendirmek için daha alt tabakalara inen ve çeşitlilik arz eden argümanlara ihtiyaçları vardı. Bunun için bronz kent sikkelerinin bulunmaz birer fırsat olarak ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Kuzey Karadeniz ve iç kesimlerde kullanım gören onyedili sikke tipinden en yaygın olarak kullanım görmüş olanları: ön yüzde Aegis kalkanı, ortasında Gorgon başı / arka yüzde ayakta Palmiye dalı taşıyan Nike; ön yüzde defne çelenkli Zeus başı / arka yüzde şimşek demeti üstünde kanatları açık kartal; ön yüzde miğferli genç Ares başı / arka yüzde kayışlı kın içinde kılıç; ön yüzde miğferi Pegasos ve dört at protomu ile süslü Athena başı / arka yüzde sağ elinde harpa, sol elinde Medusa'nın kesik başı ile ayakta cepheden betimlenmiş Perseus; ön yüzde sarmaşık çelenkli genç

Dionysos başı / arka yüzde kurdeleli ve zilli thyrsos betimlemeleri olan bronz sikke tipleridir. Bu tiplerin neredeyse Pontos'taki tüm darphalerde basılmış olduğunu görmekteyiz.

Mithradates'in Perseus olarak resmedilmiş kanatlı büstü / üst tarafta birer yıldız bulunan İki pileus (Dioskurların şapkası) arasında bereket boynuzu ile resmedilmiş olan bronz kent sikkelerinin genel itibari ile Amaseia, Amisos, Sinope darphanelerinde basıldığı görülmektedir. Bu tip sikke Mihtrdates krallığının ilk yıllarında, M.Ö. 120 den sonra kısmen barış yıllarında tedavüle çıkarılmıştır. Belki de bu yüzden sikke üzerinde savaş propagandası olabilecek herhangi bir betimlemeye rastlanmamaktadır. Grek mitolojisinin popüler bir kahramanı olan Perseus, Persler tarafından da soylarının atası olarak görülmekteydi. Baba tarafından Pers kökenli olan Mithradatesler için şüphesiz ayrı bir önem arz etmekte, sikkeler üzerinde de sıkça betimlenmektedir. Şüphesiz bu betimleme soylarının meşruluğunun kanıtı olması açısından da önemlidir. Pers geleneklerine alışık olan Anadolu halkları için bu durum halen saygı vesilesiydi. Mithradates'in bu betimlemede kendisini Perseus'la özdeşleştirmesi bu durumu pekiştirmek amaçlıydı. Arka yüzde görülen Cornicopia ise Zeus veya Demeter ile bağlantılı olarak bereketi sembolize etmektedir. Dioskurlar Zeus'un Leda'dan olma oğullarıydı. Yolcuların ve gemicilerin koruyucuları idiler. Sikkeler üzerinde bazen sadece onları simgeleyen üzerlerinde yıldız bulunan konik başlıkları ile betimlenirler. Pileus adı verilen bu konik başlık, azat edilen kölelere giydirilirdi. Bu ikonografi krallık tarafından kısmen kentlere verilmiş olan özgürlüğü de simgeliyor olabilirdi. Ancak burada şunu da belirtmek gerekir ki, gerek Perseus gerekse Dioskurlar'ın bir gizem kültü olan Mithras inancıyla bağlantılı olma olasılığı yüksektir. Açıktan açığa olmasa da Mithradates'in Pontos'da ve Anadoluda bu inanışın öncülüğünü yapmış olması muhtemeldir. Acaba Mithradates doğu ve batı toplumlarını birleştirmek adına gizliden gizliye yeni bir dinin propagandasını yapıyor olabilir miydi? Mithradates'in Perseus olarak betimlendiği sikke bunun bir kanıtı olabilir mi? Bu konu o dönemde olanları anlamamız açısından cevap arayan önemli bir sorundur.

Defne çelenkli Apollon büstü/ üç ayaklı kazan betimlemesi olan sikke tipi genel olarak Amisos ve Sinope darphanelerinde basılmıştır. Bu sikke tipinin M.Ö. 120 yılından sonra tedavüle çıktığını görmekteyiz. Apollon ışık tanrısı, müziğin, sanatın ve kehanetin tanrısıdır. Sikkenin arka yüzünde görülen üç ayaklı kazan da Apollon'un atribütlerinden olmakla birlikte, sikkenin icadından önce değiş tokuş aracı olarak ta kullanılmıştır. Sikkenin tedavüle çıkmaya başladığı yılların Pontos Krallığının barış yıllarına denk gelmesi dikkat çekicidir. Sikke üzerinde bir savaş propagandası görülmemektedir. Aksine krallığın güçlenmeye başladığı dönemde tanrı Apollon tasvirinin yer alması, krallıktaki aydınlanmayı, kültürel ve sanatsal atılımı göstermektedir. Mithradates VI'nın Helen sanatına yatkınlığını ve sanata ve sanatçılara, bilime ve edebiyata olan merak ve desteğini bilmekteyiz. Hükümrانlığının ilk yıllarında Delos, Nemea ve Delphoi tapınaklarına hediyeler göndermiş olduğunu ve kraldan maaş alan şair, retorik hocası, filozof, yazar ile bilginlerden bazılarının eserlerini Krala attettiklerini görmekteyiz. Kralın bastırdığı sikkelerde bu kültürel aydınlanmanın propagandasını yapmış olabilir.

Diademli Artemis başı ve ok sadağı / üç ayaklı kazan (Lebes) betimlemeleri olan sikke tipinin Amisos ve Sinope'de darp edildiğini görmekteyiz. Bu sikke tipi de M.Ö. 120 yılından sonra tedavüle giren sikkeler arasında yer almaktadır. Apollon'un ikiz kardeşi olan Artemis; av tanrıçası, ana tanrıça, toprak ve bereketi simgeleyen, doğum olayı ile bağlantısı olan, aynı zamanda gençlerin koruyucusu olan bir tanrıçadır. Sikkenin arka yüzünde tanrı Apollon'un simgelerinden olan üç ayaklı kazan görülmektedir. Bu sikkenin tedavüle girmesi de yine krallığın barış zamanına denk gelmektedir. Krallığın ilk yıllarında, ülkesinde bozulmuş olan huzur ve refahı yeniden tesis etme döneminde Mithradates VI'nın politikası ne yöneydi? Bu sikkede görüldüğü üzere kral getirdiği istikrar ile birlikte halkına kendini tanıtmaya ve yüceltme propagandası gütmüş olabilir. Av tanrıçası Artemis'in betimlenmiş olması av meraklısı olan ve gençlik yıllarını ormanlarda geçirmiş olan kralın çok yönlülüğün bir göstergesi de olabilir.

Krallığında olduğu gibi Anadolu halklarınca da yaygın şekilde saygı gören bu tanrıça ile yakınlık göstermesinin kendi saygınlığına katkıda bulunmuş olması muhtemeldir.

Üzerinde kanatlı Eros büstü / kayışlı ok sadağı betimlemeleri bulunan Amisos'da darp edilmiş sikke tipinin M.Ö. 120 yılından sonra darp edilen sikkeler arasında yer aldığını görmekteyiz. Şiirlere ve destanlara bolca konu olan aşk tanrısı Eros, Pontos sikkelerinde az görülen bir tanrı motifidir. Aşk tanrısı olarak attığı oklarla insanları birbirine bağlayan Eros, genelde kanatlı ve çıplak olarak elinde ok ve yay ile yanında da ok sadağı ile betimlenir. Pontos sikkelerindeki rolünün anlaşılabilmesi için sikkenin tedavüle çıkarıldığı yıllara göz atmak gerekir. Pontos krallığının henüz ardı arkası kesilmeyen savaş yıllarından önce sikkenin basılmaya başladığı görülmektedir. Barış zamanı sikkelerinden olan bu tip bize Mithradates VI Eupator'un şiire ve edebiyata olan yatkınlığını, halkına da güçlü bir kral olmasının yanı sıra ince düşünebilen ve toplumun her kesimi ile iletişim kurabilecek kültür sahibi bir kral imajı çizme kaygısı içinde olduğunu gösteriyor olabilir.

Pers başlıklı Mithradates'in başı veya genç Mithras büstü / kayışlı ok sadağı ile betimlenmiş sikke tipi, Amisos'da M.Ö. 120 yılından sonra darp edilen sikkeler arasında yer almaktadır. Aynı dönemde basılan Pontos sikkelerinde Mithradates'in Perseus olarak betimlendiğini görmüştük. Mithras kültüründe de Perseus'un Mithras'la olan bağlantısını bilmekteyiz. Bu sikke üzerindeki betimleme Mithradates'in atalarının soyunun Perseus'dan geldiğine dair Mithradates II zamanından beri süre gelen bir politikanın ürünü olduğunu söyleyebiliriz. Sikkenin arka yüzündeki kayışlı ok sadağı ise ön yüzünde Eros bulunan sikke tipinin arka yüzündeki ile aynıdır. Ok sadağı Artemis ve Apollon'un tasvirlerinde de kullanılmaktadır. Ancak ön yüzde Mihtras'a benzetilmiş olan Mithradates büstünün bulunması, bunun Mithras kültü ile bağlantılı bir tanrıyı işaret ettiğini gösteriyor olabilir.

Defne çelenkli Zeus başı/ Şimşek demeti üstünde kartal betimlemeli bronz sikkelerin Abonuteichos, Amaseia, Amastris, Amisos, Gaziura,

Pharnakia, Sinope, Taulara gibi çok geniş bir alanda darp edildiğini görmekteyiz. Pontos'daki kent sikkelerinde Zeus motifinin sıklıkla kullanılmış olması tesadüfi değildi. Amaseia'nın doğusunda Yassıçal kasabası yakınında Zeus Stratios (Orduların Tanrısı) adına bir tapınım merkezi bulunduğunu bilmekteyiz. Pontos kralları için önemli bir tapınım merkeziydi ve kazandıkları zaferleri burada büyük ateşler yakarak kutlardı. Normal şartlarda bu sikkenin sadece Amaseia kentinde basılmış olması olağan bir durum olarak algılanabilirdi. Ancak bu kültün betimleme ve sembollerinin Karadeniz genelinde kullanılmış olmasının farklı bir açıklaması olması gerekir. Ülke genelinde neredeyse tüm darphanelerde basılmış olan bu sikke tipini Mithradates'in savaş politikası ile kuvvetli bağları olduğu görülmektedir. Darp edilme tarihlerine göre kent sikkelerinin listesine bakılacak olursa bu sikke tipinin M.Ö. 111 yılında tedavüle çıkmış olduğu görülmektedir. Mithradates VI, Bosporos'u (Kırım) M.Ö. 115-114 tarihinde fethinden sonra M.Ö. 109 yılından M.Ö. 89 birinci Mithradates-Roma savaşlarına kadar sürecek olan Anadolu'da istila hareketlerine başlamıştı. Zeus'un ön yüzde betimlendiği bu sikkeler Bosporos'daki zaferin Zeus Stratios'a bir nişanesi olmakla birlikte Mithradates'in başlatacağı Anadoludaki asıl istila hareketleri için halkı hazırlamak, Bosporos'da yenilmez Skyht'lere karşı zafer kazanan krallarına güvenini pekiştirmek olabilirdi. Sikkenin arka yüzünde kullanılan şimşek demeti üzerinde kartal betimlemesi kullanılmıştır. Mithradates'in gençlik yıllarında ve bebekken üzerine düşen yıldırımlardan mucizevi olarak kurtulmasına burada halkına bir hatırlatma yapılarak, gücü ve tanrı tarafından korunduğuna dair bir gönderme de yapılmış olabilir.

Genç Ares başı / kayışlı kın içinde kılıç betimlemeli bronz sikkelerin daha çok Amaseia, Chabakta, Gaziura ve Taulara darphanelerinde basıldığını görmekteyiz. Pontos kent sikkelerinde sakallı ve olgun olarak tasvir edilmiş tek tip Zeus'dur. Bu durum Mithradates'in Zeus hariç genç tasvir edilmiş tanrılarla eşleştirilmiş olduğu anlamına gelebilir. Bu sikke tipide aynen Zeus betimlemeli sikke tipi gibi M.Ö. 109 yılında başlayan savaş yıllarından önce M.Ö. 111 yılında tedavüle girdiğini görmekteyiz. Savaş

tanrısı Ares ile Zeus'un betimlendiği sikkelerin aynı anda tedavüle çıkmasının tesadüf eseri olduğunu söyleyemeyiz.

Aegis kalkanı, ortasında Gorgon başı / ayakta Palmiye dalı taşıyan Nike betimlemesi olan sikke tipi ise Amastris, Amisos, Chabakta, Kabeira, Komana, Laodikeia ve Sinope de yaygın bir kullanım alanı bulmuştur. M.Ö. 105 yılından sonra tedavüle çıkan bu tip krallığın Paphlagonia ve Kappadokia bölgelerini istila ettiği döneme denk gelmektedir. Belki de bundan dolayı ön yüzde Aegis kalkanı üzerinde Medusa'nın kesilmiş başı betimlemesine yer verilerek, düşmanların alt edildiğine dair krallığın gücünü gösteren bir kanıt olarak sunulmuş olabilir. Arka yüzde Palmiye dalı taşıyan Nike betimlemesi de bu durumu desteklemektedir. Ayrıca bu sikke tipinde kesik Medusa başının Perseus ile ilintili olması durumu, burada da Mithras kültünü anımsatmakta, bize asıl konunun altında bir din propagandası olabileceğini düşündürmektedir.

Miğferi Pegasos ile süslü Athena'nın başı / sağ elinde (palmiye dalı) harpa, sol elinde Medusa'nın kesik başı ile ayakta cepheden tasvir edilmiş Perseus betimlemeleri olan sikke tipi, krallığın Amastris, Amisos, Kabeira, Komana, Sinope gibi Krallığın genelinde kabul görerek yoğun olarak darp edilmiştir. Bu sikke tipinin M.Ö. 105 yılından sonra tedavüle çıktığını görüyoruz. Piyasaya çıkış tarihi savaş yıllarına denk gelmektedir. Sikkeler üzerinde savaşta zor durumda kalanların yanında yer alan akıl ve zeka tanrıçası Athena tasviri, kolonilerdeki Hellen unsuru ve Atina kenti ile bağdaştırıcı özellik taşımakta ve bir tür birlik çağrısı yapmaktadır. Arka tarafta Perseus'un Medusa'nın kesik başı ile ayakta tasvir edilmesi ise bir rastlantı olmasa gerekir. Athena'nın Perseus ile Gorgon Medusa'nın başını kesmesine yardımcı olmasından dolayı bir ilişki içinde olduğunu bilmekteyiz. Bu mitin Athena vasıtasıyla krallıktaki ve Anadolu, hatta Akdeniz'deki Hellen unsurlarına ortak kültür içinde bir tür bağdaştırıcı dinin ihraç edilmesi olarak görebiliriz. Mithradates'in sikkeler üzerinde, yeni bir din olan Mithras'ı gizliden

gizliye tanıtmak ve propagandasını yapmak amacıyla olduğunu söylemekte sakınca yoktur.

Akbaba kafası şeklinde kanatlı miğfer (apeks) giyen Perseus başı / kanatlı Harpa betimlemelerinin bulunduğu sikke tipi, Amisos'da M.Ö. 105 yılından sonra darp edilen sikkeler arasında yer almaktadır. Sinope'de de aynı dönemde, sadece kanatlı miğfer giyen ve arka yüzünde Harpa betimlemesi olan benzer bir tipin de darp edilmiş olduğunu görmekteyiz. Ön tarafta Perseus'un arka tarafta Perseus'un Medusa'yı öldürmek için kullandığı eğri kılıcı Harpa'nın tasvir edildiği bu sikkenin savaş dönemi özellikleri taşımakta olduğunu görmekteyiz.

Cista Mystica arkasında Thyrisos/ pençeleri arasında keçi başı bulunan Panter betimlemelerinin yer aldığı sikke tipinin Amisos'ta darp edilmiş olduğu görülmektedir. M.Ö. 90 yılından sonra tedavüle giren bronz kent sikkeleri arasında yer almaktadır. Sikke üzerinde görülen bütün betimlemeler Dionysos kültü ile ilgilidir. Sikke üzerinde Dionysos kültü ve onun vahşi yanının yoğun bir propagandasının yapılmış olduğu görülmektedir. Mithradates VI Eupator'un Dionysos lakabının olduğunu da unutmamak gerekir. Savaş yıllarında vahşi Dionysos ritüellerini anımsatan bu sikkenin darp edilmiş olmasının gerekçesi ne olabilirdi? Sadece Mithradates'in Dionysos lakabının bir taçlandırılması mıydı? Ya da kazanılmış bir zafer ardından vahşice bir kutlamayı sembolize ediyor olabilir miydi? Sikkenin Mithradates VI Eupator'un Dionysos lakabının veya sıfatının vurgulanmış olması olasıdır. Ancak sikkenin tedavüle girdiği dönem birinci Mithradates-Roma savaşları dönemine denk gelmektedir. Acaba bu sikke Mithradates'in düşmanlarına takınacağı acımasız tavrın bir göstergesi, hatta M.Ö. 88 de yaşanan Ephesos akşamını önceden haber veren küçük bir işaret olabilir miydi? Hatta daha ileri gidersek M.Ö.88 deki katliamın sonrasında hasımlarına ve ihanet etmesi olası, hatta yakın olan Hellen halklarına tescil edilmiş bir durumun kendi başlarına da gelebileceğinin korkutucu simgesel bir propagandası olma ihtimali var mıydı? Elbette bu varsayımların olma

olasılığı çok yüksek olmayabilir. Sikke üzerinde sadece Dionysos kültüne bir atıf da yapılmış olabilir. Ancak yine de burada Mithradates'in, Dionysos olarak içteki ve dıştaki düşmanlarına bir mesaj yollamış olması da ihtimal dahilindedir.

Sarmaşık çelenkli Genç Dionysos'un başı / Cista mystica, panter postu ve Thyrsos betimlemesinin yer aldığı sikke genel olarak Amisos'ta darp edilen sikkeler içinde görülmektedir. Bu sikke tipide ön yüzünde Cista Mystica olan sikke tipi gibi M.Ö. 90 yılından sonra tedavüle girmiştir. Birinci Mithradates-Roma savaşları sonunda Anadolu'yu ele geçiren Mithradates VI Eupator Dionysos'un, sayesinde Roma sömürsünden kurtulmuş olan Hellen kentlerince sevinçle ve "Anadolu'nun kurtarıcısı", "Büyük Baba", "Yeni Dionysos" gibi unvanlarla karşılandığı biliyoruz. Cista mystica'nın Pergamon para birliğinde sıkça görülen Dionysos kültü ile bağlantılı bir betimleme olduğunu görmüştük. Halk tarafından beğeni görmüş olan *"Yeni Dionysos"* unvanını kralın kendini tanıtmak ve yüceltmek adına bu sikke tipinde kullanmış olması yüksek bir ihtimaldir. Arka yüzde Cista Mystica'nın kullanılmış olması, yeni hakimiyeti altına giren bölgelerin değerlerini sahiplendiğini ve koruyucusu olduğunun bir propagandası olmalıdır. Kral aslında Anadolu halkları tarafında saygı gören Dionysos betimlemesi ile hem Anadolu halkı için bağdaştırıcı bir tanrıya olan saygısını ifade etmiş hem de kendisini o tanrı olarak göstermiştir. Bu sikke tipinin sadece Amisos'da darp edilmiş olması ise yorumlarımıza biraz farklılık katmamıza neden olmaktadır. Amisos dışında birkaç kentte basılmış olsa bile yaygın bir tip olmadığı da aşıkardır. O zaman şu yorumda bulunmak daha doğru olabilir mi? Kralın M.Ö. 89 yılında Romalılara karşı kazandığı parlak zaferlerden etkilenen Amisos darphanesi kralın bu zaferini kutlamak için bu tipte bir sikke basmış olabilir. Bu sikke tipini kralın çok sevilen Dionysos lakabı ile bütünleştirmiş ve yeni ele geçirdiği Pergamon'un sikke birliğinde kullandığı bir cista mystica motifinde arka yüzde zafer nişanesi olarak sergilemiş olabilir. O zaman üzerinde cista mystica bulunan Pontos sikkelerinin darp edilmesi ile M.Ö.

89 yılından sonra Anadolu'nun ele geçirilmesi ve Pergamon'un krallık merkezi olarak kullanılması arasında bir bağ kurulabilir.

Üzerinde Kurt başlıklı Amazon (Lykastia) büstü / ayakta Palmiye dalı taşıyan Nike ve solunda ay yıldız bulunan sikke tipi genel olarak Amisos'ta darp edilmiş olduğunu görmekteyiz. Bronz kent sikkeleri içinde yaygın olan tiplerden değildir. Görünen o ki M.Ö. 80 den sonra tedavüle giren bu sikke Amisos ve çevresindeki bölgede yaşadığına inanılan Amazonlara ithafen darp edilmiştir. Pontos kralı Mithradates VI Eupator'un Pompeius'dan kaçarken ona Amazon odalığı Hypsikrateia'nın yardım etmiş olduğunu görmüştük. Sikkenin arka yüzünde zafer tanrıçası Nike ve krallık sembolü olan ay yıldız da bulunmaktadır. Sikkenin Mithradates-Roma savaşları döneminde basılmaya başlamış olması ile ön yüzdeki kadın savaşçı tasviri ile bir bağlantı olabilir mi? Ya da Mithradates'in Amazon odalığı Hypsikrateia ile bir ilişkisi var mıydı? Bu sikke savaş propagandası yapmak amacıyla basılmış olabilir. Amazonlar gerçekten var olmamış olsa da kadın savaşçılar her dönemde var olmuştur. Yüzyılımızdaki büyük savaşlarda, savaşan kadınların hikayeleri, savaşta kadının erkeğin yanında yer alması gibi öğelerin erkek toplum için savaş direncini artıran bir propaganda aracı olarak kullanılmıştır. Bu toplumsal gerçeklikten yola çıkarak Amazon (Lykastia) sikkesinin uzun süren savaş yılları içinde olan Pontos krallığını kadını ve erkeği ile motive etmek amacı ile darp edilmiş olduğunu söyleyebiliriz. Belki de savaşçı sadık Hypsikrateia'da bu propagandanın bir motifini teşkil ediyordu. Belki de bu savaşların günümüze ismi haricinde anlatısı ulaşmamış olan kurt başlıklı bir kadın halk kahramanıydı. Tabi ki bu son varsayımın gerçekliğini kanıtlamamız çok güç olacaktır. Ancak savaşçı kadın motifinin, en azından kentlerin toplu savunmasını provoke edecek bir propaganda aracı olduğu savı daha kuvvetli olabilir.

Grifon sorguçlu miğfer giyen Perseus başı / su içen Pegasos betimlemelerinin üzerinde yer aldığı sikke tipi Amisos'da M.Ö. 80 yılından sonra darp edilmiş sikkeler arasında yer almaktadır. Bu sikke tipinde

Perseus ile birlikte Pontos krallığının sembollerinden olan Pegasos'u bir arada görmekteyiz. Pınar ve çeşme yanında bulunmaktan hoşlanan Pegasos'un sikkelerde de genel olarak su içerken betimlendiği görülür. Doğu ve batı kültürünü birleştirme gayreti içinde olan Mithradates VI için Perseus ve Pegasos'un önem arz eden politik ve dini propaganda araçları olduğu şüphesizdir.

M.Ö. 115-114 yıllarında Pontos Krallığına katılan Karadeniz'in kuzeyindeki Bosporos'a gelecek olursak, burada sikke politikasının biraz daha farklı olduğunu görürüz. Buna en güzel örnek Sivas definesinde ele geçen bronz Phanagoria sikkesidir (Kat.No.2: 122). Bu sikke büyük ihtimalle önyüzünde Athena'nın arka yüzünde ise Medusa'nın kesik başını taşıyan Perseus'un yer aldığı bir Pontos sikkesi üzerine yeniden darp edilmiştir. Ön yüzde Athena'nın başının üzerinde Mithras'ın (veya Perseus) başı darp edilmiş olduğu açıkça görülmektedir. Oğuz Tekin bu sikkelerin yeniden üzerlerine darp yapılmasının acemice uygulanmış olduğunu, bu uygulamanın bilinçli olarak tatbik edilmiş olabileceğini, böylelikle orijinal sikke pulunun Pontos'a ait olmasının önemsenmiş olabileceğini belirtmektedir. Sikke pulunun Pontos'a ait olmasının önemsenmesi konusuna açıklık getirmek gerekir. Pontos'da darp edilen sikkelerin üzerinde kral ismi bulunmadığını ve sadece darp edilen kentin lejantının bulunduğunu bilmekteyiz. Bu bir tür krallık politikası gibi ender görünen örnekler haricinde standart bir uygulama olmuştur. Bu ender örneklerinde Bosporos'da ortaya çıktığını göreceğiz. Ön yüzünde Athena darp edilmiş sikkelerin M.Ö. 105 yılından sonra Pontos'da tedavüle girdiğini biliyoruz. Bu sikke üzerine yeniden darp edilmiş Phanagoria sikkesi de bu tarihten sonra, yani Bosporos'da Pontos hakimiyetinin ilk yıllarına yakın bir zamanda darp edildiği görülmektedir. Yeni Pontos hakimiyetine girmiş bu bölgenin kendi halkına ve hinterlandındaki topluluklara oluşan bu siyasi durumu belirtmesi için kent sikkeleri üzerinde Pontos hakimiyetinin gösterilmesi gerekli olarak algılanmış olmalıydı. Buna etken olarak da bilhassa Skythia kabilelerine, kendilerinin onları yenmiş olan Pontos kralının koruması altında olduklarının vurgulanarak düşmanın

caydırılması olabilir. Pontos kent sikkelerinde kral veya krallığın adı darp edilmemektedir. Bosporos kentleri de Pontos krallarına saygı göstergesi olarak bu küçük sikkelerde lejantlarını bulunduramazlardı. Bu sorunu Karadeniz'in güneyinden ithal edilmiş sikkeleri Pontos kimliğini kaybettirmeksizin yeniden darp ederek çözmüş olabilirler. Phanagoria'da Athena betimlemesinin üzerine Mithras büstünün yeniden darp edilmiş olması ise bize Hellen unsurlarının yoğun olduğu bu bölgede krallığın doğu unsurlu inanışlarının tanıtılması kaygısının göstergesi olabilir. Arka yüzde Hellenlerin zaten vakıf olduğu Dionysos'un yer alması bu iki inanışın sinkretik bir ilişkiye sokulduğunun göstergesi olabilir.

Pantikapion'da darp edilmiş sikke tiplerinden bahsedecek olursak, bu tiplerden birincisi; Frig başlığı giymiş Mithras veya Perseus başı / Dionysos'un ayakta, sağ elinde üzüm salkımı sol elinde thyrsos tutar vaziyette, ayakları dibinde panter betimlemesinin yer aldığı sikke tipidir(Kat.No.2: 123). İkinci tip ise, Artemis başı / üç ayaklı kazan betimlemelerinin yer aldığı tiptir (Kat.No.2: 124). Birinci tipin Phanagoria'da darp edilmiş olan sikke tipi ile (Kat.No.2: 122) aynı olduğunu görmekteyiz. Aynı şekilde krallığın arması olan ay yıldız Mithras'ın başının üzerinde yer almaktadır. Bu durum Bosporos'da darp edilen Mithradates VI Eupator dönemi sikkelerinde bir birliktelik oluştuğunu göstermektedir. İkinci tip olan sikke ise Pontos'da M.Ö. 120 yılından sonra darp edilen sikkeler arasında yer alan Artemis başı ve tripod betimlemeleri bulunan sikkelere benzemektedir. Bosporos'da Phanagoria ve Pantikapion'da basılmış olan bu üç sikkenin (Kat.No.2: 122, 123,124) en önemli ortak yanı ise üzerlerinde bulunan sikke darp görevlisinin basmış olduğu monogramın (mon.79) aynı olmasıdır. Acaba Bosporos'da görevlendirilmiş olan sikke darp görevlisi belirli dönemlerde Bosporos'daki kentler arasında dolaşarak sikke darp ediyor olabilir miydi? Ya da bir tek sikke darp görevlisi Bosporos'da birkaç darphaneyi koordine ederek sikke basımında görevlendirilmiş olabilir miydi? Bosporos'un küçük coğrafyasında bu olasılık akla yakın geliyor. Çünkü darphaneler sürekli, aynı anda sikke basan atölyeler değildi. Tabi ki bu bir olasılık, normal şartlarda

sikke darp görevlileri zaten belirli dönemlerde belirli darphanelerde görevlendiriliyorlardı. Veya Bosporos'taki kentlerin sikkeleri bir tek darphanede aynı sikke darp görevlisinin gözetiminde müşterek olarak da basılmış olabilir. Bu ikinci ihtimal birincisine göre daha akla yakın gözükmektedir.

Bosporos'da darp edilmiş olan diğer sikkelere bakacak olursak: Aslan / yukarısında yıldız (K.2-118), Zeus Amon başı / yukarısında yıldız (K.2-119), kanatlı Perseus başı, önde harpa / sakallı Hermes, solunda palmiye dalı (K.2-120), Apollon başı, defne çelenkli / tripod, defne çelengi ile çerçevelenmiş (K.2-121) sikke tipleri karşımıza çıkmaktadır. Darp edildikleri yer belirtilmemiş olan bu sikkeler M.Ö. 96 yıllarına tarihlendirilmektedir. Sikkeler üzerindeki betimlemeler Karadeniz'in güneyindeki Pontos sikkelerinden farklılık arz eden daha özgün tiplerdir. Bu sikkelerin dördünde de görülen ortak özellik arka yüzlerinde görülen "BAE" kısaltmasıdır. Bu kısaltma Mithradates VI Eupator'a ithafen "Basileos Eupator" yani büyük kral anlamına geliyordu. Bu sembol, bazı kaynaklarda monogram olarak gösterilmiş olsa da kısaltma olarak kullanılmış olması muhtemel görünmektedir. Bu durumda Pontos Krallığı dahilinde bronz sikkeler üzerinde kralın açık adı kullanılmamış olsa bile en azından kısaltmasının kullanılmış olabileceğine bir kanıt teşkil edebilir.

Mithradates VI'ya ithafen basılmış olan Anadolu'da ve Kıta Yunanistan'da basılmış diğer sikkeleri incelediğimizde bu sikkeleri basan kentlerin Pontos sikke standartlarından farklı olarak Mithradates VI Eupator'u kendi sikke tiplerine uyarlamış olduklarını görmekteyiz.

Pergamon'da darp edilmiş olan: başında sorguçlu Korinth miğferi ile Athena'nın başı, altta Aegis kalkanı / Asklepios'un ayakta, cepheden, sol elinde yılanlı asasını tutan betimlemesinin bulunduğu bronz sikke tipi (Kat.No.2: 125) M.Ö. 89-86 yılları arasında Mithradates'in egemenliği esnasında darp edilmiştir. Sikke üzerinde Mithradates'e ithafen "Mitradatoy" lejanti yer almaktadır. Sikkenin Pontos'da darp edilmiş olan sikke tiplerine

benzemediği ve sikke üzerinde yerel tiplerin betimlendiği görülmektedir. Pergamon'da bir Athena tapınağı olduğu bilinmektedir, ayrıca kentte antik dönemde ün salmış olan Asklepion şifa merkezinde bulunmaktaydı. Bu betimlemelerin hiçbiri Mithradates'e işaret etmemekteydi. Sikkenin Mithradates adına basılmış olduğunu sadece üzerindeki lejanttan anlamaktayız.

Smyrna da darp edilmiş olan: diademli Mithradates başı / Palmiye dalı taşıyan Nike betimlemesinin bulunduğu bronz sikke tipinin (Kat.No.2: 126) M.Ö.87-85 yıllarında basıldığını görmekteyiz. Sikkenin arka yüzü üzerinde dikey olarak "Zmyrnaion- Hermogenes Phiritos" lejantı yer almaktadır. Burada Mithradates'in lejantını görememekteyiz. Ancak sikkenin ön yüzündeki erkek büstü Mithradates'in tetradrakhmillerindeki tasvirin bir kopyasıdır. Buradan bu sikkenin Mithradates adına o dönemde basılmış olduğunu anlayabilmekteyiz. Lejantta geçen isim o dönemde Smyrna'da yönetici olan kişinin ismi olmalıdır. Arka tarafta yer alan sağ tarafa doğru Palmiye dalı taşıyan Nike betimlemesi ise Pontos'da darp edilen ön yüzünde Gorgon başı bulunan bronz sikkeler üzerinde aynı şekilde betimlenmiş olarak görülmektedir. Smyrna'da basılmış olan bu bronz sikkenin bazı küçük farklılıklarla Pontos'da darp edilen kent sikkelerinin özelliklerini taşıdığını söyleyebiliriz. Pontos bronz sikkelerinde kral ismi yer almamaktadır, bu sikkede de kralın ismi bulunmamakta, ancak yerel yönetici ismi görülmektedir. Ayrıca lejant Pontos kent sikkelerinde yatay olarak yazılmaktadır. Burada ise dikey olarak yazılmış olduğunu görmekteyiz.

Ephesos'da darp edilmiş olan: ok sadağı ve yay ile birlikte Artemis'in başı / cepheden ve diademli Ephesos Artemis kült heykeli, solda arı, sağda bereket boynuzunun betimlenmiş olduğu altın staterin (Kat.No.2: 128) M.Ö.87-85 yıllarında darp edilmiş olduğunu görmekteyiz. Sikkenin arka yüzünde Ephesos adının kısaltması yer almaktadır. Mithradates VI Eupator dönemine tarihlendirilen bu stater üzerinde Mithradates VI adına herhangi bir lejant veya sembole rastlanılmadığı görülmektedir. Kutsal Artemis

tapınağının bulunduğu kente Mithradates'in özel önem gösterdiği, tapınağın kutsal alanını genişlettiği bilinmektedir. Bu sikke de Pontos kralının kente verdiği özgürlük seviyesinin ne kadar yüksek olduğunu göstermek için bir ölçüt olabilir.

Aristion'un Atina'da Mithradates VI Eupator ile müttefikliğinin nişanesi olarak darp edilmiş olan: savaşçı (Athena Parthenos'un) başı / amphora üzerinde cepheden baykuş, sağında hilal ve yıldız ve etrafı zeytin dalı çelengi ile çerçevelenmiş staterin (Kat.No.2: 127) M.Ö. 87-85 yıllarında darp edilmiş olduğunu bilmekteyiz. Tip olarak tamamen bir Atina sikkesi olan bu stataterin Mithradates VI Eupator'a ithafen basıldığını üzerindeki "Basile. Mitradates Aristion" lejantından anlamaktayız. "Kral-Mithradates-Aristion" olarak okunan lejantta Aristion kendisini de kral olarak göstermişse de Mithradates'in ismini kendisinden önce göstererek Pontos Kralının büyüklüğünü kabul etmiş gözükmektedir.

Mithradates VI Eupator döneminde Pergamon, Smyrna ve Ephesos'da basılan sikkelerin kısmen kendi özgün tiplerini koruyarak Pontos Krallığı sikkelerinden farklı tipleri tedavüle çıkardıklarını görmekteyiz. Bunun nedeni adı geçen bu kentlerin Pontos Kralına kapılarını açmaları ve onun destekçisi olarak yanında yer almalarından ötürü olabilir. Kral Anadolu'yu istilasının ilk yıllarında sadık tebaası olarak gördüğü bu kentlere belirli imtiyazlar tanımış önemli yardımlarda bulunmuştu. Hiç şüphesiz din adamlarının desteğini de almak için Ephesos'a tanınan haklar daha fazla olmalıydı. Mithradates VI Eupator döneminde Ephesos'da basılan staterde Kralın lejantının dahi yer almamış olması buna kanıt olabilir. Pontos Kralı böyle yaparak kutsal değerlere kendi statüsünden daha fazla değer verdiğini göstermek istemiş olabilir. Bu şekilde halkın desteğini alarak saygı ve meşruluk kazanma yoluna gitmiş olabilir. Pergamon'da basılmış olan bronz sikkelerde de aynı yaklaşımın söz konusu olduğunu görmekteyiz. Tabi ki Kral yeni krallığının merkezi olarak kullandığı Pergamon'da bastırdığı altın ve gümüş sikkelerde kendi krali sembollerini ve lejantlarını doğal olarak kullanmıştır. Smyrna gibi

krallık için olağanüstü önem arz etmeyen kentlerde ise durumun biraz daha farklılaştığını, Mithradates VI'nın beraberinde getirdiği Pontos etkisinin daha fazla kendisini hissettirdiğini görmekteyiz. Krallığa direk bağlı olan bu kentlerin dışında Mithradates VI Eupator'un müttefiki olan Atina'da ise durumun biraz daha farklılık gösterdiğini görmekteyiz. Aristonun Atina'da Pontos kralı ile olan müttelikliklerine ithafen darp ettirdiği altın staterde Atina sikke tipinin değişmediğini sadece Mithradates VI Eupator ile birlikte Aristion'un lejantının yer aldığını görmekteyiz. Tabi ki Mithradates'in lejantının Aristiondan önce yazılmış olması bu iki müttelikin eşit olmadığını, sikkeyi darp eden Atina kenti ve Aristion'un Pontos Kralının yüceliğini kabul ettiğini gösteriyor olabilir.

Sonuç olarak Mithradates VI Eupator döneminde Pontos Krallığında karşımıza çıkan tablo şu şekildedir. Monogramlar üzerinden yaptığımız karşılaştırmalar doğrultusunda Pontos'da darp edilen sikkelerin çeşit ve miktar bakımından çoğunluğunun Amisos'da darp edildiğini görmekteyiz. Ayrıca Pontos Krallığının bünyesindeki sikke darp görevlilerinin ilginç bir şekilde Amisos darphanesi ile bağları bulunduğu görülmektedir. Amisos'da görülen monogramlar Bosporos dahil krallığın bir çok darphanesinde karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca krallık dahilinde altın ve gümüş sikkelerin üzerinde görülen monogramların bronz kent sikkelerinin üzerinde karşımıza çıkmadığını görmekteyiz. Bu durum altın ve gümüş sikkelerin darp görevlilerinin farklı bir statüde olabileceğini bize göstermektedir. Pergamon'da basılan sikkelerde Pegasos yerine geyik motifinin kullanılması, din adamlarını kazanmanın yanı sıra Pontos krallığının egemenliği altına giren Anadolu halkına yabancı bir kuvvetin işgali altında olmadıklarını, aksine onların değerlerini kendi değeri olarak sahip çıkan yeni bir kralın hükümlerinde birleştikleri mesajı veren başarılı bir politik manevraydı. Ayrıca bu sikkelerin ön yüzünde kralın portresinin idealize bir şekilde betimlenmiş olması Mithradates'in yeni bir imajla Anadolu'nun yeni kralı olduğunu vurguluyor olabilir. Pergamon'u ele geçirdikten sonra yeni bir Era başlatması da bu durumu desteklemektedir. Bununla birlikte Pontos

krallığında çok az dönemde rastlanan drahmelerin Pergamon'da basılmış olmasını, Mithradates'in ele geçirdiği bölgelerin ticari gelenek ve ölçülerine, ekonominin sekteye uğramaması için saygı göstermek zorunda olmasından kaynaklandığını söyleyebiliriz. Yine Pergamon'un krallık merkezi yapılmasından sonra burada basılan staterlerin Dardanos antlaşmasından sonra darbına son verildiği görülmektedir. Bu duruma Roma'nın imparatorluk politikasının etken olduğunu söyleyebiliriz. Pontos'da bronz sikkelerde kral adına rastlanılmamakla birlikte Bosporos'da kısaltma olarak belirtildiği görülmektedir. Basımına izin verilen kent sikkelerinin en büyük özelliğinin standartlaştırılmış aynı tip sikkeler olmasıdır. Buda bize merkezi otoritenin gücünü kanıtlamaktadır. Ayrıca bronz kent sikkeleri halkı yönlendirmek için daha alt tabakalara inen ve çeşitlilik içeren başarılı birer propaganda aracı olarak ta kullanılıyordu. Pontos'da mevcut dört darphaneye sekiz tanesinin eklenmiş olmasını da Mithradates VI Eupator'un savaş stratejisi ile bağlantılı olabileceğini görmüştük. Böylelikle Phorouria'larda olduğu gibi, ekonomi için önemli olan darphaneleri de ülke geneline yayarak savaş sırasında ekonomisini ve ödemelerin sürekliliğini garanti altına almak istemiş olmalıydı. Amastris, Amisos, Sinope ve Pharnakeia darphanelerinin, krallığın M.Ö. 120 yılı ile M.Ö. 111 yılı arasındaki barış dönemi sikkelerini basmış olmaları ihtimali yüksek görünmektedir. Bu yıllar arasında basılan sikkeler de kralın kendini tanııtma gayreti içinde olduğu görülmektedir. Mithradates'in bu dönemde bastığı sikkelerde sanatın, bilimin, edebiyatın ve ışığın tanrısı Apollon, avcılarının tanrıçası Artemis, aşk ve şiirin tanrısı Eros ve hepsinden önemlisi kendisinin Mithras olarak karşımıza çıkmak ta olduğunu görmekteyiz. Mithras kültü ile olan bağı bu dönemde de kendisini göstermektedir. Sikkeler üzerinde görülen yoğun Mithras kültü propagandasının, doğu ve batıyı birleştirmek adına gösterilen hoş görü altında gizliden gizliye yeni bir dinin propagandası olduğunu görmekteyiz. Mithradates'in de Pontos ve Anadolu'da bu dinin yayılması için öncülük yapmış olmasının kuvvetli bir olasılık olduğunu görmekteyiz. Ayrıca Mithradates'in bu sinkretik, ezoterik dinin isim babası olmuş olma olasılığı da mevcuttur. M.Ö. 111 yılından sonra basılan sikkelerle yeni kurulan

darphaneler arasında bir bağ kurmamız olasılık dahilindedir. Ayrıca bu dönemde artık barış zamanının çoktan geride kaldığını, sikkeler üzerinde yoğun bir savaş propagandasının yapılmasından anlayabilmekteyiz. Darp edilen kent sikkelerinin tip ve sayısında da gözle görülür bir artış kendini hissettirmektedir. Sikkeler üzerinde sinkretik özelliklerin arttığını ve bunun Phanagoria örneğinde olduğu gibi çok planlı bir şekilde sürdürüldüğünü söylememiz mümkündür. Phanagoria ve Pantikapion'da darp edilmiş sikkeler üzerinde aynı monogramın olması bir tek sikke darp görevlisinin Bosporos'da birkaç darphaneyi koordine ederek sikke basmış olması ihtimalini veya Bosporos'taki kentlerin sikkelerini tek bir darphanede aynı sikke darp görevlisinin gözetiminde müşterek olarak bastırmış olabileceği ihtimalini göstermektedir. Pergamon, Smyrna ve Ephesos gibi kentlere bir çok konuda olduğu gibi sikke basımında da kentin statüsüne göre serbestlik tanınmış olabileceğini de görmekteyiz.

Mithradates dönemi Pontos krallığında ticaret, siyaset, sosyal hayatın çok kozmopolitik bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Bölge ticari açıdan önemli yol kaynaklarının üzerindeydi. Sikke buluntuları doğrultusunda Karadeniz için ticaretin önemli olduğu görülmektedir. Mithradates döneminde para kolay bulunan bir meta halini almıştı ve Karadenizde tesis edilmiş olan Pontos birliğinin temel ögesi durumundaydı. Ancak bu sikkeler üzerinde görülen betimlemeler bunun yeterli olmadığının ironik bir kanıtını teşkil etmektedir. Refahın bozulduğunda bilhassa Krallığın bünyesinde bulunan Hellen unsurların da dağılacağını iyi bilen kral çeşitlilik gösteren toplumun bu eksiğini yeni bir din olgusu ile birleştirmeye çalışmıştır. Bu din kendisinin de Anadolu'da öncülüğünü ettiği Mithras inancıydı. Kilikia korsanları ile olan ilişkisinin temelinde de muhtemelen bu inanç kardeşliği mevcuttu. Kral kısaca paranın her şey için yeterli olamayacağını, Anadolu'nun düşmanları karşısında dik durabilmesi için tek bir inanış etrafında birleşerek bir ulus bütünlüğü içinde var olunabileceğine kanaat getirmiş olmalıydı. Bunu yaparken eski inanışlara hoş görünmesi, ama alttan alta onları da sinkretik bir çerçeve içinde kendi kültüne uyarlaması da gayet açıklanabilir bir durumdur.

Bu durum dönemin diğer sosyopolitik olguları ile beraber çok daha net bir şekilde sikkeler üzerinde görülebilmektedir.

Mithradates VI Eupator dönemi Pontos Krallığı hakkındaki bilgilerin daha çok antik kaynaklarla sınırlı kalması ve Karadeniz'in güneyindeki arkeolojik çalışmaların emekleme aşamasında olması konu hakkındaki soru ve sorunların bir kısmının cevapsız kalmasına neden olmuştur. Sayın Prof. Dr. Yücel ŞENYURT'un Ordu, Kurul Kalesi ve Sayın Yrd. Doç Dr. A. Fatma EROL'un Ordu, Cingirt Kayası'nda yapmış oldukları arkeolojik çalışmalar gibi yeni yapılacak arkeolojik kazılar ve bilimsel yayınlar doğrultusunda konunun birçok alanda netliğe kavuşacağı, sorulan soruların zamanla cevaplarını bulacağı

kanısındayım.

KATALOG

1. MİTHRADATES VI EUPATOR ÖNCESİ PONTOS SİKKELERİ

- 1** AR, Tetradrahmi, 17 gr., Mithradates III.

Ön Yüz: Mithradates III sakallı büstü, diademli, kraliyet giysisi ile, sağa.

Arka Yüz: Zeus tacı ve asası ile tahta oturuyor sağ elinde kartal, sola. İki monogram, tahtın altında. Solda yıldız ve hilal. Sağ tarafta mon. 43 - 57, tahtın alt tarafında mon.44.

ΜΙΘΡΑΔΑΤΟΥ – ΒΑΣΙΛΕΩΣ

Referanslar: Sear 1983, no. 7003, Sear 1994, no.7239; BMC 1964 s. 42, no.2.

- 2** AR, Drahmi, 4 gr., Mithradates III.

Ön Yüz: Mithradates II nin oğlu Mithradates III sakallı büstü, diademli ve kraliyet giysisi ile, sağa.

Arka Yüz: Zeus tacı ve asası ile tahta oturuyor sağ elinde kartal ile, sola. İki monogram, tahtın altında. Solda yıldız ve hilal.

ΜΙΘΡΑΔΑΤΟΥ – ΒΑΣΙΛΕΩΣ

Referanslar: Sear 1983, no. 7004, Sear 1994, no.7240.

- 3** AV, Stater, 8,47 gr., Pharnakes I, M.Ö. 185-159.

Ön Yüz: Pharnakes I in sakallı ve diademli büstü, sağa.

Arka Yüz: Tanrı (Men – Pharnakes I ?) cepheden. Cornucopia ve Kerykeion tutuyor. Sağ elinde asma dalı ve üzüm. Başının sağında hilal ve yıldız. Sol altta geyik yavrusu.

ΦΑΡΝΑΚΟΥ – ΒΑΣΙΛΕΩΣ

Referanslar: Sear 1983, no. 7005, Sear 1994, no.7241.

- 4** AR, Tetradrahmi, 17,00 gr., Pharnakes I, M.Ö. 185-159.

Ön Yüz: Pharnakes I in sakallı ve diademli büstü, sağa.

Arka Yüz: Tanrı (Men – Pharnakes I ?) cepheden. Cornucopia ve Kerykeion tutuyor. Sağ elinde asma dalı ve üzüm. Başının sağında hilal ve yıldız. Sol altta geyik yavrusu. Sağ tarafta mon. 44-56.

ΦΑΡΝΑΚΟΥ – ΒΑΣΙΛΕΩΣ

Referanslar: Sear 1983, no. 7006, Sear 1994, no.7242; BMC 1964 s. 43, no. 1.

- 5** AR, Drahmi, 4,00 gr., Pharnakes I, M.Ö. 185-159.

Ön Yüz: Pharnakes I in sakallı ve diademli büstü, sağa.

Arka Yüz: Tanrı (Men – Pharnakes I ?) cepheden. Cornucopia ve Kerykeion tutuyor. Sağ elinde asma dalı ve üzüm. Başının sağında hilal ve yıldız. Sol altta geyik yavrusu.

ΦΑΡΝΑΚΟΥ – ΒΑΣΙΛΕΩΣ

Referanslar: Sear 1983, no.7007, Sear 1994, no.7242 A.

- 6** AV, Stater, 8,53 gr., Mithradates IV, M.Ö. 159-150.

Ön Yüz: Mithradates IV ün büstü, defne çelengli, sağa.

Arka Yüz: tanrıça Hera asası ile ayakta, cepheden. Hilal ve yıldız.

ΒΑΣΙΛΕΩΣ–ΜΙΘΡΑΔΑΤΟΥ

Referanslar: Sear 1983, no. 7008, Sear 1994, no.7243.

- 7** AR, Tetradrahmi., 17,00 gr., Mithradates IV, M.Ö. 159-150.

Ön Yüz: Mithradates IV ün büstü, diademli, sağa.

Arka Yüz: Perseus, medusa başı ve harpa ile cepheden. Üstte hilal ve yıldız.

ΒΑΣΙΛΕΩΣ / ΜΙΘΡΑΔΑΤΟΥ – ΦΙΛΟΠΑΤΟΡΟΣ / ΚΑΙ ΦΙΛΑΔΕΛΦΟΥ

Referanslar: Sear 1983, no. 7009, Sear 1994, no.7244.

8 AR, Tetrarahmi., Mithradates IV.

Ön Yüz: Mithradates IV ve Laodike'nin diademli büstleri, sağa.

Arka Yüz: Zeus ve Hera asaları ile ayakta cepheden.

ΒΑΣΙΛΕΩΣ / ΜΙΘΡΑΔΑΤΟΥ ΚΑΙ-ΒΑΣΙΛΕΥΣΗΣ / ΛΑΟΔΙΚΗΣ / ΦΙΛΑΔΕΛΦΩΝ

Referanslar: Sear 1983, no. 7010, Sear 1994, no.7245.

9 AR, Tetrarahmi, 16,87 gr., Mithradates IV Philapator, M.Ö. 170-150.

Ön Yüz: Mithradates IV diademli büstü, sağa.

Arka Yüz: Perseus, medusa başı ve kanatlı harpa ile cepheden. Üstte hilal ve yıldız. Alt tarafta mon. 2.

ΒΑΣΙΛΕΩΣ / ΜΙΘΡΑΔΑΤΟΥ – ΦΙΛΟΠΑΤΟΡΟΣ / ΚΑΙ ΦΙΛΑΔΕΛΦΟΥ

Referanslar: SNG 1967, no. 6674.

10 AR, Tetrarahmi, 16,02 gr., Mithradates IV.

Ön Yüz: Mithradates IV ve Laodike'nin diademli büstleri, sağa.

Arka Yüz: Zeus yıldırımıyla ve Hera asaları ile ayakta cepheden.

ΒΑΣΙΛΕΩΣ / ΜΙΘΡΑΔΑΤΟΥ ΚΑΙ-ΒΑΣΙΛΕΥΣΗΣ / ΛΑΟΔΙΚΗΣ / ΦΙΛΑΔΕΛΦΩΝ

Referanslar: SNG 1967, no. 6675.

11 AV, Stater, Laodike.

Ön Yüz: Kraliçenin başı örtülü büstü, sola.

Arka Yüz: Çift cornicopia, üstünde altı hüzmeli yıldız.

ΕΠΙΦΑΝΟΥ ΚΑΙ ΦΙΛΑΔΕΛΦΟΥ / ΒΑΣΙΛΕΥΣΗΣ ΛΑΟΔΙΚΗΣ

Referanslar: Callatay 2009, s. 78-79, fig. 42.

12 AR, Tetradrahmi, Laodike.

Ön yüz: Kraliçenin başı örtülü büstü, sağa.

Arka Yüz: Hera ayakta ve cepheden tasvir edilmiş. Uzun bir elbise ve sağ elinde bir asa tutarken tasvir edilmiş.

ΛΑΟΔΙΚΗΣ / ΒΑΣΙΛΕΥΣΗΣ

Referanslar: Callatay 2009, s. 78-79, fig. 43.

13 AR, Tetradrahmi, Mithradates V, M.Ö. 150-119.

Ön Yüz: Kralın diademli büstü, sağa.

Arka Yüz: Apollo ayakta, sola. Sağ bacağı önde, sol elinde yay, sağ elinde küçük bir heykelcik tutarken betimlenmiş.

ΕΥΕΡΓΕΤΟΥ / ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΜΙΘΡΑΔΑΤΟΥ

Referanslar: Callatay 2009, s. 78-79, fig. 44.

2. MİTHRADATES VI EUPATOR DÖNEMİ PONTOS SİKKELERİ

ABONUTEICHOS

1 AE, M.Ö. 120-80,

Ön Yüz: Zeus'un başı, defne çelenkli, sağa.

Arka Yüz: Şimşek demeti üstünde kartal, sola, başı geriye dönük.

ABΩNΩYTEIXOY

Referanslar: Sear 1994, no. 3668, Head 1932, s. 505.

AMASEIA

2 AE, 8,00 gr., 21 mm., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Genç Ares başı, miğferli, sağa.

Arka Yüz: Kayışlı kın içinde kılıç.

[A] MA [ΣΣΕΙΑΣ]

Referanslar: Tekin 1994 b, no.391, SNG 1967, no. 6695.

3 AE, 19 mm., M.Ö. 2. yüzyıl sonu.

Ön Yüz: Genç Ares başı, miğferli, sağa.

Arka Yüz: Kayışlı kın içinde kılıç.

AMΑΣ-ΣΕΙΑΣ

Referanslar: Sear 1994, no. 3630.

4 AE, 7,18 gr., M.Ö. 2. yüzyıl sonu.

Ön Yüz: Genç Ares başı, miğferli, sağa.

Arka Yüz: Kayışlı kın içinde kılıç.

ΑΜΑΣ–ΣΕΙΑΣ

Referanslar: SNG 1967, no.6695.

5 AE, 2,89 gr., 17 m.

Ön Yüz: Mithradates'in, Perseus olarak resmedilmiş çıplak ve kanatlı başı, sağa.

Arka Yüz: İki pileus arasında bereket boynuzu; pileusların yukarısında birer yıldız. Yazı okunaksız.

Referanslar: Tekin 1994 b, no. 415.

6 AE, M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Genç Perseus büstü, sağa, kanatlı.

Arka Yüz: İki pileus arasında bereket boynuzu; pileusların yukarısında birer yıldız.

[A] ΜΑΣΕΙΑ [Σ]

Referanslar: Tekin 2003, no. 380.

7 AE, 18 mm., M.Ö. 120-80.

Ön Yüz: : Genç Perseus büstü, sağa kanatlı.

Arka Yüz: İki dioskur şapkası (pileus) arasında bereket boynuzu (cornicopia); pileusların yukarısında birer yıldız.

ΑΜΑΣ–ΣΕΙΑΣ

Referanslar: Sear 1994, no. 3631, BMC 1964 s.6, 2.

8 AE, M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Zeus başı, defne çelenkli, sağa.

Arka Yüz: Şimşek demeti üstünde kanatları açık kartal, sola, başı geriye dönük.

ΑΜΑΣΣΕΙΑΣ

Referanslar: SNG 1967, no. 6694.

AMASTRIS

9 AE, M.Ö. 120-80.

Ön Yüz: Aegis, ortasında Gorgon başı.

Arka Yüz: Nike ayakta, sağa. Palmiye dalı taşıyor. Sol tarafta mon.
59,sağ tarafta mon. 19.

AMASTPEΩΣ

Referanslar: Sear 1994, no. 3675, BMC 1964 s. 85, 9.

10 AE, 4,10 gr., M.Ö. 120-80.

Ön Yüz: Aegis, ortasında Gorgon başı.

Arka Yüz: Nike ayakta, sağa. Palmiye dalı taşıyor.

AMASTPEΩΣ

Referanslar: SNG 1967, no. 6805.

11 AE, 31 mm., M.Ö. 120-80.

Ön Yüz: Athena'nın başı, sağa; miğferi üzerinde pegasos.

Arka Yüz: Perseus ayakta, sağa. Sağ elinde palmiye dalı, sol elinde
medusa başı. Sol tarafta mon. 60, sağ tarafta mon. 19.

AMASTPEΩN

Referanslar: Sear 1994, no. 3674, BMC 1964 s. 85, 8.

12 AE, 17,70 gr., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Athena'nın başı, sağa; miğferi üzerinde pegasos.

Arka Yüz: Perseus ayakta. Sağ elinde palmiye dalı, sol elinde medusa
başı.

ΑΜΑΣΤΡΕΩ [Σ]

Referanslar: SNG 1967, no. 6803.

13 AE, 19,73 gr., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Athena'nın başı, sağa; miğferi üzerinde pegasos.

Arka Yüz: Perseus ayakta. Sağında palmiye dalı taşıyor, sol elinde medusa başı. Sol tarafta mon.54, sağ tarafta mon. 19.

ΑΜΑΣΤΡΕΩ [Σ]

Referanslar: SNG 1967, no. 6804.

14 AE, 31 mm., M.Ö. 120-80.

Ön Yüz: Zeus'un başı, defne çelenkli, sağa.

Arka Yüz: Şimşek demeti üstünde kanatları açık kartal, sola, başı geriye dönük.

ΑΜΑΣΤΡΕΩΝ

Referanslar: Sear 1994, no. 3673, BMC 1964 s. 84, no 5.

AMİSOS

15 AE, 21mm., 8,31 gr., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Aegis, ortasında Gorgon başı.

Arka Yüz: Nike ayakta, sağa. Palmiye dalı taşıyor. Sol tarafta mon. 5, sağ tarafta mon. 19, silik.

[AM] ΙΣΟΥ

Referanslar: Tekin 1994 b, no. 400, BMC 1964 s.19, 69.

16 AE, 22 mm., 6,78 gr., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Aegis, ortasında Gorgon başı.

Arka Yüz: Nike ayakta, sağa. Palmiye dalı taşıyor. Sol tarafta mon. 24, sağ tarafta mon. 31.

[AM] ΣΟΥ

Referanslar: Tekin 1994 b, no.401, BMC 1964 s.20,77.

17 AE, 21 mm., 7,25 gr., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Aegis, ortasında Gorgon başı.

Arka Yüz: Nike ayakta, sağa. Palmiye dalı taşıyor. Sol tarafta mon. 24, sağ tarafta mon. 31.

[A] ΜΙΣΟ [Υ]

Referanslar: Tekin 1994 b, no. 402, BMC 1964 s.20, 77.

18 AE, 24 mm., 7,12 gr., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Aegis, ortasında Gorgon başı.

Arka Yüz: Nike ayakta, sağa. Palmiye dalı taşıyor. Sol tarafta mon. 24, sağ tarafta mon. 31.

AMΣO [Y]

Referanslar: Tekin 1994 b, no. 403, BMC 1964 s.20,77.

19 AE, 23 mm., 8,24 gr., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Aegis, ortasında Gorgon başı.

Arka Yüz: Nike ayakta, sağa. Palmiye dalı taşıyor. Sol tarafta mon. 24, sağ tarafta mon. 31.

AMΣO [Y]

Referanslar: Tekin 1994 b, no. 404, BMC 1964 s.20,77.

20 AE, 22 mm., 5,83 gr., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Aegis, ortasında Gorgon başı.

Arka Yüz: Nike ayakta, sağa. Palmiye dalı taşıyor. Monogramlar okunaksız.

Yazı zor okunuyor.

[AM] I [ΣOY]

Referanslar: Tekin 1994 b, no. 405.

21 AE, 22 mm., 7,30 gr., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Aegis, ortasında Gorgon başı.

Arka Yüz: Nike ayakta, sağa. Sol omuzunda palmiye dalı taşıyor. Sol tarafta mon. 27, sağ tarafta mon.17.

AMI-ΣOY

Referanslar: Tekin 2003, no. 397, Tekin 1999, no. 34.

22 AE, 21 mm., 9,06 gr., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Aegis, ortasında Gorgon başı.

Arka Yüz: Nike ayakta, sağa. Palmiye dalı taşıyor. Sağ tarafta mon. 25.

AMI-ΣOY

Referanslar: Tekin 2003, no. 398, Tekin 1999, no. 34.

23 AE, 23 mm., 7,7 gr., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Aegis, ortasında Gorgon başı.

Arka Yüz: Nike ayakta, sağa. Sol omuzunda palmiye dalı taşıyor. Sol tarafta mon. 27, sağ tarafta mon. 17.

AMI-ΣOY

Referanslar: Tekin 2003, no. 399, Tekin 1999, no. 34.

24 AE, 20 mm., 6,29 gr., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Aegis, ortasında Gorgon başı.

Arka Yüz: Nike ayakta, sağa. Sol omuzunda palmiye dalı taşıyor. Sol tarafta mon. 51, sağ tarafta mon. 18.

AMI-ΣOY

Referanslar: Tekin 2003, no. 400, Tekin 1999, no. 34.

25 AE, 21 mm., 7,94 gr., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Aegis, ortasında Gorgon başı.

Arka Yüz: Nike ayakta, sağa. Sol omuzunda palmiye dalı taşıyor. Sol tarafta mon. 26, sağ tarafta mon. 31.

AMI-ΣOY

Referanslar: Tekin 2003, no. 401, Tekin 1999, no. 34.

26 AE, 9,19 gr., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Aegis, ortasında Gorgon başı.

Arka Yüz: Nike ayakta, sağa. Sol omuzunda palmiye dalı taşıyor. Sol tarafta mon. 51, sağ tarafta mon. 18.

AMISOY

Referanslar: SNG 1967, no. 6725.

27 AE, 7,40 gr., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Aegis, ortasında Gorgon başı.

Arka Yüz: Nike ayakta, sağa. Sol omuzunda palmiye dalı taşıyor. Sol tarafta mon. 18, sağ tarafta mon. 55.

AMISOY

Referanslar: SNG 1967, no. 6726.

28 AE, 6,55 gr., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Aegis, ortasında Gorgon başı.

Arka Yüz: Nike ayakta, sağa. Sol omuzunda palmiye dalı taşıyor. Monogram okunaksız.

AMISOY

Referanslar: SNG 1967, no. 6727.

29 AE, 22 mm., M.Ö. 120-80.

Ön Yüz: Kurt başlıklı Amazon Lykastia ? büstü. Sağa.

Arka Yüz: Nike ayakta, sağa. Sol omuzunda palmiye dalı taşıyor.

AMI-SOY

Referanslar: Sear 1983, no. 3613, Sear 1994, no. 3641; BMC 1964 s. 20, 79.

30 AE, 7,45 mm., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Kurt başlıklı Amazon Lykastia ? büstü. Sağa.

Arka Yüz: Nike ayakta, sağa. Sol omuzunda palmiye dalı taşıyor. Solda ay-yıldız.

AMI-ΣOY

Referanslar: SNG 1967, no. 6728.

31 AE, 2,56 gr., M.Ö. 120-80.

Ön Yüz: Defne çelenkli Apollon büstü. Sağa.

Arka Yüz: Üç ayaklı kazan.

AMI-ΣOY

Referanslar: SNG 1967, no.6729.

32 AE, 18 mm., M.Ö. 120-80.

Ön Yüz: Artemis başı, diademli. Sağa.

Arka Yüz: Üç ayaklı Lebes.

AMI-ΣOY

Referanslar: Sear 1983, no. 3617, Sear 1994, no.3645; BMC 1964 s. 16, 38.

33 AE, 27 mm., 19,14 gr., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Athena'nın başı, sağa; miğferi üzerinde pegasos ve dört at protomu ile süslü.

Arka Yüz: Perseus, ayakta cepheden. Sağ elinde harpa, sol elinde Medusa'nın kesik başı. Sol tarafta mon. 11, sağ tarafta mon. 22.

AMI-ΣOY

Referanslar: Tekin 1994 b, no. 406, BMC 1964, s.16, 30; SNG 1967, no. 6722. (Referanslarda monogramlar farklı).

34 AE, 30 mm., 17,62 gr., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Athena'nın başı, sağa; miğferi üzerinde pegasos ve dört at protomu ile süslü.

Arka Yüz: Perseus, ayakta, cepheden; sağ elinde harpa, sol elinde Medusa'nın kesik başı; yerde Medusa'nın başı kesik cesedi. Sol tarafta mon. 5.

AMI-ΣOY

Referanslar: Tekin 1994 b, no. 407, BMC 1964, s.16, 30; SNG 1967 6722.

35 AE, 31,5 mm., 18,83 gr., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Athena'nın başı, sağa; miğferi üzerinde pegasos ve dört at protomu ile süslü.

Arka Yüz: Perseus, ayakta, cepheden; sağ elinde harpa, sol elinde Medusa'nın kesik başı; yerde Medusa'nın başı kesik cesedi. Sol tarafta mon. 24, sağ tarafta mon. 51.

AMI-ΣOY

Referanslar: Tekin 1994 b, no. 408, BMC 1964, s.16, 30; SNG 1967 6722.

36 AE, 29 mm., 18,12 gr., M.Ö. 85-65.

Ön Yüz: Athena başı, attika tipi miğferli, sağa.

Arka Yüz: Perseus, cepheden, ayakta, sağ elinde harpa, sol elinde Medusa'nın kesik başı, Medusa'nın cansız bedeni yerde uzanıyor. Sol tarafta mon. 27, sağ tarafta mon. 31.

AMI-ΣOY

Referanslar: Tekin 2003, no. 391, Tekin 1999, no. 1.

37 AE, 30 mm., 19,97 gr., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Athena başı, attika tipi miğferli, sağa.

Arka Yüz: Perseus, cepheden, ayakta, sağ elinde harpa, sol elinde Medusa'nın kesik başı, Medusa'nın cansız bedeni yerde uzanıyor. Sol tarafta mon. 26.

AMI-ΣOY

Referanslar: Tekin 2003, no. 392, Tekin 1999, no. 1.

38 AE, 30 mm., 18,01 gr., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Athena başı, attika tipi miğferli, sağa.

Arka Yüz: Perseus, cepheden, ayakta, sağ elinde harpa, sol elinde Medusa'nın kesik başı, Medusa'nın cansız bedeni yerde uzanıyor. Sol tarafta mon. 7, sağ tarafta mon. 23.

AMI-ΣOY

Referanslar: Tekin 2003, no. 393, Tekin 1999, no. 1.

39 AE, 29 mm., 19,19 gr., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Athena başı, attika tipi miğferli, sağa.

Arka Yüz: Perseus, cepheden, ayakta, sağ elinde harpa, sol elinde Medusa'nın kesik başı, Medusa'nın cansız bedeni yerde uzanıyor. Sol tarafta mon. 15.

AMI-ΣΟΥ

Referanslar: Tekin 2003, no. 394, Tekin 1999, no. 1.

40 AE, 27 mm., 19,31 gr., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Athena başı, attika tipi miğferli, sağa.

Arka Yüz: Perseus, cepheden, ayakta, sağ elinde harpa, sol elinde Medusa'nın kesik başı, Medusa'nın cansız bedeni yerde uzanıyor. Sol tarafta mon. 18, sağ tarafta mon. 51.

AMI-ΣΟΥ

Referanslar: Tekin 2003, no. 395, Tekin 1999, no. 1.

41 AE, 29 mm., 19,37 gr., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Athena başı, attika tipi miğferli, sağa.

Arka Yüz: Perseus, cepheden, ayakta, sağ elinde harpa, sol elinde Medusa'nın kesik başı, Medusa'nın cansız bedeni yerde uzanıyor. Sol tarafta mon. 51, sağ tarafta mon. 18.

AMI-ΣΟΥ

Referanslar: Tekin 2003, no. 396, Tekin 1999, no. 1.

42 AE, 29 mm., M.Ö. 120-80.

Ön Yüz: Athena başı, attika tipi miğferli, sağa.

Arka Yüz: Perseus, cepheden, ayakta, sağ elinde harpa, sol elinde Medusa'nın kesik başı, Medusa'nın cansız bedeni yerde uzanıyor. Sol tarafta mon. 51, sağ tarafta mon. 19.

AMI-ΣΟΥ

Referanslar: Sear 1983, no. 3609, Sear 1994, no.3637; BMC 1964 s.

16, 32.

43 AE, 19,36 gr., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Athena'nın başı, sağa; miğferi üzerinde pegasos ve dört at protomu ile süslü.

Arka Yüz: Perseus, ayakta, cepheden; sağ elinde harpa, sol elinde Medusa'nın kesik başı; yerde Medusa'nın başı kesik cesedi, sağa. Sol tarafta mon. 27, sağ tarafta mon.3.

AMI-ΣΟΥ

Referanslar: SNG 1967, no.6722.

44 AE, 18 mm., M.Ö. 120-80.

Ön Yüz: Cista Mystica arkasında Thyrisos Monogram..

AMΣΟΥ

Arka Yüz: Panter sağa doğru. Pençeleri arasında keçi başı. Monogram 46, okunaksız.

Referanslar: Sear 1983, no. 3620, Sear 1994, no.3648; BMC 1964 s. 18, 59.

45 AE, 21 mm., 8,82 gr., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Genç Ares başı, miğferli, sağa.

Arka Yüz: Kayışlı kın içinde kılıç.

AMΣΟΥ

Referanslar: Tekin 1994 b, no.409, BMC 1964, s.17, 40; SNG 1967, no. 6723.

46 AE, 20 mm., 8,37 gr., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Genç Ares başı, miğferli, sağa.

Arka Yüz: Kayışlı kın içinde kılıç.

AMΣO [Y]

Referanslar: Tekin 1994 b, no.410, BMC 1964, s.17, 40; SNG 1967, no. 6723.

47 AE, 21 mm., 8,32 gr., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Genç Ares başı, miğferli, sağa.

Arka Yüz: Kayışlı kın içinde kılıç. Mon. 8.

AMΣO [Y]

Referanslar: Tekin 1994 b, no.411, BMC 1964, s.17, 44.

48 AE, 20 mm., 6,82 gr., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Genç Ares başı, miğferli, sağa.

Arka Yüz: Kayışlı kın içinde kılıç.

AMΣO [Y]

Referanslar: Tekin 1994 b, no.412, BMC 1964, s.17, 40.

49 AE, 20 mm., 8,38 gr., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Genç Ares başı, miğferli, sağa.

Arka Yüz: Kayışlı kın içinde kılıç. Sol tarafta yukarıda hilal ve yıldız; sağ tarafta yukarıda **IB**. Sol tarafta mon. 38.

AMI-ΣOY

Referanslar: Tekin 2003, no. 386.

50 AE, 20 mm., 8,18 gr., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Genç Ares başı, miğferli, sağa.

Arka Yüz: Kayışlı kın içinde kılıç. Sol tarafta yukarıda hilal ve yıldız; sağ tarafta yukarıda **IB**. Sol tarafta mon. 38.

AMI-ΣOY

Referanslar: Tekin 2003, no. 387.

51 AE, 20 mm., 8,69 gr., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Genç Ares başı, miğferli, sağa.

Arka Yüz: Kayışlı kın içinde kılıç. Sol tarafta yukarıda hilal ve yıldız; sağ tarafta yukarıda **IB**. Sol tarafta mon. 6.

AMI-ΣOY

Referanslar: Tekin 2003, no. 388.

52 AE, 20 mm., 7,20 gr., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Genç Ares başı, miğferli, sağa.

Arka Yüz: Kayışlı kın içinde kılıç. Sol tarafta yukarıda hilal ve yıldız; sağ tarafta yukarıda **IB**.

AMI-ΣOY

Referanslar: Tekin 2003, no. 389.

53 AE, 21 mm., 8,58 gr., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Genç Ares başı, miğferli, sağa.

Arka Yüz: Kayışlı kın içinde kılıç. Sol tarafta yukarıda hilal ve yıldız; sağ tarafta yukarıda **IB**. Sol tarafta mon. 7., sağ tarafta monogram okunaksız.

AMI-ΣOY

Referanslar: Tekin 2003, no. 390.

54 AE, 7,70 gr., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Genç Ares başı, miğferli, sağa.

Arka Yüz: Kayışlı kın içinde kılıç. Sol tarfata mon. 11, sağ tarafta mon. 20.

AMI-ΣOY

Referanslar: SNG 1967, no. 6723.

55 AE, 7,80 gr., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Genç Ares başı, miğferli, sağa.

Arka Yüz: Kayışlı kın içinde kılıç. Altta kılıcın solunda (Σ) sağında (A) harfleri.

AMI-[ΣOY]

Referanslar: SNG 1967, no. 6724.

56 AE, 22 mm., 7,32 gr., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Genç Dionysos'un başı, sarmaşık çelenkli, sağa.

Arka Yüz: Cista mystica, panter postu ve thyrsos ile. Monogram okunaksız.

AMISOY

Referanslar: Tekin 1994 b, no.396, BMC 1964, s.17, 51.

57 AE, 21 mm., 7,35 gr., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Genç Dionysos'un başı, sarmaşık çelenkli, sağa.

Arka Yüz: Cista mystica, panter postu ve thyrsos ile. Mon. okunaksız.

AMISOY

Referanslar: Tekin 1994 b, no.397, BMC 1964, s.17, 51.

58 AE, 20 mm., 8,40 gr., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Genç Dionysos'un başı, sarmaşık çelenkli, sağa.

Arka Yüz: Cista mystica, panter postu ve thyrsos ile. Sol tarafta mon. 13, sağ tarafta mon. 29.

AMΣOY

Referanslar: Tekin 1994 b, no.398, BMC 1964, s.18, 56.

59 AE, 22 mm., 7,97 gr., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Genç Dionysos'un başı, sarmaşık çelenkli, sağa.

Arka Yüz: Cista mystica, panter postu ve thyrsos ile. Sol tarafta mon. 34.

AMΣOY

Referanslar: Tekin 2003, no.403.

60 AE, 19 mm., 8,68 gr., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Genç Dionysos'un başı, sarmaşık çelenkli, sağa.

Arka Yüz: Cista mystica, panter postu ve thyrsos ile. Sol tarafta mon. 30, sağ tarafta mon. 14.

AMΣOY

Referanslar: Tekin 2003, no.404.

61 AE, 22 mm., 8,95 gr., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Genç Dionysos'un başı, sarmaşık çelenkli, sağa.

Arka Yüz: Cista mystica, panter postu ve thyrsos ile. Sol tarafta mon. 35.

AMΣOY

Referanslar: Tekin 2003, no.405.

62 AE, 21 mm., 8,08 gr., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Genç Dionysos'un başı, sarmaşık çelenkli, sağa.

Arka Yüz: Cista mystica, panter postu ve thyrsos ile. Sol tarafta mon.

35.

AMΣOY

Referanslar: Tekin 2003, no.406.

63 AE, 22 mm., M.Ö. 120-80.

Ön Yüz: Genç Dionysos'un başı, sarmaşık çelenkli, sağa.

Arka Yüz: Cista mystica ardında thyrsos ile. Sol tarafta mon. 46.

AMΣOY

Referanslar: Sear 1983, no.3612, Sear 1994, no.3640; BMC 1964 s. 18, 53.

64 AE, 18 mm., 3,49 gr., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Genç Dionysos'un başı, sarmaşık çelenkli, sağa.

Arka Yüz: Thyrsos.

AMΣOY

Referanslar: Tekin 1994 b, no.399.

65 AE, 18 mm., 4,07 gr., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Genç Dionysos'un başı, sarmaşık çelenkli, sağa.

Arka Yüz: Thyrsos, kurdeleli ve zilli. Sol tarafata mon. 16.

AMI-ΣOY

Referanslar: Tekin 2003, no. 402.

66 AE, 3,95 gr., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Eros büstü sağa, kanatlı.

Arka Yüz: Kayışlı ok sadağı.

AMI-ΣOY-

Referanslar: SNG 1967, no. 6730.

67 AE, 26 mm., M.Ö. 120-80.

Ön Yüz: Mithradates'in başı veya genç Mithras büstü (?) Pers başlıklı.
sağa

Arka Yüz: Kayışlı ok sadağı.

AMI-ΣOY

Referanslar: Sear 1983, no.3610, Sear 1994, no.3638; BMC 1964 s.
20, 80.

68 AE, 17 mm., 3,86 gr., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Mithradates'in Perseus olarak resmedilmiş başı, kanatlı,
sağa.

Arka Yüz: İki Pileus arasında bereket boynuzu; Pileusların yukarısında
birer yıldız.

AMISOY

Referanslar: Tekin 1994 b, no.413.

69 AE, 18 mm., 3,84 gr., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Mithradates'in Perseus olarak resmedilmiş başı, kanatlı,
sağa.

Arka Yüz: İki Pileus arasında bereket boynuzu; Pileusların yukarısında birer yıldız.

AMΣOY

Referanslar: Tekin 1994 b, no.414.

70 AE, 14 mm., M.Ö. 120-80.

Ön Yüz: Perseus başı. Sağa. Akbaba kafası şeklinde kanatlı (apeks) miğfer giyiyor.

Arka Yüz: Kanatlı Harpa. Alt tarafta mon.7.

AMİ-ΣOY

Referanslar: Sear 1983, no.3622, Sear 1994, no.3650; BMC 1964 s. 19, 68.

71 AE, 23 mm., 12,93 gr., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Perseus başı, başında grifon sorguçlu miğfer, sağa.

Arka Yüz: Pegasos, sola, su içiyor. Monogram silik.

AMΣOY

Referanslar: Tekin 2003, no. 407.

72 AE, 23 mm., 13,35 gr., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Perseus başı, başında grifon sorguçlu miğfer, sağa.

Arka Yüz: Pegasos, sola, su içiyor. Sol tarafta mon. 37, sağ tarafta mon. 28.

AMΣOY

Referanslar: Tekin 2003, no. 408.

73 AE, 24 mm., 13,06 gr., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Perseus başı, başında grifon sorguçlu miğfer, sağa.

Arka Yüz: Pegasos, sola, su içiyor. Alt tarafta mon. 36.

AMİΣΟΥ

Referanslar: Tekin 2003, no. 409.

74 AE, 23 mm., M.Ö. 120-80.

Ön Yüz: Perseus başı, başında frig tarzı miğfer, sağa.

Arka Yüz: Pegasos ayakta, sola. Altta iki monogram. Sol tarafta mon. 37 veya 63, sağ tarafta mon. 28 veya 68.

AMİΣΟΥ

Referanslar: Sear 1983, no.3611, Sear 1994, no.3639; BMC 1964 s. 18, 61.

75 AE, 26 mm., 19,28 gr., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Zeus'un başı, defne çelenkli, sağa.

Arka Yüz: Şimşek demeti üstünde kartal, sola, başı geriye dönük.

AMİΣΟΥ

Referanslar: Tekin 1994 b, no. 394.

76 AE, 27 mm., 19,61 gr., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Zeus'un başı, defne çelenkli, sağa.

Arka Yüz: Şimşek demeti üstünde kartal, sola, başı geriye dönük. Sol tarafta mon. 4.

AMİΣΟΥ

Referanslar: Tekin 1994 b, no. 395, BMC 1964 s.15, 22. (Farklı Monogram).

77 AE, 20 mm., 7,46 gr., M.Ö. 120-85.

Ön Yüz: Zeus'un başı, sağa.

Arka Yüz: Şimşek demeti üstünde kartal, sola, başı geriye dönük. Sol tarafta mon. 12.

AMISOY

Referanslar: Tekin 2003, no. 384.

78 AE, 19 mm., 6,95 gr., M.Ö. 120-85.

Ön Yüz: Zeus'un başı, sağa.

Arka Yüz: Şimşek demeti üstünde kartal, sola, başı geriye dönük. Sol tarafta mon. 14.

AMISOY

Referanslar: Tekin 2003, no. 385.

79 AE, M.Ö. 120-80.

Ön Yüz: Zeus'un başı, defne çelenkli, sağa.

Arka Yüz: Şimşek demeti üstünde kanatları açık kartal, sola, başı geriye dönük. Sol tarafta mon. 14.

AMISO [Y]

Referanslar: Sear 1994, no. 3644, BMC 1964 s. 15, 24.

CHABAKTA

80 AE, M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Aegis, ortasında Gorgon başı.

Arka Yüz: Nike ayakta, sağa. Palmiye dalı taşıyor. Sağ tarafta mon.

66.

XABA-KTΩN

Referanslar: Sear 1994, no. 3655, BMC 1964 s. 27, 3-4.

81 AE, 8,77 gr., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Aegis, ortasında Gorgon başı.

Arka Yüz: Nike ayakta, sağa. Sol omuzunda palmiye dalı taşıyor. Hilal ve yıldız. Sağ tarafta mon. 8.

KABA-KTΩN

Referanslar: SNG 1967, no. 6753.

82 AE, 21 mm., M.Ö. 120-80.

Ön Yüz: Genç Ares başı, miğferli, sağa, ay ve yıldız.

Arka Yüz: Kayışlı kın içinde kılıç. Sol tarafta mon. 8.

KABA-KTΩN

Referanslar: Sear 1983, no.3624, Sear 1994, no.3654; BMC 1964 s. 27, 1-2.

83 AE, 8,13 gr., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Genç Ares başı, miğferli, sağa.

Arka Yüz: Kayışlı kın içinde kılıç Üstte solda ay ve yıldız. Sol tarafta mon. 8.

KABA-KTΩN

Referanslar: SNG 1967, no. 6752.

84 AE, 3,44gr, M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Genç Dionysos'un başı, sarmaşık çelenkli, sağa.

Arka Yüz: Thyrsos, kurdeleli. Sol tarafta mon. 10.

KABA-KTΩN

Referanslar: SNG 1967, no. 6754.

DİOSKURİAS

85 AE, 21 mm., M.Ö. 120-80.

Ön Yüz: Dioskur miğferi iki tane. Üstlerinde birer yıldız.

Arka Yüz: Thyrisos. Alt tarafta solda [Δ], sağda tarafta [$\text{O}\Sigma$].

$\Delta\text{I}-\text{O}\Sigma$ / KOY-PIA

Referanslar: Sear 1994, no.3629, BMC 1964 s. 5, 1.

GAZIURA

86 AE, 22 mm., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Genç Ares başı, miğferli, sağa. Sol altta monogram.

Arka Yüz: Kayışlı kın içinde kılıç.

ΓAZI-OYPΩN

Referanslar: Sear 1994, no.3660, BMC 1964 s. 30, 2.

87 AE, 29 mm., M.Ö. 120-80.

Ön Yüz: Zeus'un başı, defne çelenkli, sağa.

Arka Yüz: Şimşek demeti üstünde kanatları açık kartal, sola, başı geriye dönük.

ΓAZIOYPΩN

Referanslar: Sear 1983, no.3626, Sear 1994, no.3659; BMC 1964 s. 30, 1.

88 AE, 19,23 mm., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Zeus'un başı, defne çelenkli, sağa.

Arka Yüz: Şimşek demeti üstünde kanatları açık kartal, sola, başı geriye dönük.

ΓAZIOYPΩN

Referanslar: SNG 1967, no. 6755.

KABEİRA

89 AE, 23 mm., M.Ö. 120-80.

Ön Yüz: Aegis, ortasında Gorgon başı.

Arka Yüz: Nike ayakta, sağa. Palmiye dalı taşıyor.

KABH-PΩN

Referanslar: Sear 1994, no. 3653, BMC 1964 s. 25, 2-3.

90 AE, 7,80 gr., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Aegis, ortasında Gorgon başı.

Arka Yüz: Nike ayakta, sağa. Sol omuzunda palmiye dalı taşıyor.

KABH-PΩN

Referanslar: SNG 1967, no. 6757.

91 AE, 28mm. , M.Ö. 2 yüzyıl sonu, 1. yüzyıl başı.

Ön Yüz: Athena'nın başı, sağa; miğferi üzerinde pegasos.

Arka Yüz: Perseus ayakta. Sağında palmiye dalı taşıyor, sol elinde medusa başı.

KABH-PΩN

Referanslar: Sear 1994, no. 3652, BMC 1964 s. 25, 1.

92 AE, 18,68 gr., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Athena'nın başı, sağa; miğferi üzerinde pegasos.

Arka Yüz: Perseus ayakta. Sağında palmiye dalı taşıyor, sol elinde medusa başı.

KABH-PΩN

Referanslar: SNG 1967, no. 6756.

KOMANA

93 AE, 20 mm., M.Ö. 120-80.

Ön Yüz: Aegis, ortasında Gorgon başı.

Arka Yüz: Nike ayakta, sağa. Palmiye dalı taşıyor. Sol tarafta mon. 69, sağ tarafta mon. 70.

KOMA-NΩN

Referanslar: Sear 1994, no. 3657, BMC 1964 s. 28, 2.

94 AE, 7,02 gr., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Aegis, ortasında Gorgon başı.

Arka Yüz: Nike ayakta, sağa. Sol omuzunda palmiye dalı taşıyor. Sol tarafta mon. 18, sağ tarafta mon. 41.

KOMA-NΩN

Referanslar: SNG 1967, no. 6772.

95 AE, 6,71 gr., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Aegis, ortasında Gorgon başı.

Arka Yüz: Nike ayakta, sağa. Sol omuzunda palmiye dalı taşıyor. Sol tarafta mon. 18, sağ tarafta mon. 41.

KOMA-NΩN

Referanslar: SNG 1967, no. 6772a.

96 AE, 28mm., M.Ö. 120-80.

Ön Yüz: Athena'nın başı, sağa; miğferi üzerinde pegasos.

Arka Yüz: Perseus ayakta. Sağında palmiye dalı taşıyor, sol elinde medusa başı. Sol tarafta mon. 69.

KOMA-NΩN

Referanslar: Sear 1983, no.3630, Sear 1994, no.3656; BMC 1964 s. 28, 1.

LAODIKEIA

97 AE, 20 mm., M.Ö. 120-80.

Ön Yüz: Aegis, ortasında Gorgon başı.

Arka Yüz: Nike ayakta, sağa. Palmiye dalı taşıyor. Sağ tarafta mon.

42.

ΛΑΟΔΙ-ΚΕΩΝ

Referanslar: Sear 1983, no.3632, Sear 1994, no.3661; BMC 1964 s. 31, 1.

98 AE, 4,20 gr., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Genç Dionysos'un başı, sarmaşık çelenkli, sağa.

Arka Yüz: Thyrsos, kurdeleli. Sağ tarafta mon. 42.

ΛΑΟΔΙ-ΚΕΩΝ

Referanslar: SNG 1967, no. 6775.

PHARNAKIA

99 AE, 22 mm., M.Ö. 120-80.

Ön Yüz: Zeus'un başı, defne çelenkli, sağa.

Arka Yüz: Şimşek demeti üstünde kanatları açık kartal, sola, başı geriye dönük.

ΦΑΡΝΑΚΕΙΑΣ

Referanslar: Sear 1983, no.3634; Sear 1994, no.3663.

100 AE, M.Ö. 120-80.

Ön Yüz: Zeus'un başı, defne çelenkli, sağa.

Arka Yüz: Şimşek demeti üstünde kanatları açık kartal, sola, başı geriye dönük. Sol tarafta mon. 76.

ΦΑΡΝΑΚΕΙΑΣ

Referanslar: BMC 1964 s. 36, 2.

SİNOPE

101 AE, 8,48 gr., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Aegis, ortasında Gorgon başı.

Arka Yüz: Nike ayakta, sağa. Sol omuzunda palmiye dalı taşıyor.

ΣΙΝ-ΩΠΕΣ

Referanslar: SNG 1967, no. 6867.

102 AE, 2,67 gr., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Apollon başı, defne çelenkli. Sağa.

Arka Yüz: Tripod.

ΣΙΝ-ΩΠΕΣ

Referanslar: SNG 1967, no. 6863.

103 AE, 7,94 gr., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Artemis başı, diademli. Omuzunda sadak. ? Sağa.

Arka Yüz: Tripod.

ΣΙΝΩ-ΠΕΣ

Referanslar: SNG 1967, no. 6862.

104 AE, 18,14 gr., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Parthenos Athena'nın başı, sağa; miğferi üzerinde pegasos ve dört at protomu ile süslü..

Arka Yüz: Perseus, ayakta, cepheden; sağ elinde harpa, sol elinde Medusa'nın kesik başı; yerde Medusa'nın cesedi, sağa. Sol tarafta mon. 26.

ΣΙΝΩ-ΠΙΕΣ

Referanslar: SNG 1967, no.6864.

105 AE, 4,02 gr., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Mithradates'in Perseus olarak resmedilmiş başı, kanatlı, sağa.

Arka Yüz: İki Pileus arasında bereket boynuzu; Pileusların yukarısında birer yıldız.

ΣΙΝΩ-ΠΙΕΣ

Referanslar: SNG 1967, no.6869-6870.

106 AE, 8 mm., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Genç Ares başı, miğferli, sağa.

Arka Yüz: Kayışlı kın içinde kılıç.

ΣΙΝΩ-ΠΙΗΣ

Referanslar: BMC 1964 s. 100, 50.

107 AE, 1,56 gr., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Perseus başı. Sağa. Kanatlı miğfer giyiyor.

Arka Yüz: Kanatlı Harpa.

ΣΙΝΩ-ΠΙΕΣ

Referanslar: SNG 1967, no.6868.

108 AE, 19,69 gr., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Zeus'un başı, defne çelenkli, sağa.

Arka Yüz: Şimşek demeti üstünde kanatları açık kartal, sola, başı geriye dönük.

ΣΙΝΩΠΕΣ

Referanslar: SNG 1967, no. 6865.

109 AE, 8,98 gr., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Zeus'un başı, defne çelenkli, sağa.

Arka Yüz: Şimşek demeti üstünde kanatları açık kartal, sola, başı geriye dönük. Sol tarafta mon. 1.

ΣΙΝΩΠΕΣ

Referanslar: SNG 1967, no. 6866.

TAULARA

110 AE, 19 mm., 7,24 gr., M.Ö. 100-85.

Ön Yüz: Genç Ares başı, miğferli, sağa.

Arka Yüz: Kayışlı kın içinde kılıç. Sol tarafta mon. 4.

TAYΛA-PΩ [N]

Referanslar: Tekin 2003, no. 410.

111 AE, 19 mm., 7,24 gr., M.Ö. 100-85.

Ön Yüz: Genç Ares başı, miğferli, sağa.

Arka Yüz: Kayışlı kın içinde kılıç. Sol tarafta mon. 4.

TAYΛA-PΩ [N]

Referanslar: Tekin 2003, no. 410.

112 AE, 22 mm., M.Ö. 120-80.

Ön Yüz: Genç Ares başı, miğferli, sağa.

Arka Yüz: Kayışlı kın içinde kılıç. Sol tarafta mon. 45.

TAYΛAPΩN

Referanslar: BMC 1964 s. 39, 1, Sear 1983, no.3636; Sear 1994, no.3665.

113 AE, 8,08 gr., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Genç Ares başı, miğferli, sağa.

Arka Yüz: Kayışlı kın içinde kılıç.

TAYΛA-PΩN

Referanslar: SNG 1967, no. 6780.

114 AE, 7,48 gr., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Genç Ares başı, miğferli, sağa.

Arka Yüz: Kayışlı kın içinde kılıç. Sol tarafta mon. 45.

TAYΛA–(PΩN)

Referanslar: SNG 1967, no. 6781.

115 AE, 28 mm., M.Ö. 120-80.

Ön Yüz: Zeus'un başı, defne çelenkli, sağa.

Arka Yüz: Şimşek demeti üstünde kanatları açık kartal, sola, başı geriye dönük.

TAYΛAPΩN

Referanslar: Sear 1983, no.3635, Sear 1994, no.3664.

116 AE, 19,55 gr., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Zeus'un başı, defne çelenkli, sağa.

Arka Yüz: Şimşek demeti üstünde kanatları açık kartal, sola, başı geriye dönük. Mon. 45.

TAYΛAPΩN

Referanslar: SNG 1967, no. 6779.

DİAS

117 AE, 75 mm., M.Ö. 87-85.

Ön Yüz: Mithradates'in başı (Zeus ?), diademli, sağa.

Arka Yüz: Yıldırım üzerinde Kartal, geriye bakıyor. Sol tarafta mon.

78.

ΔΙΑΣ

Referanslar: BMC 1964 s.138, 2.

BOSPOROS

118 AE, 20 mm., M.Ö. 96 ?.

Ön Yüz: Aslan.

Arka Yüz: Yukarıda yıldız. Yazı okunaksız.

BA E

Referanslar: Sear 1983,no. 7016, Sear 1994, no. 7251; BMC 1964s. 45, 10.

119 AE, 20 mm., M.Ö. 96 ?.

Ön Yüz: Zeus Amon başı. Sağa.

Arka Yüz: Yukarıda yıldız. Yazı okunaksız.

BA E

Referanslar: Sear 1983,no. 7017, Sear 1994, no. 7252; BMC 1964s. 44, 9.

120 AE, 20 mm., M.Ö. 96 ?.

Ön Yüz: Kanatlı Perseus başı. Sola. Önde harpa.

Arka Yüz: Sakallı hermes sağa, solda palmiye dalı.

BA E

Referanslar: Sear 1983,no. 7019, Sear 1994, no. 7254; BMC 1964s. 45. 14.

121 AE, 20 mm., M.Ö. 96 ?.

Ön Yüz: Apollon başı, defne çelenkli, sağa.

Arka Yüz: Tripod. Monogram. Çepeçevre defne çelengi.

BA E

Referanslar: Sear 1983,no. 7018, Sear 1994, no. 7253; BMC 1964s.
45, 12.

PHANAGORİA

122 AE, 18.93 gr., 33 mm., M.Ö. 115-63.

Ön Yüz: Mithras (veya Perseus?) başı, başında Phryg başlığı, sağa dönük. Başının üstünde hilal ve yıldız, Başlığının üstünde, biri ucunda diğerleri arkada olmak üzere yıldız süslemeleri var.

Arka Yüz: Dionysos, ayakta, cepheden, kısa kithonlu. Sağ elinde üzüm salkımı, sol elinde thyrsos tutuyor. Ayaklarının dibinde panter, başını geriye çevirmiş. Sağ tarafta mon. 79.

ΦΑΝΑ-ΓΟΡΗ-ΤΩΝ

Referanslar: Tekin 1999, no. 770.

PANTİKAPİON

123 AE, M.Ö. 115-63.

Ön Yüz: Frig başlığı giymiş Mithras veya Perseus başı, saha dönük. Sağ tarafta üstte hilal ve yıldız.

Arka Yüz: Dionysos, ayakta kısa kithon giymiş, sağ elinde üzüm salkımı sol elinde thyrsos tutar vaziyette, sola dönük. Ayakları dibindeki panter başını çevirmiş kendisine bakıyor. Sağ tarafta mon. 79.

ΠΑΝ-ΤΙΚΑ-ΤΩΝ

Referanslar: Göktürk 2009, no. 154.

124 AE, M.Ö. 115-63.

Ön Yüz: Artemis başı, sağa.

Arka Yüz: Üç ayaklı kazan. Sağ tarafta mon. 79.

ΠΑΝ-ΤΙΚΑ-ΤΩΝ

Referanslar: Göktürk 2009, no. 155.

PERGAMON

125 AE, 26 gr., M.Ö. 89-86.

Ön Yüz: Athena'nın başı, başında sorguçlu Korinth miğferi, altta Aegis kalkanı.

ΜΙΘΡΑΔΑΤΟΥ

Arka Yüz: Asklepios ayakta, cepheden, sol elinde yılanlı asasını tutuyor.

ΠΕΡΓΑΜΕΝΩΝ

Referanslar: Sear 1994,no. 3973.

SMYRNA

126 AE, 95 mm., M.Ö. 87-85.

Ön Yüz: Mithradates'in başı, diademli, sağa.

Arka Yüz: Nike ayakta, sağa. Palmiye dalı taşıyor.

ZMYPNAIΩ [N] – ΕΡΜΟΓΕΝΗΣ ΦΡΙΞΟΣ

Referanslar: Sear 1994, no. 4575.

ATHENA

127 AV, Stater, M.Ö. 87-85.

Ön Yüz: Savaşçı (Athena Parthenos'un) başı, sağa. Nokta çerçevesi.

Arka Yüz: Amphora üzerinde baykuş, cepheden. Sağında hilal ve yıldız. Zeytin dalı çelengi ile çerçevesi.

A-ΘΕ ΒΑΣΙΛΕ. ΜΙΘΡΑΔΑΤΗΣ ΑΡΙΣΤΙΩΝ

Referanslar: Head 1932, 83. 46. 8.

EPHESOS

128 AV, Stater, 8,55 gr., M.Ö. 87-85.

Ön Yüz: Artemis'in başı, sağa, ok sadağı ve yay ile.

Arka Yüz: Ephesos Artemis kült heykeli, cepheden, diademli, solda arı, sağda bereket boynuzu.

ΕΦ–Ε

Referanslar: SNG 1960, no.1869.

PERGAMON

129 AV, Stater, M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Mithradates'in başı, diademli, sağa.

Arka Yüz: Otlayan geyik, sola; solda, hilal ve yıldız. Δ = (yıl =4, M.Ö. 85). Pergamon'un amblemi. Sol tarafta mon. 32, sağ tarafta mon. 52.

ΒΑΣΙΛΕΩΣ – ΜΙΘΡΑΔΑΤΟΥ/ ΕΥΠΙΑΤΟΡΟΣ

Referanslar: Sear 1983,no. 7012, Sear 1994, no. 7247; BMC 1964s. 43, 1.

130 AV, Stater., 8,39 gr., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Mithradates'in başı, diademli, sağa.

Arka Yüz: Otlayan geyik, sola; solda, hilal ve yıldız. Sağda, ΓΙΣ Ι (ay=10 Pontos era yıl =213, M.Ö. 85-84). Tüm sahne sarmaşık çelengi içinde. Sağ tarafta mon. 32.

ΒΑΣΙΛΕΩΣ – ΜΙΘΡΑΔΑΤΟΥ – ΕΥΠΙΑΤΟΡΟΣ

Kaynak: SNG 1967, no. 6676.

131 AV, Stater, 8,38 gr., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Mithradates'in başı, diademli, sağa.

Arka Yüz: Otlayan geyik, sola; solda, hilal ve yıldız. Tüm sahne sarmaşık çelengi içinde. Sağ tarafta mon. 50.

ΒΑΣΙΛΕΩΣ – ΜΙΘΡΑΔΑΤΟΥ – ΕΥΠΙΑΤΟΡΟΣ

Referanslar: SNG 1967, no. 6677.

132 AV, Stater, 8,5 gr., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Mithradates'in başı, diademli, sağa.

Arka Yüz: Otlayan geyik, sola. Solda, hilal ve yıldız. Sağda. Δ (yıl =4, M.Ö. 85-84). Tüm sahne sarmaşık çelengi içinde. Sağ tarafta Pergamon darphanesi monogramı 53, alt tarafta mon. 32.

ΒΑΣΙΛΕΩΣ – ΜΙΘΡΑΔΑΤΟΥ – ΕΥΠΙΑΤΟΡΟΣ

Referanslar: Sear 1994, no. 7247, BMC 1964s. 43, 1.

PERGAMON

133 AR, Tetrarahmi., 16,75 gr., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Mithradates'in başı, diademli, sağa.

Arka Yüz: Otlayan geyik, sola; solda, hilal ve yıldız. Sağda, ΓΚΣ (yıl =223, M.Ö. 75-74). Tüm sahne sarmaşık çelenk içinde. Sol tarafta mon. 52, sağ tarafta mon. 77.

ΒΑΣΙΛΕΩΣ – ΜΙΘΡΑΔΑΤΟΥ – ΕΥΠΙΑΤΟΡΟΣ

Referanslar: Sear 1983,no. 7014, Sear 1994, no. 7249; BMC 1964s. 44, 6.

134 AR, Tetrarahmi, 16,45 gr., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Mithradates'in başı, diademli, sağa.

Arka Yüz: Otlayan geyik, sola; solda, hilal ve yıldız. Sağda ΓΙΣ (yıl =213, M.Ö. 85-84). Tüm sahne sarmaşık çelengi içinde. Altta Β. Sağ tarafta mon. 21.

ΒΑΣΙΛΕΩΣ – ΜΙΘΡΑΔΑΤΟΥ – ΕΥΠΙΑΤΟΡΟΣ

Referanslar: SNG 1967; no. 6680.

135 AR, Tetrarahmi, 16,80 gr., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Mithradates'in başı, diademli, sağa.

Arka Yüz: Otlayan geyik, sola; solda, hilal ve yıldız. Sağda ΒΚΣ (yıl =222, M.Ö. 76-75). Tüm sahne sarmaşık çelengi içinde. Altta “ς”. Sol tarafta mon. 52, sağ tarafta mon. 9.

ΒΑΣΙΛΕΩΣ – ΜΙΘΡΑΔΑΤΟΥ – ΕΥΠΙΑΤΟΡΟΣ

Referanslar: SNG 1967, no. 6681.

136 AR, Tetradrahmi, 16,73 gr., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Mithradates'in başı, diademli, sağa.

Arka Yüz: Otlayan geyik, sola; solda, hilal ve yıldız. Sağda ΓΚΣ (yıl =223, M.Ö. 75-74). Tüm sahne sarmaşık çelengi içinde. Altta I. Sol tarafta mon. 39, sağ tarafta mon. 53.

ΒΑΣΙΛΕΩΣ – ΜΙΘΡΑΔΑΤΟΥ – ΕΥΠΙΑΤΟΡΟΣ

Referanslar: SNG 1967, no. 6682.

137 AR, Tetradrahmi, 16,60 gr., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Mithradates'in başı, diademli, sağa.

Arka Yüz: Otlayan geyik, sola; solda, hilal ve yıldız. Sağda ΓΚΣ (yıl =223 , M.Ö. 75-74). Tüm sahne sarmaşık çelengi içinde. Altta II. Sol tarafta mon. 53, sağ tarafta mon. 40.

ΒΑΣΙΛΕΩΣ – ΜΙΘΡΑΔΑΤΟΥ – ΕΥΠΙΑΤΟΡΟΣ

Referanslar: SNG 1967, no. 6683.

138 AR, Tetradrahmi, 32 mm., 16,67 gr., M.Ö.120-63.

Ön Yüz: Mithradates'in başı, diademli, sağa.

Arka Yüz: Otlayan geyik, sola; solda, hilal ve yıldız. Sağda, ΓΚΣ (M.Ö. 75/ 74). Altta, Θ. Sol tarafta mon. 52, sağ tarafta mon. 58.

ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΜΙΘΡΑΔΑΤΟΥ ΕΥΠΙΑΤΟΡΟΣ

Referanslar: Tekin 2003, no. 379.

139 AR, Tetradrahmi, M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Mithradates'in başı, diademli, sağa.

Arka Yüz: Otlayan geyik, sola. Solda, hilal ve yıldız. ΓΚΣ (yıl =223, M.Ö. 75-74). Tüm sahne sarmaşık çelengi içinde. Altta ΙΑ". Sol tarafta mon. 52, sağ tarafta mon. 77.

ΒΑΣΙΛΕΩΣ – ΜΙΘΡΑΔΑΤΟΥ – ΕΥΠΙΑΤΟΡΟΣ

Referanslar: Sear 1994, no. 7249, BMC 1964s. 44, 6.

140 AR, Drahmi, 4,00 gr., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Mithradates'in başı, diademli, sağa.

Arka Yüz: Otlayan geyik, sola; solda, hilal ve yıldız. Altta solda ΒΣ (yıl =202, M.Ö 96-95). Tüm sahne sarmaşık çelengi içinde. Sol tarafta mon. 49.

ΒΑΣΙΛΕΩΣ – ΕΥΠΙΑΤΟΡΟΣ

Referanslar: SNG 1967, no. 6684.

141 AR, Drahmi, 20 mm., 4,45 gr., M.Ö.120-63.

Ön Yüz: Mithradates'in başı, diademli, sağa.

Arka Yüz: Geyik otlıyor, sola. Sol boşlukta, yıldız ve hilal. Ve yukarıda Β. (=yıl 2=İ.Ö. 88/87). Tüm sahne sarmaşık çelengi içinde. Sağ tarafta mon. 32.

ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΜΙΘΡΑΔΑΤΟΥ ΕΥΠΙΑΤΟΡΟΣ

Referanslar: Tekin 1994 b, no. 390 sahte, SNG 1967, no. 6676 (AV).

PONTOS - SİNOPE

142 AR, Tetradrahmi., 16,75 gr., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Mithradates'in başı, diademli, sağa.

Arka Yüz: Pegasos su içiyor, bir ayağı kalkmış, sola; solda, hilal ve yıldız. $\text{H}\Sigma$ (yıl =208, M.Ö. 89-88). Sağda tüm sahne sarmaşık çelengi içinde. Altta Θ . Sağ tarafta mon. 47.

ΒΑΣΙΛΕΩΣ – ΜΙΘΡΑΔΑΤΟΥ – ΕΥΠΙΑΤΟΡΟΣ

Referanslar: Sear 1983,no. 7013, Sear 1994, no. 7248.

143 AR, Tetradrahmi, 16,84 gr., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Mithradates'in başı, diademli, sağa.

Arka Yüz: Pegasos su içiyor, bir ayağı kalkmış, sola; solda, hilal ve yıldız. Sağda $\text{H}\Sigma$ (yıl =208, M.Ö. 90-89). Sağda Tüm sahne sarmaşık çelengi içinde. Altta Θ . Sağ tarafta mon. 47.

ΒΑΣΙΛΕΩΣ – ΜΙΘΡΑΔΑΤΟΥ – ΕΥΠΙΑΤΟΡΟΣ

Referanslar: SNG 1967, no. 6678.

144 AR, Tetradrahmi, 16,65 gr., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Mithradates'in başı, diademli, sağa.

Arka Yüz: Pegasos su içiyor, bir ayağı kalkmış, sola. Solda, hilal ve yıldız. Sağda $\text{B}\Sigma$ (yıl =212, M.Ö. 86-85). Tüm sahne sarmaşık çelengi içinde. Altta Z. Sol tarafta mon. 33, sağ tarafta mon. 21.

ΒΑΣΙΛΕΩΣ – ΜΙΘΡΑΔΑΤΟΥ – ΕΥΠΙΑΤΟΡΟΣ

Referanslar: SNG 1967, no. 6679.

145 AR, Tetrarahmi, 16,75 gr., M.Ö. 120-63.

Ön Yüz: Mithradates'in başı, diademli, sağa.

Arka Yüz: Pegasos su içiyor, bir ayağı kalkmış, sola. Solda, hilal ve yıldız. **ΗΣ** (yıl =208, M.Ö. 90-89). Sağda Tüm sahne sarmaşık çelengi içinde. Altta **Θ**. Sağ tarafta mon. 47.

ΒΑΣΙΛΕΩΣ – ΜΙΘΡΑΔΑΤΟΥ – ΕΥΠΙΑΤΟΡΟΣ

Referanslar: Sear 1994, no. 7248, Forrer 1922, no.4788.

Levha I: Mithradates VI Eupator Öncesi Pontos Sikkeleri

1

3

9

10

Levha II: Mithradates VI Eupator Öncesi Pontos Sikkeleri

11

12

13

Levha III: Amaseia Sikkeleri

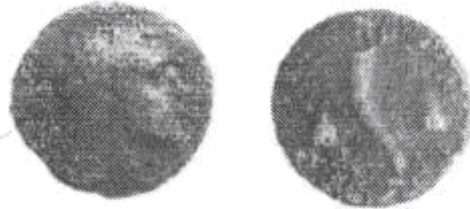
2

4

5

6

7

Levha IV: Amaseia, Amastris Sikkeler

8

9

10

11

Levha V: Amastris, Amisos Sikkeleri

12

13

15

18

Levha VI: Amisos Sikkeleri

19

21

22

23

24

Levha VII: Amisos Sikkeleri

25

26

27

28

29

Levha VIII: Amisos Sikkeleri

30

31

32

33

34

Levha IX: Amisos Sikkeleri**35****36****37****38**

Levha X: Amisos Sikkeleri

39

40

41

42

Levha XI: Amisos Sikkeleri

43

44

45

46

47

Levha XII: Amisos Sikkeleri

48

49

50

51

52

Levha XIII: Amisos Sikkeleri**53****54****55****56****57**

Levha XIV: Amisos Sikkeleri**58****59****60****61****62**

Levha XV: Amisos Sikkeleri

63

64

65

66

67

Levha XVI: Amisos Sikkeleri**68****69****70****71****72**

Levha XVII: Amisos Sikkeleri

73

74

75

76

Levha XVIII: Amisos, Chabakta Sikkeleri

77

78

79

80

81

Levha XIX: Chabakta, Dioskurias, Gaziura Sikkeleri

82

83

84

85

87

Levha XX: Gaziura, Kabeira Sikkeleri

88

89

90

92

Levha XXI: Komana, Laodikeia Sikkeleri

94

95

96

97

98

Levha XXII: Pharnakia, Sinope Sikkeleri**100****101****102****103**

Levha XXIII: Sinope Sikkeleri

104

105

106

107

108

Levha XXIV: Sinope, Taulara Sikkeleri

109

110

111

113

114

Levha XXV: Taulara, Dias Sikkeleri**115****116****117**

Levha XXVI: Bosporos, Phanagoria, Pantikapion Sikkeleri

118

119

120

122

123

Levha XXVII: Pantikapion, Pergamon, Smyrna, Athena Sikkeleri

124

125

126

127

Levha XXVIII: Ephesos, Pergamon Sikkeleri

128

129

130

131

132

Levha XXIX: Pergamon Sikkeleri

133

134

135

136

Levha XXX: Pergamon Sikkeleri

137

138

139

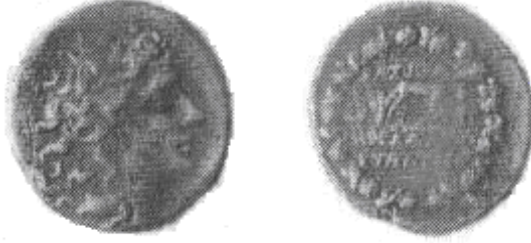

140

Levha XXXI: Pergamon, Pontos-Sinope Sikkeleri

141

142

143

144

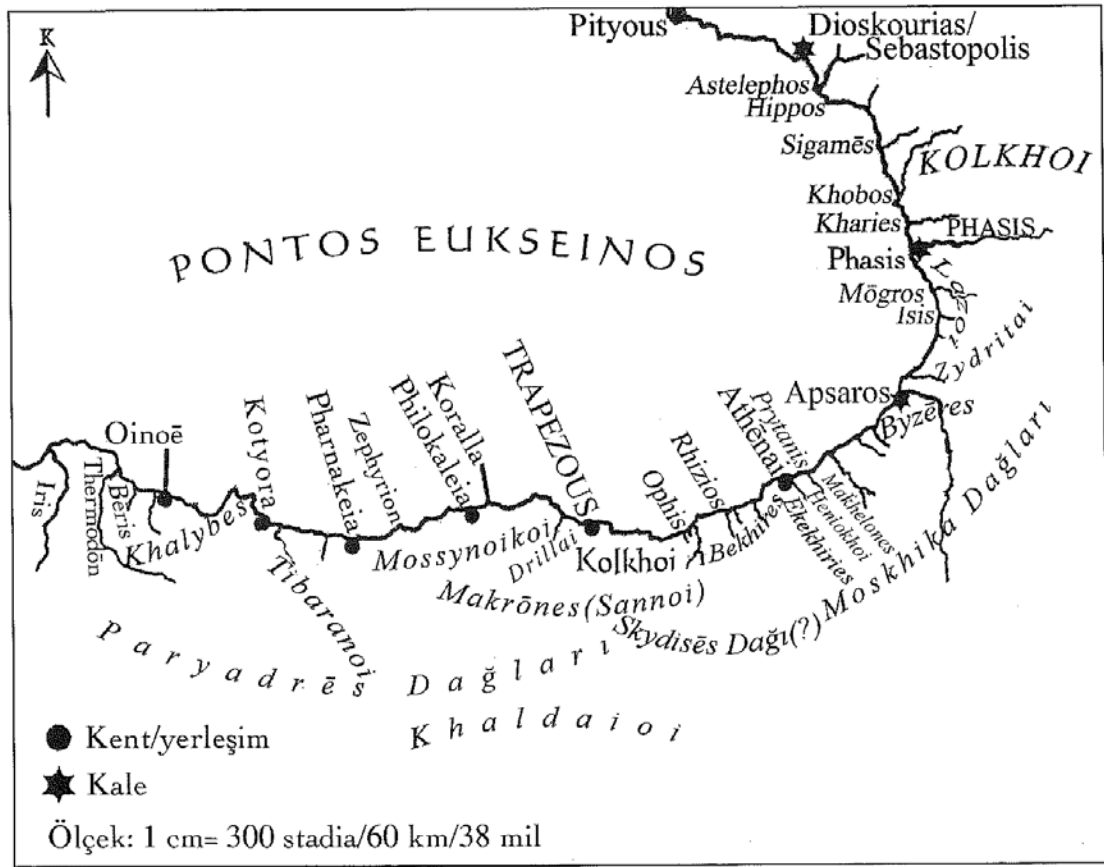
Levha XXXII: Pontos-Sinope Sikkeleri**145**

Harita 1: Pontos Bölgesi Coğrafyası⁶³⁷

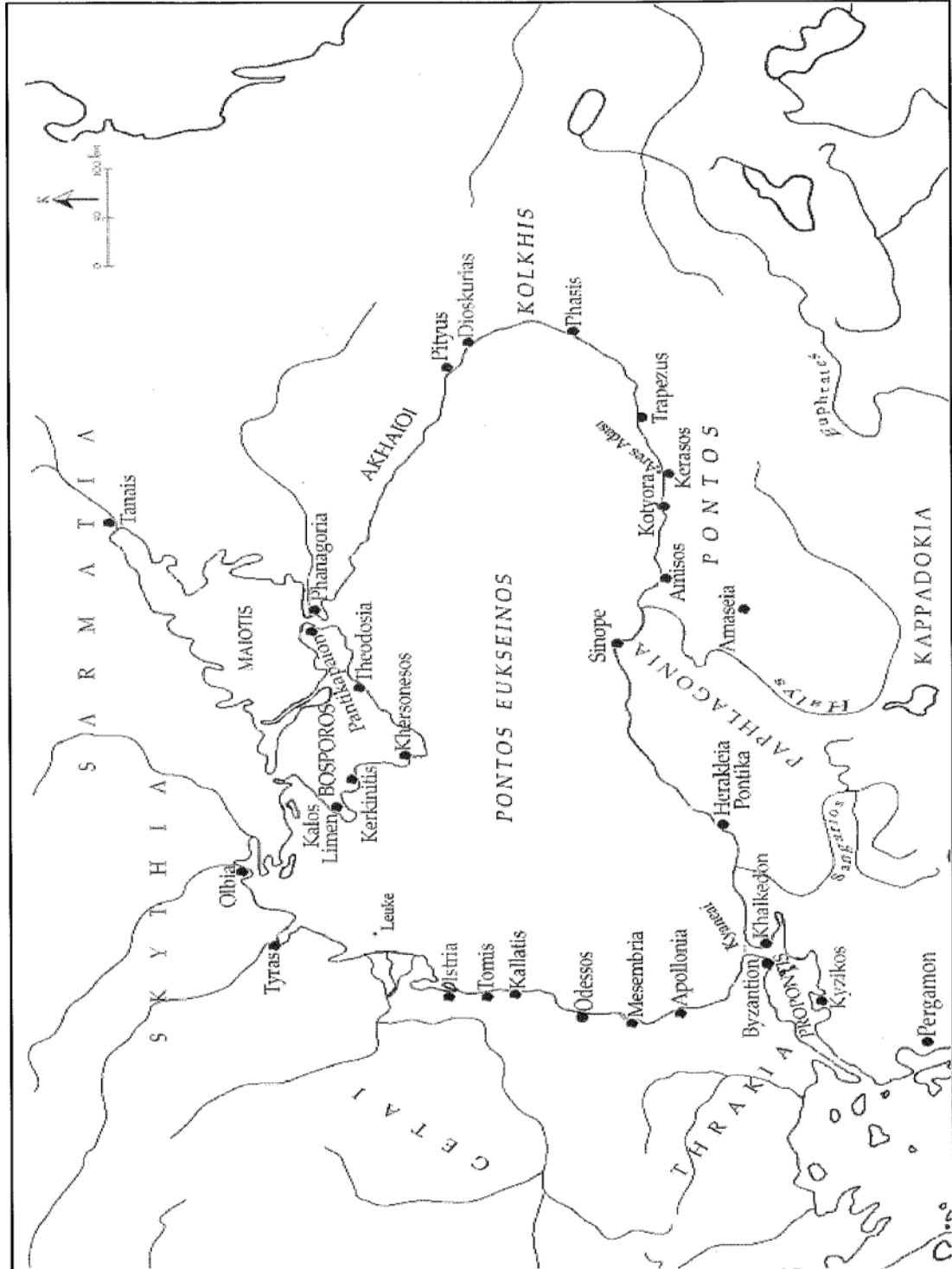
⁶³⁷ Arslan 2007: 17.

Harita 2: Pontos Bölgesindeki Etnik Gruplar⁶³⁸

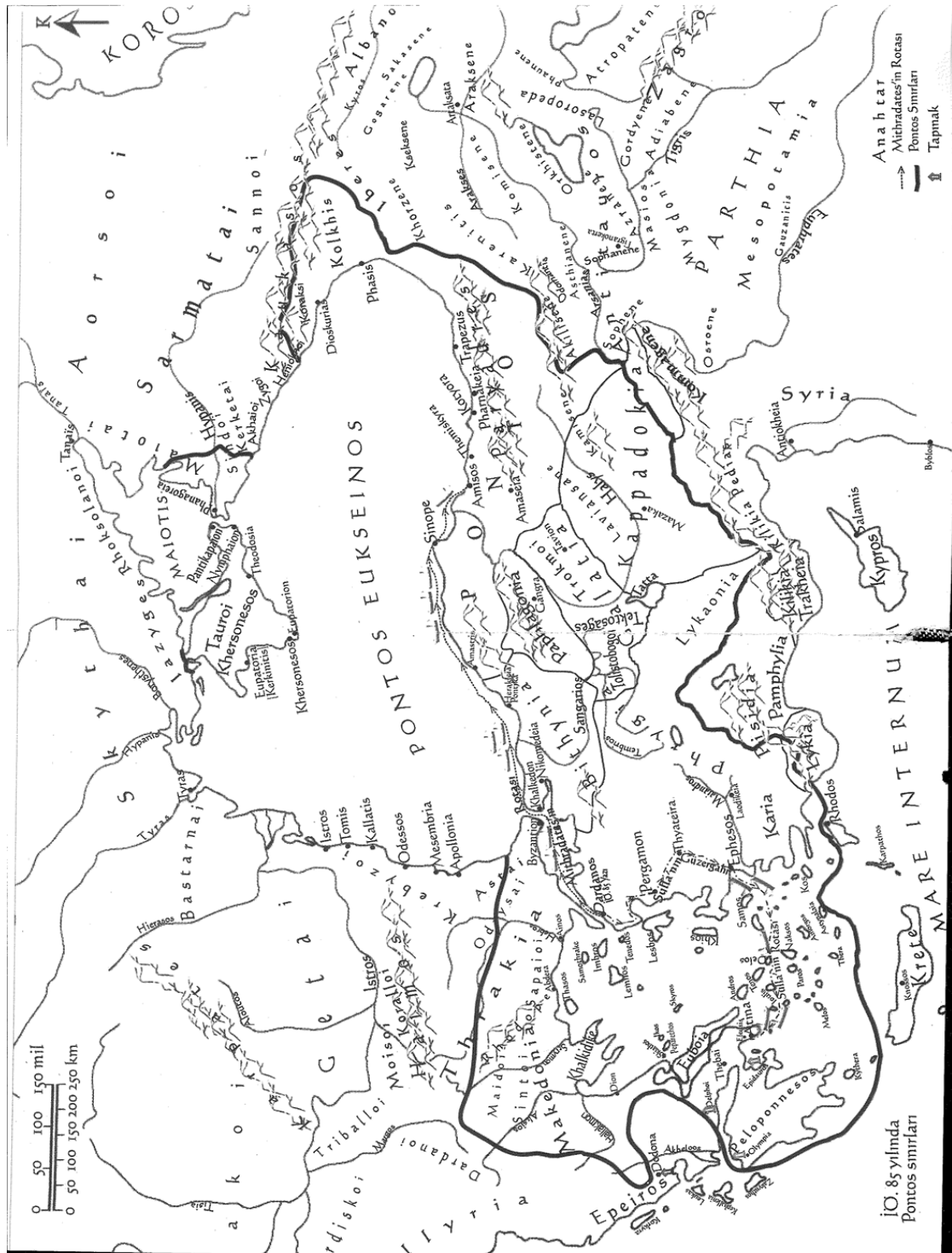
⁶³⁸ Arslan 2007: 32.

Harita 3: Karadeniz Bölgesi Kolonizasyon Hareketi⁶³⁹

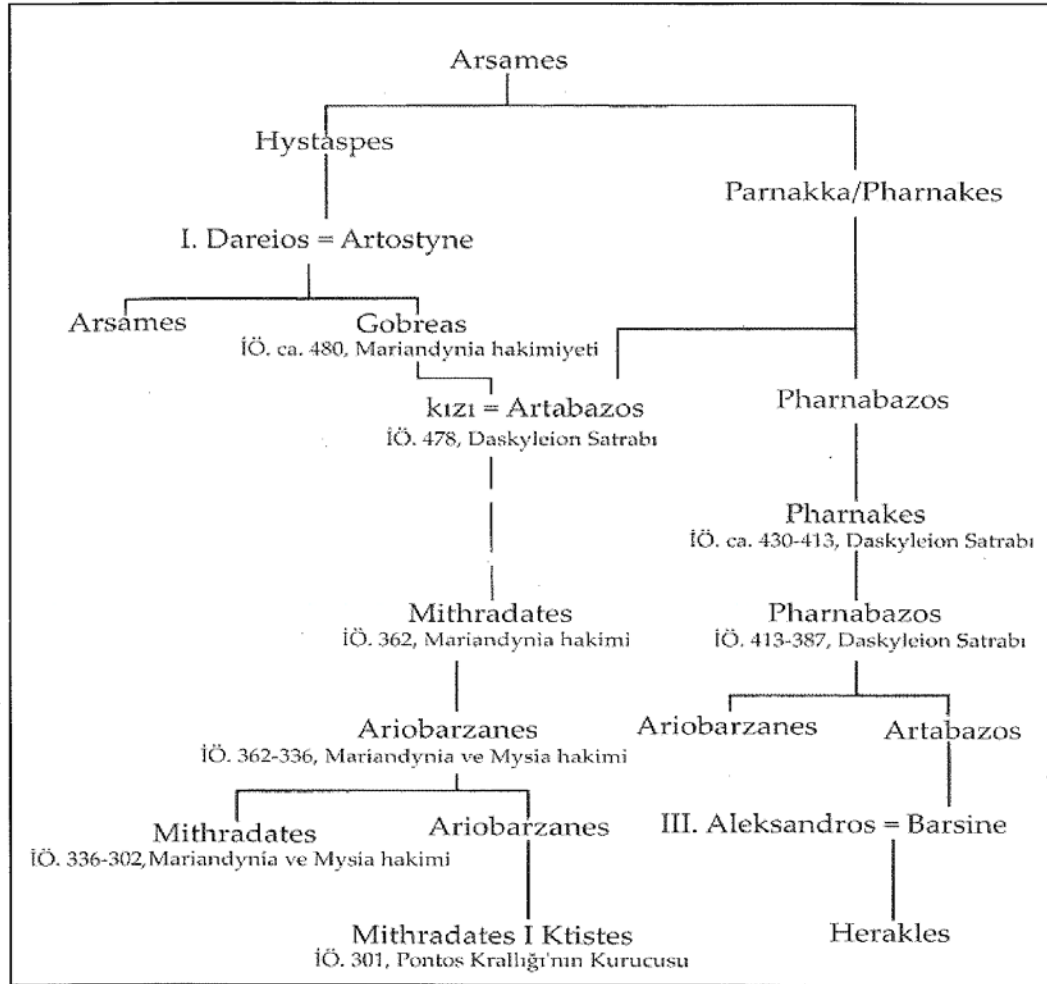

⁶³⁹ Arslan 2007: 8.

Harita 4: Pontos Krallığı Coğrafyası Ve M.Ö. 85 Deki En Geniş Sınırları⁶⁴⁰

⁶⁴⁰ Arslan 2007: 242.

Tablo 1: Mithradates'lerin Soy Ağacı Tablosu⁶⁴¹⁶⁴¹ Arslan 2007: 50.

Tablo 2: Pontos Kralları Tablosu

MİTHRDATES II (KİOS KRALI)	M.Ö. 337/336-302/301
MİTRDATES III (KTİSTES I)	M.Ö. 302/301-266/265
ARİOBARZANES	M.Ö. 266/265-250
MİTHRDATES II	M.Ö. 250-220
MİTHRDATES III	M.Ö. 220-197
PHARNAKES I	M.Ö. 197-160/159
MİTHRDATES IV PHİLPATOR	M.Ö. 160/159-150
MİTHRDATES V EUERGETES	M.Ö. 150-120
MİTHRDATES VI EUPATOR DİONYSSOS	M.Ö.120-63

KAYNAKÇA

AKŞİT, O. **Hellenistik ve Roma Devrinde Likya**, İstanbul 1971.

ALKIM, H. “ein Versuch der Interpretation der Holzarchitektur von İkiztepe”, **Beitrage zur Altertumskunde Kleinasiens**, Festschrift für kurt Bittel, Mainz: 13-27, Lev. 2-5.

ANDERSON, J. G. C., **Studia Pontica I: A Journey of Exploration in Pontos**, Bruxelles 1903.

RHOMAİKA, Appianus, çev. H. White, **Appian's Roman History**, I-IV, Cambridge, Mass.-London 1912-1913.

ARİSTOTALES, **Historia Animalium**, çev. A. L. Peck, **Historia Animalium**, I-III, Cambridge, Mass.-London 1965.

ARİSTOTALES, **Mirabilium Auscultationes**, çev. Aristoteles, “Mirabilium Auscultationes”, Ed. I. Bekker, “Aristotelis Opera”, vol. II. Berlin 1831 (reprinted by De Gruyter, 1960): 830a5-847b10.

ARRİANUS, **Periplus Ponti Euxini**, çev. Arslan M., **Arrianus'un Karadeniz Seyahati**, İstanbul 2005.

ARSLAN, M, **Mithradates VI Eupator, Roma'nın Büyük Düşmanı**, İstanbul 2007.

ATASOY, S. **Amisos, Karadeniz Kıyısında Antik bir Kent**, Samsun 1997

ATLAN, S., **Grek Sikkeleri**, İstanbul 1993.

BADİAN, E., “**Alexander the Great and the Unity of Mankind**”, *Historia* VII/4 (1958) 425- 444.

BALLARD, R. D., D. F. Coleman and G.D. Rosenberg “ **Further Evidence of Abrupt Holocene Drowning of the Black Sea**”, Marine Geology 170. 3-4 (2000) 253-261

BIJİŞKYAN, P. Minas, **Karadeniz Kıyıları Tarih ve Coğrafyası, 1817-1819**, çev. Hrand D. Andresyan, İstanbul, 1969.

BİCKERMAN, E. J., **Chronology of the Ancient World**, London 1980.

BİLGİ, Ö., **Orta Karadeniz Bölgesi Madencileri**, İstanbul 2001.

IMHOOF-BLUMER, F., "Die Kupferprägung des Mithridatischen Reiches und andere Münzen des Pontos und Paphlagoniens", Numismatische Zeitschrift, 1912, 169-84.

HEAD, B. V., **A Catalogue of the Grek Coins of Ionia**, London 1981.

WROTH, W., **A Catalogue of the Greek Coins in the British Museum: Pontus, Paphlagonia, Bithynia**, Bologna 1964.

BOARDMAN, J., **The Greek Overseas, Their Early Colonies and Trade**, London 1988.

BOUZEK, J., **Studies of the Greek Pottery in the Black Sea Area**, Prague 1990.

BROUGHTON, T. R. S., **Roman Asia Minor, An Economic Survey of Ancient Rome I-IV**, Ed. T. Frank, Baltimore 1938.

CALLATAY, F. de, **L' Histoire des Guerres Mithridatiques vue Parles Monnaies**, Numismatica Lovaniensia 18. Louvain-la-Neuve 1997.

CALLATAY, F. de, “**The First Royal Coinages of Pontos: from Mithradates III to Mithradates V**”, BSS 9, 2009, 63-94.

CARPENTER, R., “**The Greek Pemetration of the Black Sea**”, AJA 52/1 (1948)1-10.

DİO, Cassius, **Rhomaika**, çev. E. Carry, **Roman History**, I-IX. London 1914-1927.

CİCERO, **Oratio Pro L. Flacco**, çev. L. E. Lord, **The Speech in Defence of Lucius Flaccus**, Cambridge, Mass.-London 1964.

CİCERO, **De Legibus**, çev. C. W. Keyes, **Laws**, Cambridge, Mass.-London 1966.

CİCERO, **Orationes Philippicae in M. Antonium**, çev. W. C. Ker, **The Philippics of Cicero**, London, New York 1926

CİCERO, Marcu Tullius, **De Provinciis Consularibus**, çev. Ü.F. Telatar, **Konsüllük Eyaletleri Hakkında**, İstanbul 2004.

CUMONT, F. Cumont et E., **Studia Pontica II: Voyage d'exploration archeologique dans le Pont et la Petite Armenie**, Bruxelles 1906

ÇAPAR, Ö., “**Roma Tarihinde Magna Mater (Kybele) Tapınımı**”, DTCFD XXIX 1- 4, 1995, 167-190 Ali M. Dinçol, “**Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi**”, İstanbul 1982, 41.

DİNÇOL, A.M., J. Yakar, “**Nerik Şehrinin Yeri Hakkında / The Theories Localization of Nerik Reconsidered**”, Belleten XXXVIII, 152, 1974, 563-582.

SİCULUS, Diodorus, **Bibliothèque Historique**, çev. R.M. Geer, **Diodorus of Sicily**, London, New York 1947.

DÖNMEZ, Ş., “**The Achaemenid Impact on the Central Black Sea Region**”, The Achaemenid Impact on Local Populations and Cultures in Anatolia (6th – 4th Centuries B.C.), İstanbul 2007, 107-116

ERCİYAS, D. B. A., “**Studies in the Archaeology of Hellenistic Pontus: The Settlements, Monuments, and Coinage of Mithradates VI and his Predecessors**”, (Basılmamış doktora tezi) University of Cincinnati 2001.

ERHAT, A., **Mitoloji Sözlüğü**, İstanbul 1978

FORRER, L., **Descriptive Catalogue of the Collection of the Greek Coins formed by Sir Hermann Weber**, London 1922

FROLOVA, N. A., S. Ireland, **“The Coinage of the Bosporan Kingdom. From the First Century BC to the Middle of First Century AD”**, BAR International Series, 2002, 94

GREENIDGE, A.J. H. and CLAY, A. M., **Sources for Roman History 133-70 B.C.**, Oxford 1960.

GÜNALTAY, Ş., **Yakın Şark IV, II. Bölüm, Romalılar Zamanında Kappadokia, Pont ve Artaksiad Kırallıkları**, Ankara 1987

GÜTERBOCK, H. G., **“The Deeds of Suppiluliuma as Told by his Son, Mursil II”**, JCS. 10, 1956, 65-110

GÜR, B., **“Anadolu’da Geç Hellas IIIC Dönemi”**, Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 2012, 65.

HEAD, B. V., **Principal Coins of the Greeks**, London 1932.

HEAD, B. V., **Historia Numorum: A Manual of Greek Numismatics**, London 1977

HERODOTOS, **Historiae**, çev. M. Ökmen- A. Erhat, **Herodot Tarihi**, İstanbul 1973.

HOMEROS, **İlyada**, çev. A. Erhat- A. Kadir, İstanbul 1981

HOWGEGO, C., **Sikkeler Işığında Eskiçağ Tarihi**, çev. O. Tekin, İstanbul 1998

İŞİK, A., **Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi**, Ankara 2001.

IUSTINUS, Marcus Iulianus, **M. Iuliani Iustini Epitoma Historiarum Philippicarum Pompei Trogi**, çev. J. C. Yardley - R. Develin, **Epitome of the Philippic History of Pompeius Trogus**, Atlanta, GA 1994

KARWİSE, S., **Antik Nümizmatiğe Giriş**, İstanbul 1995

KLEİNER, Fred S., "The Giresun Hoard", ANSMN 19, 1974, 25-26

KSENOPHON, **Anabasis**, çev. O. Yarlıgaş, **Anabasis; Onbinlerin Dönüşü**, İstanbul 2011.

LABAREE, B. W., "How the Greeks sailed into the Black Sea", AIA LXI, 1957, 29-33

LİVİUS, **Ab Urbe Condita: Librorum Periochae**, çev. S. Şenbark, **Titus LİVİUS, Roma Tarihi: Şehrin Kuruluşundan İtibaren**, İstanbul 1992.

MAGİE, D., **Roman Rule in Asia Minor to the End of the Third Century after Christ I-II**, Princeton 1950

MATTHEWS, R., "Landscapes of Terror and Control: Imperial Impacts in Paphlagonia", Near Eastern Archaeology, 67. 4, Aralık 2004, 200- 211
Memnon, **Memnon**, çev. C. Müller, **Memnon**, FGrHist. III 536, Paris 1853.

GİNG, B. C. Mc, **The Foreign Policy of Mithradates VI Eupator King of Pontus**, Leiden 1986.

OLSHAUSEN, E., "Mithradates VI und Rom", ANRW I 1 (1972), 806- 815.

OTTEN, H., "Die Apologie Hattusillis III", stBot 24, Wiesbaden 1981, 10-21

ÖZSAİT, M., "Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi II: Anadolu'da Hellenistik Dönem", İstanbul 1982, 279-324.

ÖZSAİT, M., **Hellenistik ve Roma Devrinde Pisidia Tarihi**, İstanbul 1985.

ÖZTUNA, Y., **Devletler ve Hanedanlar, İlk Çağ ve Asya-Afrika Devletleri, Cilt III**, Ankara 1990.

ÖZTÜRK, Ö., **Pontus**, Ankara 2011.

PAUSANIAS, **Periegesis tes Hellados**, çev. W. H. Jones, **Pausanian Description of Greece**, I-V. London, New York 1918- 1935

SECUNDUS, G. Plinius, **Naturalis Historia**, çev. H.R. Rackham, W. H. S. Jones, D. E. Eichholz, **Pliny Natural History**, I-X. Cambridge, Mass.-London 1938-1971.

PLUTARKHOS, **Bioi Paralleloi**, çev. B. Perrin, **Plutarch's Lives**, I-XI. London, New York 1959

PLUTARKHOS, **Moralia**, çev. F. C. Babbitt- W. C. Helmbold, **Plutarch's Moralia**, I-XIV. London, New York 1928- 1967

POLYBIOS, **Historia**, çev. W. R. Paton, **The Histories**, I-VI. Cambridge, Mass.-London 1922

TROGUS, Pompeius, **Prologues**, çev. J. C. Yardley, R. Develin, **Prologues to the Philippic History of Trogus**, Atlanta, GA 1994

PRICE M, J., "Mithradates VI Eupator Dionysus and the Coinages of the Black Sea", NC 7/8, 1968, 1- 12

PTOLEMAIOS, Claudios, **Geographika Hyphegesis**, çev. C. F. A. Nobbe, **Claudii Ptolemaei Geographia, lib. 4-8**, I-II., Leipzig 1845. Reprinted in Hildesheim 1966

REINACH, T., **Trois Royaumes de l'Asie Mineure: Cappadoce, Bithynie, Pontis**, Paris 1888

ROEBUCK, C., **Ionian trade and Colonization**, New York 1959.

HISTORIAE, Sallustius, , çev. P. McGushin, **Sallust, The Histories**, vol. I (1992), vol II (1994) Oxford

SALTUK, S., **Arkeoloji Sözlüğü**, İstanbul 1993

SCHULER, E. von, **Die Kaskaer**, Berlin 1965.

SEAR, D. R., **Griechischer Münzkatalog**, 1983.

SEAR, D. R., **Greek Coins and their Values: Volume II**, London 1994.

SHERWIN-WHITE, A.N., “**Roman Involment in Anatolia, 167- 88 B.C.**”. JRS LXVII, 1977, 173- 183

SHERWIN-WHITE, A.N., **Roman Foreign Policy in the East, 168 B.C. to A.D.1.**, London 1984.

AULOCK, Sammlung von, **Sylloge Nummorum Graecorum Deutschlad: Ionien, 6. Heft**, Berlin 1960

AULOCK, Sammlung von, **Sylloge Nummorum Graecorum Deutschlad: Nachtrage I, Pontus. Paphlagonien. Bithynien, 15. Heft.**, Berlin 1967

STRABON, **Geographika**, çev. Prof. Dr. Adnan Pekman, İstanbul, 2000

TARHAN, M. T., “**Eski Anadolu Tarihinde Kimmerler**”, I. Araştırma Sonuçları Toplantısı, İstanbul 1983, 109- 120

TEKİN, O., **Antik Numismatik ve Anadolu**, İstanbul 1992

TEKİN, O., **Eskiçağda Para**, İstanbul 1994.

TEKİN, O., **Grek ve Roma Sikkeleri**, İstanbul 1994.

TEKİN, O., **Sivas Definesi**, İstanbul 1999.

TEKİN, O., **Sadberk Hanım Müzesi Antik Sikkeler Kataloğu**, İstanbul 2003

TULAY, A.S., **Genel Nümizmatik Sözlüğü**, İstanbul 2001

ULANSEY, D., **Mithras, Gizlerin Kökeni**, çev. H. Ovacık, İstanbul 1998.

VİTRUVİUS, **De Architectura**, çev. S. Güven, **Mimarlık Üzerine On Kitap**, Ankara 1993.

WINTER, F., “**Mithradates VI Eupator**”, JDAI 9, 1894, 245- 248.

ZOGRAPH, A. N., **Ancient Coinage. Part II: The Ancient Coins of the Northern Black Sea Littoral**, BAR Supplementary Series (II), London 1977.

HOJTE, J. M., “**The Administrative Organisation of the Pontic Kingdom**”, BBS 9, 2009, 95-107.